

ZWIERCIADŁA BEZPIECZEŃSTWA

SAFETY
MIRRORS

Redakcja naukowa

Hanna Sommer
Grzegorz Zakrzewski
Henryk Karwan

OFICyna
WYDAWNICZA
POLITECHNIKI RZESZOWSKIEJ

Wydano za zgodą Rektora

Redaktor naczelny
Wydawnictw Politechniki Rzeszowskiej
dr hab. inż. Lesław GNIEWEK, prof. PRZ

Recenzent
prof. dr hab. Mariusz ZIELIŃSKI

Koncepcja wydawnictwa i redakcja
dr Hanna SOMMER, dr inż. Grzegorz ZAKRZEWSKI

Konsultacja
dr hab. Jacek FABISIAK, prof. AMW, dr hab. Krzysztof LIGEZA, prof. AMW
dr hab. Jarosław MICHALAK, prof. AMW, dr Jarosław KROPLEWSKI

Publikacja bez korekty w Wydawnictwie
Odpowiedzialni za korektę
dr Hanna SOMMER, dr inż. Grzegorz ZAKRZEWSKI, dr inż. Henryk KARWAN

Konsultacja językowa:
dr Małgorzata GAŚSIOR (angielski)

Redaktorzy statystyczni:
dr Hanna SOMMER, dr inż. Grzegorz ZAKRZEWSKI

Okładka
Grzegorz Zakrzewski (projekt), Hanna SOMMER (grafika)

*bezpieczeństwo, kultura bezpieczeństwa, bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo personalne,
bezpieczeństwo państwa, zarządzanie kryzysowe, strategia bezpieczeństwa narodowego,
bezpieczeństwo łańcuchów dostaw, bezpieczeństwo transportu
security, safety culture, social security, International law, state security, crisis management,
national security strategy, supply chain security, transport safety*

© Copyright by Hanna SOMMER
Rzeszów 2022

Wszelkie prawa autorskie i wydawnicze zastrzeżone. Każda forma powielania oraz przenoszenia na inne nośniki bez pisemnej zgody Wydawcy jest traktowana jako naruszenie praw autorskich, z konsekwencjami przewidzianymi w *Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz.U. z 2018 r., poz. 1191 t.j.). Autor i Wydawca dołożyli wszelkich starań, aby rzetelnie podać źródło zamieszczonych ilustracji oraz dotrzeć do właścicieli i dysponentów praw autorskich. Osoby, których nie udało się ustalić, są proszone o kontakt z Wydawnictwem.

p-ISBN 978-83-7934-552-6 e-ISBN 978-83-7934-553-3

Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej
al. Powstańców Warszawy 12, 35-959 Rzeszów

Ark. wyd. 15,37. Ark. druk. 15,0.
Wydrukowano w styczniu 2022 r.
Drukarnia Oficyny Wydawniczej, al. Powstańców Warszawy 12, 35-959 Rzeszów
Zam. nr 2/22

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	11
--------------------	----

CZĘŚĆ PIERWSZA PRZEMIANY SPOŁECZNO-KULTUROWE WOBEC WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ BEZPIECZEŃSTWA

Rozdział 1. <i>Hanna Sommer</i>	
Istota kultury bezpieczeństwa	19
1.1. Wprowadzenie	19
1.2. Fenomen kultury bezpieczeństwa	20
1.3. Znaczenie i kształtowanie kultury bezpieczeństwa	25
1.4. Badania własne	28
1.5. Zakończenie	36
Rozdział 2. <i>Grzegorz Zakrzewski</i>	
Bezpieczeństwo i kultura rekreacji na akwenach i drogach wodnych w Gdańsku	39
2.1. Wprowadzenie	39
2.2. Człowiek i środowisko – dylematy	40
2.3. Badania własne	43
2.4. Zakończenie	57

CZĘŚĆ DRUGA BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE I PORZĄDEK PUBLICZNY PAŃSTWA

Rozdział 3. <i>Judyta Bielanowska</i>	
Radykalizmy społeczno-polityczne III RP w kontekście współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa	63
3.1. Wprowadzenie	63
3.2. Geneza zachowań radykalnych w przestrzeni publicznej	65
3.3. Przegląd i charakterystyka najistotniejszych radykalizmów społeczno-politycznych w Polsce	69
3.4. Badania własne	75
3.5. Zakończenie	79
Rozdział 4. <i>Tomasz Kostecki</i>	
Informacja jako kluczowy element zarządzania kryzysowego	85
4.1. Wprowadzenie	85
4.2. Informacja i jej rola w zarządzaniu kryzysowym	87
4.3. Formy informacji i jej wartość	91

4.4. Przekaz i przetwarzanie informacji	94
4.5. Informacja jako determinant działań	97
4.6. Zakończenie	101
Rozdział 5. <i>Dariusz Hybś</i>	
Strategie działań perswazyjno-odstraszających w zwalczaniu dopalaczy	105
5.1. Wprowadzenie	106
5.2. Strategie działań perswazyjno-odstraszających	107
5.3. Problematyka nowych szkodliwych substancji	109
5.4. Stosowanie działań strategii perswazyjno-odstraszającej	116
5.5. Wybrane narzędzia edukacyjne	117
5.6. Zakończenie	119
Rozdział 6. <i>Katarzyna Amrozy</i>	
Wybrane obszary funkcjonowania polskiej Policji – perspektywy zmian	123
6.1. Wprowadzenie	123
6.2. Rekrutacja do służby	125
6.3. Policyjne wakaty	129
6.4. Budżet policji	131
6.5. Relacje z podmiotami o charakterze politycznym	133
6.6. Przyczyny niezadowolenia ze służby	134
6.7. Zakończenie	136

CZEŚĆ TRZECIA TERRORYZM A BEZPIECZEŃSTWO GLOBALNE I PRAWO HUMANITARNE

Rozdział 7. <i>Henryk Karwan</i>	
Zagrożenia geopolityczne i militarne Polski w XXI wieku – część druga	143
7.1. Wprowadzenie	143
7.2. Aktualne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa	144
7.3. NATO i UE i wojska amerykańskie jako filary bezpieczeństwa Polski	155
7.4. Zakończenie	157
Rozdział 8. <i>Jarosław Kroplewski</i>	
Bezpieczeństwo osób biorących udział w konfliktach zbrojnych w świetle uaktualnionego komentarza do III Konwencji Genewskiej z 1949 r.	163
8.1. Wprowadzenie	163
8.2. Status jeńca wojennego w świetle art. 4 III KG	164
8.3. Analiza poszczególnych określeń zawartych w art. 4 III KG, z uwzględnieniem zapisów zawartych w uaktualnionym komentarzu	166
8.4. Wnioski	182

CZĘŚĆ CZWARTA
BEZPIECZEŃSTWO W SYSTEMACH LOGISTYCZNYCH

Rozdział 9. <i>Wojciech Sokółowski, Marcin Zięcina</i>	
Wieże kontroli w zapewnianiu bezpieczeństwa łańcuchów dostaw	189
9.1. Wprowadzenie	189
9.2. Zagrożenia zewnętrzne łańcucha dostaw	190
9.3. Zagrożenia wewnętrzne łańcucha dostaw	194
9.4. Wieże kontroli łańcuchów dostaw	196
9.5. Zakończenie	202
Rozdział 10. <i>Wojciech Sokółowski, Marcin Zięcina</i>	
Zasady standaryzacji, znakowania i automatycznej identyfikacji kontenerów podstawą bezpieczeństwa międzynarodowego obrotu towarowego	205
10.1. Wprowadzenie	205
10.2. Geneza przewozów kontenerowych	208
10.3. Definicja i parametry kontenerów	209
10.4. Systemy klasyfikacyjne kontenerów	212
10.5. Systemy identyfikacji kontenerów	216
10.6. Algorytm wyznaczania cyfry kontrolnej	218
10.7. Systemy automatycznej identyfikacji kontenerów	220
10.8. Zakończenie	223
Zakończenie	227
Noty o autorach	229
Lista konsultantów	233
Strony tytułowe i adresy internetowe do serii wydawniczej	234

TABLE OF CONTENTS

Introduction	11
--------------------	----

FIRST PART SOCIO-CULTURAL CHANGES IN COMPARISON TO CONTEMPORARY SECURITY CHALLENGES

Chapter 1. <i>Hanna Sommer</i>	
The essence of the security culture	19
1.1. Introduction	19
1.2. The phenomenon of the security culture	20
1.3. Meaning and shaping of the security culture	25
1.4. Own research	28
1.5. Conclusion	36
Chapter 2. <i>Grzegorz Zakrzewski</i>	
Security and culture of recreation in water reservoirs and waterways in Gdańsk	39
2.1. Introduction	39
2.2. Human and environment – dilemmas	40
2.3. Own research	43
2.4. Conclusion	57

SECOND PART SOCIAL SECURITY AND PUBLIC ORDER OF THE STATE

Chapter 3. <i>Judyta Bielanowska</i>	
Social and political radicalisms of the Third Polish Republic in the context of contemporary threats to state security	63
3.1. Introduction	63
3.2. The origin of radical behavior in the public space	65
3.3. Overview and characteristics of the most significant social and political radicalisms in Poland	69
3.4. Own research	75
3.5. Conclusion	79
Chapter 4. <i>Tomasz Kostecki</i>	
Information as a key element in crisis management	85
4.1. Introduction	85
4.2. Information and its role in crisis management	87
4.3. Forms of information and its value	91

4.4. Transmission and processing of information	94
4.5. Information as a determinant of actions	97
4.6. Conclusion	101
Chapter 5. <i>Dariusz Hybs</i>	
Strategies of persuasive and deterrent activities in the fight against ‘boosters’	105
5.1. Introduction	106
5.2. Strategies of persuasive and deterrent activities	107
5.3. The problem of new harmful substances	109
5.4. Use of persuasion and deterrence strategy activities	116
5.5. Selected educational tools	117
5.6. Conclusion	119
Chapter 6. <i>Katarzyna Amrozy</i>	
Selected Areas of Operation of the Polish Police – Prospects for Changes	123
6.1. Introduction	123
6.2. Recruitment for service	125
6.3. Police vacancies	129
6.4. Police budget	131
6.5. Relations with entities of a political nature	133
6.6. Reasons for dissatisfaction with the service	134
6.7. Conclusion	136

**THIRD PART
TERRORISM VERSUS GLOBAL SECURITY
AND HUMANITARIAN LAW**

Chapter 7. <i>Henryk Karwan</i>	
Poland's geopolitical and military threats in the 21st century – part two	143
7.1. Introduction	143
7.2. Current challenges and security threats	144
7.3. NATO, the EU and the american army as the pillars of Poland's security	155
7.4. Conclusion	157
Chapter 8. <i>Jaroslaw Kroplewski</i>	
The safety of people involved in armed conflicts in the light of the updated commentary to the Third Geneva Convention of 1949	163
8.1. Introduction	163
8.2. Prisoner of war status under article 4 of the Third Geneva Convention	164
8.3. Analysis of the particular terms of article 4 of the Third Geneva Convention, including the provisions contained in the updated commentary	166
8.4. Conclusions	182

FOURTH PART
SECURITY IN LOGISTICS SYSTEMS

Chapter 9. <i>Wojciech Sokołowski, Marcin Zięcina</i>	
Control towers approach in supply chain security	189
9.1. Introduction	189
9.2. External threats to the supply chain	190
9.3. Internal threats to the supply chain	194
9.4. Supply chain control towers	196
9.5. Conclusion	202
Chapter 10. <i>Wojciech Sokołowski, Marcin Zięcina</i>	
Principles of standardization, marking and automatic identification of containers as the basis for the security of international trade in goods	205
10.1. Introduction	205
10.2. The origin of container transportation	208
10.3. Definition and parameters of containers	209
10.4. Container classification systems	212
10.5. Container identification systems	216
10.6. The algorithm of establishing the check digit	218
10.7. Automatic identification of containers	220
10.8. Conclusion	223
Conclusion	227
Notes on the authors	229
List of consultants	233
Title pages and webpage links to book series	234

WPROWADZENIE

Monografia pt. „Zwierciadła bezpieczeństwa” jest trzecim z serii opracowaniem wydanym przez Oficynę Wydawniczą Politechniki Rzeszowskiej. Problemy bezpieczeństwa są nieodłączną częścią życia człowieka. Bez względu na to czy były one postrzegane i definiowane, czy ich nie dostrzegano, to właśnie one determinowały poziom rozwoju cywilizacyjnego. Współczesne rozumienie istoty bezpieczeństwa w perspektywie aksjologicznej odnosi się do standardów cywilizacyjnych oraz kulturowych człowieka. Postrzeganie bezpieczeństwa wynika z różnic kulturowych. Jednak różnice w postrzeganiu bezpieczeństwa mogą występować nawet w obszarze tej samej kultury, ponieważ jego poziom postrzegamy w sposób subiektywny.

Dylematy w postrzeganiu bezpieczeństwa skłaniają badaczy do redagowania wielu problemów. Co jest przejawem bezpieczeństwa i czym ono jest dla jego podmiotu na początku XXI wieku? Jeśli uznamy, że jest ono standardem XXI wieku, to jakich wartości należy użyć aby je opisać?

Naturalnym stanem podmiotu bezpieczeństwa jest jego funkcjonowanie w otoczeniu permanentnych zagrożeń, na które człowiek wpływa w sposób świadomy i celowy aby doprowadzić do stanu akceptowanego, który pozwoli podmiotowi osiągnąć własne cele.

Bezpieczeństwo z pragmatycznego oraz naukowego punktu widzenia jest zagadnieniem niezwykle złożonym, z uwagi na fakt, że jego stan, organizacja czy proces rozwoju podlegają dynamicznym zmianom odpowiednio do rozwoju środowiska bezpieczeństwa oraz rozwoju cywilizacyjnego. Można wysnuć tezę, że bezpieczeństwo nie ma stałej wartości. Poziom bezpieczeństwa ewoluuje równoległe z potrzebami, wartościami czy też oczekiwaniami podmiotu bezpieczeństwa w określonym miejscu, czasie, a także warunkach społecznych. We współczesnej nauce o bezpieczeństwie obserwujemy ciągle rozszerzanie się obszaru poznawczego oraz znaczenia pojęcia – bezpieczeństwo.

Współcześnie coraz większe znaczenie zyskuje bezpieczeństwo personalne i grup społecznych ze względu na wymóg gwarancji ich nienaruszalnego przetrwania i rozwoju, co wiąże się z potrzebami i wartościami jednostki i grupy społecznej. Biorąc pod uwagę pragmatyczny punkt widzenia należy stwierdzić, że klasyfikacja bezpieczeństwa nie wpływa na poprawę jego jakości, jedynie pozwala na zrozumienie zależności, które mogą wpływać na jego poprawę.

Badanie problemów związanych z bezpieczeństwem podlega intensywnym zmianom w sensie epistemologicznym. Nieschematyczność zmian oraz ich dynamika, wzmagająca złożoność otoczenia, wzrastająca nieprzewidywalność wy-

muszą rozpatrywanie nowych podejść i nowej filozofii myślenia na temat bezpieczeństwa.

Po raz kolejny grupa naukowców z: Politechniki Rzeszowskiej, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu, Akademii Marynarki Wojennej, Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku, Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu, podjęła się zadania napisania interdyscyplinarnych rozdziałów do niniejszej monografii. Tu jak w soczewce spotkały się poglądy autorów prowadzących badania nad bezpieczeństwem z różnych kierunków i dociekań naukowych. Mnogość i różnorodność prowadzonych badań pozwoliła redaktorom na takie zredagowanie tytułu monografii, które nie tylko oddaje temperament naukowy autorów rozdziałów, ale pozwala czytelnikowi zapoznać się z sporą dawką rzetelnej wiedzy. Autorzy to przekrój pokoleniowy naukowców kobiet i mężczyzn, cywilów oraz wojskowych w służbie i na emeryturze. Taka aktywna wielorakość poczynań zawodowych i naukowych sprawiły, że obecnie są oni doświadczonymi, samodzielnymi i asertywnymi specjalistami w wybranych sferach nauk o bezpieczeństwie. Monografia dotyczy problematyki przydatnej z punktu widzenia teorii i praktyki bezpieczeństwa, a także dla celów dydaktycznych.

Za cel monografii przyjęto dokonanie kompleksowej analizy zagrożeń i oceny bezpieczeństwa.

Prezentujemy po raz pierwszy nowy układ monografii. Na okładce w sześciangach nawiązujących do śladu węglowego zmieniły się zdjęcia oddające treść poruszanych zagadnień i motyw przewodni na tle zobrazowanego wszechświata z naniesionymi znakami informującymi o niebezpieczeństwie. W lewym dolnym rogu pojawił się znak Oficyny Wydawniczej Politechniki Rzeszowskiej. Prawdziwej jednak rewolucji dokonaliśmy w spisie treści. Z uwagi na to, że do każdej następnej monografii dołączają kolejni naukowcy udało się rozdziały pogrupować w cztery części zawierające odpowiednio 2, 4, 2, 2 rozdziały poprzedzone wstępem. Całość dopełnia zakończenie, po którym przedstawiamy noty o autorach, listę współpracujących konsultantów naukowych i strony tytułowe poprzednich wydań monografii z adresami do otwartego dostępu.

Inicjująca całość część pierwsza przemiany społeczno-kulturowe wobec współczesnych wyzwań bezpieczeństwa rozpoczyna się od prezentacji ogólnych zagadnień dotyczących kultury bezpieczeństwa, miejsca w rozważaniach filozoficznych i organizacyjnych oraz ich przydatności w naukach o bezpieczeństwie.

W rozdziale pierwszym Hanna Sommer omawia istotę kultury bezpieczeństwa. Nowe idee w badaniach przesuwały rozumienie kultury bezpieczeństwa z czegoś, co jest abstrakcyjne i niewymierne do czegoś, co choć wciąż amorficzne, można zdefiniować z dużym stopniem pewności. Kultura bezpieczeństwa jest wyrazem stosunku danej społeczności do ryzyka, zagrożeń i bezpieczeństwa. Kluczem do zrozumienia istoty kultury bezpieczeństwa jest uchwycenie zależności pomiędzy wskaźnikiem wypadkowości a kulturą bezpieczeństwa. Współdziałanie

i holizm wiodą prym w funkcjonalnym paradygmacie Mertona nad pobudzeniem niezdrowej rywalizacji oraz nad atomizacją społeczną. Fenomen kultury bezpieczeństwa nie może rozwijać się bez czynnika ludzkiego. Dlatego też od samych ludzi zależy jakość wypracowanego poziomu kultury bezpieczeństwa.

W kolejnym rozdziale Grzegorz Zakrzewski przybliży zagadnienia wynikające z braku jednolitych zasad uprawiania żeglugi na akwenach i drogach wodnych w Gdańsku. Autor zwraca uwagę na dość swobodne interpretowanie i przestrzeganie obowiązujących przepisów przez organizatorów i usługodawców turystyki wodnej, co ostatecznie wpływa na kulturę pływania turystów korzystających z wypożyczanego sprzętu wodnego. Słowa wypowiedziane przez Gnaeus Pompeius Magnus, 106–48 p.n.e.): „Navigare necesse est, vivere non est necesse” w mieście Gdańsk, którego mottem jest: „Nec Temere, Nec Temide”, w kontekście artykułu brzmią nadal aktualnie.

Liczne zmiany w sposobie funkcjonowania i postrzegania bezpieczeństwa i porządku publicznego państwa, dokonujące się również współcześnie skłoniły autorów części drugiej do podjęcia kolejnych rozważań.

W rozdziale trzecim Judyta Bielanowska analizuje radykalizm społeczno-polityczny III RP w kontekście współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa. Autorka dowodzi, że demokratyczny system polityczny państwa jednoznacznie sprzyja wzmożonej aktywności obywatelskiej. Społeczeństwo, korzystające z gwarantowanej normatywnie wolności i swobody zrzeszania się oraz ekspresji światopoglądowo-ideowej artykułuje w sposób najczęściej radykalny i bezkompromisowy brak akceptacji na rozwiązania podejmowane na szczeblu władzy politycznej i instytucji państwowych, dając tym samym wyraz swej dezaprobacie względem zachodzących procesów politycznych, a zwłaszcza podejmowanych w ich efekcie decyzji.

Tomasz Kostecki w rozdziale czwartym przybliży znaczenie informacji jako kluczowego elementu zarządzania kryzysowego. Postępująca globalizacja, rozwój technologiczny, a także towarzyszące im zmiany gospodarcze, polityczne i społeczne generują nowe zagrożenia zarówno dla pojedynczego człowieka jak i całej społeczności. Środowisko, w którym funkcjonujemy, niemal na bieżąco wymaga od nas podejmowania działań mających na celu reagowanie, zapobieganie i przygotowywanie się na okoliczność wystąpienia niepożądanych incydentów, a do tego potrzebna jest nam rzeczywista informacja.

W rozdziale piątym Dariusz Hybś analizuje strategie działań perswazyjno-odstraszających w zwalczaniu dopalaczy. Autor przedstawia problematykę działań w obszarze bezpieczeństwa społecznego. Próbuje nakreślić jedną z różnych form i metod minimalizowania rozprzestrzeniania się problemu dopalaczy we współczesnym świecie. Autor stwierdza, że celem opracowania jest wskazanie, iż wywołanie negatywnych emocji może również przyczynić się do powstania pozytywnej refleksji. Wykorzystanie materiałów multimedialnych może okazać się jednym z efektywniejszych narzędzi wykorzystywanych w określonej strategii działań zapobiegawczych. W tym przypadku zaproponowana emisja nagranych zdarzeń

w miejscach publicznych wpisuje się w strategię działań perswazyjno-odstrasżających.

W rozdziale szóstym Katarzyna Amrozy analizuje wybrane obszary funkcjonowania perspektywy zmian w Policji. Autorka analizuje system funkcjonowania Policji, a następnie wskazuje obszary, które wymagają reformy. Wyselekcjonowała następujące kwestie oddziaływania na stan tej formacji, tj.: rekrutację do służby, wakaty, czynniki wpływające na mniejsze zainteresowanie wstępowaniem w szeregi, organizację szkolnictwa, policyjny budżet, relacje ze światem polityki, a także przyczyny niezadowolenia ze służby, wyrażane przez samych funkcjonariuszy.

Część trzecia podejmuje zagadnienia związane z geografiami interdyscyplinarnego bezpieczeństwa rejonu i zasady stosowania międzynarodowego prawa humanitarnego. Autorzy opisują konieczność stworzenia sprzyjających warunków do osiągnięcia uznawalnego poziomu bezpieczeństwa.

Rozdział siódmy Henryka Karwana – jest drugą częścią analizy zagrożeń geopolitycznych i militarnych Polski w XXI wieku, skupiających się – w tej części – na analizie dzisiejszych zagrożeń w odniesieniu do fundamentów naszego bezpieczeństwa, tj. członkostwa w NATO, Unii Europejskiej i obecności wojsk USA na naszym terytorium. Położenie geograficzne Polski na przesmyku bałtycko-karpacim stanowiło łakomy kąsek dla wszystkich sąsiadów, którzy mieli zapędy hegemoniczne w tej części świata. Historia Polski ukazuje, jak ważne dla losów naszego kraju było jego położenie w Europie.

W rozdziale ósmym Jarosław Kropielewski omawia bezpieczeństwo osób biorących udział w konfliktach zbrojnych, w świetle Uaktualnionego komentarza do III Konwencji Genewskiej z 1949 r. Zwraca uwagę, że międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, w obliczu wysokiego prawdopodobieństwa pojawienia się zmagających zbrojnych, a także zmiany ich charakteru, stara się określać i rozszerzać kategorie osób, którym powinny przysługiwać gwarancje bezpieczeństwa. Zaliczono do nich: członków sił zbrojnych, członków „nieregularnych” sił zbrojnych należących do strony konfliktu oraz osoby cywilne, które spontanicznie chwytają za broń, a także osoby cywilne upoważnione do towarzyszenia siłom zbrojnym.

Część czwartą otwiera tekst dwóch współautorów przedstawiający zagadnienia bezpieczeństwa logistycznego z jakimi przychodzi się zmagać logistykom w realizowaniu swoich zadań.

W rozdziale dziewiątym Wojciech Sokołowski i Marcin Zięcina prezentują wieże kontroli w zapewnianiu bezpieczeństwa łańcuchów dostaw. Autorzy twierdzą, że jednym z największych problemów przedsiębiorstw działających w sektorze TSL jest zapewnienie bezpieczeństwa łańcuchów dostaw. Wysiłki instytucji i organizacji doradczych, a także samych przedsiębiorstw w tym zakresie rokrocznie są zwiększane. Wynika to głównie z faktu, że bardzo małe firmy o zasięgu lokalnym, ale i duże firmy o zasięgu globalnym, coraz bardziej intensywnie poszukują rozwiązań pozwalających na uzyskanie akceptowalnego poziomu ryzyka

w ich funkcjonowaniu, a także rozwiązań dających możliwość coraz dokładniejszego monitorowania w sposób ciągły wszystkich ich elementów składowych.

W ostatnim rozdziale poruszają problematykę standaryzacji, znakowania i automatycznej identyfikacji kontenerów jako podstawę bezpieczeństwa międzynarodowego obrotu towarów. Twierdzą, że w obecnej dobie można zaryzykować twierdzenie, że kontenery obok komputerów w XX wieku stały się głównym stimulatorem kolejnej rewolucji technologicznej w gospodarce światowej i znacząco przyczyniły się do rozwoju globalizacji w jej wymiarze gospodarczo-ekonomicznym. Z jednej strony, zdynamizowały międzynarodową wymianę towarową, przynajmniej w zakresie ładunków drobnicowych, z drugiej w połączeniu z paletyzacją znakomicie usprawniły procesy transportowo-magazynowe. Podążające za tym trendem sukcesywnie wdrażane systemy standaryzacyjne, klasyfikacyjne i identyfikacyjne oparte na technologii komputerowej znakomicie usprawniły transport kontenerowy w skali całego świata.

Publikacja ta może być przydatna dla studentów takich kierunków kształcenia uniwersyteckiego, jak: bezpieczeństwo czy politologia. Sprawdziło się to doskonale w przypadku dwóch pierwszych monografii. Obecna monografia – tak jak poprzednie – zawiera dużą dawkę wiedzy przydatnej dla badaczy problematyki ogólnie pojętego bezpieczeństwa i jego zagrożeń.

Mamy nadzieję, że niniejsza monografia spotka się z Państwa życzliwym przyjęciem.

Hanna Sommer
Grzegorz Zakrzewski
Henryk Karwan

CZĘŚĆ PIERWSZA

PRZEMIANY SPOŁECZNO-KULTUROWE WOBEC WSPÓŁCZESNYCH WYZWAŃ BEZPIECZEŃSTWA

Hanna SOMMER¹

*Żyjemy w czasach, w których kulturze grozi,
że zginie od środków kultury*

Fryderyk Nietzsche²

Rozdział 1.

ISTOTA KULTURY BEZPIECZEŃSTWA

W artykule przedstawiono pojęcie i istotę kultury bezpieczeństwa oraz jej znaczenie dla oceny poziomu bezpieczeństwa. Kultura bezpieczeństwa jest trudna do zdefiniowania i zmierzenia. Podobnie jak w kulturze organizacyjnej, istnieje niematerialny element kultury bezpieczeństwa. Niektóre jej elementy można zmierzyć i opisać, jednak kultura bezpieczeństwa jako całość jest trudno skwantyfikowana. Nowe idee w badaniach zmieniają rozumienie kultury bezpieczeństwa z czegoś, co jest abstrakcyjne i niewymierne do czegoś, co choć wciąż amorficzne, można zdefiniować z dużym stopniem pewności. Elementy kultury bezpieczeństwa ewoluują w miarę upływu czasu i ma to wpływ na poprawę możliwości oceny kultury bezpieczeństwa. Szczególną uwagę w artykule zwrócono na rozumienie kultury bezpieczeństwa wśród studentów uczelni technicznej.

Słowa kluczowe: kultura, kultura bezpieczeństwa, kultura organizacyjna, bezpieczeństwo, zarządzanie bezpieczeństwem.

1.1. Wprowadzenie

Problematyka kultury bezpieczeństwa jest tematem coraz szerzej podejmowanym w ramach nauk o bezpieczeństwie. Kulturę bezpieczeństwa można analizować, odnosząc ją do różnych kultur w skali globalnej, ale również poszczególnych grup krajów, regionów czy organizacji. Świadomość zagrożeń jest kluczowa w budowaniu kultury bezpieczeństwa. Ludzie często dyskutują o znaczeniu silnej kultury bezpieczeństwa, ale nie potrafią zdefiniować, co rozumieją przez kulturę bezpieczeństwa, a co ważniejsze nie potrafią odpowiedzieć na pytanie, dlaczego jest tak ważne, jaka jest kultura wartości? Kulturę definiuje się jako wspólne postawy, poglądy i przekonania ludzi. Powszechną metaforą jest porównywanie

¹ dr Hanna Sommer prof. PRz, Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, Al. Powstańców Warszawy 8, 35-959 Rzeszów, e-mail: hansom@prz.edu.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7208-7641>.

² <http://cytaty.sennik-mistyczny.pl/category/sutry-aforyzmy-sentencje/kultura/> [9.09.2021].

kultury do góry lodowej. Podobnie jak góra lodowa, kultura jest trudna do zobaczenia, ponieważ większość z niej jest ukryta i podobnie jak góra lodowa, kultura również jest trudna do przeniesienia. Kultura bezpieczeństwa nie może zostać narzucona z góry, kształtuje się ona na co dzień, poprzez nasze wypowiedzi i działania. Każdy człowiek posiada określony wzorec myślenia, odczuwania czy zachowania, który kształtuje przez całe swoje życie. Te wzorce określane są behawiorem nabytym i wyuczonym umysłu, co wynika z kultury, w której funkcjonujemy. Wytworzona przez ludzi siła tradycji od wielu tysięcy buduje filary kultury bezpieczeństwa. Patrząc z punktu widzenia nauk społecznych, kultura jest zbiorem norm, przekonań, wartości, postaw oraz założeń, które są nieodłączne w codziennym funkcjonowaniu i znajdują odzwierciedlenie w działaniach i zachowaniach wszystkich podmiotów. Kultura bezpieczeństwa nie jest inna od kultury w ogóle. Silna kultura bezpieczeństwa jest to zarówno sposób myślenia i sposób działania taki, który jest zintegrowany z codziennym myśleniem i podejmowaniem decyzji.

Bezpieczeństwo traktowane jako kategoria aksjologiczno-sekurytologiczna w układzie wartości ma ważną pozycję. Jego brak uniemożliwia rozwój, a dostatek pozwala osiągnąć inne pożądane przez człowieka wartości.

Uzyskanie pożądanego poziomu bezpieczeństwa nie pojawia się samoistnie. Wymaga ono systematycznych działań w celu wzmocnienia kultury bezpieczeństwa, która de facto zawsze istnieje ale odpowiednio silna, stabilna i skuteczna wymaga ciągłej pracy na etapie budowy jak też jej utrzymania.

Zagadnienie kultury bezpieczeństwa jest obecnie bardzo popularne. Zdecydowana większość badań z tego obszaru związana jest z sektorami, w których występuje zagrożenie życia człowieka. Kultura bezpieczeństwa wywodzi się z kultury organizacji. Po raz pierwszy zdefiniowano ją na potrzeby praktyki w czasie sporządzania raportów z katastrof przemysłowych. Związane to było przede wszystkim z awarią reaktora w Czarnobylu (1986) oraz wybuchem na platformie wiertniczej Piper Alpha (1988). Od tego czasu koncepcja ta została przyjęta przez wiele branż w celu poprawy bezpieczeństwa.

1.2. Fenomen kultury bezpieczeństwa

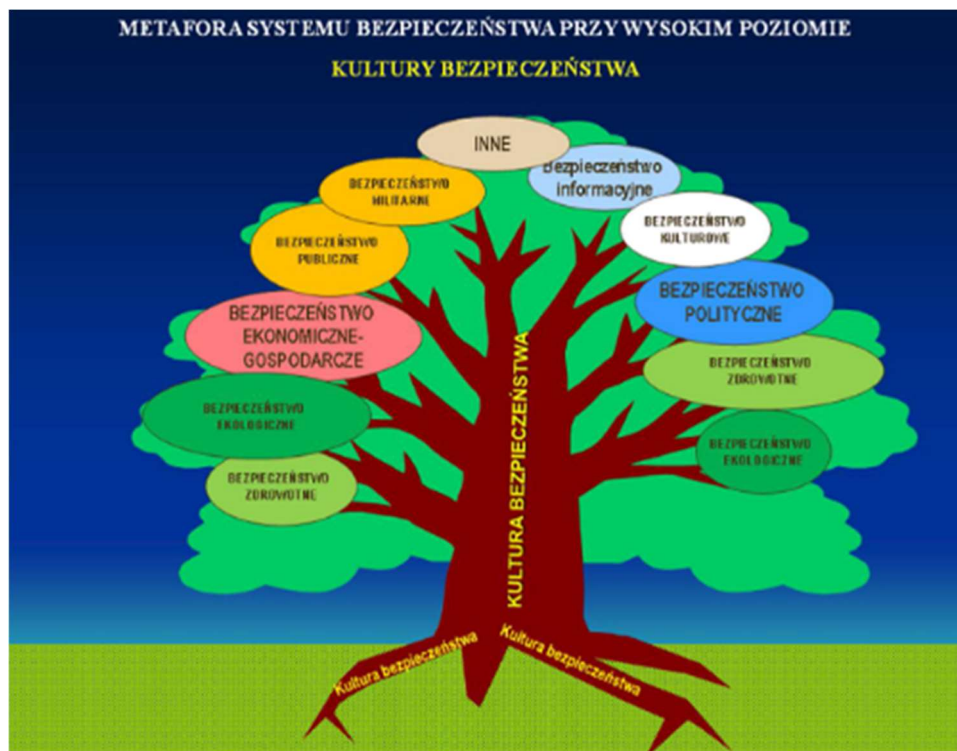
Kultura bezpieczeństwa stanowi ważny czynnik pozwalający na osiągnięcie wysokiego poziomu bezpieczeństwa. Pomimo, że istnieje wiele definicji kultury bezpieczeństwa, to nie ma tej uniwersalnej. Kulturę bezpieczeństwa można traktować jako wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, dobrych praktyk, symboli oraz przekonań. Te normy i wartości wpływają na sposób odczuwania bezpieczeństwa, a to z kolei decyduje o zachowaniu i współdziałaniu podmiotów. Następstwem tego jest wpływ na realizację procesów organizacyjnych³.

Kompleksowo ujmuje kulturę bezpieczeństwa Marian Cieślarczyk, który uważa, że jest to *wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli*

³ A. Chodyński, *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o zarządzaniu – paradygmaty i tożsamość*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2013, nr 2 (XI), s. 7.

i przekonań charakterystycznych dla danego podmiotu, wpływających na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i (lub) zagrożeń w bliższym i dalszym otoczeniu, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania), w różny sposób przez ten podmiot „wyczone” i wyartykułowane w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach „regulacyjnych”, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tego podmiotu i osiągnięciu przez niego najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i dla otoczenia⁴.

W sposób obrazowy kulturę bezpieczeństwa przedstawia rysunek 1.

Rys. 1. Metafora kultury bezpieczeństwa i systemu bezpieczeństwa

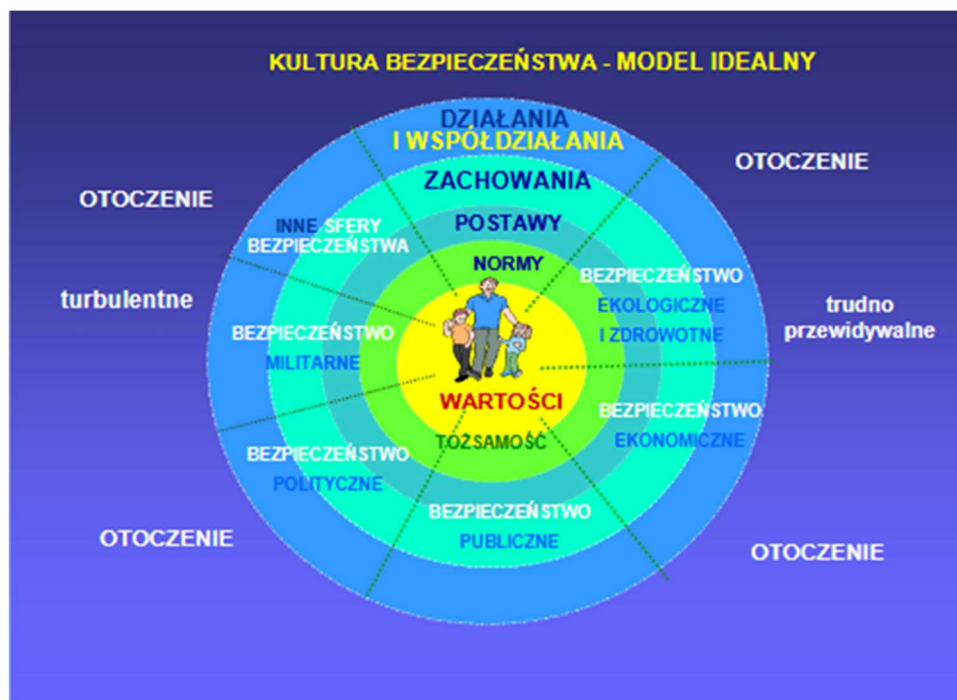
Źródło: A. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świderski, J. Ważniewska, *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, <https://czasopisma.uph.edu.pl/index.php/kulturabezpieczenstwa/article/view/583/519> [14.10.2021].

⁴ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2006, s. 210.

Przy pomocy korzeni i pnia przedstawiono kulturę bezpieczeństwa, natomiast „owoce” tego drzewa obrazują poszczególne obszary bezpieczeństwa, np.: ekonomiczne-gospodarcze, polityczne, zdrowotne, publiczne, militarne, informacyjne, kulturowe, ekologiczne, itd. Jakość tych „owoców” zależy zarówno od podłoża, korzeni, pnia i procesu fotosyntezy⁵.

Podłoże tego drzewa składa się z kultury organizacyjnej i kultury prawa, kultury ekologicznej i zdrowotnej, kultury ekonomicznej i politycznej, kultury życia publicznego, kultury informacyjno-komunikacyjnej oraz wielu innych⁶.

Chcąc poznać strukturę fenomenu kultury bezpieczeństwa należy zobaczyć, co jest w środku pnia drzewa. Przedstawia to rysunek 2.

Rys. 2. Podmiot i elementy jego kultury bezpieczeństwa w modelu idealnym (opracowanie: M. Cieślarczyk)

Źródło: M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2006, s. 160.

⁵ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Zarządzanie w działach związanych z obronnością państwa według opinii studentów bezpieczeństwa*, 2018, HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, t. XXIII, z. 25 (3/2018), s. 338, <http://doi.prz.edu.pl/pdf/einh/424> [14.10.2021].

⁶ A. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska, *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, <https://czasopisma.uph.edu.pl/index.php/kulturabezpieczenstwa/article/view/583/519> [14.10.2021].

Rdzeń kultury bezpieczeństwa stanowi *system wartości* danego podmiotu. Kolejnym elementem kultury bezpieczeństwa są *normy*, którymi kieruje się podmiot aby zapewnić sobie bezpieczeństwo. Wartości i normy wraz z posiadaną wiedzą i sposobem myślenia o bezpieczeństwie mają ogromny wpływ na relacje podmiotu z otoczeniem. Ma to szczególne znaczenie w sytuacjach kryzysowych⁷.

Najistotniejszą cechą kultury bezpieczeństwa jest zdolność, do rozumienia zasad bezpiecznego działania, występujących zagrożeń oraz sposobów działania, które pozwolą ich uniknąć i działać w bezpieczny sposób. Bezpieczeństwo można osiągnąć tylko przy stosowaniu niezawodnych systemów i procedur, jednocześnie przy silnym zaangażowaniu człowieka. Ludzkie zachowania w dużej mierze determinują aktualny i przyszły stan bezpieczeństwa.

Jednym z modeli wskazującym na konieczność poprawy oraz doskonalenia kultury bezpieczeństwa jest model Patricka Hudsona, który obrazuje ewolucję kultury bezpieczeństwa, gdzie wzrost zaufania oraz stopień poinformowania określa rodzaje kultur. Poziomy w tej hierarchii to⁸:

- Kultura patologiczna, w której pracownik jest obwiniany w sytuacji wystąpienia problemów z bezpieczeństwem; ważne jest tutaj, aby nie zostać przyłapanym na popełnianych wykroczeniach.
- Kultura reaktywna – wystąpienie zdarzenia niebezpiecznego lub wypadku koncentruje uwagę na zagadnieniach bezpieczeństwa. Jednak wraz z upływem czasu następuje powrót do działań rutynowych, lekceważących zasady bezpieczeństwa.
- Kultura wyrachowania obejmuje systemy zarządzania bezpieczeństwem, potrzebę ich istnienia rozumie kadra zarządzająca; formalne zasady tych systemów narzucane są pracownikom.
- Kultura zapobiegawcza, proaktywna charakteryzuje się tym, że zarówno kierownictwo, jak i pracownicy troszczą się o bezpieczeństwo, wykazują zrozumienie oraz zainteresowanie problemami bezpieczeństwa.
- Kultura kompleksowa (odradzająca się) cechuje się partycypacją w zarządzaniu bezpieczeństwem, wiążącą się z zaufaniem i informowaniem, często z dążeniem do poziomu „zero wypadków”.

Bezpieczeństwo można rozpatrywać wieloaspektowo. Posiada wartość o charakterze indywidualnym, społecznym, kulturowym, egzystencjalnym, ekonomicznym, prawnym, politycznym, militarnym, a także psychologicznym czy duchowym.

Kultura niezwykle silnie determinuje ludzkie zachowania i postawy, co przejawia się m.in. niemożnością podjęcia działań niezgodnych z prawem. Na poziom kultury bezpieczeństwa wpływają funkcje prawa. Są one traktowane jako funkcje państwa. Państwo (demokratyczne państwo prawa) jest obecnie podmiotem

⁷ Tamże, s. 24.

⁸ *Kultura bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie. Modele, diagnoza i kształtowanie*, red. A. Rakowska, CeDeWu, Warszawa 2013, s. 51-53.

będącym najwiarygodniejszym dostarczycielem oraz depozytariuszem szczególnego dorobku danego narodu, określanego jako kultura bezpieczeństwa narodowego. Funkcje państwa prawa:

1. Funkcja stabilizująco-regulacyjna prawo w danym państwie przez ustanowienie z jego mocy porządku w różnych obszarach, takich jak: ład społeczny, gospodarka i polityka, na obszarze państwa, w którym ten system obowiązuje, zapewnia określony, ustabilizowany poziom porządku i bezpieczeństwa.

2. Funkcja ochronna chroni wartości uznane za ważne przez ogół osób wchodzących w skład danego społeczeństwa, zabezpieczając w ten sposób dobro obywateli państwa.

3. Funkcja wychowawcza prawa polega na kształtowaniu u obywateli właściwych zachowań, zgodnych z przepisami, które przez działanie prewencyjne służą podniesieniu społecznie odczuwanej jakości życia, a także przez zastosowanie sankcji będących skutkiem naruszeń przepisów, odstrasza od popełniania czy ponawiania czynów niezgodnych z prawem.

4. Funkcja dynamizująca (katalityczna), w sensie społeczno-prawnym polega na użyciu narzędzi prawnych do przeprowadzenia, zgodnie z innymi funkcjami prawa, np. funkcją stabilizująco-regulacyjną, potrzebnych w danym momencie zmian w określonych dziedzinach życia; na przykład wprowadzenie administracji samorządowej po zmianie ustroju polityczno-gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej po ustaleniu Okrągłego Stołu, które miały miejsce w 1989 roku.

5. Funkcja dystrybucyjna polega z kolei na rozdzielaniu zarówno określonych dóbr, jak i obciążeń, będących elementami niezbędnymi dla właściwego i harmonijnego funkcjonowania państwa.

6. Funkcja represyjna prawa dotyczy tych zadań państwa, które skupiają się na określaniu wymiaru kary w przypadku popełnienia czynów zabronionych prawem, kwalifikujących się jako wykroczenia albo przestępstwa. Jednocześnie funkcja ta realizuje zadanie prewencyjne: ma odstraszać, demobilizować potencjalnych przestępców, w czym pomocny jest też bardzo istotny aspekt nieuchronności kary za popełnione przestępstwa.

7. Funkcja kontrolna systemu prawa powoduje transparentne określenie tego, co jest zgodne z prawem i tego, co jest prawnie zabronione. Inaczej mówiąc, system prawa jest narzędziem społecznej kontroli prowadzącym do poprawności zachowań.

8. Funkcja organizacyjna tworzy z pomocą systemu prawa ram organizacyjnych dla organów władzy publicznej, organizacji społeczeństwa, dla administracji publicznej oraz prywatnej.

9. Funkcja kulturotwórcza prawa rozumiana jest jako rola integrująca ludność danego państwa przez związaną z użyciem systemu praw dbałość o zachowanie ciągłości historycznej tradycji narodu oraz rozwój kultury i sztuki. Funkcja ta, wraz z funkcją ochronną prawa, sprzyja kultywowaniu ważnego dla danego społeczeństwa systemu wartości i poczucia tożsamości.

10. Funkcja gwarancyjno-regulacyjna ma za zadanie określić granice między uprawnieniami administracji państwa działającej na rzecz dobra wspólnego, a prawami jednostki, które określają jej wolności. Regulacja przez system prawny dotyczy też osiągania możliwości kompromisu jako pożądanej i pomyślnej formy zakańczania sporów społecznych⁹.

Kultura bezpieczeństwa jest stosunkowo nową koncepcją, która posługuje się bardzo zindywidualizowanym językiem, który umożliwia całościowe odczytanie jego znaczenia jedynie osobom wtajemniczonym, które świetnie znają daną kulturę.

Kultura bezpieczeństwa stanowi jeden z szeroko odczytywanych obszarów kultury i rozwija się na jej płaszczyźnie. Towarzyszy człowiekowi od zarania cywilizacji, ponieważ zapewnienie bezpieczeństwa jest warunkiem koniecznym dla zapewnienia przetrwania gatunku ludzkiego oraz rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury. Problematyka kultury bezpieczeństwa ma wymiar transdyscyplinarny, obejmujący wiele nauk: socjologię, psychologię, szeroko rozumiane nauki przyrodnicze, jak również nauki o bezpieczeństwie i nauki o zarządzaniu¹⁰.

Fenomen, jakim jest kultura bezpieczeństwa nie może występować i prawidłowo funkcjonować bez czynnika ludzkiego. To od człowieka/ludzi zależy poziom kultury bezpieczeństwa dotyczący określonego środowiska społecznego i danego terytorium.

1.3. Znaczenie i kształtowanie kultury bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych oraz podstawowych potrzeb każdego człowieka. Ludzie chcą żyć i pracować bezpiecznie, co ma przełożenie na ich prawidłowy rozwój fizyczny, osobowy, psychiczny jak też emocjonalny.

Podstawowym celem kształtowania kultury bezpieczeństwa jest wypracowanie takich zachowań, które pozwolą chronić zdrowie i życie człowieka. Kształtowanie kultury bezpieczeństwa musi trwać nieprzerwanie, ponieważ tylko tak można osiągnąć założone rezultaty. Trzeba uczyć odpowiedzialności za bezpieczeństwo. Minimalizowanie i eliminowanie negatywnych zachowań ludzkich powinno trwać cały czas poprzez zwiększanie świadomości z obszaru bezpieczeństwa.

Kultura bezpieczeństwa pokazuje, jaki jest stosunek określonej społeczności do ryzyka, zagrożeń i bezpieczeństwa oraz jakie wartości w tym obszarze uważane są za istotne. Wysoka kultura bezpieczeństwa wiąże się z wysoką jakością zdrowia i życia oraz wskazaniem granicy pomiędzy niezbędnym ryzykiem, będącym

⁹ J. Piwowarski, *Etyka funkcjonariusza policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Apeiron WSBPiI, Kraków 2012, s. 77-79.

¹⁰ Š. Kočan, J. Piwowarski, M. Sokołowski, *Funkcjonalność administracji według koncepcji Henri'ego Fayloa. Drugi filar kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 11, s. 8-13.

nieodłącznym elementem życia oraz rozwoju, a zapewnieniem bezpieczeństwa i ochrony przed zagrożeniami^{11,12,13}

W latach 80-tych badacze zwrócili uwagę, że organizacje, podobnie jak społeczeństwa kształtują indywidualną, specyficzną kulturę. Problematyką tą zajmowali się m.in. Schein czy Hofstede.

Kultura organizacyjna dotyczy postaw, wartości i norm zachowań wspólnych dla wszystkich pracowników. Ta część kultury, która dotyczy ryzyka i bezpieczeństwa określana jest mianem kultury bezpieczeństwa danej organizacji. Kształtowanie pożądanej kultury bezpieczeństwa powinno być procesem ciągłym, ponieważ prawdziwa zmiana kulturowa jest niezwykle trudna i wymaga czasu.

W myśli koncepcji Scheina kultura funkcjonuje na trzech poziomach: artefaktów, wartości oraz podstawowych założeń danej kultury¹⁴.

Jednorazowe działania mogą być efektywne, ale przyniosą jedynie pozorne efekty, ponieważ dotyczą tylko tej najbardziej powierzchownej warstwy kultury. Zmiany trwałych efektów trzeba dokonywać na poziomie uznanych wartości i założeń co do natury życia i świata. Model kultury organizacyjnej Scheina obrazuje rysunek 3.

Przyjmuje się, że poziom artefaktów, to wierzchołek góry lodowej, co oznacza, że jest to poziom, który najłatwiej można zaobserwować. Jak twierdzi Schein – artefakty są tym, *co się widzi, słyszy i czuje, gdy się styka z nową grupą o nieznaną kulturze*. Np. zasady wzajemnego odnoszenia się do siebie, wystrój wnętrz czy sprzęt ochronny. Drugi poziom nazywa się uznawanymi wartościami – *są to podawane przez organizację powody, dla których postępuje się w określony sposób. Wartości są tym, co warto robić, albo są przyczynami tego co robimy*. Wartości można podzielić na deklarowane (ale niekoniecznie przestrzegane) i przestrzegane (a niekoniecznie deklarowane). Np. „zdrowie pracowników” vs „szybki zysk”. Trzeci poziom kultury organizacyjnej stanowi podstawowe założenia. Są to przekonania, które przyjmowane są bezkrytycznie przez członków danej organizacji – *kultura określa właściwy sposób postępowania w organizacji, często za pomocą milcząco przyjętych założeń*. Założenia są bardzo trudne do zaobserwowania i całkowicie nieuświadamiane. Odnoszą się one m.in. do natury ludzi

¹¹ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, *Modern Management Review*, 24 (4/2017), DOI: 10.7862/rz.2017.mmr.46, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/zim/314> [17.10.2021].

¹² H. Sommer, G. Zakrzewski, *Ocena wybranych składowych wpływających na komfort przebywania klientów w wielkopowierzchniowych obiektach handlowych*, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (1/2018), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/378> [17.10.2021].

¹³ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/399> [17.10.2021].

¹⁴ H. Sommer, *Kształtowanie się kultury organizacyjnej w przedsiębiorstwie na przykładzie Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Rzeszowie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006, s. 28.

(„ludzie są pracowici”), relacji międzyludzkich („stosunki z innymi oparte są na rywalizacji”) czy natury rzeczywistości („wypadki zawsze będą się zdarzały”)¹⁵.

Rys. 3. Model kultury według Edgara Scheina

Źródło: opracowanie własne.

Kultura każdego społeczeństwa oparta jest na ogólnie przyjętych zasadach oraz normach postępowania. Każda dziedzina ludzkiego postępowania, również wykonywana praca, jest zakorzeniona w kulturze i opiera się na jej zasadach. W toku ewolucji pracy człowieka, zdobywanych doświadczeniach i rozwoju wiedzy, ukształtowano zasady, które wskazują na czym powinna polegać praca bezpieczna. Spowodowało to niewątpliwie pewien dysonans pomiędzy ochroną zdrowia i życia człowieka a zyskiem, który wiąże się z ludzką pracą.

Postęp technologiczny pozwala nam nie tylko na zwiększenie komfortu życia, daje też możliwość szybkiego przemieszczenia się oraz powszechny, w krajach rozwiniętych, dostęp do medycyny. Nowoczesne technologie, procesy produkcyjne, ale też nowe i cały czas zmieniające się wyzwania stawiane człowiekowi w pracy stwarzają nieznane dotąd zagrożenia¹⁶. Poza zagrożeniami technicznymi coraz większe znaczenie mają teraz zagrożenia społeczne, czyli te związane, m.in. z rywalizacją na rynku pracy, możliwością utraty pracy czy też stosunkami

¹⁵ Tamże, s. 28-31.

¹⁶ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich* „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Gdańsk 2019, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=205708> [17.10.2021].

z przełożonymi. Nowe zagrożenia stanowią dodatkowe źródło stresu przeżywanego przez pracowników. Jego konsekwencjami są m.in. wypadki, które powstają na skutek błędów, osłabionej koncentracji czy też pośpiechu. W ostatnich latach istotne stało się pytanie czy cena, którą ludzkość płaci za dobrodziejstwa cywilizacji nie jest zbyt wysoka? Trzeba się zastanowić czy nie zaczynamy więcej tracić niż zyskiwać? Po serii wielkich katastrof, coraz częściej mówi się o potrzebie rozwijania i umacniania kultury bezpieczeństwa.

Kultury bezpieczeństwa nie należy traktować jako oddzielnego tworu, ale jako integralną część kultury organizacyjnej. Trzeba wiedzieć, że budując kulturę bezpieczeństwa, nie tworzy się jej od zera, ponieważ ona na pewnym poziomie już funkcjonuje. Można ją rozwijać i określać kierunek zmian. Trzeba mieć jednocześnie świadomość, że taki proces jest długotrwały i musi odbywać się na wielu poziomach.

Komunikacja jest podstawą kształtowania kultury bezpieczeństwa. W silnych kulturach wzorce zachowań przyswajane są w starannie zaplanowanym i przygotowanym procesie socjalizacji. W efekcie stają się elementem składowym podejmowanych działań. W takich kulturach decyzje podejmowane są szybciej, sprawniej przebiega komunikacja. Szybko wdrażane są plany oraz projekty zmian. Występuje często silna motywacja i lojalność pracowników, co w połączeniu ze stabilnością jak też niezawodnością systemu daje wymierne efekty. Budowanie bezpiecznego systemu realizacji zadań, najwyższe standardy, profesjonalizm w działaniu, są kluczem do sukcesu.

1.4. Badania własne

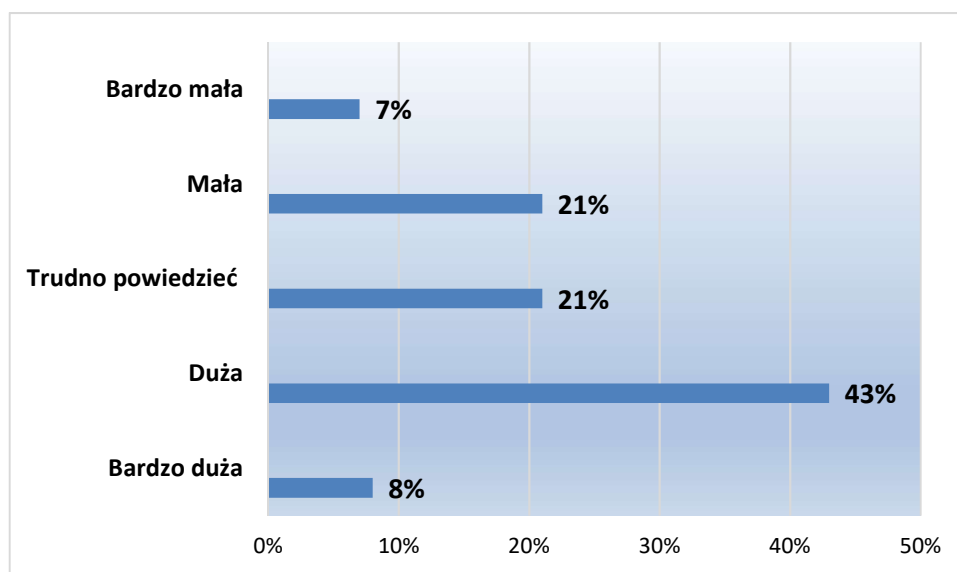
Badania społeczne obejmują badania służące zrozumieniu i poznaniu postaw oraz opinii różnych zbiorowości czy grup społecznych. Wyniki prowadzonych badań są upowszechniane zarówno w środowisku naukowym jak i poza nim, w środowiskach, dla których mogą mieć one istotne znaczenie. W badaniach ważna jest ich celowość. Celem przeprowadzonych badań na potrzeby tego artykułu było rozumienie i ocena istoty kultury bezpieczeństwa przez pracujących studentów uczelni technicznych. Rodzajem próby była próba okolicznościowa czyli taka, która jest łatwo dostępna, w tym przypadku byli to studenci z grup, w których autorka prowadziła zajęcia. Przebadano 112 osób, które wyraziły zgodę na udział w badaniach. *Badania z udziałem ludzi powinny zawsze być poprzedzone wyrażeniem zgody przez uczestników badań na podstawie przedstawionych im informacji*¹⁷. Respondentami byli studenci studiów drugiego stopnia na wydziale Zarządzania oraz Mechaniki i budowy maszyn na Politechnice Rzeszowskiej. W badaniach wzięło udział 46 kobiet i 66 mężczyzn. Badania przeprowadzono w październiku 2021 roku w trakcie zajęć dydaktycznych.

¹⁷ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 95.

Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, który zawierał 10 pytań zamkniętych. Kafeteria wypowiedzi wobec problemowych zagadnień w kwestionariuszu oparta była na skali Likerta. Skala ta jest najczęściej stosowanym narzędziem pomiaru postaw. W metodologii badań społecznych jest ona pięciostopniowa i stosuje się ją w wywiadach kwestionariuszowych i kwestionariuszach ankiet. Na skali Likerta respondenci dokonują wyboru jednej z kategorii odpowiadając na dane stwierdzenie

Bardzo istotnym czynnikiem, który wpływa na sukces przeprowadzenia badania przy pomocy kwestionariusza jest zadbanie o jak najkrótszy czas wypełnienia ankiety. Nie powinien on przekraczać 10 minut, a najlepiej jak by nie przekraczał 5 minut.

Pierwsze pytanie, które zostało zadane respondentom dotyczyło ich wiedzy na temat kultury bezpieczeństwa. Odpowiedzi obrazuje wykres 1.

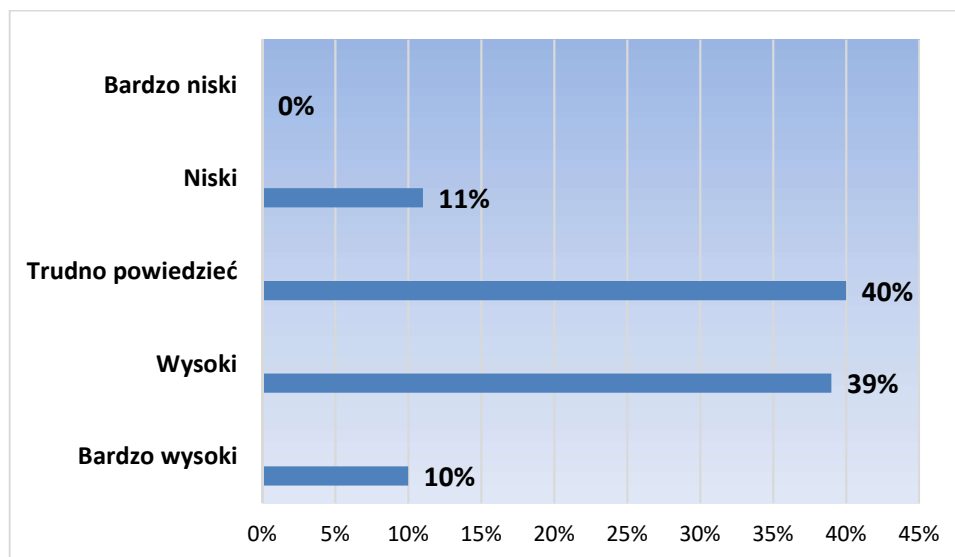

Wykres 1. Wiedza respondentów na temat kultury bezpieczeństwa

Źródło: badania własne.

Ocena wiedzy badanych na temat kultury bezpieczeństwa wydaje się być zróżnicowana. Najwięcej ankietowanych (43%) uważa, że posiada dużą wiedzę na ten temat, a 8%, że bardzo dużą. Małą wiedzę posiada 21% respondentów oraz 7% bardzo małą. Aż 21% badanych nie potrafiło określić swojego poziomu wiedzy na temat kultury bezpieczeństwa. Taki wynik może dziwić, że tak duży procent ankietowanych nie zna zasad dotyczących sposobów działania i myślenia, które muszą być przestrzegane dla doskonalenia wyników w dziedzinie bezpieczeństwa.

Kolejne pytanie dotyczyło oceny poziomu kultury bezpieczeństwa w swoim środowisku. Wyniki przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Ocena poziomu kultury bezpieczeństwa w swoim środowisku

Źródło: badania własne.

Przy ocenie poziomu kultury bezpieczeństwa najczęściej badanych (40%) nie potrafiło ocenić poziomu kultury bezpieczeństwa w swoim środowisku. Podobną liczbę wskazań otrzymała ocena wysoka (39%). Jako bardzo wysoki poziom kultury bezpieczeństwa oceniło 10% ankietowanych i 11% jako niski. Nikt z badanych nie wskazał poziomu bardzo niskiego. Niepokoić może fakt tak dużej liczby osób, które nie potrafiły poddać ocenie poziomu kultury bezpieczeństwa w swoim środowisku. Można się zastanawiać czy wynika to z braku wiedzy czy niechęci wypowiedzania się na ten temat.

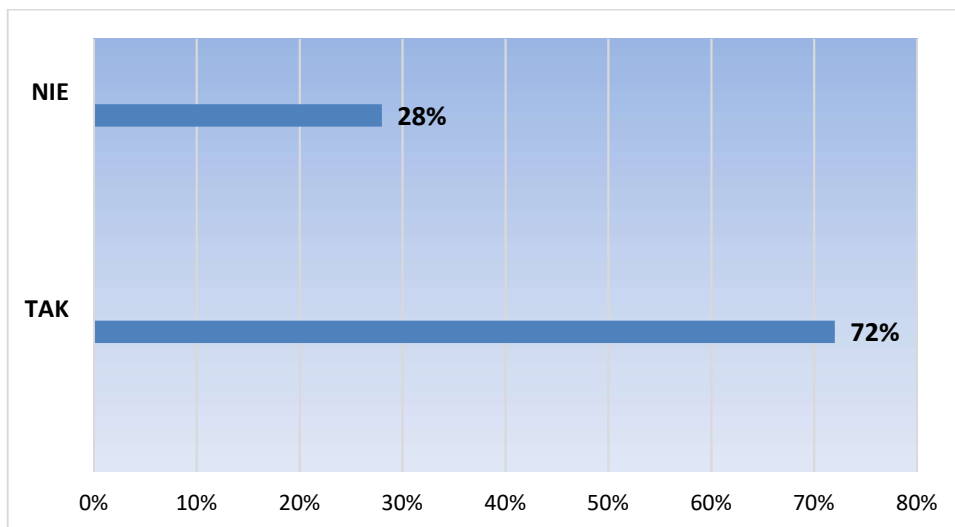
Kolejne pytanie dotyczyło udziału w akcjach promujących bezpieczne zachowania, co widać na wykresie 3.

Na wykresie 3 widać, że zdecydowana większość badanych (72%) brała udział w akcjach promujących bezpieczne zachowanie, natomiast 28% nie uczestniczyło w takich akcjach. Udział w akcjach promujących bezpieczne zachowania najczęściej dotyczył bezpiecznego zachowania na drodze, w sieci czy w pracy.

Następne pytanie związane było z świadomością, w jakim stopniu możemy mieć wpływ na nasze bezpieczeństwo? Wyniki obrazuje wykres 4.

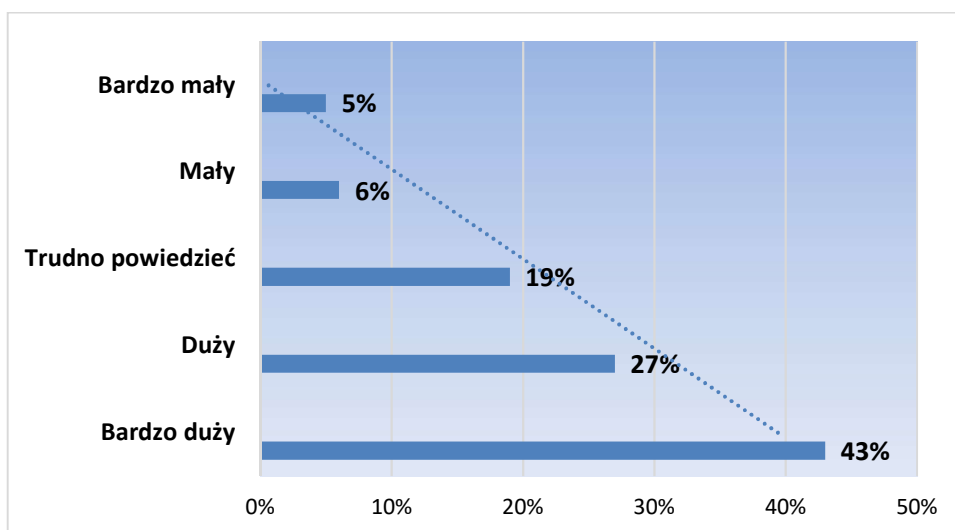
Na wykresie 4 respondenci ocenili swój wpływ na bezpieczeństwo. Zarysowała się tutaj wyraźna linia trendu. Najwięcej wskazań uzyskał wpływ bardzo duży (43%), następnie duży (27%). Dla 19% trudno było określić taki wpływ. Natomiast jako mały wpływ na bezpieczeństwo wskazało 6% i bardzo mały 5%

ankietowanych. Wykres ten pokazuje, że badani mają świadomość wpływu na bezpieczeństwo i to napawa optymizmem. Jednak dobrze byłoby aby ta świadomość szła w parze z zastosowaniem odpowiednich praktyk i zasad oraz motywacją do bezpiecznych zachowań. Każdy człowiek powinien mieć poczucie osobistej odpowiedzialności za sprawę bezpieczeństwa w codziennym funkcjonowaniu.

Wykres 3. Deklarowany udział w akcjach promujących bezpieczne zachowania

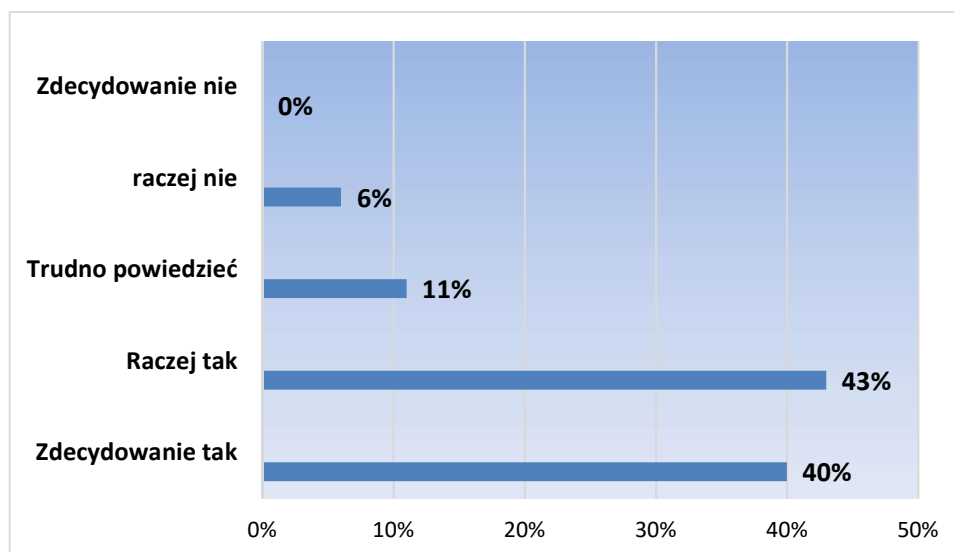
Źródło: badania własne.

Wykres 4. „Mój” wpływ na bezpieczeństwo

Źródło: badania własne.

Na wykresie 5 zestawiono odpowiedzi na pytanie, Czy najczęstszą przyczyną wypadków jest błąd człowieka?

Wykres 5. Czy najczęstszą przyczyną wypadków jest błąd człowieka?

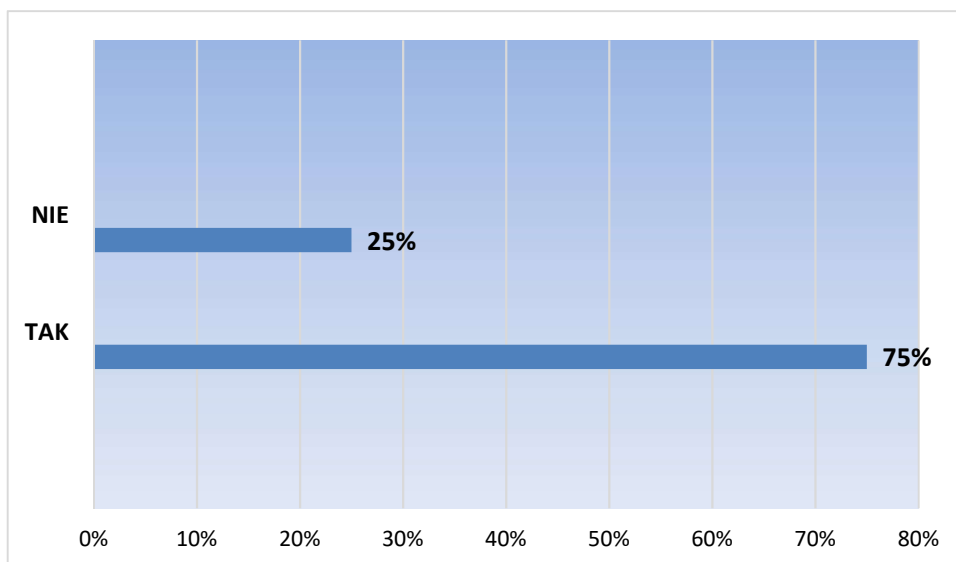
Źródło: badania własne.

Wykres 5 pokazuje, że zasady i umiejętności człowieka mają znaczenie absolutnie kluczowe dla bezpieczeństwa. Zdecydowana większość badanych uważa, że przyczyną wypadków jest błąd człowieka: raczej tak 43% i zdecydowanie tak 40%. Jedyne 11% respondentów nie potrafiło jednoznacznie wypowiedzieć się na ten temat. Tylko 6% ankietowanych uznało, że to raczej nie człowiek jest najczęstszą przyczyną wypadków. Nikt nie wskazał odpowiedzi zdecydowanie nie. Błędy ludzkie są zbyt często uważane za kluczowe czynniki wypadków, ale często nie stanowią one ostatecznej przyczyny, lecz konsekwencję innych nieprawidłowości.

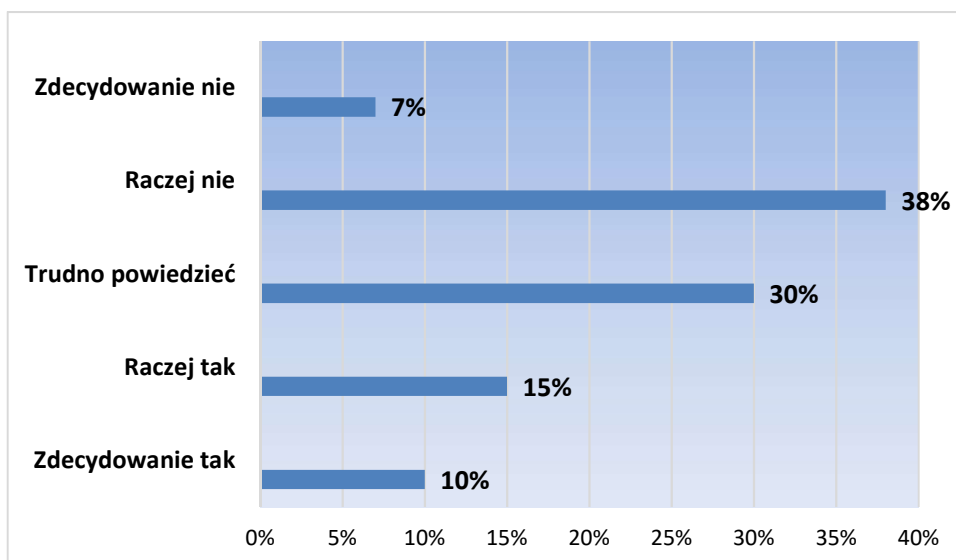
Kolejne pytanie dotyczyło złamania przepisów bezpieczeństwa w celu wykonywania swojej pracy szybciej. Wyniki przedstawia wykres 6.

Odpowiedzi respondentów przedstawione na wykresie 6 mogą niepokoić. Aż 75% badanych twierdzi, że łamała przepisy bezpieczeństwa aby szybciej wykonać pracę. Natomiast 25% stara się przestrzegać przepisów i zasad bezpieczeństwa w trakcie wykonywania pracy.

Zapytano też ankietowanych czy wymagania dotyczące BHP są komunikowane w sposób jasny i zrozumiały dla wszystkich? Wyniki obrazuje wykres 7.

Wykres 6. Łamanie przepisów bezpieczeństwa w celu szybszego wykonywania swojej pracy
Źródło: badania własne.

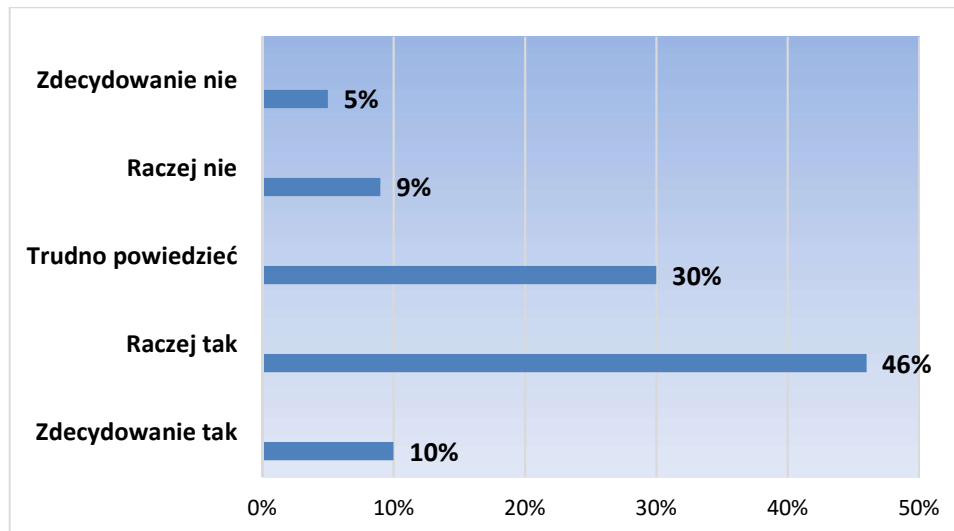

Wykres 7. Czy wymagania dotyczące BHP są komunikowane w sposób jasny i zrozumiały dla wszystkich?
Źródło: badania własne.

Odczytując wyniki badań przedstawione na wykresie 7 należy stwierdzić, że badani mają zastrzeżenia co do jasności i zrozumiałości przepisów BHP. Aż 38%

uważa, że przepisy te są raczej niejasne, a 7% zdecydowanie niejasne. Duży odsetek, bo aż 30% nie zajmuje stanowiska w tej kwestii. Natomiast zdecydowanie mniejsza część ankietowanych uznała omawiane przepisy jako jasne, raczej tak 15% i zdecydowanie tak 10%.

Kolejne pytanie dotyczyło świadomości zagrożeń jakie występują na stanowisku pracy, na którym badany pracuje. Wyniki znajdują się na wykresie 8.

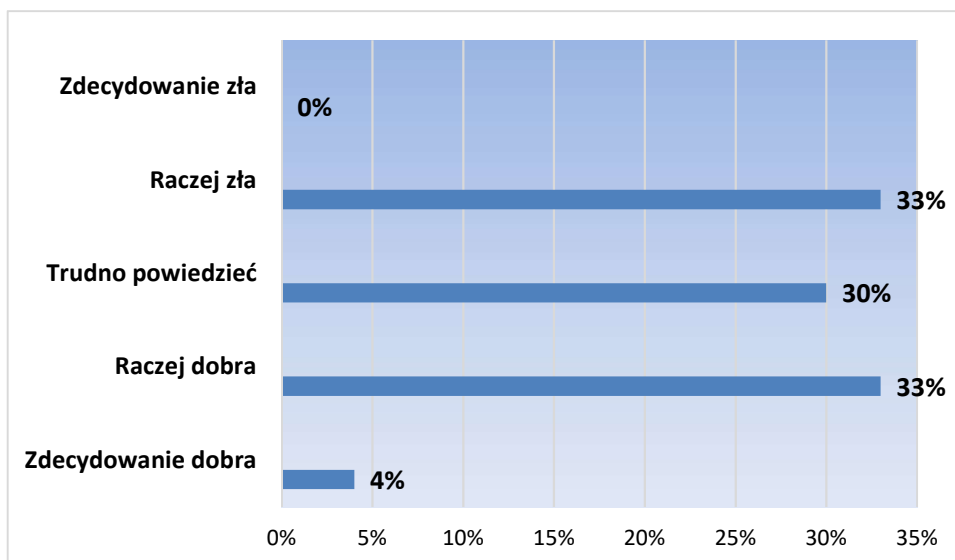
Wykres 8. Świadomość występujących zagrożeń na zajmowanym stanowisku pracy

Źródło: badania własne.

Wykres 8 pokazuje, że badani są w dużej mierze świadomi występujących zagrożeń na swoich stanowiskach pracy, aż 46% raczej tak i 10% zdecydowanie tak. Osoby, które nie mają świadomości występowania takich zagrożeń stanowią mały odsetek: raczej nie 9% i zdecydowanie nie 5%. Natomiast trudno jest ocenić postawę 30% ankietowanych, którzy nie potrafili jednoznacznie określić swojej świadomości w kwestii występowania lub nie zagrożeń na zajmowanym stanowisku pracy.

Zapytano też ankietowanych o ocenę poziomu komunikacji w zakresie bezpieczeństwa, co obrazuje wykres 9.

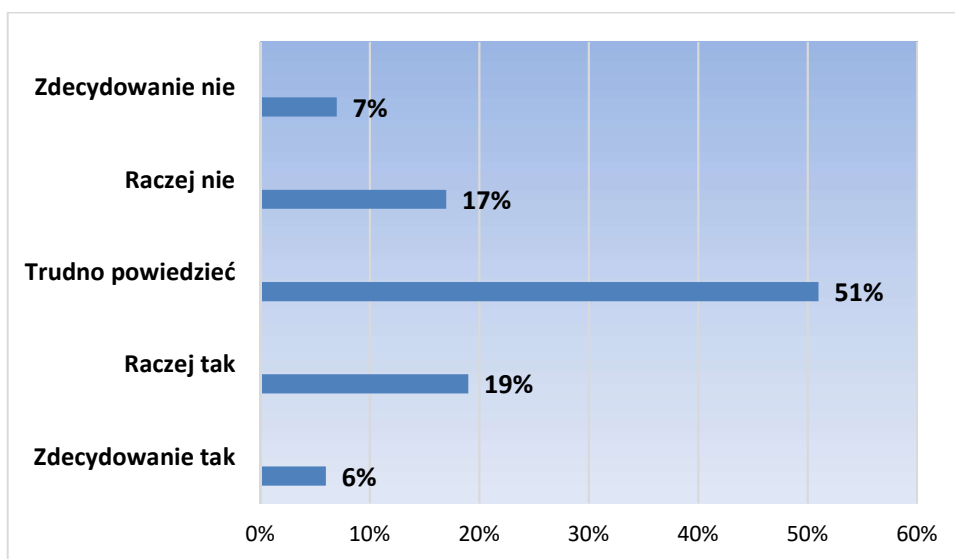
Komunikacja w zakresie bezpieczeństwa w ocenie respondentów została rozłożona na trzech poziomach. Podobną ilość wskazań otrzymała ocena raczej dobra i raczej zła 33% oraz trudno powiedzieć 30%. Jako zdecydowanie dobrą określiło ją tylko 4% badanych i nikt nie ocenił jej jako zdecydowanie złej. Przepływ informacji z zakresu bezpieczeństwa jest niezwykle istotną kwestią. Komunikowanie uznaje się za ważną umiejętność społeczną, dzięki której ludzie mogą nie tylko przekazywać i wymieniać ważne informacje, ale także wyrażać siebie i zaspokajać ważne potrzeby.

Wykres 9. Ocena poziomu komunikacji w zakresie bezpieczeństwa

Źródło: badania własne.

Następnie zapytano respondentów – Czy edukacja w zakresie bezpieczeństwa jest na wystarczającym poziomie? Wyniki przedstawiono na wykresie 10.

Wykres 10. Czy edukacja w zakresie bezpieczeństwa jest na wystarczającym poziomie?

Źródło: badania własne.

Ponad połowa (51%) badanych nie potrafi określić czy edukacja w zakresie bezpieczeństwa jest na wystarczającym poziomie. Odsetek osób, które uważają, że poziom ten jest dobry, raczej tak i zdecydowanie tak wynosi odpowiednio 19 i 6%. Natomiast 17% wskazało na niewystarczający poziom, raczej nie i 7% zdecydowanie nie. Tak duży procent wskazań na trudno powiedzieć może być przyczyną tego, że edukacja w zakresie bezpieczeństwa w Polsce należy do ciągle aktualnych tematów wśród ekspertów. Ze względu na dynamicznie przekształcające się środowisko bezpieczeństwa zmieniają się też wartości i potrzeby społeczeństwa co do jego systemów.

Reasumując można powiedzieć, że wiedza badanych na temat kultury bezpieczeństwa jest duża. Badani wysoko oceniają poziom kultury bezpieczeństwa w swoim środowisku. Zastanawiać może jedynie fakt, że aż 40% respondentów nie jest w stanie określić tego poziomu. Ponad 70% zadeklarowało swój udział w akcjach promujących bezpieczne zachowania. Ankietowani mają świadomość swojego wpływu na bezpieczeństwo i są przekonani, że najczęstszą przyczyną wypadków jest błąd człowieka. Jednak pomimo tej świadomości aż 75% badanych łamało przepisy bezpieczeństwa w celu szybszego wykonywania swojej pracy. Badani mają zastrzeżenia co do jasności i zrozumiałości przepisów BHP. Są oni w dużej mierze świadomi występujących zagrożeń na swoich stanowiskach pracy. Nie ocenili wysoko poziomu komunikacji w zakresie bezpieczeństwa i nie potrafili ocenić poziomu edukacji w zakresie bezpieczeństwa.

1.5. Zakończenie

Kultura bezpieczeństwa stanowi element miękkiej, ponieważ jest ona trudno mierzalna. Jednak braku wyrazistości nie należy mylić z nieściśłością. Kultura dotyczy percepcji, szacunków, przewagi i kierunków, a nieuporządkowanych liczb, które znajdujemy, np. w księgowości czy rozkładach jazdy.

Kultura bezpieczeństwa odgrywa istotną rolę w procesie zapewnienia poziomu bezpieczeństwa różnych podmiotów. To od kultury bezpieczeństwa zależy postrzeganie występujących zagrożeń, ma ona wpływ również na przygotowanie się do ewentualnych działań, które pomogą zapobiegać i likwidować skutki zagrożeń. Ludzkie zachowania w dużej mierze determinują aktualny i przyszły stan bezpieczeństwa. Najistotniejszą kwestią związaną z zapobieganiem i minimalizacją szkód jest umiejętność dostrzegania istniejących zagrożeń, podejmowania działań je minimalizujących i jednocześnie uświadamiania sobie powodowanych przez nie potencjalnych skutków.

Pożądana kultura bezpieczeństwa warunkuje sposoby działania, wpływa na skuteczność systemu zarządzania kryzysowego oraz sprzyja holistycznemu podejściu do stałego minimalizowania występujących ryzyk i poprawy przeciwdziałania zagrożeniom. Wpływa na zadowolenie i poczucie bezpieczeństwa zarówno poszczególnych osób, jak i całych społeczności.

Wzmacnianie kultury bezpieczeństwa powinno być coraz ważniejszym zadaniem. Można to osiągnąć poprzez wykorzystanie struktur, komponentów, systemów oraz procedur, ale przede wszystkim osób, które są zaangażowane w silną kulturę bezpieczeństwa. Nie można ignorować czynnika ludzkiego w działaniach, które mają na celu podniesienie poziomu bezpieczeństwa. Tylko tak można uzyskać pozytywne efekty z silną i pożądaną kulturą bezpieczeństwa.

Sparametryzowanie możliwości oceny kultury bezpieczeństwa jest utrudnione z braku jednoznacznych wytycznych i wskazówek w jaki sposób należy ją mierzyć i przedstawić. Wiele z czynników wpływających na jej kształt, to umiejętności miękkie, które trudno jest mierzalnie zdefiniować. Kulturę bezpieczeństwa tworzą ludzie. Poprzez swoją postawę i zachowania wpływają na jej kształtowanie. Ma ona silne powiązanie z kulturą osobistą każdego człowieka. Dlatego bardzo ważne jest odpowiednie kształcenie w obszarze bezpieczeństwa już na etapie szkolnym.

Kultura bezpieczeństwa stanowi połączenie sposobów działania oraz myślenia, także w odniesieniu do tych najmniej widocznych warstw, mających największe znaczenie dla podejmowanych działań. Iluzją byłoby myślenie, że proces oceny może zostać przeprowadzony za pośrednictwem zwykłego pomiaru. Przeprowadzenie oceny – lub sporządzenie opisu – kultury bezpieczeństwa oznacza konieczność zrozumienia, w jaki sposób kultura może wywierać pozytywny lub negatywny wpływ na decyzje podejmowane w dziedzinie bezpieczeństwa.

Ocena kultury bezpieczeństwa polega na ocenie „niewidocznych” norm oraz założeń przy pomocy ”widocznych” wskaźników. Badanie poziomu kultury bezpieczeństwa przeprowadza się zazwyczaj przy użyciu metod opisujących cechy jakościowe. Trudno jest odnieść podstawowy zakres kultury bezpieczeństwa do oceny ilościowej. W przypadku kultury bezpieczeństwa większość poddawanych badaniu zjawisk będzie miała charakter psychologiczny, związany z psychiką człowieka.

Ewolucja kultury bezpieczeństwa wymaga czasu. Doskonalenie wyników uzyskiwanych w dziedzinie bezpieczeństwa jest procesem ciągłym, wymagającym iteracyjnej współpracy na podstawie ciągłego zaangażowania wszystkich zainteresowanych stron.

Bibliografia

- [1] Chodyński A., *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o zarządzaniu – paradygmaty i tożsamość*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka” 2013, nr 2 (XI).
- [2] Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2006.
- [3] Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2006.
- [4] Cieślarczyk M., Filipek A., Świdorski A.W., Ważniewska J., *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, <https://czasopisma.uph.edu.pl/index.php/kulturabezpieczenstwa/article/view/583/519>.
- [5] <http://cytaty.sennik-mistyczny.pl/category/sutry-aforyzmy-sentencje/kultura/>

- [6] Kočan Š., Piwowski J., Sokołowski M., *Funkcjonalność administracji według koncepcji Henri'ego Fayloa. Drugi filar kultury bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 11.
- [7] *Kultura bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie. Modele, diagnoza i kształtowanie*, red. A. Rakowska, CeDeWu, Warszawa 2013.
- [7] Nachmias C., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- [8] Piwowski J., *Etyka funkcjonariusza policji. Źródła, motywacje, realizacja*, Apeiron WSBPiI, Kraków 2012.
- [9] Sommer H., *Kształtowanie się kultury organizacyjnej w przedsiębiorstwie na przykładzie Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Rzeszowie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006.
- [10] Sommer H., Zakrzewski G., *Zarządzanie w działach związanych z obronnością państwa według opinii studentów bezpieczeństwa*, 2018, HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, t. XXIII, z. 25 (3/2018), s. 338, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/424>.
- [11] Sommer H., Zakrzewski G., *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, *Modern Management Review*, 24 (4/2017), DOI: 10.7862/rz.2017.mmr.46, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/zim/314>.
- [12] Sommer H., Zakrzewski G., *Ocena wybranych składowych wpływających na komfort przebywania klientów w wielkopowierzchniowych obiektach handlowych*, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (1/2018), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/378>.
- [13] Sommer H., Zakrzewski G., *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/399>.
- [14] Sommer H., Zakrzewski G., *Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej*, Gdańsk 2019, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=205708>.

THE ESSENCE OF THE SECURITY CULTURE

The article presents the concept and essence of safety culture and its importance for the assessment of safety level. Safety culture is difficult to define and to measure. As in organizational culture, there is an intangible element of safety culture. Some of its elements can be measured and described, but safety culture as a whole is difficult to quantify. New ideas in research are changing the understanding of safety culture from something that is abstract and unquantifiable to something that, while still amorphous, can be defined with a high degree of certainty. Elements of safety culture evolve over time, which directly affects the ability to assess it. Particular attention in the article focuses on the understanding of safety culture among technical college students.

Keywords: culture, safety culture, organizational culture, safety, safety management.

Grzegorz ZAKRZEWSKI¹

*Motto Gdańska brzmi:
„Nec Temere, Nec Temide”,
czyli odważnie, ale z rozwagą.*

Rozdział 2.

BEZPIECZEŃSTWO I KULTURA REKREACJI NA AKWENACH I DROGACH WODNYCH W GDAŃSKU

Artykuł poświęcony jest wybranym zagadnieniom bezpieczeństwa turystyki wodnej. Turystyka wodna jest formą pokonywania akwenu, drogi wodnej przy użyciu odpowiedniego sprzętu w realnych warunkach meteorologicznych i hydrologicznych. Różnorodność produktów turystycznych sprawia, że w ścisłym sezonie wypoczynkowym jest duże zainteresowanie tą formą wypoczynku niezależnie od wieku i sprawności fizycznej. Ten rodzaj turystyki w ostatnich latach nabiera coraz większego znaczenia a ona sama w sobie nie jest niebezpieczna przy zachowaniu procedur i umiejętnym wykorzystaniu sprzętu asekuracyjnego w skrajnych wypadkach ratowniczego. Nie bez znaczenia jest stosowanie zasad dobrej praktyki wodniackiej. Ocena zachowań ludzi uprawiających turystykę wodną będzie przedmiotem badań i dociekań naukowych.

Słowa kluczowe: turystyka wodna, bezpieczeństwo, edukacja, siedlisko.

2.1. Wprowadzenie

W konstytucji RP, brak jest regulacji, które wprost odnoszą się do turystyki, jednakże Art. 68 ust. 5 brzmi: *Władze publiczne popierają rozwój kultury fizycznej, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży*². W dniu 16 października 2020 roku weszła w życie ustawa o sporcie³, zastąpiła ona obowiązujące dotychczas ustawy o kulturze fizycznej i sporcie kwalifikowanym. W cytowanej ustawie (pojęcie sportu i kultury fizycznej) zostało określone w Art. 2.1. *Sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach.*

¹ kmdr rez. dr inż. Grzegorz Zakrzewski, Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Gdańsk ul. Kopernika 16, 80-208 Gdańsk e-mail: grzegorz574@wp.pl, ORCID: 0000-0002-0945-5322.

² <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> [12.08.2021].

³ Ustawa o sporcie Dz.U. z 2020 r., poz. 1133 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001133> [12.08.2021].

2. Sport wraz z wychowaniem fizycznym i rehabilitacją ruchową składają się na kulturę fizyczną⁴.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje turystyka wodna, która zaliczana jest do turystyki kwalifikowanej, wymagającej od uczestników przygotowania fizycznego i psychicznego, specjalistycznego ekwipunku oraz umiejętności posługiwania się odpowiednim sprzętem. Często konieczne jest także posiadanie określonych uprawnień. Do podstawowych form turystyki wodnej zalicza się turystykę: motorowodną, żeglarską, kajakową i podwodną.

2.2. Człowiek i środowisko – dylematy

W zgodzie i w harmonii z naturalnym środowiskiem człowiek żył w epoce paleolitu. W neolicie ok. 10 do 15 tys. lat przed naszą erą rozwój rolnictwa nad wielkimi rzekami rozpoczął gospodarkę kosztem naturalnego środowiska człowieka⁵. Im wyższy był postęp, tym relacje człowiek – środowisko cechowały się coraz większą antropopresją co skutkowało z kolei powstaniem środowiska stechniczowanego⁶. Około 12 tysięcy lat temu ludzie zaczęli się osiedlać i uprawiać ziemię. Skutkiem osiadłego trybu życia jest rolnictwo, a to mogło się rozwijać tylko tam, gdzie była wystarczająca ilość wody, dlatego pierwsze stałe osiedla ludzie zakładali w pobliżu rzek⁷. Najbardziej zbadanym takim miejscem była **Mezopotamia**⁸, czyli kraina położona między dwiema rzekami: Eufratem i Tygrysem. *Początki Gdańska sięgają roku 980. Krótko przed świętami Wielkiej Nocy roku 997 pojawił się w tych stronach biskup rodem z Czech, misjonarz Wojciech, znany też pod imieniem Adalbert*⁹.

Zasadniczym zagadnieniem artykułu jest pośrednio bezpieczeństwo hydrologiczne królowej polskich rzek, która ma ujście na północ od Gdańska. Ujście deltowate Wisły zmieniało się przez stulecia. Na podstawie kronik historycznych można stwierdzić, że od XIV wieku główny nurt uchodził w miejscu zwanym Wisłoujściem¹⁰. Ocenia się, że: *Masy wody przepływające przez Gdańsk między X*

⁴ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Bezpieczeństwo na drogach rowerowych*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, s. 311, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=216225> [12.08.2021].

⁵ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Założenia dla edukacji ekologicznej czy bezpieczeństwa ekologicznego*, Humanities and Social Sciences HSS, vol. XXII, 24 (3/2017), July-September 2017, s. 274, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/344>, s. 273-275 [25.08.2021].

⁶ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Ocena wybranych składowych wpływających na komfort przebywania klientów w wielkopowierzchniowych obiektach handlowych*, Humanities and Social Sciences HSS, vol. XXIII, 25 (1/2018), s. 142, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/378>, s. 142 [25.08.2021].

⁷ <https://zpe.gov.pl/a/mezopotamia---kraina-miedzy-eufratem-a-tygrysem/DssihzVxi> [25.08.2021].

⁸ Nazwę „Mezopotamia” tłumaczy się na język polski jako „Międzyrzecze”.

⁹ Zobacz więcej: <https://www.gdansk.pl/turystyka/historia-gdanska,a,1792> [25.08.2021].

¹⁰ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Security in the context of environmental change: splitting the example of cutting the Vistula Spit canal*, Humanities and Social Sciences HSS, vol. 28. No.2(2021), January-March 2021, s. 77, <https://oficyna.prz.edu.pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/hss-28-2021/hss-2021-02> [25.08.2021].

a XIX wiekiem **ponad 150 razy** doprowadzały do ekstremalnych powodzi¹¹. Ujście to jednak dosyć często się zamulało i powodowało, że Gdańsk był narażony na powodzie. Historia miasta pisana jest kolejnymi powodziami. W roku 1829 wiosenna powódź niemal doszczętnie zniszczyła Wiśloujście i Brzeźno, zalewając również całe Żuławy. **Pod koniec stycznia 1840 roku zator Wisły spowodował jej wylew w Górkach i nasiąknięcie gruntu. Wtedy, gdy spodziewano się powodzi w centrum Gdańska, Wisła niespodziewanie przedarła się przez niestabilne piaski i wpłynęła wprost do Bałtyku. Zmiana biegu Wisły odbiła się szerokim echem – Gdańsk nie musiał bezpośrednio obawiać się powodzi, Górkę administracyjnie (i naturalnie) zostały podzielone na Górkę Zachodnie i Wschodnie, a geograf Wincenty Pol, będąc pod wrażeniem gwałtowności rzeki, nazwał nowe ujście **Wisłą Śmiałą****¹².

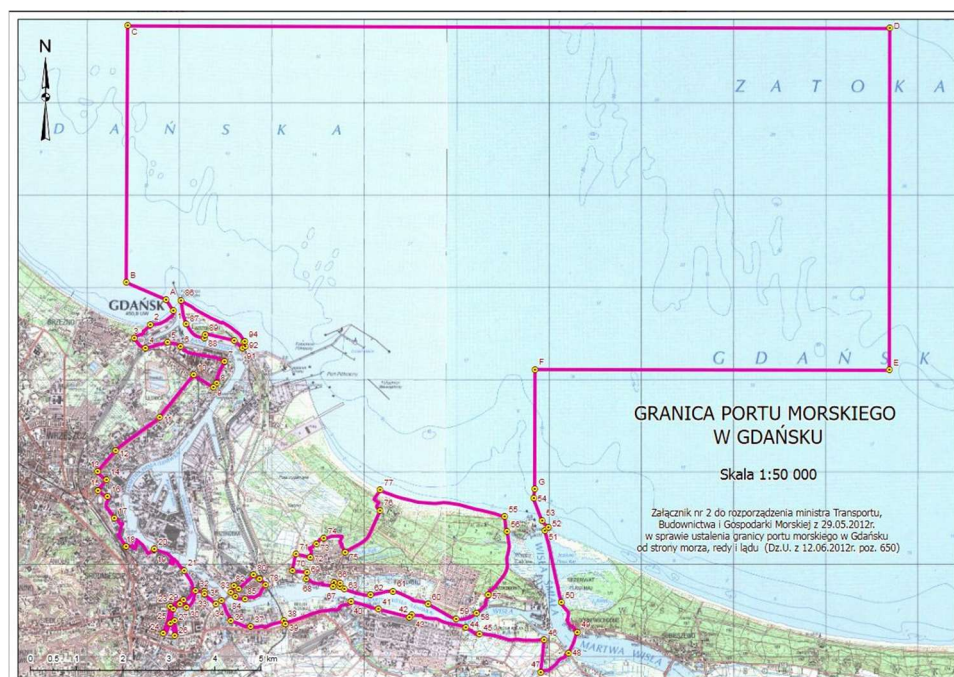

Mapa 1. Historia tworzenia ujść Wisły do morza

Źródło: <https://cdn.ug.edu.pl/75350/historia-ujscia-wisly-jak-powstala-wyspa-sobieszewska/> [25.08.2021].

¹¹ Zobacz więcej: <https://cdn.ug.edu.pl/75350/historia-ujscia-wisly-jak-powstala-wyspa-sobieszewska/> [25.08.2021].

¹² Tamże.

Mapa 2. Granice portu morskiego w Gdańsku

Źródło: <https://biznes.trojmiasto.pl/Plywajacy-terminal-gazowy-na-akwenach-gdanskiego-portu-n158788.html> [25.08.2021].

Na hydrologię i architekturę koryt i kanałów na starówce w Gdańsku ma wpływ rzeka Motława¹³. *Na jej brzegach zlokalizowane są: bramy wodne: Zielona, Chlebnicka, Mariacka, św. Ducha i chyba najbardziej fascynująca z nich – wielofunkcyjny Żuraw. Duże znaczenie obszaru portowego możemy też odczytać z urbanistycznego układu Głównego Miasta. To tzw. układ grzebieniowy – podstawą Motława, a grzebieniowe „zęby” to poprowadzone ku rzece główne ulice*¹⁴. Centrum Gdańska wraz z prężnie rozwijającym się miastem było zawsze miastem portowym. Jednakże ze względu na wzrost tonażu jednostek pływających (zwiększające się wymiary: długość, szerokość i zanurzenie) zaczęło tracić na znaczeniu. Większe i głębsze baseny portowe zaczęły powstawać na północ Starego Miasta w ujściu Wisły Martwej – Nowego Portu. *W 1879 roku oddano do użytku nowy basen portowy o długości 700 m, szerokości 95 m i głębokości 8 m, Basen Władysława*

¹³ Lewy dopływ Martwej Wisły, płynie przez Pojezierze Starogardzkie i Żuławy Wiślane, w woj. pomorskim. Wypływa jako Szpegawa z Jez. Szpegawskiego, na Pojezierzu Starogardzkim; przepływa Jez. Rokickie, po czym przybiera nazwę M.; w dolnym biegu płynie przez Żuławy Wiślane; ujście M. oraz przekopane ujściowe ramię — Nowa M. — są częścią portu w Gdańsku; gł. dopływ — Radunia <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Motlawa;3943840.html> [25.08.2021].

¹⁴ Zobacz więcej: https://infogdansk.pl/wp-content/uploads/2016/01/GlowneMiasto_przewodnik.pdf [25.08.2021].

IV; w 1899 otwarto przy nim strefę wolnocłową¹⁵. Obecnie prastary port nie ma znaczenia gospodarczego jest wykorzystywany turystycznie i sportowo. Jego nabrzeża są częścią terenu zarządzanego przez Zarząd Morskiego Portu Handlowego Gdańsk S.A. Na mapie 2 przedstawiono granice portu morskiego w Gdańsku¹⁶.

2.3. BADANIA WŁASNE

2.3.1. Metodologia badań

Celem przeprowadzonych badań było poznanie i ocena kultury rekreacji na akwenach wodnych w Gdańsku. Badania przeprowadzono 1 sierpnia – niedziela. Termin badania wybrano z rozmysłem – był to czas trwania 762 Jarmarku Świętego Dominika – Gdańsk 2021 w terminie 24 lipca do 15 sierpnia. Warunki atmosferyczne były bardzo dobre, hydrometeorologiczne nie utrudniające pływania 2⁰B (słaby wiatr, 5,4 m/s grzbiety fal mają wygląd szklisty, liście zaczynają szeleścić)¹⁷.

Badania prowadzone były na przystani wypożyczalni sprzętu wodnego między Zielonym Mostem a Krowim Mostem. Granice rejonu pływania i punkt badań naukowych naniesiono na mapę: <https://pl.worldorgs.com/katalog/gda%C5%84sk/przysta%C5%84/przysta%C5%84-%C5%BCabi-kruk#> [25.08.2021].

Zdjęcie 1. Środek pływający po akwenu prowadzonych badań

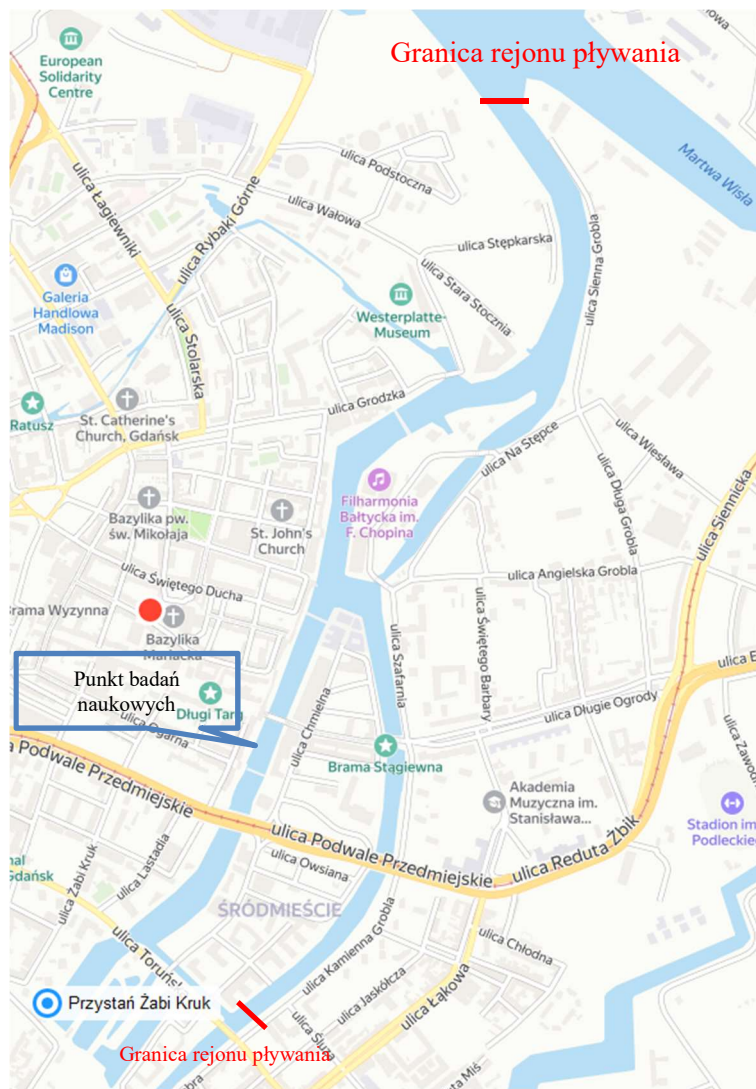
Źródło: ze zbiorów autora.

¹⁵ Zobacz więcej: https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=NOWY_PORT [25.08.2021].

¹⁶ Zobacz więcej: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000650/O/D20120650.pdf> [25.08.2021].

¹⁷ Zobacz więcej: H. Sommer, H. Sommer, G. Zakrzewski, *Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich*, s. 218, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=205708> [03.10.2021].

Dobór próby do badań był okolicznościowy. Jest to próba, którą tworzą osoby łatwo dostępne. W tym przypadku były to osoby, które 1 sierpnia korzystały z wypożyczalni sprzętu wodnego i wyraziły zgodę na przeprowadzenie z nimi wywiadu. Badani wykonywali rejs po akwenu tak jak zaznaczono to na mapie 3, rekreacyjnym środkiem pływającym tak jak na zdjęciu 1.

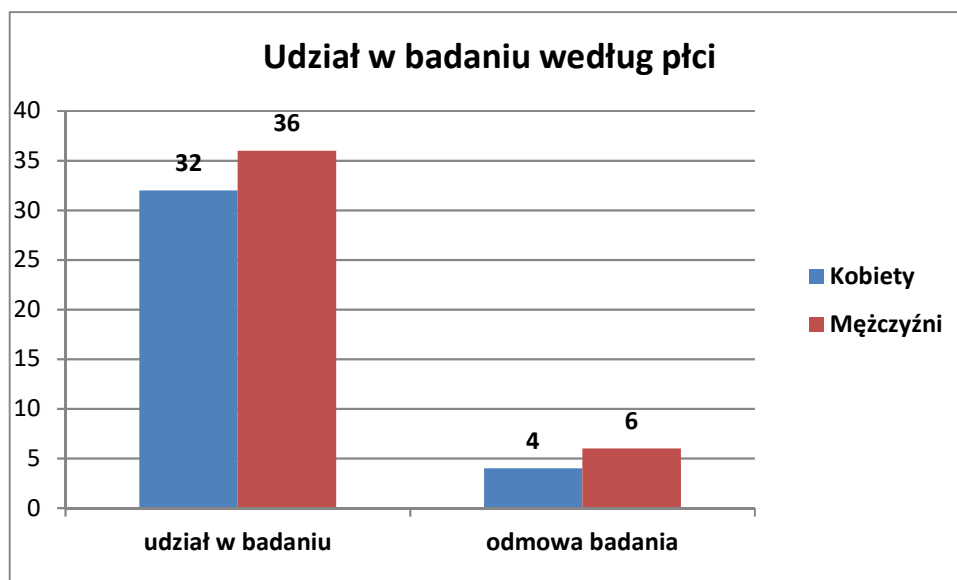
Mapa 3. Teren badań

Źródło: <https://pl.worldorgs.com/katalog/gda%C5%84sk/przysta%C5%84/przysta%C5%84-%C5%BCabi-kruk#> [25.08.2021].

2.3.2. Opis wyników badań

Badania zaproponowano kobietom i mężczyznom, którzy zadeklarowali, że mają wykształcenie minimum licencjackie i są w grupie wiekowej 22-30 lat. Wybrano taki przedział wiekowy, ponieważ są to młode osoby, pełne energii i wiary we własne siły. Młodzi potrzebują silnych wrażeń i mocnych przeżyć.

Ankietowano badanych po dobiec do przystani. Rejs trwał w podstawowej wersji jedną godzinę zegarową i opłata była pobierana z góry. Badania zaproponowano 36 kobietom i 42 mężczyznom, co zilustrowano na wykresie 1.

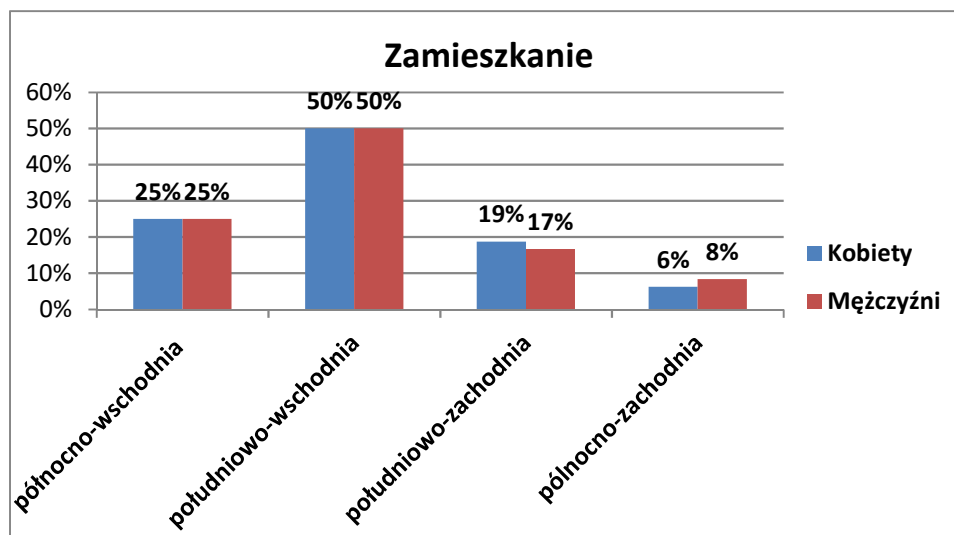

Wykres 1. Płeć badanych

Źródło: badania własne.

W wyniku bezpośredniego kontaktu ankietera można stwierdzić, że odmowa udziału w badaniu spowodowana była przebytą chorobą morską w stopniu lekkim aż do ciężkiego. Stopień ciężki określono również po skróconym czasie pływania. Pokrywa się to z odpowiedziami w tabelach: 8. Rekomendacja usługi turystycznej i 9 Chęć powtórzenia atrakcji turystycznej za rok.

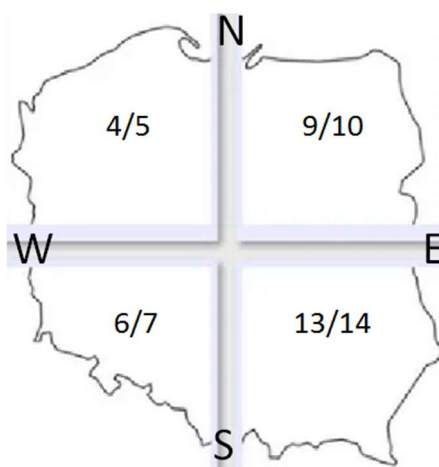
Na wykresie 2 przedstawiono deklarowane miejsce zamieszkania. Wprowadzając elementy kultury marynistycznej badanym przedstawiano mapę Polski podzieloną kierunkami kardynalnymi z zadaniem postawienia kropki w I, II, III, IV ćwiartce. Takie wskazanie miejsca zamieszkania wzbudziło wśród ankietowanych duże zainteresowanie. Miejsca zamieszkania zobrazowano na rysunku 1, gdzie w liczniku umieszczono liczbę kobiet w mianowniku liczbę mężczyzn.

Wykres 2. Miejsce zamieszkania badanych

Źródło: badania własne.

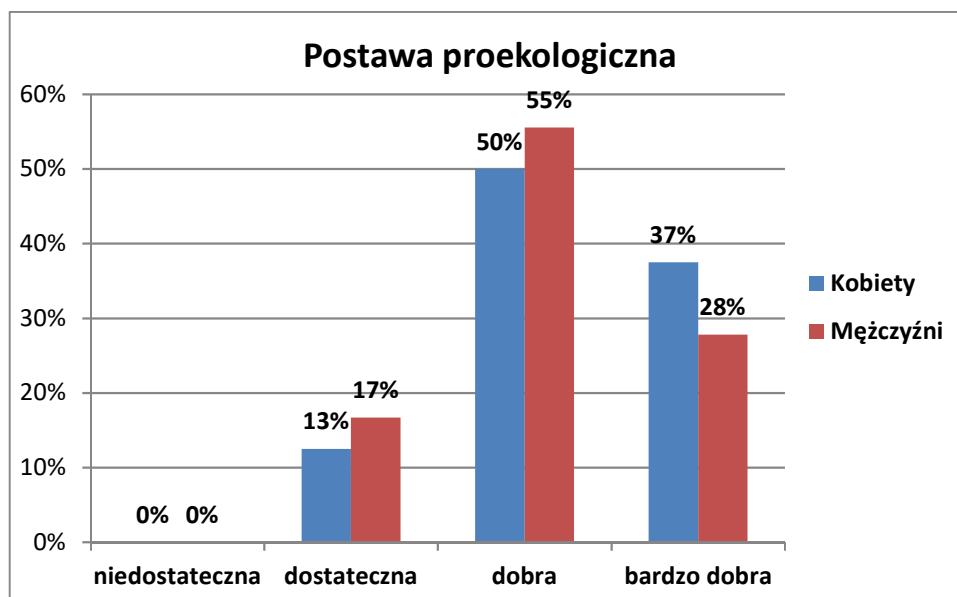
Jak widać z zestawionych liczb ten rodzaj turystyki cieszy się powodzeniem wśród mieszkańców Trójmiasta. Podobny poziom zainteresowania występuje w III ćwiartce rejonie południowo-zachodnim. W ćwiartce II południowo-wschodniej jest największe i fakt ten nie dziwi, ponieważ tutaj zlokalizowane są największe miasta: Warszawa, Kraków, Rzeszów. Najmniej ankietowanych pochodziło z miejsc zlokalizowanych w IV ćwiartce.

Rysunek 1. Podział miejsca zamieszkania respondentów na 4 obszary

Źródło: badania własne.

W pytaniu pierwszym zapytano ankietowanych o postawę proekologiczną, wyniki przedstawiono na wykresie 3.

Wykres 3. Postawa proekologiczna badanych

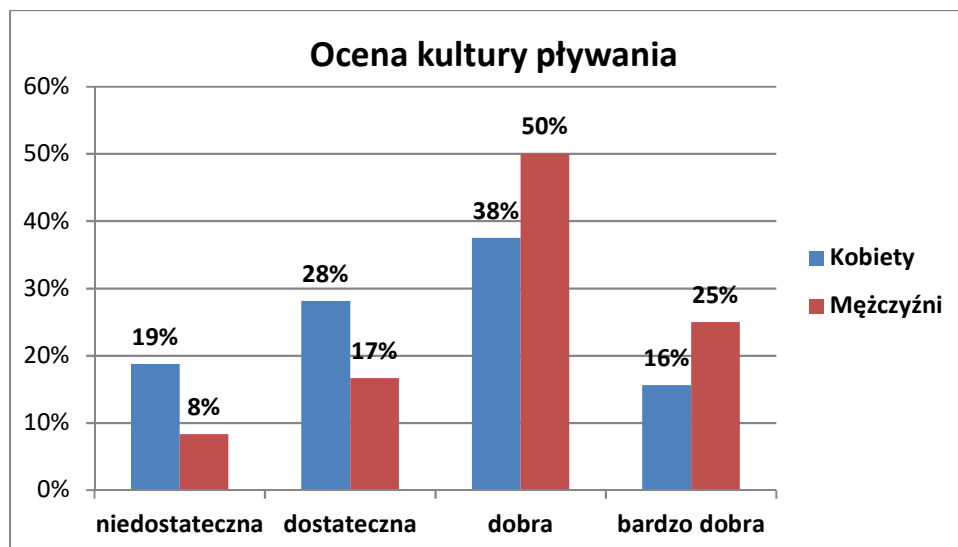
Źródło: badania własne.

Za postawą proekologiczną, która jest wyrazem troski o środowisko i własne zdrowie opowiedziała się zdecydowana większość badanych. Aż 50% kobiet i 55% mężczyzn oceniło swój stosunek do ekologii jako dobry oraz odpowiednio 37% i 28% jako bardzo dobry. Na ocenę dostateczną wskazało 13% kobiet i 17% mężczyzn. Cieszyć może fakt, że nikt z respondentów nie ocenił swojej postawy proekologicznej jako niedostatecznej. Postawa proekologiczna powinna przejawiać się w konkretnych działaniach będących efektem zdobycia wiedzy i wrażliwości ekologicznej, człowieka świadomego. W monografii naukowej H. Sommer przedstawia podstawowe akty prawne regulujące ochronę przyrody¹⁸. H. Sommer i G. Zakrzewski badali w czerwcu 2019 roku stopień świadomości ekologicznej na nadmorskiej ścieżce rowerowej rowerzystów na trasie Gdańsk-Gdynia-

¹⁸ H. Sommer, *Bezpieczeństwo ekologiczne – moda czy konieczność? – ekoświadomość współczesnej młodzieży akademickiej*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa – wieloaspektowość*, (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, s. 142, <https://oficyna.prz.edu.pl/fcp/VGBUKOQtTKlQhbx08SikTUgxQX2o8DAoHNiwFE1xVT3xUFVZpCFghUHcKVigEQUw/18/public/otwarty-dostep/2021/00-mono-h-s-internet.pdf> [20.10.2021].

-Gdańsk w punkcie badawczym w Gdańsku-Brzeźnie na wysokości moła i uzyskali zbliżone wyniki¹⁹.

W Polsce kultura pływania jest wciąż słabo rozwinięta. Potwierdzeniem tego mogą być wyniki badań przedstawione na wykresie 4. Pomimo, że 38% kobiet i 50% mężczyzn oceniło swoje możliwości jako dobre oraz odpowiednio 16% i 25% bardzo dobrze, to aż 25% kobiet i 17% mężczyzn wystawiło sobie ocenę dostateczną, a odpowiednio 19% i 8% niedostateczną. Specjaliści mówią o Polsce jako kraju „bez kultury pływania”. Polacy nie potrafią pływać i często źle oceniają swoje umiejętności. W naszym kraju nie ma powszechnej nauki pływania, ale nie ma też kultury pływania. O subiektywnej ocenie swoich umiejętności żeglarskich pisali H. Sommer, G. Zakrzewski²⁰.

Wykres 4. Ocena kultury pływania

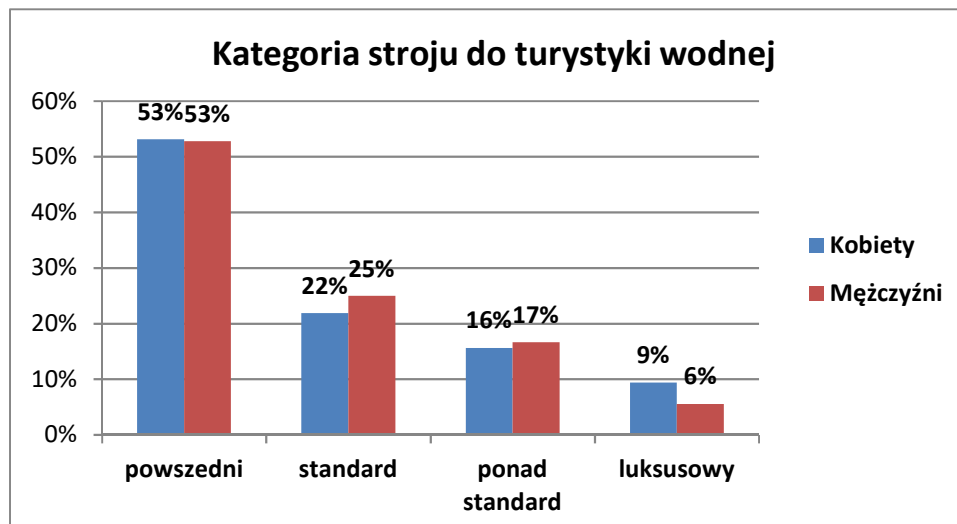
Źródło: badania własne.

Dane uzyskane podczas badań jednoznacznie pokazują (wykres 5), że ubiór bardzo często nie jest dostosowany do uprawiania turystyki wodnej. Respondenci mają w tej kwestii bardzo swobodne podejście. Zdecydowana większość, 53% kobiet oraz tyle samo mężczyzn nie przywiązuje do ubrania żadnego znaczenia

¹⁹ H. Sommer, G. Zakrzewski, *Bezpieczeństwo na drogach rowerowych*. „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej s. 324, <https://studiagdanske.pl/resources/html/article/details?id=216225> [20.10.2021].

²⁰ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *An analysis of sailors' confidence level in personal life-saving appliances and buoyancy AIDS*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences 2019 HSS, vol. XXIV, 26 (2/2019), p. 131-144, April-June, s. 139, <http://doi.prz.edu.pl/pdf/einh/479> [20.10.2021].

i pływa w stroju powszednim. Standardowe ubranie miało 22% kobiet i 25% mężczyzn, a ponad standardowe odpowiednio 16 i 17%. Natomiast znikomy procent posiadał strój luksusowy, 9% kobiet i 5% mężczyzn. Biorąc te dane pod uwagę można się zastanawiać czy umiejętności pływackie idą w parze z doborem odpowiedniego stroju czy są od niego niezależne. H. Sommer i G. Zakrzewski prowadzili badania na temat zastosowania nowych tkanin w służbach mundurowych w przemyśle turystycznym²¹.

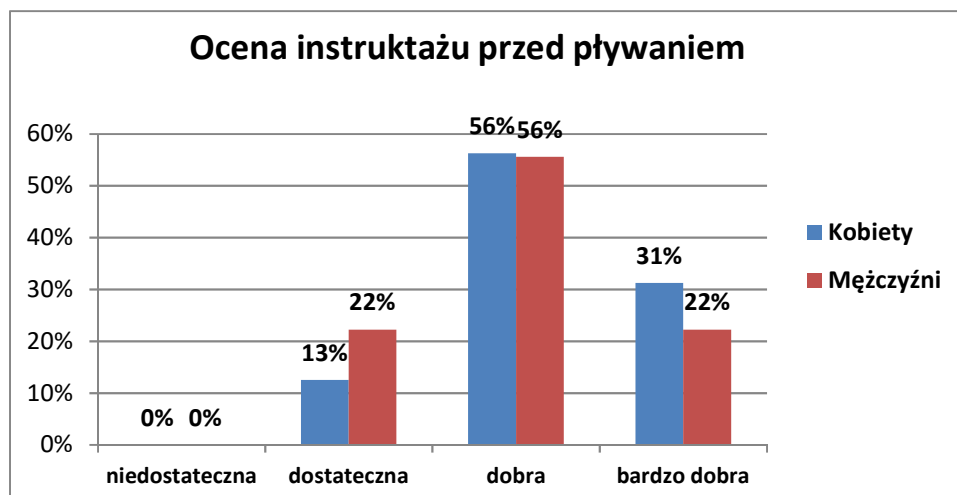

Wykres 5. Kategoria stroju do turystyki wodnej

Źródło: badania własne.

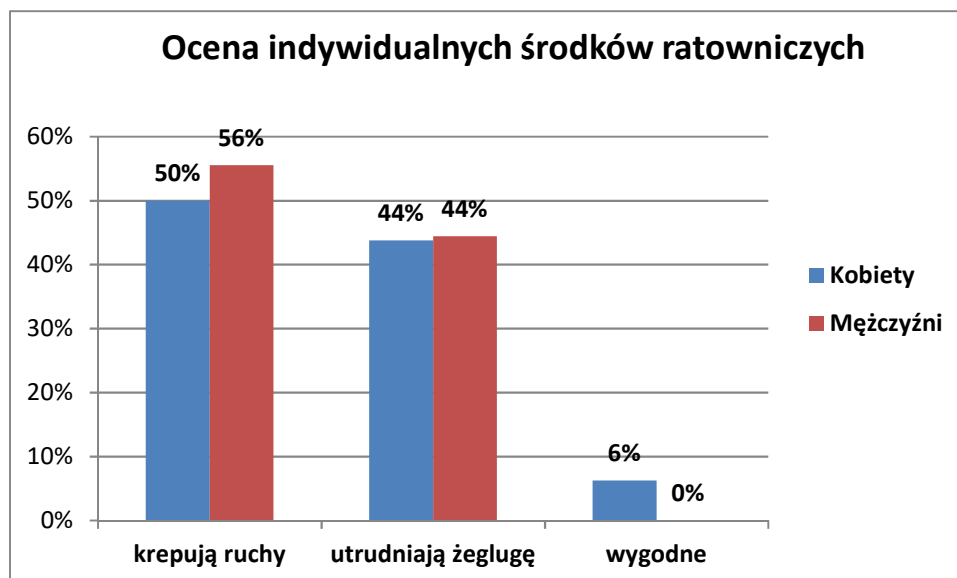
Dziwić może fakt oceny przez badanych instruktora przed wypożyczeniem sprzętu, jako dobry przez 56% kobiet i tyle samo mężczyzn oraz jako bardzo dobry odpowiednio 31 i 22%. Jako dostateczny instruktor uznało 13% kobiet i 22% mężczyzn (wykres 6). W wyniku obserwacji uczestniczącej badacza można było zauważyć, że instruktor trwał bardzo krótko i zawierał tylko podstawowe kwestie, takie minimum obsługi wypożyczonego sprzętu. Nie zawierał informacji na temat chociażby ogólnych przepisów poruszania się po akwenu wodnym i niewymagane były żadne dokumenty potwierdzające np. umiejętność pływania. Ważny był tylko dokument potwierdzający tożsamość osoby wypożyczającej, opłata i kaucja na ewentualne zniszczenia.

²¹ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, *Modern Management Review*, 24 (4/2017), DOI: 10.7862/rz.2017.mmr.46, s. 132, <http://doi.prz.edu.pl/publ/zim/314> [20.10.2021].

Wykres 6. Ocena instruktażu przed pływaniem

Źródło: badania własne.

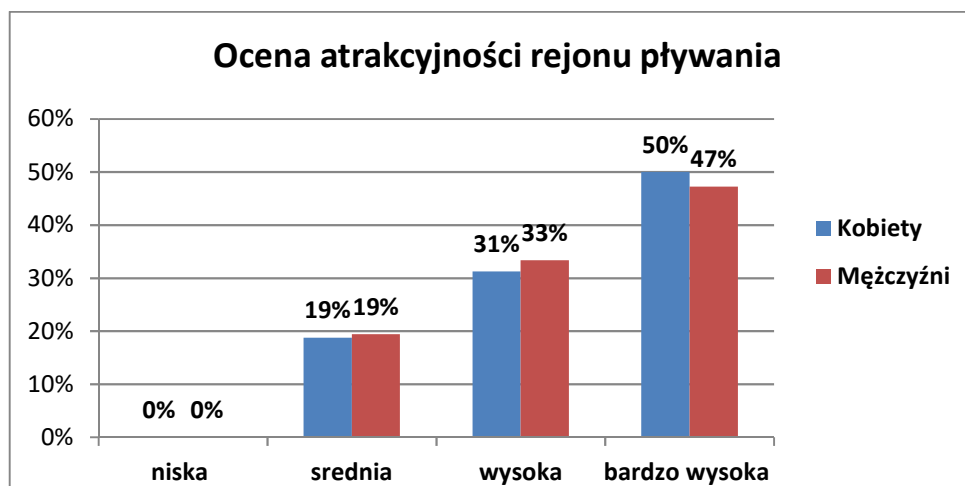
Wykres 7. Ocena indywidualnych środków ratowniczych

Źródło: badania własne.

Badani w zdecydowanej większości indywidualne środki ratownicze ocenili jako krepujące ruch, 50% kobiet i 56% mężczyzn (wykres 7). Nieco mniej respondentów, ale też jest to bardzo wysoki wskaźnik, oceniło analizowane środki ratownicze jako utrudniające żeglugę, 44% kobiet i mężczyzn. Tylko 6% kobiet uznało

je jako wygodne. Taki stosunek respondentów do indywidualnych środków ratunkowych może być niepokojący^{22,23}. Trudno jest przewidzieć czy z takim podejściem wszyscy je stosują.

Respondenci wystawili wysoką ocenę atrakcyjności badanego rejonu pływania. Aż 50% kobiet i 47% mężczyzn oceniło ją bardzo wysoko oraz odpowiednio 31 i 33% wystawiło ocenę wysoką. Dla 19% kobiet i mężczyzn była to ocena średnia (wykres 8). Nikt z badanych nie dał oceny niskiej. To świadczy o dużej atrakcyjności badanego akwenu wśród turystów. Ankietowani są przeciwni nadmiernej ingerencji zarówno w istniejący układ architektoniczny jak również w zmiany w architekturze krajobrazu wodnego²⁴.

Wykres 8. Ocena atrakcyjności rejonu pływania

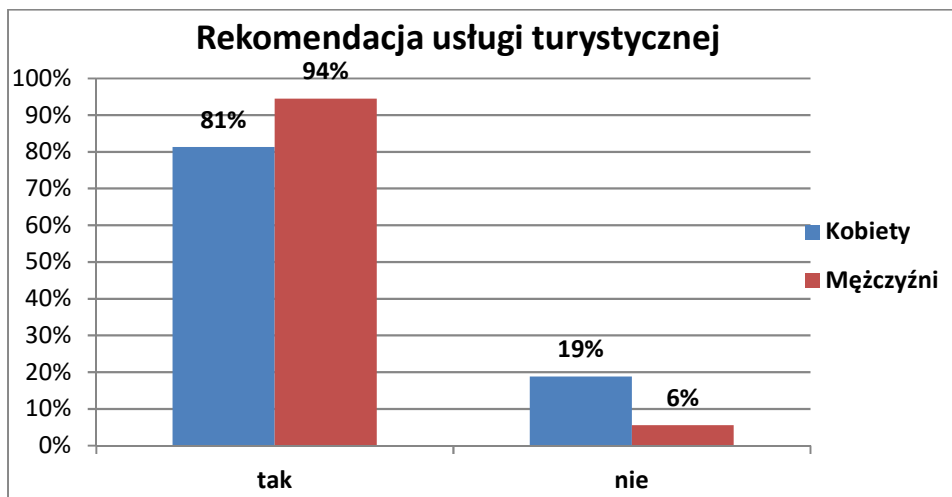
Źródło: badania własne.

²² Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *An analysis of sailors' confidence level in personal life-saving appliances and buoyancy AIDS*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences 2019 HSS, vol. XXIV, 26 (2/2019), p. 131-144 April-June, s. 140, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/479> [20.10.2021].

²³ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences HSS, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), s. 234, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/399> [20.10.2021].

²⁴ Zobacz więcej o wpływie człowieka na środowisko: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Security in the context of environmental change: splitting the example of cutting the Vistula Spit canal* Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej Humanities and Social Sciences 2020, s. 81, 83, 84. <https://oficyna.prz.edu.pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/hss-25-2018> [11.11.2021].

Wyniki na wykresie 9 jednoznacznie wskazują na to, jak atrakcyjne jest to miejsce i sposób spędzania tutaj wolnego czasu. Aż 81% kobiet i 94% mężczyzn uznało, że zarekomendowałyby te atrakcje innym. Tylko 19% kobiet i 6% mężczyzn nie zrobiłoby tego. Trudno się dziwić takiemu podejściu. Gdańsk zachwyca wspaniałą architekturą, przyrodą, różnorodnością zabytków oraz niecodzienną atmosferą. Jest podziwiany przez Polaków jak też turystów z całego świata.

Wykres 9. Rekomendacja usługi turystycznej

Źródło: badania własne.

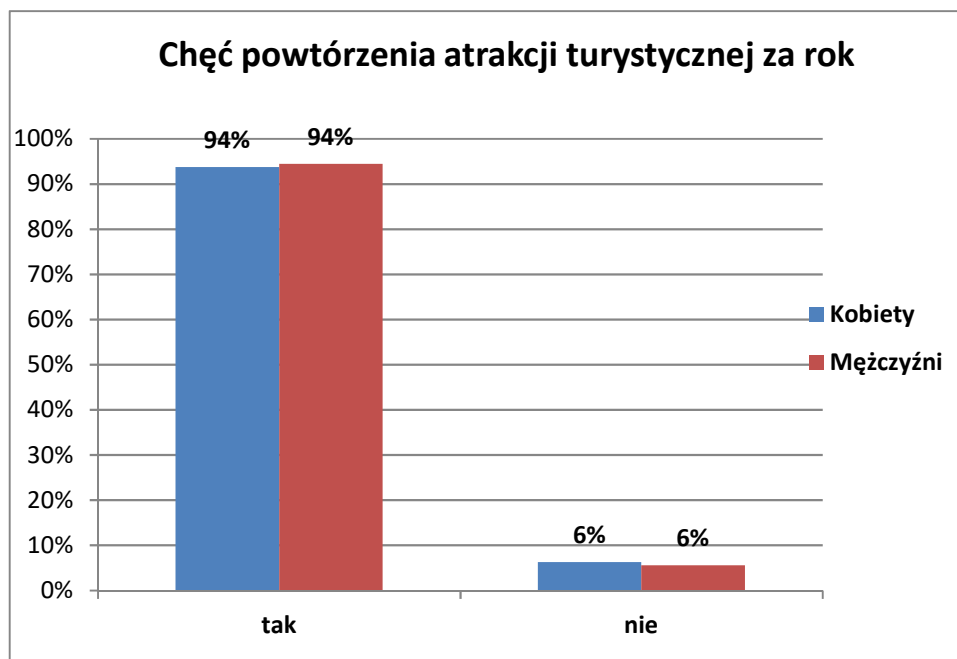
Przenikanie różnych wartości i wzorców kulturowych stymuluje różne reakcje kultury rodzimej. W niektórych państwach można zauważyć rozdwojenie lub bifurkację kompradorską, co skutkuje powstawaniem enklaw nowoczesności przy jednoczesnym występowaniu obszarów kultury tradycyjnej²⁵.

Wyjątkowy urok Gdańska, położenie, zabytki i atrakcje jakie proponuje zdecydowały o chęci spędzenia tutaj swojego urlopu w kolejnym roku. Badani, 94% kobiet i mężczyzn zdecydowanie chce powtórzyć przeżyte atrakcje za rok, natomiast tylko 6% kobiet i mężczyzn nie wyraziło takiej chęci (wykres 10).

Powiązania między kulturą i bezpieczeństwem są niewątpliwie trwałym komponentem życia społecznego²⁶.

²⁵ H. Sommer, *Rola globalizacji w budowaniu pomostu cywilizacyjnego kultur*, ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, z. 28, 2012, s. 159, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova5/subor/sommer.pdf> [17.10.2021].

²⁶ H. Sommer, *Bezpieczeństwo kulturowe Polski – wybrane aspekty*, [w:] *W poszukiwaniu tożsamości bezpieczeństwa*, (red.) H. Sommer, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, s. 87, <https://oficyna.prz.edu.pl/fcp/gBUKOQtTKlQhbx08SikTUgxQX2o8DAoHNiwFE1xVT31bFVZpCFghUHcKVigEQUw/18/public/otwarty-dostep/2021/h-sommer-monogr-el.pdf> [17.10.2021].

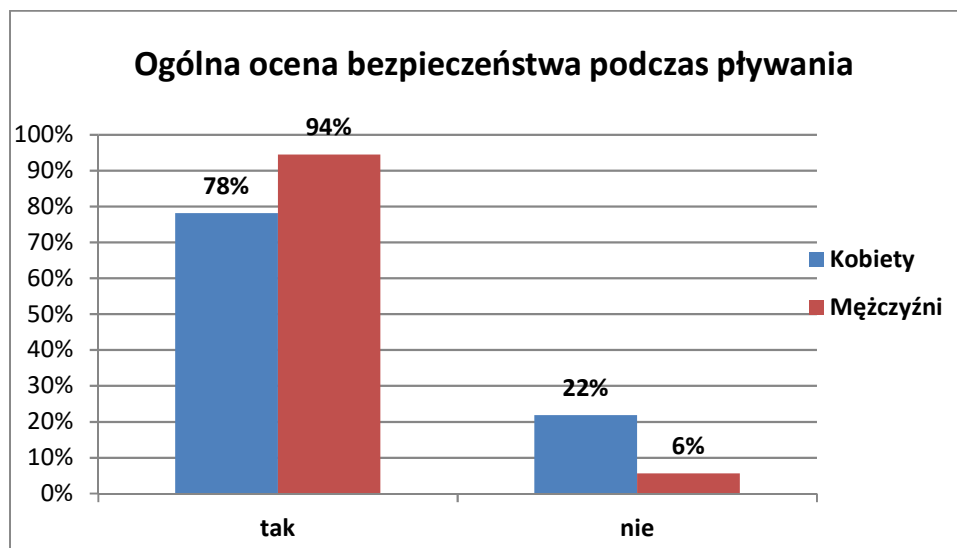
Wykres 10. Chęć powtórzenia atrakcji turystycznej za rok

Źródło: badania własne.

Badani dosyć wysoko ocenili bezpieczeństwo pływania na badanym akwencie wodnym, z którego roztacza się niezwykle widok na Gdańsk (wykres 11). Aż 78% kobiet i 94% mężczyzn oceniło badaną atrakcję jako bezpieczną. Tylko 22% kobiet i 6% mężczyzn było innego zdania. Być może wpływ na taką ocenę miał zdawkowy instruktaż przed pływaniem. Porównaj z badaniami H. Sommer i G. Zakrzewskiego na temat stanu emocjonalnego badanych w sytuacji kryzysowej a umiejętnościami pływackimi i sposobem zachowywania się badanych w sytuacji kryzysowej w odniesieniu do jakiegokolwiek życiowego przeżycia traumatycznego²⁷. Ogólne zagadnienia bezpieczeństwa podczas pływania przedstawiają w/w autorzy w artykule: Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich²⁸.

²⁷ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej Humanities and Social Sciences HSS, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), s. 239, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/399> [12.08.2021].

²⁸ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich* „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, s. 217-224, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=205708> [12.08.2021].

Wykres 11. Ogólna ocena bezpieczeństwa podczas pływania

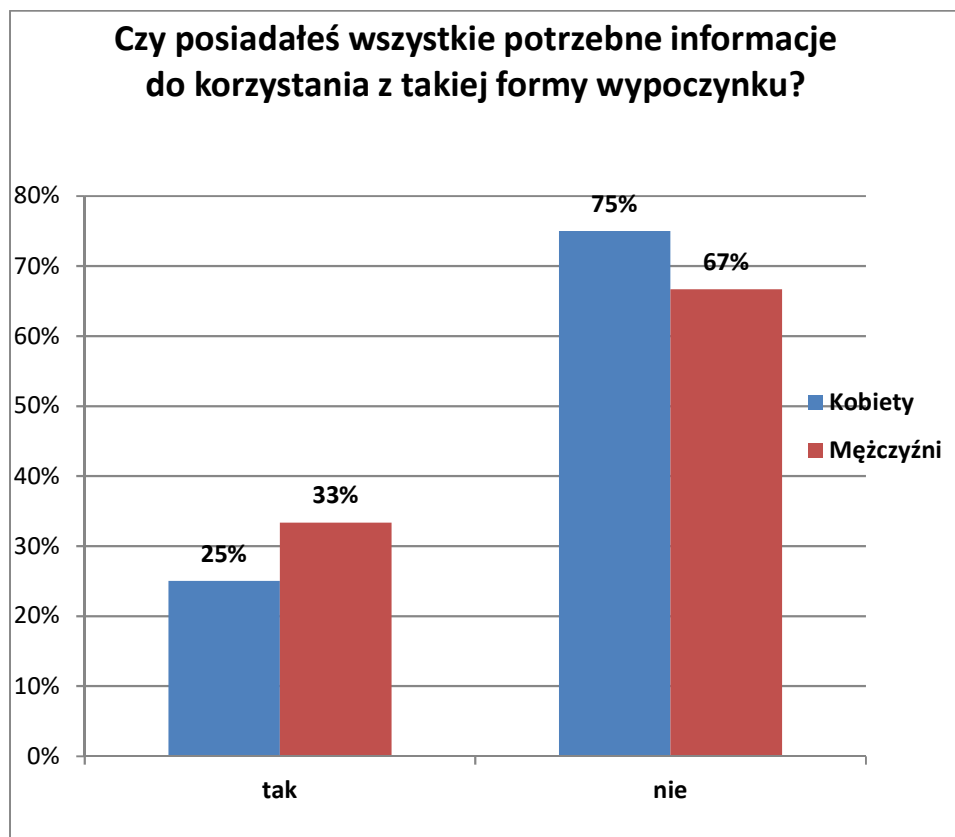
Źródło: badania własne.

Wykres 12 pokazuje, że dla 75% kobiet i 67% mężczyzn brakowało informacji potrzebnych do korzystania w takiej formie wypoczynku. Natomiast 25% kobiet i 33% mężczyzn uznało, że posiadane informacje są wystarczające. Te dane pokazują, że instruktaż przed wypożyczeniem sprzętu pływającego powinien być bardziej szczegółowy. Nie każdy z badanych miał wcześniej możliwość korzystania z takiego sprzętu²⁹, a istotne są też przepisy poruszania się na akwenach wodnych i nie dla wszystkich są one oczywiste.

Badani, 69% kobiet i 78% mężczyzn w sposób świadomy podejmowali wszelkie działania niezbędne do poruszania się po badanym akwenu wodnym (wykres 13). Natomiast 31% kobiet i 22% mężczyzn podejmowało działania w sposób intuicyjny. Wynikało to niewątpliwie z niewiedzy respondentów, w jaki sposób korzystać ze sprzętu i jak zachowywać się na wodzie. Dopuszczenie do korzystania z atrakcji wodnych osób, które nie posiadają wystarczającej wiedzy na ten temat może spowodować niebezpieczne zachowania. H. Sommer i G. Zakrzewski w swoich badaniach określili umiejętność dotarcia do środków ratunko-

²⁹ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *An analysis of sailors' confidence level in personal life-saving appliances and buoyancy AIDS*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences 2019 HSS, vol. XXIV, 26 (2/2019), p. 131-144 April-June, s. 141, <http://doi.prz.edu.pl/pdf/einh/479> [20.10.2021].

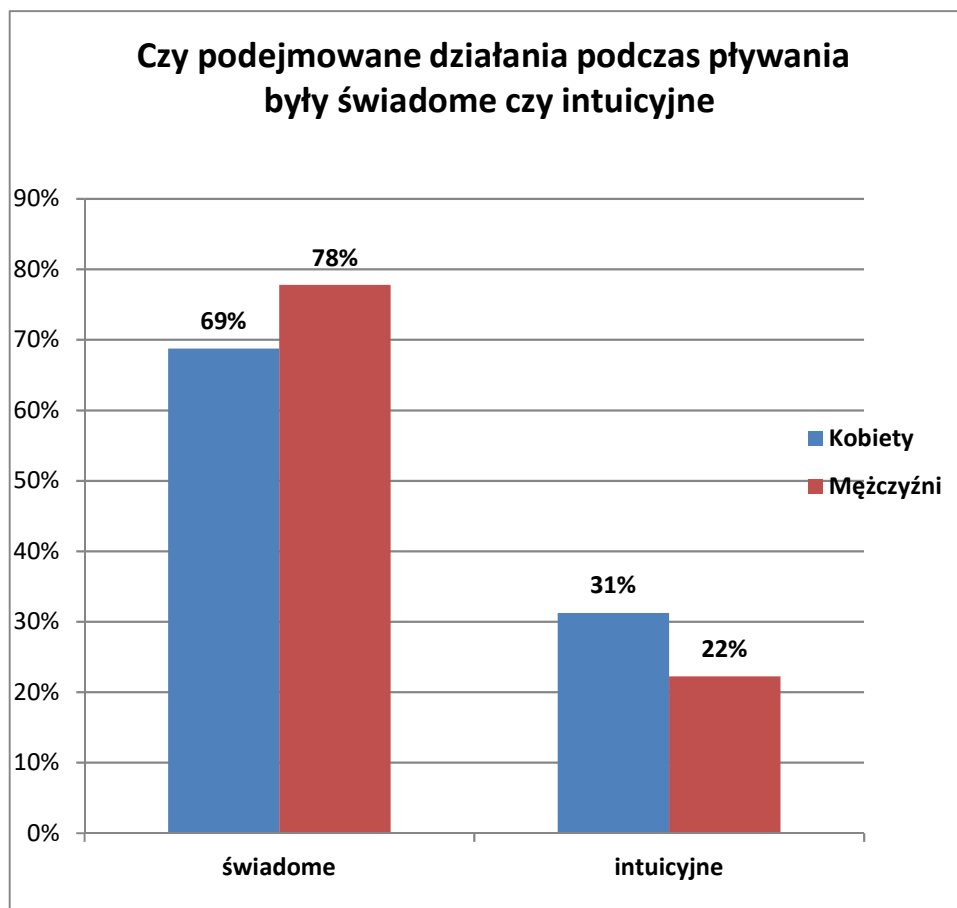
wych i ich wykorzystanie oraz przewidywalność zachowań potencjalnych ratowanych³⁰.

Wykres 12. Ocena posiadanych informacji, potrzebnych do korzystania z takiej formy wypoczynku

Źródło: badania własne.

³⁰ Zobacz więcej: H. Sommer, G. Zakrzewski, *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences HSS, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), s. 236, <http://doi.prz.edu.pl/publ/einh/399> [20.10.2021].

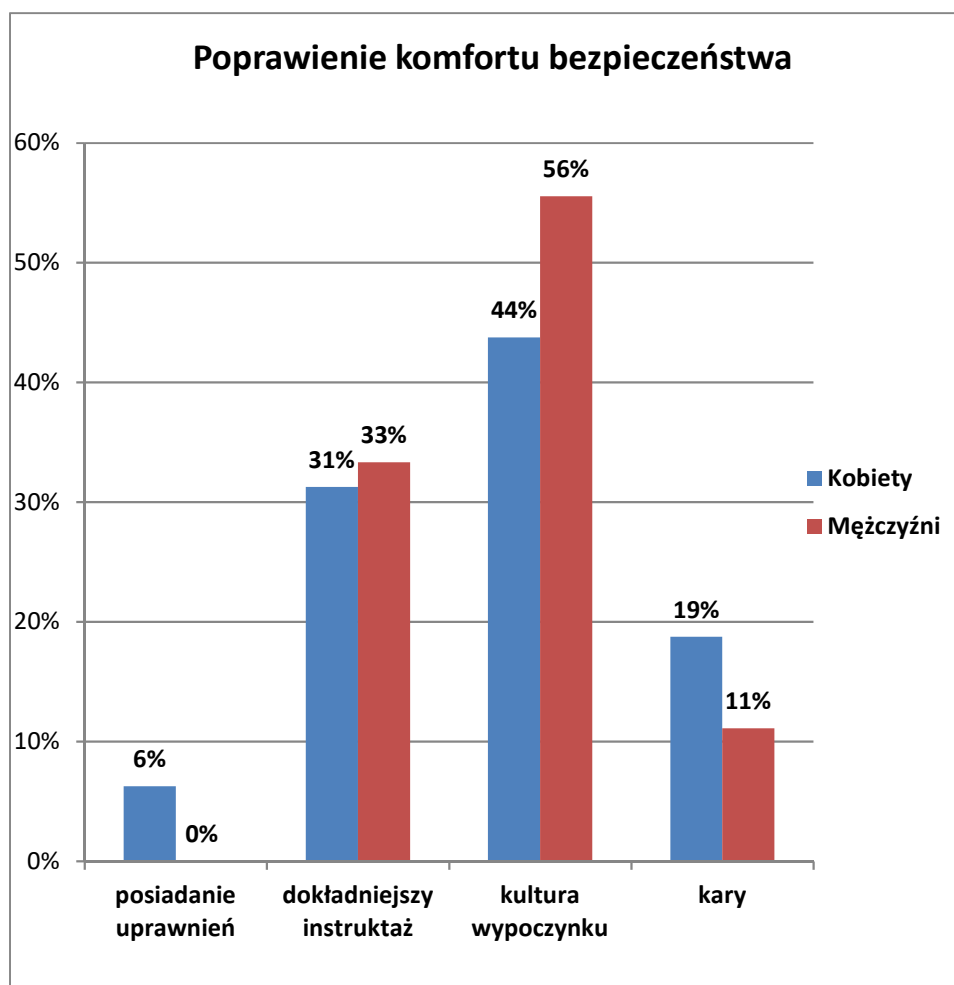

Wykres 13. Czy podejmowane działania podczas pływania były świadome czy intuicyjne?

Źródło: badania własne.

W kwestii poprawy komfortu bezpieczeństwa, aż 44% kobiet i 56% mężczyzn zwróciło uwagę na kulturę wypoczynku (wykres 14). Termin „kultura” należy do najbardziej wieloznacznych i na wiele sposobów definiowanych³¹. Następnie odpowiednio 31 i 33% wskazało na dokładniejszy instruktaż przed wypłynięciem. Natomiast 19% kobiet i 11% mężczyzn uznało kary za czynnik, który mógłby wpłynąć na poprawę komfortu bezpieczeństwa na wodzie. Jedynie 6% kobiet stwierdziło, że należałoby posiadać odpowiednie uprawnienia do korzystania ze sprzętu wodnego.

³¹ H. Sommer, *Kształtowanie się kultury organizacyjnej w przedsiębiorstwie na przykładzie Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Rzeszowie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006, s. 11.

Wykres 14. Czynniki mogące poprawić komfort bezpieczeństwa

Źródło: badania własne.

2.4. Zakończenie

Przeprowadzone badania pozwoliły zrealizować postawiony cel, ocenić i poznać kulturę rekreacji na akwenach wodnych w Gdańsku przez losowo dobranych turystów. Uzyskane wyniki badań są rekomendacją do prowadzenia ich w przyszłym roku na większej próbie respondentów. Badani respondenci reprezentujący mieszkańców Polski umownie podzielonej na cztery ćwiartki są w znacznej większości zwolennikami takiej formy wypoczynku, zaś ci bardziej wymagający bardzo cenią sobie taką formę zwiedzania starego miasta.

Poznaj Gdańsk od strony wody jest rekomendowaną formą zwiedzania miasta. Zarząd Transportu Miejskiego (ZTM) w Gdańsku promował usługę przewoźniczą zwaną umownie tramwajem wodnym w ramach realizowanego przez Miasto Gdańsk programu ożywienia dróg wodnych³². W roku 2018 po zrealizowaniu programu nastąpiły zmiany. ZTM realizował projekt „Gdański Tramwaj Wodny”, z usług operatora skorzystało 65627 osób, a na pokładach jednostek przewieziono 2451 rowerów³³. Sezon jak poprzednio rozpoczynał się pierwszego maja i trwał pięć miesięcy. Linie F5 (Żabi Kruk – Westerplatte – Brzeźno) oraz F6 (Targ Rybny – Narodowe Centrum Żeglarstwa – Sobieszewo) w początkowej trasie pokrywały się z opisanymi w badaniu. W 2020 roku w związku z pandemią koronawirusa żegluga na wymienionych liniach została zawieszona. Linie tramwajów wodnych jako integralna część komunikacji miasta były dotowane. W sezonie turystycznym 2021 roku usługę prowadzili tylko przewoźnicy komercyjni. Szkoda, że istotnym ograniczeniem wodnej wycieczki są stosunkowo duże koszty.

Bibliografia

- [1] Dz.U. 2020 poz. 1133 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200001133>.
- [2] <https://biznes.trojmiasto.pl/Plywajacy-terminal-gazowy-na-akwenach-gdanskiego-portu-n158788.html>.
- [3] <https://cdn.ug.edu.pl/75350/historia-ujscia-wisly-jak-powstala-wyspa-sobieszewska/>.
- [4] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Motlawa;3943840.html>.
- [5] https://infogdansk.pl/wp-content/uploads/2016/01/GlowneMiasto_przewodnik.pdf.
- [6] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000650/O/D20120650.pdf>.
- [7] <https://pl.worldorgs.com/katalog/gda%C5%84sk/przysta%C5%84/przysta%C5%84-%C5%BCabi-kruk#>.
- [8] <https://www.gdansk.pl/turystyka/historia-gdanska,a,1792>.
- [9] https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=NOWY_PORT.
- [10] <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.
- [11] <https://zpe.gov.pl/a/mezopotamia---kraina-miedzy-eufratem-a-tygrysem/DssihzVxi>.
- [12] <https://ztm.gda.pl/ztm/o-nas,a,3042>.
- [13] Sommer H., *Kształtowanie się kultury organizacyjnej w przedsiębiorstwie na przykładzie Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego w Rzeszowie*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2006.
- [14] Sommer H., *Rola globalizacji w budowaniu pomostu cywilizacyjnego kultur*, ACTA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS PREŠOVIENSIS, z. 28, 2012, <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova5/subor/sommer.pdf>.

³² Autor procował przy projekcie w latach 2006-2007 jako: starszy inspektor ds. inwestycji i funduszy strukturalnych Zarządu Transportu Miejskiego w Gdańsku.

³³ Zobacz więcej: <https://ztm.gda.pl/ztm/o-nas,a,3042> [21.10.2021].

- [15] Sommer H., *Bezpieczeństwo kulturowe Polski – wybrane aspekty*, [w:] *W poszukiwaniu tożsamości bezpieczeństwa*, (red.) H. Sommer, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, <https://oficyna.prz.edu.pl/fcp/gGBUKOQtTKlQhbx08SlkTUgxQX2o8DAoHNiWFE1xVT31bFVZpCFghUHcKVigEQUw/18/public/otwarty-dostep/2021/h-sommer-monogr-el.pdf>.
- [16] Sommer H., *Bezpieczeństwo ekologiczne – moda czy konieczność? – ekoświadomość współczesnej młodzieży akademickiej*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa – wieloaspektowość*, (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, <https://oficyna.prz.edu.pl/fcp/VGBUKOQtTKlQhbx08SlkTUgxQX2o8DAoHNiWFE1xVT3xUFVZpCFghUHcKVigEQUw/18/public/otwarty-dostep/2021/00-mono-h-s-internet.pdf>.
- [17] Sommer H., Zakrzewski G., *Założenia dla edukacji ekologicznej czy bezpieczeństwa ekologicznego*, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXII, 24 (3/2017), July-September 2017, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/344>.
- [18] Sommer H., Zakrzewski G., *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarne*, *Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Modern Management Review*, 24 (4/2017), DOI: 10.7862/rz.2017.mmr.46, <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/zim/314>.
- [19] Sommer H., Zakrzewski G., *Ocena wybranych składowych wpływających na komfort przebywania klientów w wielkopowierzchniowych obiektach handlowych*, *Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (1/2018), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/378>.
- [20] Sommer H., Zakrzewski G., *Postawy współczesnej młodzieży akademickiej względem sytuacji kryzysowej (z wykorzystaniem sprzętu ratowniczego)*, *Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences HSS*, vol. XXIII, 25 (2/2018), April-June 2018 (p-ISSN 2300-5327), (e-ISSN 2300-9918), <http://doi.prz.edu.pl/pl/publ/einh/399>.
- [21] Sommer H., Zakrzewski G., *An analysis of sailors' confidence level in personal life-saving appliances and buoyancy AIDS*, *Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences 2019 HSS*, vol. XXIV, 26 (2/2019), p. 131-144 April-June, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/479>.
- [22] Sommer H., Zakrzewski G., *Bezpieczeństwo zintegrowane polskich rybaków morskich „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej*, Gdańsk 2019, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=205708>.
- [23] Sommer H., Zakrzewski G., *Bezpieczeństwo na drogach rowerowych, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” naukowy rocznik uczelniany Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej*, Gdańsk 2020, <https://studiagdanskie.pl/resources/html/article/details?id=216225>.
- [24] Sommer H., Zakrzewski G., *Security in the context of environmental change: splitting the example of cutting the Vistula Spit canal*, *Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Humanities and Social Sciences 2020*, <https://oficyna.prz.edu.pl/zeszyty-naukowe/humanities-and-social-sciences/hss-25-2018>.

SECURITY AND CULTURE OF RECREATION IN WATER RESERVOIRS AND WATERWAYS IN GDAŃSK

The article is dedicated to chosen issues of water tourism safety. Water tourism is a way of commuting through reservoir, water road with usage of proper equipment in real

meteorological and hydrological conditions. Variety of tourism products makes it very attractive in high season regardless of age and physical condition. This kind of tourism has become more significant over the last year and is not dangerous when all safety protocols are followed in case of emergency. People's behavior doing water tourism will be subject of research.

Keywords: water tourism, safety, education, habitat.

CZĘŚĆ DRUGA
BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE
I PORZĄDEK PUBLICZNY PAŃSTWA

Rozdział 3.

RADYKALIZMY SPOŁECZNO-POLITYCZNE III RP W KONTEKŚCIE WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Demokratyczny system polityczny państwa jednoznacznie sprzyja wzmożonej aktywności obywatelskiej. Społeczeństwo, korzystające z gwarantowanej normatywnie wolności i swobody zrzeszania się oraz ekspresji światopoglądowo-ideowej artykułuje w sposób najczęściej radykalny i bezkompromisowy brak akceptacji na rozwiązania podejmowane na szczeblu władzy politycznej i instytucji państwowych, dając tym samym wyraz swej dezaprobaty względem zachodzących procesów politycznych, a zwłaszcza podejmowanych w ich efekcie decyzji. W niniejszym artykule dokonano przeglądu i charakterystyki najbardziej symptomatycznych zachowań społecznych, noszących znamiona buntu wobec zastanej rzeczywistości społeczno-politycznej oraz niejednokrotnie przybierających formę niebezpiecznych, z punktu widzenia niezakłóconej egzystencji państwa i pokojowego współżycia społecznego, radykalizmów. Podjęto ponadto próbę odpowiedzi na pytanie o genezę zachowań radykalnych, czynniki sprzyjające ich eskalacji, a także możliwości ich wyeliminowania z przestrzeni publicznej, przy jednoczesnym poszanowaniu dla niezbywalnych praw człowieka w kontekście wolności słowa, myśli i sumienia.

Słowa kluczowe: radykalizm społeczno-polityczny, bunt społeczny, III RP, bezpieczeństwo państwa, zagrożenia bezpieczeństwa państwa.

3.1. Wprowadzenie

Bezpieczeństwo państwa, niezależnie od istniejącego systemu politycznego oraz jakości sprawowanej władzy ze strony instytucji rządowych i samorządowych, stanowi fundament i warunek *sine qua non* dla względnie trwałej i niezakłóconej koegzystencji pomiędzy społeczeństwem (narodem, obywatelami konkretnego państwa), a elitą rządzącą. Jednakże absolutna równowaga pomiędzy agregowanymi, a następnie artykułowanymi interesami społecznymi a możli-

¹ dr Judyta Bielawska, Wydział Studiów Społecznych w Poznaniu, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu, ul. E. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań, e-mail: judyta.bielanowska@wsb.net.pl; Wydział Naukowy, Dział Badań Historycznych i Społecznych, Europejskie Centrum Solidarności, ul. Plac Solidarności 1, 80-863, e-mail: j.bielanowska@ecs.gda.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6764-7859>.

wościami organów władzy politycznej w zakresie ich realizacji zgodnie ze społecznymi oczekiwaniami jest stanem idealnym, utopijnym, a zatem nie mogącym realnie zaistnieć w konkretnej rzeczywistości społeczno-politycznej.

Dynamika procesów społeczno-politycznych, coraz większa ich nieprzewidywalność, uzależnienie ich przebiegu od złożonych czynników wewnątrzpaństwowych oraz międzynarodowych wyklucza utrzymanie w dłuższej perspektywie czasowej stanu niezachwianego zadowolenia społecznego z jakości sprawowanej władzy. Postawa buntu, sprzeciwu, obywatelskiego nieposłuszeństwa staje się więc nieodłącznym elementem oraz katalizatorem aktywności społecznej w rozmaitych dziedzinach życia społeczno-politycznego. O ile jednak w przypadku systemu niedemokratycznego (*quasi*-demokratycznego, autorytarnego lub totalitarnego) zaistnienie w przestrzeni publicznej jakichkolwiek oznak społecznej kontestacji względem decyzji podejmowanych na zhierarchizowanych szczeblach politycznych spotkałoby się niechybnie z natychmiastową, gwałtowną reakcją organów, instytucji i służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny, o tyle w systemie opartym na transparentnych mechanizmach sprawowania władzy politycznej w dojrzałych, skonsolidowanych demokracjach manifestacja społecznej dezaprobaty jest nieodłącznym elementem uczestniczącej kultury politycznej. Co więcej, uprawnione wydaje się być przekonanie, że im wyższa częstotliwość wystąpień mas społecznych, tym wyższy jest zakres świadomości społeczeństwa, stającego się w coraz większej mierze społeczeństwem obywatelskim.

Jednakże, pomimo wspomnianej oczywistości w zakresie niczym nieskrępowanego manifestowania poglądów, wyrażania aktualnych dążeń i aspiracji w systemie demokratycznym, sytuacją niebezpieczną dla bezpieczeństwa obywateli i państwa jest istnienie stałych tendencji radykalizacji postaw społeczno-politycznych. Radykalizm rozumiany jako ekstremum, skrajność, krańcowość, fundamentalizm, bezkompromisowość, postawa nacechowana bardzo silnym ładunkiem emocjonalnym, stanowi jedno z najpoważniejszych zagrożeń bezpieczeństwa państwa, zwłaszcza w zakresie kulturowym, społecznym, politycznym i ideologicznym, choć zarazem nie można wykluczać także innych podsystemów bezpieczeństwa, których równowaga może zostać zaburzona na skutek istniejących w przestrzeni publicznej radykalizmów.

Transformacja systemowa w Polsce w 1989 r. poza ewidentnymi korzyściami dla społeczeństwa w wymiarze pragmatycznym oraz symbolicznym dała także asumpt nie tylko dla okazijnego, kontekstualnego ujawniania się postaw radykalnych, ale także trwałego ich zakorzenienia w sferze publicznej. Korzystając z istniejących luk prawnych lub po prostu prowadząc swą aktywność ewidentnie poza granicami istniejącego prawa osoby zradykalizowane działające w pojedynkę lub w ramach swej przynależności do określonych struktur bądź organizacji stanowią zagrożenie nie tylko dla konkretnych grup społecznych, ale także dla stabilności wewnętrznej państwa i całego narodu. Nie istotne jest przy tym czy radykalizm społeczno-polityczny odnosi się do prawej czy też do lewej strony sceny politycznej. W sprzyjających bowiem okolicznościach zarówno działacze skrajnej lewicy,

jak i skrajnej prawicy generują w równym stopniu zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku publicznego.

W niniejszym artykule podjęta zostanie refleksja na temat genezy, przebiegu, najczęstszych środków ekspresji oraz możliwości przeciwdziałania postawom radykalnym w przestrzeni publicznej. Treści zawarte w artykule odnoszą się będą jednak tylko do konkretnych, najsilniej znamionujących stan zagrożenia państwa postaw radykalnych, materializujących się w szczególności poprzez udział w zorganizowanych strukturach. Pominięta zostanie zatem analiza jednostkowych, odosobnionych przypadków naruszania bezpieczeństwa i porządku publicznego, które nie mają charakteru ciągłego i w związku z tym są skutecznie neutralizowane przez aparat bezpieczeństwa państwa.

W pierwszej części tekstu omówiona została geneza zachowań radykalnych w przestrzeni publicznej, a więc przyczyny radykalizacji światopoglądowej i skrajnego oglądu otaczającej rzeczywistości społeczno-politycznej przez osoby decydujące się formalizować działalność ekstremalną poprzez przynależność do określonego rodzaju ugrupowań.

Kolejny etap analizy radykalizmów społeczno-politycznych III RP stanowi przegląd i charakterystykę najistotniejszych radykalizmów występujących obecnie w Polsce wraz ze wskazaniem najpopularniejszych metod i środków osiągnięcia celów, przyświecających ugrupowaniom radykalnym.

Następnie, w oparciu o dostępne źródła pierwotne przeprowadzono analizę porównawczą w zakresie całościowej działalności organizacji zradykalizowanych w Polsce.

W podsumowaniu zawarto refleksję na temat możliwych metod przeciwdziałania radykalizmom społeczno-politycznym w Polsce przez pryzmat istniejących rozwiązań instytucjonalnych.

3.2. Geneza zachowań radykalnych w przestrzeni publicznej

Dokonując próby syntetycznego nakreślenia przesłanek i uwarunkowań, sprzyjających ujawnieniu się zachowań radykalnych w przestrzeni publicznej warto odwołać się w pierwszej kolejności do obserwacji otaczającego świata, który dostarcza aż nadto przykładów krystalizowania się oraz eskalacji zachowań ekstremistycznych. Są to przede wszystkim:

- 1) tranzycja / transformacja / demokratyzacja systemu politycznego, stanowiącego podatny grunt dla manifestacji niezadowolenia z istniejącego stanu rzeczy,
- 2) poczucie bezkarności wobec podejmowanych przez siebie działań w przypadku zbyt opieszałego lub nieskutecznego działania służb, organów i instytucji powołanych do eliminowania zagrożeń bezpieczeństwa państwa i naruszania porządku publicznego,
- 3) niejawnie przyzwolenie ze strony elity rządzącej, realizującej własne, partykularne cele polityczne, na powstanie i eskalację postaw radykalnych

w przestrzeni publicznej, przy czym kontekstem dla tego rodzaju przyzwolenia jest najczęściej rywalizacja polityczna pomiędzy obozem rządzącym a ugrupowaniami opozycyjnymi,

- 4) istnienie społeczeństwa konfrontacyjnego, zantagonizowanego w związku z istnieniem w przestrzeni publicznej co najmniej dwóch przeciwstawnych, nienegocjowalnych systemów aksjologicznych.

Tymczasem warto przyjrzeć się bliżej podstawowym klasycznym nurtom badania radykalizmów społecznych, które genezy narastania postaw skrajnych, upatrują w odmiennych, aczkolwiek nie dających się traktować całkowicie rozłącznie, aspektach. Pierwszym paradygmatem badawczym dla radykalizmów społeczno-politycznych jest nurt, akcentujący duchowe, mentalne przesłanki zaistnienia postawy zradykalizowanej. W kontekście tym emanację radykalizmu duchowego stanowi silnie zindywidualizowana postawa życiowa, ukierunkowana na rewizję istniejącego stanu rzeczy. Radykała duchowego charakteryzuje zatem idealizm, refleksyjność oraz szczególnie pojęta moralność, wedle której wartością nadrzędną jest dobro wspólnoty, do której się przynależy².

Częściowo zbieżnym nurtem do radykalizmu duchowego jest natomiast radykalizm psychologiczny. W aspekcie tym to właśnie procesy poznawcze i tłumione kompleksy zakorzenione w najgłębszych i najmroczniejszych zakamarkach ludzkiej psychiki stanowią asumpt nie tylko do radykalizowania się indywidualnej postawy jednostki, lecz także prowadzą bezpośrednio do ekstremizmu politycznego i terroryzmu³. Psychologiczne podłoże radykalizmu dostrzec można także w kontekście przeżywanych stanów emocjonalnych, takich jak samotność, marginalizacja, dyskryminacja, odrzucenie, wykluczenie i niedostosowanie, a w konsekwencji rozczarowanie, kryzys tożsamości, poczucie chaosu poznawczego oraz frustracja⁴.

Warto wyróżnić także nurt społeczno-polityczny, najistotniejszy *de facto*, z punktu widzenia podjętych w niniejszym tekście rozważań. Społeczno-polityczne uwarunkowania sprzyjające ujawnieniu się postaw radykalnych utożsamiane były na przełomie XVIII i XIX w. z reformatorską postawą polityczną, znacznie odległą od współczesnego rozumienia radykalizmu społeczno-politycznego⁵. Na przestrzeni dekad i stuleci pierwotne rozumienie radykalizmu jako,

² M. Rakusa-Suszczewski, *Trzy nurty badania radykalizmu społecznego*, „Zoon Politikon”, nr 7, 2016, s. 15-18. Zob. także szczegółowe studium na temat źródeł współczesnych radykalizmów, id., *Cień radykalizmu: pojęcie radykalizmu w teorii ruchów społecznych*, Warszawa 2016.

³ Na temat psychologicznych źródeł postaw radykalnych zob. U. Jakubowska, *Ekstremizm polityczny: studium psychologiczne*, Gdańsk 2005, natomiast na powiązanie ekstremizmu politycznego z terroryzmem, tego ostatniego zaś z radykalizacją postaw religijnych, wskazuje I. Krzysztוף, *Nie tylko islam. Ekstremizm i terroryzm religijny*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, nr 7/12, 2015, s. 183-210.

⁴ B. Bolechów, *Radykalizacja do przemocy politycznej. Teorie, mechanizmy, wzorce*, [w:] *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie*, (red.) A. Moroska-Bonkiewicz, Wrocław 2012, s. 59.

⁵ Por. dwie odmiennie koncepcje radykalizmów społeczno-politycznych (umiarkowaną i konfrontacyjną / bezkompromisową) autorstwa J. Benthama, *Radicalism Not Dangerous*, [w:] *Works of Jeremy Bentham*, red. J. Browning, t. 3, Londyn 1843 oraz K. Marksa, *Przyczynek do krytyki heglowskiej filozofii prawa*, t. 1, Warszawa 1976.

mniej lub bardziej łagodnej, formy sprzeciwu wobec zastanej rzeczywistości społeczno-politycznej uległo oczywiście zmianie. Znaczenie nadawane radykalizmowi stało się kontekstualne, zyskując jednak coraz bardziej pejoratywną konotację. I o ile na przestrzeni wieków XVIII i XIX radykalizm stanowił formę krytyki politycznej wysuwanej z pozycji lewicowych, o tyle radykalizmy współczesnego świata odnoszą się w przeważającej mierze do postaw skrajnie prawicowych, nacjonalistycznych, a wręcz neonazistowskich.

Omówione powyżej trzy klasyczne nurty badań postaw radykalnych, mimo, iż przeanalizowane z osobna, w istocie stanowią „system naczyń połączonych”. Trudno bowiem nie zauważyć analogii w zakresie chociażby radykalizmu duchowego i psychologicznego. Podobnie nie sposób kategorycznie wyodrębnić radykalizmu społeczno-politycznego jako samoistnego podłoża radykalizowania się postaw jednostki. Tym samym najważniejszym sposobem wyjaśniania genezy radykalizmów w sferze publicznej zdaje się być kompleksowe potraktowanie wyszczególnionych perspektyw badawczych.

Nieco bardziej zniuansowane pozostają natomiast przesłanki zachowań radykalnych występujące obecnie. Wgląd w przekrój zasadniczych przyczyn narastania radykalnego buntu, zwłaszcza wśród młodych ludzi, dają badania przeprowadzone w ramach Projektu „Dialog o radykalizacji i równości (DARE)”, skupiający się na analizie społecznych korzeni i długoterminowych skutków radykalizacji. Według autorów raportu przyczyn współczesnego radykalizmu upatrywać należy w ideologii lub religii, a konkretnie w ich skrajnych formach i sposobach (nad)interpretacji⁶.

Pierwsza z nich to radykalizm powiązany z nurtem skrajnej prawicy, która legitymację dla swych działań czerpie z przekonania o konieczności obrony tożsamości narodowej i etnicznej. Konstytutywnym elementem radykalizmu prawicowego staje się więc postawa ekskluzji wszelkich grup mniejszościowych, począwszy od mniejszości narodowych i etnicznych, poprzez grupy imigrantów, a skończywszy na reprezentantach poglądów liberalnych lub lewicowych⁷.

Kolejny rodzaj radykalizmu wskazany przez „DARE”, sytuujący się również w obrębie ideologiczno-doktrynalnym, to radykalizm lewicowy, ukierunkowany na działania sprzeciwiające się kapitalizmowi, wielkim korporacjom oraz globalizacji. Środowisko radykałów lewicowych wywodzi się z nurtu marksistowsko-leninowskiego oraz anarchistycznego. Za zwolenników radykalnych działań w duchu skrajnej lewicy uznać należy także przedstawicieli trockizmu, maoizmu. Najbardziej reprezentatywne dla tego nurtu, działające w przeszłości na terenie

⁶ *Spoleczny wymiar radykalizacji. Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE”*, s. 9, <https://dare-h2020.civitas.edu.pl/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf> [17.11.2021].

⁷ Szerzej na temat radykalizmu prawicowego zob. klasyczną już pozycję bibliograficzną autorstwa T. Adorno, *Osobowość autorytarna*, Warszawa 2010, a także id., *Nowy prawicowy radykalizm: wykład o kilku jego aspektach*, Kraków 2020.

Europy, są takie organizacje jak: Czerwone Brygady⁸ oraz Frakcja Czerwonej Armii (RAF)⁹.

Ostatnim typem radykalizmu wyszczególnionym przez „DARE” jest fundamentalizm religijny, przy czym, wbrew dość powszechnym wyobrażeniom, spośród trzech wielkich religii monoteistycznych, nie tylko islam generuje zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa w związku z eskalacją radykalizmu światopoglądowego, ale także, choć w nieco mniejszym stopniu, chrześcijaństwo oraz judaizm. Od fundamentalizmu oraz rygorystyki rytualnego nie są wolne także inne systemy wierzeń, jak chociażby hinduizm czy religie animistyczne¹⁰.

Reasumując niniejszy wątek należy zwrócić uwagę na kilka aspektów o pierwszorzędym znaczeniu dla problematyki genezy radykalizmu. Istotna jest przede wszystkim kontekstualność oraz procesualność analizowanego tu zjawiska. Wielość podejść badawczych, szczegółowych nurtów i perspektyw, przyjmowanych przez zwolenników poszczególnych ujęć wynika najpewniej z kontekstu, w którym nie tylko owe badania były prowadzone, ale także w którym rodziły się, rozwijały i gasły najważniejsze radykalizmy w dziejach. Radykalizm znany już od czasów starożytnych osadzony jest zawsze w konkretnym kontekście społeczno-politycznym, wiąże się z kulturą polityczną państwa, w którym występuje, a także poziomem rozwoju cywilizacyjnego ludzkości. Tym samym sposoby definiowania, omawiania, snucia naukowej refleksji na temat tegoż zjawiska także pozostają w ścisłym związku z konkretnym punktem odniesienia. Niemożliwe byłoby więc stworzenie uniwersalnej definicji pojęcia i co więcej wskazanie na jedno prawidłowe podejście badawcze. Zasadniejsza wydaje się więc być analiza konkretnych przypadków postaw radykalnych w odniesieniu do bieżącej sytuacji społeczno-politycznej, omówienie zobiektywizowanych przejawów radykalizmu, aniżeli podejmowanie prób uchwycenia intersubiektywnego sedna radykalizmu. Innymi słowy praktyczna działalność konkretnych organizacji radykalnych może stanowić równie wartościowy materiał badawczy dla analizy radykalizmów społeczno-politycznych w przestrzeni publicznej jako podstawowego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa.

Kolejnym wspomnianym elementem, na który należy zwrócić uwagę jest procesualność radykalizmu. Uważna obserwacja otaczającej rzeczywistości społeczno-politycznej pozwala bowiem przyjąć za uprawnione założenie, że radykalizm, poza niewątpliwym pozostawaniem zjawiskiem socjologicznym, jest także procesem, w obrębie którego możliwe staje się „wypreparowanie” kluczowych etapów. Tym samym należy przyjąć, że postawa radykalna ma charakter

⁸ P. Borucki, *Czerwone Brygady – czarna rzeczywistość Włoch*, Warszawa 1980.

⁹ K. Maniszewska, *Pionierzy terrorizmu europejskiego: Frakcja Czerwonej Armii*, Kraków 2014.

¹⁰ E. Pace, P. Stefani, *Współczesny fundamentalizm religijny*, Kraków 2002, *Modernist and fundamentalist debates in islam: an anthology of modernist and fundamentalist thought*, (red.) M. Moaddel, K. Talattof, Nowy Jork 2002, *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective: Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, (red.) L. J. Silberstein, Nowy Jork 1993, J. Stępień, *Hinduski fundamentalizm religijny. Myśl polityczna Narodowej Organizacji Ochotników (Rashtriya Swayamsevak Sangh)*, Kraków 2014.

dynamiczny. Rodzi się ona w odpowiedzi na zastaną rzeczywistość. Wyraża się nie tylko w kontestacji istniejącego stanu rzeczy, lecz także, co niezwykle niebezpieczne z punktu widzenia interesów państwa, przybiera aktywną formę manifestowania owego buntu. Szczególnym zagrożeniem jest zatem w tym kontekście bezkompromisowość postaw radykalnych, odporność na racjonalne argumenty, programowe wręcz wykluczenie konsensusu jako metody uwspólniania zróżnicowanych stanowisk. Cechą konstytutywną procesualności postawy radykalnej jest natomiast zmienność natężenia wspomnianej już dynamiki. Jeśli przyjmiemy, że postawa radykalna nie pojawia się nagle, lecz jej zaistnienie poprzedzone zostaje dojrzewaniem w jednostce niepokoju, buntu, potrzeby eksternalizacji doświadczanych emocji, wówczas możemy dostrzec, że jest to pierwszy, inicjujący, etap procesu radykalizmu. Kolejnym byłoby dojrzewanie postawy radykalnej, wzmacnianie przekonania o słuszności oraz konieczności kontestacji otaczającej rzeczywistości *in extenso* lub jednego bądź kilku jej obszarów. Na tym etapie zazwyczaj eliminowane zostają ewentualne dylematy etyczne i moralne. Następnie mamy do czynienia z eskalacją radykalizmu, przybierającego formę ekstremizmu, a więc nie tylko skrajnego oglądu otaczającego świata, lecz także niczym nieskrępowanej gotowości do stosowania przemocy zarówno w wymiarze symbolicznym, werbalnym, lecz także, w równym stopniu, przemocy fizycznej. Końcowym etapem procesu radykalizmu byłaby natomiast deeskalacja, a więc wyciszenie, stłumienie postawy radykalnej. W zależności od tego jak długo w przestrzeni publicznej utrzymują się czynniki, które wyzwoliły w jednostce radykalizm, możemy z dużym prawdopodobieństwem oszacować w jakim czasie, po ich ustąpieniu, jednostka zradykalizowana odzyska równowagę wewnętrzną. O wiele trudniej jest wykluczyć powtarzalność procesu radykalizowania się tego samego człowieka lub grupy społecznej, a tym bardziej choćby w przybliżeniu nakreślić częstotliwość z jaką postawa radykalna będzie się odradzała. Należy mieć na uwadze także i tę okoliczność, że raz zradykalizowana grupa społeczna, najpewniej będzie radykalizować się wielokrotnie pod wpływem dowolnych czynników, odpowiednio przezeń nadinterpretowanych, występujących w przestrzeni publicznej.

3.3. Przegląd i charakterystyka najistotniejszych radykalizmów społeczno-politycznych w Polsce

Dokonując próby oceny stopnia zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa oraz porządku publicznego ze strony ugrupowań radykalnych w Polsce, które po transformacji systemowej najsilniej zaznaczyły swoją obecność w przestrzeni publicznej, należy w pierwszej kolejności przyjąć konkretne kryterium wyboru poszczególnych organizacji zradykalizowanych. A zatem z uwagi na zasygnalizowane w tytule niniejszych rozważań „radykalizmy społeczno-polityczne w III RP”, sugerujące, że podjęta analiza będzie odnosić się do czynnika politycznego, a konkretnie do dyferencjacji sceny politycznej w odniesieniu do postaw radykalnych, materializujących się poprzez udział w konkretnych ugrupowaniach, wyboru

konkretnych ugrupowań radykalnych dokonano w oparciu o kryterium przynależności do „skrajnej lewicy” oraz „skrajnej prawicy”. Zważywszy jednak na okoliczność, że przytoczone kategorie pojęciowe interpretowane są najczęściej w sposób dość uznaniowy, dla potrzeb niniejszego tekstu traktowane będą one jedynie jako pewien punkt odniesienia, przy jednoczesnej rezygnacji z rygorystyki metodologicznego w zakresie definicji tychże pojęć.

Po transformacji systemowej w 1989 r. polska scena polityczna zagospodarowana została przez rozmaite nurty ideowe, które legitymację dla swych działań czerpały z pluralizmu światopoglądowego, będącego pochodną odzyskanej i tak długo wyczekiwanej swobody i wolności politycznej. Każde z istniejących wówczas ugrupowań politycznych w mniejszym bądź większym stopniu odwoływało się do spuścizny ideowej klasycznie rozumianej lewicy oraz prawicy.

Należy wskazać, że po przemianach systemowych w Polsce, zwłaszcza zaś po rozwiązaniu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w 1990 r. po ugrupowaniu tym nie pozostała polityczna próżnia. Wręcz przeciwnie, jej miejsce zajęła partia pod nazwą Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej, która po zaledwie roku niezależnego funkcjonowania weszła w skład koalicji Sojusz Lewicy Demokratycznej, przekształconej w 1999 r. w jednolitą partię polityczną o tej samej nazwie¹¹. Mimo, że działacze SLD w przeważającej większości intencjonalnie dystansowali się w sposób bardzo wyraźny od niechlubnej roli, jaką odegrała w minionym systemie politycznym PZPR, w percepcji społecznej nadal uchodzili oni za spadkobierców tejże formacji¹². Lewicy konsekwentnie przypisywano i w dalszym ciągu wśród krytyków tego nurtu ideowego zauważyć można silne przywiązanie do tego rodzaju argumentacji, przede wszystkim chęć odwzorowywania zasad życia społeczno-politycznego, obowiązujących w PRL. Ponadto tym, na co zdecydowanie nie przysparzało popularności lewicy polskiej, był świecki charakter ugrupowań lewicowych, postulowanie radykalnego rozdziału Kościoła od państwa oraz zbyt daleko idący, zwłaszcza jak na czasy, inicjujące dopiero ukonstytuowanie się nowego systemu politycznego, permissywizm moralny w wielu dziedzinach życia.

Dość negatywna społeczna konotacja lewicy polskiej dała asumpt do powszechnego stosowania wobec ugrupowań lewicowych wszelkiej maści określenia „lewactwo”, które stało się nieodłącznym elementem dyskursu publicznego po 1989 r. z przeciwstawnej strony sceny politycznej, a więc ugrupowań prawicowych i centroprawicowych¹³. Być może z tego też wynika okoliczność, że

¹¹ Na temat instytucjonalizacji SLD w przestrzeni politycznej zob. L. Nikolski, *Sojusz Lewicy Demokratycznej – meandry instytucjonalizacji*, [w:] *Lewica III RP. Instytucjonalizacja i otoczenie*, red. K. Janik, Toruń 2010, s. 11-28, J. Kornaś, *Emergencja, konsolidacja i dekompozycja głównego nurtu socjaldemokracji polskiej po 1989 r.*, [w:] *ibid.*, s. 29-52.

¹² Na temat zakładanej ciągłości ideologicznej pomiędzy PZPR a ugrupowaniami, które powstały po 1989 r., wraz z omówieniem zasadności posługiwania się terminem „postkomunistyczny”, zob. M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 r.* Warszawa 2004, s. 99.

¹³ Ł. Drozda, *Lewactwo. Historia dyskursu o polskiej lewicy radykalnej*, Warszawa 2015, *passim*.

najbardziej znamienne, aczkolwiek niekoniecznie trwałe, ugrupowania na scenie politycznej, które moglibyśmy intuicyjnie określić mianem „lewicowych”, same siebie definiują jako „centrolewicowe”. Z drugiej jednak strony nie należy wyciągać z tej okoliczności zbyt daleko idących wniosków i zakładać, że ich „centrowy” charakter przejawia się wyłącznie w samoidentyfikacji światopoglądowej bez praktycznego odniesienia.

Przechodząc natomiast do określenia stopnia radykalizmu ugrupowań lewicowych w III RP trudno jest odnaleźć jakikolwiek znaczący przykład struktury lewicowej zradykalizowanej, a tym bardziej ekstremistycznej. Być może wynika to wprost z samej istotnościowej natury nurtu lewicowego, która, zasadniczo, nie jest podatna na radykalizację, a przynajmniej nie w takim stopniu jak ugrupowania prawicowe, o czym będzie jeszcze mowa w niniejszych rozważaniach. Tymczasem warto przytoczyć ogólną charakterystykę lewicy, nakreśloną przez Jerzego Muszyńskiego, wedle którego: „autentyczna lewica, zwłaszcza komunistyczna i socjalistyczna, zawsze odcinała się od wszelkiego ekstremizmu jako formy politycznej działalności. Również zdecydowana większość ruchów „nowolewicowych” nie przeszła na pozycje terroryzmu, unikała stosowania gwałtów w okresie największego natężenia młodzieżowej kontestacji. Niesłuszne są przeto wszelkie zarzuty o degeneracji politycznej i moralnej „nowej lewicy”, bowiem jej niepowodzenia [...] – a przecież takich było sporo – nie rodziły zasadniczo przejawów desperacji, jaka występowała u neanarchistów”¹⁴. Jakkolwiek historia świata dostarcza wielu przykładów „degeneracji politycznej i moralnej” ruchów i ugrupowań lewicowych, jak chociażby Czerwoni Khmerzy w Kambodży czy też Komunistyczna Partia Chin w czasach Mao Zedonga, to jednak trudno odmówić słuszności przywołanemu autorowi, jeśli chodzi o Polskę.

Niemniej jednak, raczej dla pewnej formalności, odnotować należy te ugrupowania lewicowe, które według Grzegorza Tokarza, sytuują się w obrębie lewicy radykalnej, aczkolwiek jak stwierdza wspomniany autor, „ruchy ekstremistyczne o charakterze lewicowym w III Rzeczpospolitej znajdują się w swego rodzaju zawieszeniu ideologicznym”¹⁵:

- 1) Związek Komunistów „Proletariat”, kontynuujący obecnie działalność jako Komunistyczna Partia Polski; odwołująca się do tradycji marksistowsko-leninowskiej,
- 2) Komunistyczna Młodzież Polski; działająca w tym samym duchu ideowym, co wspomniana powyżej KPP,
- 3) Spartakusowska Grupa Polski, będąca sekcją Międzynarodowej Ligi Komunistycznej, odwzorowująca idee trockizmu,
- 4) Nurt Lewicy Rewolucyjnej, podobnie jak SGP, nawiązujący do trockizmu,
- 5) Walcząca Grupa Rewolucyjna¹⁶.

¹⁴ J. Muszyński, *Utopiści i desperaci – współczesna ultralewica*, Warszawa 1979, s. 236.

¹⁵ G. Tokarz, *Współczesny polski ekstremizm lewicowy wobec przemocy*, [w:] *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, (red.) E. Olszewski, Lublin 2004, s. 321.

¹⁶ *Ibidem*.

Zauważmy jednak, że są to ugrupowania całkowicie niszowe. I choć odwołują się one w swych fundamentalnych założeniach do radykalnej ideologii, jaką jest komunizm, zarówno w marksistowsko-leninowskiej, jak i trockistowskiej odmianie, to jednak ich praktyczna działalność w sferze publicznej jest całkowicie niezauważalna. W związku z niewielką popularnością, a wręcz społeczną dezaprobatą dla ideologii komunistycznej, trzon działalności wymienionych ugrupowań dotyczy działalności publicystycznej i to tylko dla niezwykle hermetycznej, nielicznej grupy odbiorców¹⁷. Co więcej wnikliwa analiza treści zamieszczanych na stronie takich organizacji jak Komunistyczna Partia Polski czy też Komunistyczna Młodzież Polski nie pozwala w żadnej mierze przypisać tym organizacjom dążeń o charakterze ekstremistycznym. W kluczowym z punktu widzenia ciągłości organizacyjnej i ideowej między zdelegalizowanym Związkiem Komunistów „Proletariat” a Komunistyczną Partią Polski, powstałą w 2002 r., czasopiśmie „Brzask”¹⁸ nie znajdziemy treści, które w myśl art. 13 Konstytucji RP „odwoływałyby się [...] do totalitarnych metod i praktyk działania [...] komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”¹⁹.

Tymczasem zupełnie inaczej wygląda kwestia skłonności do radykalizowania się postaw, a w konsekwencji ekstremistycznych form ich ekspresji w przypadku ugrupowań prawicowych. Określenie „radykalna prawica” weszło na trwałe do obiegu nie tylko publicystycznego, ale także żargonu naukowego i stosowane jest w odniesieniu do ugrupowań czerpiących legitymację dla swoich działań ze spuścizny ideowej polskich nacjonalistów, przede wszystkim Romana Dmowskiego. Ruch prawicowy, w ujęciu socjologicznym nazywany najczęściej ruchem narodowym, ukonstytuował się na scenie politycznej po transformacji systemowej jako przeciwwaga dla środowiska lewicowego. Przedstawiciele tegoż nurtu, istniejącego *de facto* jeszcze przed rokiem 1989²⁰, integrowali wokół siebie grupy społeczne ukierunkowane nie tylko „antykomunistycznie” w odniesieniu do minionego systemu politycznego, podległości politycznej Polski względem Związku Radzieckiego, a także opresyjności polityki wewnętrznej względem społeczeń-

¹⁷ Zob. <https://kom-pol.org/>, <http://komsomol.pl/>, <https://www.icl-fi.org/polski/listek/odbudowana.html> [24.11.2021].

¹⁸ Zob. poszczególne numery „Brzasku”, dostępne w wersji elektronicznej, <https://kom-pol.org/brzask/> [24.11.2021].

¹⁹ Art. 13 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjętej przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> [24.11.2021].

²⁰ W PRL środowiska narodowe skupiały się przede wszystkim wokół Bolesława Piaseckiego i Stowarzyszenia PAX, Stronnictwa Narodowego, działającego na emigracji czy też opozycyjnego Ruchu Młodu Polski lub powstałego tuż przed wprowadzeniem stanu wojennego Narodowego Odrodzenia Polski, M.J. Chodakiewicz, J. Mysiakowska-Muszyńska, W.J. Muszyński, *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*, Poznań 2015, s. 303-411.

stwa, lecz również jako polityczną konkurencję wobec założeń programowych lewicy „postkomunistycznej” i co więcej, także lewicy „postsolidarnościowej”.

Jak wskazuje Grzegorz Tokarczuk ruch narodowy, szczególnie po 1989 roku, charakteryzuje się przywiązaniem i gloryfikacją następujących wartości: nacjonalizmu, narodu, państwa narodowego, wiary i Kościoła Rzymskokatolickiego oraz kultury narodowej²¹. Odnosząc się natomiast do ogólnego nakreślenia najważniejszych cech istotnościowych wymienionych powyżej elementów zauważmy, że w nawiązaniu do pierwszego z nich, a mianowicie nacjonalizmu, pomimo obecnej dość negatywnej konotacji tegoż pojęcia, zwłaszcza po 1989 r. postawa nacjonalistyczna cieszyła się znaczną aprobatą społeczną. Wyrażała ona bowiem stałą gotowość do obrony uzyskanych zdobyczy demokratycznych, zwłaszcza zaś odzyskanej wolności ciemionego przez całe dekady narodu. Prominentni przedstawiciele nurtu narodowego nawiązują wprost do nierozzerwalnego związku pomiędzy światopoglądem i postawą nacjonalistyczną a możliwościami scalenia wspólnoty. Według Adama Gmurczyka, współzałożyciela Narodowego Odrodzenia Polski „naczelnym zadaniem nacjonalizmu jest praca nad scaleniem zbiorowości. Wspólnota nie jest jednak traktowana jako mechaniczna suma jednostek. Jest całością, w której każdy – realizując swe cele – zarówno korzysta, jak i wzbogaca swoje życie o dokonania innych ludzi. To dążenie do naturalnej harmonii to zasadnicza cecha nacjonalizmu”²².

W obliczu tak zarysowanej koncepcji nacjonalizmu zrozumiałe stało się akcentowanie pozostałych wyróżnionych elementów, a więc narodu jako konkretyzacji i materializacji wspólnoty, o której wspomina Gmurczyk, a także podejmowanych wysiłków na rzecz nadania państwu zamieszkiwanemu przez daną wspólnotę charakteru narodowego. „Nadbudową” zaś, posługując się nazewnictwem Karola Marksa, byłaby w tym przypadku kultura narodowa, przesycona wartościami nacjonalistycznymi i dowodząca, w najmniej optymistycznym wariancie, jej wyższości nad kulturami innych narodów. Warto także zaznaczyć, że dla ugrupowań narodowych, w przeważającej większości, naturalnym sojusznikiem był Kościół Rzymskokatolicki. Strategiczne niemalże powiązanie między afirmacją religii chrześcijańskiej, a konkretnie wiary katolickiej, a działalnością ugrupowań narodowych, wynika bezpośrednio z meandrów polskiej historii oraz tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie od stuleci. Polska jako „przedmurze chrześcijaństwa” stanowiła niezwykle podatny grunt dla powstania ugrupowań narodowych, czerpiących legitymację dla swych działań właśnie z poparcia, jakiego Kościół katolicki niezmiennie udzielał tymże grupom.

Dopiero upływ czasu, a wraz z nim wzrost tendencji radykalnych, a wręcz ekstremistycznych, ze strony członków ugrupowań narodowych, przyczynił się do spadku społecznego poparcia i fali entuzjazmu dla ugrupowań skrajnej prawicy.

²¹ G. Tokarczuk, *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wrocław 2002, s. 75-148.

²² A. Gmurczyk, *Istota nacjonalizmu*, „Szczerbiec”, 1994, nr 2. Zob. także kompleksowe studium, poświęcone myśli narodowego radykalizmu pod znamionym tytułem, J. Mosdorf, *Wczoraj i jutro. Biblia narodowego radykalizmu*, Warszawa 2012.

Dokonując przeglądu tych ugrupowań, które najsilniej zarysowały swoją obecność na polskiej scenie politycznej warto wskazać na następujące organizacje:

- 1) Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe,
- 2) Narodowe Odrodzenie Polski,
- 3) Stronnictwo Narodowe „Senioralne” i Stronnictwo Narodowe,
- 4) Stowarzyszenie Narodowe im. Romana Dmowskiego i Stronnictwo Narodowe „Szczerebiec”,
- 5) Młodzież Wszechpolska,
- 6) Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne,
- 7) Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna”,
- 8) Obóz Wielkiej Polski,
- 9) Stronnictwo Ludowo-Narodowe i Przymierze Ludowo-Narodowe,
- 10) Klub „Myśl dla Polski”,
- 11) Liga Polskich Rodzin²³.

Wskazana powyżej klasyfikacja obejmuje te ugrupowania narodowe, które ukonstytuowały się w związku z transformacją systemową, kiedy odradzanie się nurtów narodowych przeżywało swój rozkwit i cieszyło się znacznym poparciem szerokich mas społecznych jako realna przeciwwaga dla lewicowości, uchodzącej w percepcji społecznej za jednoznacznie „postkomunistyczną”, a zatem nie reprezentującą w istocie żadnej nowej jakości, a jedynie odwzorowującą minione standardy polityczne. Pomijając w tym miejscu rozległe rozważania na temat szczegółowych koncepcji ideowych, różnic pomiędzy poszczególnymi ugrupowaniami, warto ogólnie wskazać, że tym co różnicowało je między sobą były przede wszystkim trwałość struktury organizacyjnej, w mniejszym zaś stopniu, choć nie dającym się całkowicie zlekceważyć, zauważyć można odmienności w podejściu do państwa, społeczeństwa, polityki zagranicznej oraz innych aspektów, ważnych z punktu widzenia interesów państwa. Tym zaś co wyraźnie upodobiło do siebie wyszczególnione ugrupowania był ujawniany w mniejszym bądź większym stopniu radykalizm przekonań, a niekiedy i metod działania, niestroniących od rozwiązań opartych na przemocy.

Warto natomiast odnieść się szerzej do tych ugrupowań, które klasyfikowane są nie tylko jako radykalne, ale wręcz jako ekstremistyczne politycznie. Jak wskazują Edward Olszewski i Michał Wolski w swej systematyce ruchów ekstremistycznych w Polsce i na świecie, ugrupowaniami o takim charakterze są:

- 1) Młodzież Wszechpolska, która reaktywowała swoją działalność 02 grudnia 1989 r. w Poznaniu i która oficjalnie ma na celu oddziaływanie na młodych ludzi w duchu narodowym i katolickim. Znamienne dla ideologicznej działalności tejże organizacji jest wznoszenie haseł: „Polska dla Polaków”, „Nie dla NATO” oraz innych o jednoznacznie wykluczającym charakterze,

²³ Cz. E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce (1989-2001)*, Lublin 2007, passim.

- 2) Narodowe Odrodzenie Polski, będące ugrupowaniem nieformalnie powiązonym z ruchem skinheadów, powołane 10 listopada 1981 r. afirmujące skrajny semityzm oraz ksenofobiczne nastawianie do obcych. Tym co szczególnie znamienne dla NOP to skrajnie antyeuropejskie podejście względem przynależności Polski do UE oraz NATO,
- 3) Polska Wspólnota Narodowa – Polskie Stronnictwo Narodowe, powstała 12 grudnia 1990 r. Organizacja odwołuje się do „czystości i odrębności Polaków”. Podobnie jak NOP Polska Wspólnota Narodowa nasycona jest antysemityzmem oraz w sposób bardzo wyraźny współdziała ze skinheadami. W sferze werbalnej w narracji Polskiej Wspólnoty Narodowej pojawiają się hasła: „Polska dla Polaków”, „Niemcy i Żydzi precz z Polski” czy też „Precz z żydowsko-niemiecką okupacją”²⁴.

Poza przywołaną powyżej klasyfikacją warto zwrócić uwagę także na stowarzyszenie Obóz Narodowo-Radykalny, nawiązujący do organizacji działającej w II RP pod tą samą nazwą. Inspirację ideową dla swych działań ONR czerpie z myśli politycznej Romana Dmowskiego, naczelnego ideologa większości ugrupowań nacjonalistycznych, a także takich myślicieli tego nurtu jak Jan Mosdorf, Tadeusz Gluziński, Henryk Rossman czy Adam Doboszyński, przy czym, wyprzedzając nieco tok niniejszych rozważań, klasyczna myśl nacjonalistyczna, zarówno w przypadku tej, jak i innych grup narodowych, poddana zostaje swoistej nadinterpretacji. Obozowi Narodowo-Radykalnemu przypisuje się radykalnie nacjonalistyczny, a wręcz nazistowski charakter. Zarzuty kierowane pod adresem ONR dotyczą nie tylko wznoszonych haseł oraz faktycznych działań w sferze publicznej, lecz także stosowanej ornamentyki jak chociażby krzyża celtyckiego lub posługiwania się tzw. salutem rzymskim w przestrzeni publicznej²⁵.

3.4. Badania własne

W niniejszej części podjętych rozważań przedstawiona zostanie refleksja na temat zagrożeń bezpieczeństwa państwa oraz porządku publicznego, generowanych i eskalowanych przez kilka konkretnych zradykalizowanych ugrupowań narodowych. Z uwagi na to, że, jak wykazano powyżej, nie ma znaczących różnic w zakresie „nadbudowy” ideologicznej w odniesieniu do grup wywodzących się z tego samego obszaru aksjologicznego, wybór tych kilku struktur, których działania zostaną omówione, podyktowany został ich reprezentatywnością na tle całościowego radykalnego nurtu prawicowo-narodowego. A zatem, w oparciu o oficjalnie głoszone zasady działania, a także na podstawie doniesień medialnych

²⁴ E. Olszewski, M. Wolski, *Organizacje ekstremistyczne i radykalne w Polsce. Wybór*, [w:] *Doktryny i ruchu współczesnego ekstremizmu politycznego ...*, s. 405-421.

²⁵ J. Tomaszewicz, *Ucieczka od wolności? Prawicowy radykalizm na przykładzie Obozu Narodowo-Radykalnego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Bielsku-Białej” nr 3 (2010), A.T. Witeczak, *ONR powrót na scenę? Rekonstrukcja radykalnego skrzydła formacji narodowo-katolickiej?* [w:] *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, (red.) B. Grott, O. Grott, Kraków 2012, s. 319-334.

na temat przypadków naruszania bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa, ukazana zostanie specyfika myśli politycznej oraz praktycznej działalności Młodzieży Wszechpolskiej, Obozu Narodowo-Radykalnego oraz Narodowego Odrodzenia Polski. Pierwsza ze wspomnianych organizacji, a mianowicie Młodzież Wszechpolska (MW), w swej deklaracji ideowej odwołuje się do następujących wartości:

1. „Młodzież Wszechpolska jest ideowym spadkobiercą najlepszych tradycji Obozu Narodowego, przede wszystkim myśli politycznej Romana Dmowskiego oraz innych twórców idei narodowej. Uznajemy, że naród jest najważniejszą wartością doczesną. Pierwsza po Bogu służba należy się własnemu narodowi.
2. Młodzież Wszechpolska odwołuje się do kanonu zasad Jedynej, Prawdziwej, Świętej Wiary Katolickiej, uważając Boga za ostateczny cel człowieka. Młodzież Wszechpolska docenia też wielką rolę Kościoła Katolickiego w tworzeniu i wzmacnianiu tożsamości narodowej Polaków oraz ich wszechstronnym rozwoju.
3. Młodzież Wszechpolska zamierza dokonać odnowy moralnej i narodowej młodego pokolenia, wypowiadając wojnę doktrynom głoszącym samowolę, liberalizm, tolerancjonizm i relatywizm. Pragniemy wyprzeć z życia narodu podłość, fałsz i brud.
4. Środkami naszej działalności czynimy pracę formacyjną w duchu narodowym i katolickim, aktywną i szeroko prowadzoną walkę z zagrożeniami narodu i Kościoła, a także żywe uczestnictwo w życiu politycznym i społecznym.
5. Naszą wspólną pracą dążymy do zbudowania katolickiego państwa narodu polskiego, państwa stanowiącego filar europejskiej cywilizacji łacińskiej”²⁶.

Literalna analiza przytoczonej treści deklaracji ideowej Młodzieży Wszechpolskiej pozwala przyjąć z dużym prawdopodobieństwem, że już w samej sferze werbalnej MW jest strukturą o hermetycznym, wykluczającym charakterze. Weźmy bowiem pod uwagę chociażby odwołanie do „Jedynej, Prawdziwej, Świętej Wiary Katolickiej”, które, w myśl artykułowanych przez ideologów MW, jednoznacznie wyklucza i deprecjonuje wyznawców innych religii oraz osoby bezwyznaniowe, a tym samym legitymizuje działania wymierzone *in extenso* przeciw drugiemu człowiekowi, dodajmy, człowiekowi różniącemu się od ideału „prawdziwego” Polaka, afirmowanego przez MW. O wiele bardziej niepokojąco brzmi kolejne stwierdzenie zawarte w deklaracji, a mianowicie „wypowiedzenie wojny doktrynom głoszącym liberalizm i tolerancjonizm”. Trudno o bardziej radykalne stwierdzenie, godzące nie tylko w pluralizm polityczny i światopoglądowy stanowiący, wszakże fundament każdego demokratycznego państwa prawa, ale także zagrażające bezpośrednio tym grupom społecznym, które „odnowę moralną”, postrzegają odmiennie, aniżeli narodowa młodzieżówka. Zwieńczeniem deklaracji

²⁶ Młodzież Wszechpolska, *Deklaracja ideowa i statut*, <https://mw.org.pl/idea-i-statut/> [30.11.2021].

MW jest oczywiście „zbudowanie katolickiego państwa narodu polskiego”, co w gruncie rzeczy odzwierciedla istotę tradycyjnego nacjonalizmu polskiego, opartego na Kościele katolickim i państwie narodowym.

Odwołując się do nakreślonych w ten sposób zasad, celów oraz metod ich osiągnięcia Młodzież Wszechpolska bardzo wyraźnie zaznacza swą obecność w przestrzeni publicznej, ograniczając się nie tylko do szeroko zakrojonej działalności publicystycznej i propagandowej, lecz także agitując oraz organizując marsze okolicznościowe, jak chociażby marsz niepodległości, ale także marsze upamiętniające kolejne rocznice śmierci Romana Dmowskiego lub wyrażające poparcie dla „Żołnierzy Wyklętych”. I choć w samej idei organizowania tego rodzaju uroczystości oraz manifestacji poparcia dla idei narodowych trudno doszukać się akcentów wrogich z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa, to jednak okoliczności towarzyszące tego rodzaju *eventom*, znacząco zmieniają to założenie.

Najwięcej przykładów konkretnych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego dostarczają każdego roku marsze niepodległości, organizowane 11 listopada. Podczas obchodów święta narodowego dochodzi do mniej lub bardziej groźnych incydentów z udziałem przedstawicieli Młodzieży Wszechpolskiej. Stałym elementem manifestowania „polskości” stało się już palenie flag państw członkowskich Unii Europejskiej, wieszanie na szubienicach wizerunków polityków opozycyjnych i europejskich, wyrywanie kostek brukowych oraz przypadekowe, aczkolwiek równie groźne dla społeczeństwa, zdarzenia z udziałem osób postronnych.

Ponadto, w obliczu aktualnie panującej sytuacji na granicy polsko-białoruskiej i kryzysu migracyjnego, Młodzież Wszechpolska, poza gestami poparcia dla Straży Granicznej i wojska, prowadzi nasiloną kampanię propagandową, wznosząc hasła: „Nie dla masowej migracji” czy „Ani jednego więcej”, przy czym te, które zostały przywołane należą do najbardziej „poprawnych politycznie”, aczkolwiek trafnie oddają nastawienie narodowców do migrantów²⁷.

Kolejną organizację, która w działaniach swych zbliżona jest do Młodzieży Wszechpolskiej, stanowi Obóz Narodowo-Radykalny. W deklaracji ideowej ONR zawarte są następujące hasła i „zobowiązania”:

1. „Zbawienie w Bogu ostatecznym celem człowieka,
2. Naród najwyższą wartością ziemską,
3. Rodzina fundamentem Narodu,
4. Państwo organizacją polityczną Narodu,
5. Ustrój gwarantem sprawiedliwości i solidaryzmu narodowego,
6. Edukacja kuźnią elit Narodu,

²⁷ K. Bogdańska, *Młodzież Wszechpolska zapowiada kolejne wydarzenie*, <https://wiadomosci.wp.pl/mlodziej-wszechpolska-zapowiada-kolejne-wydarzenie-6703760233294752a> [30.11.2021], K. Grzenkowska, *Sytuacja na granicy z Białorusią. W Gdańsku manifestowali jednocześnie przeciwnicy i zwolennicy polityki rządu*, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/manifestacja-wszechpolakow-zagluszona-przez-kontrmanifestacje-kod-i-trojmiejska-akcje-kobieca,a,208156> [30.11.2021].

7. Wojsko Polskie na straży interesów Narodu,
8. Gospodarka w służbie całego Narodu,
9. Kultura fundamentem tożsamości Narodu,
10. Kresy Wschodnie ośrodkiem polskości i dziedzictwem Narodu,
11. Polityka zagraniczna wyrazem interesów Narodu,
12. Federacja państw Europy Środkowo-Wschodniej przyszłością Cywilizacji Łacińskiej²⁸.

Pozornie hasła te nie mają charakteru radykalnego, jeśli jednak przyjrzymy się bliżej temu, co wynika bezpośrednio z tego typu narracji zauważymy, że każde z nich samo w sobie stanowi asumpt do działań radykalnych. Co więcej publicystyka zamieszczana na oficjalnej stronie internetowej ONR nie pozostawia właściwie miejsca na żadne wątpliwości. Weźmy chociażby pod uwagę artykuł pt. „Śmierć wrogom ojczyzny”. Autorka tegoż artykułu, którego *notabene* sam tytuł stanowi publiczne bezpośrednie nawołanie do przestępstwa zabójstwa (*sic!*), wskazuje wprost, kto uchodzi za „wroga ojczyzny”, a są to mianowicie: „demoliberalne media pokroju TVN-u”, „zniewieściali chłopcy”, „dziewczyny z tęczyowymi torbami”, lewica, Platforma Obywatelska, Konfederacja, a nawet „bezideowa partia PiS”²⁹.

W oparciu o przytoczone przykłady możemy prześledzić bardzo wyraźnie proces kreowania, w przypadku ONR „wroga obiektywnego” w duchu totalitarnej gnozy politycznej, której immanentną cechą jest wręcz kompulsywna kategoryzacja otaczającego świata na dwa autonomiczne obozy, np. „my-oni”, „dobrzy – źli”, a co za tym idzie postulowanie walki „na śmierć i życie” z „wrogim, organicznie obcym elementem”³⁰. Skrajna ideologizacja postaw członków tego ugrupowania stanowi zaś już tylko krok do wcielania tego rodzaju założeń w życie i dopuszczania absolutnie wszystkich metod osiągnięcia zakładanych celów.

Ostatnim ugrupowaniem, o którym warto wspomnieć, a którego system aksjologiczny, przekonania ideowe, a także praktyczna działalność dowodzą daleko idącej analogii zarówno z Młodzieżą Wszechpolską, jak i Obozem Narodowo-Radykalnym, jest Narodowe Odrodzenie Polski, które „jest najdłużej istniejącą i działającą formacją narodową okresu powojennego. Powołane zostało do życia w Warszawie 10 listopada 1981 roku i wraz z wprowadzeniem stanu wojennego zeszło do podziemia, prowadząc walkę z reżimem komunistycznym”³¹. Podobnie jak w przypadku uprzednio omówionych organizacji, tak i NOP nie stroni od publicystycznej narracji wykluczającej grupy mniejszościowe. Co więcej, na oficjalnej stronie, eksponuje wręcz konkretne podejmowane przez siebie działania na rzecz

²⁸ Nowa deklaracja ideowa Obozu Narodowo-Radykalnego, <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/> [02.12.2021].

²⁹ M. Jarosz, Artykuł: Śmierć wrogom ojczyzny, <https://www.onr.com.pl/2021/11/15/arttykul-smierc-wrogom-ojczyzny/> [02.12.2021].

³⁰ Zob. szczegółowe rozważania na temat totalitarnej gnozy politycznej zawarte w rozprawie doktorskiej J. Bielanowskiej, pt. *Erozja przywództwa politycznego I sekretarzy KC PZPR*, s. 218-221 [praca w druku].

³¹ <https://www.nop.org.pl/historia-nop/> [03.12.2021].

dyskryminacji. Szczególnie drastycznym przykładem mowy nienawiści oraz nawoływaniem do konkretnych działań legislacyjnych, mających w założeniu pozbawienie wszelkich praw mniejszości seksualnych, jest „kampania NOP przeciwko zбочeńcom”, oparta na następujących „postulatach”: „zakaz pedałowania”, „hulajnoga – Polska bez pedałów”, „gentleman pedały trzyma pod butem”, a także domaganie się przywrócenia kary śmierci „za najcięższe zbrodnie”, m.in. „promowanie zбочeń seksualnych LGBT”. Równie nieprzejednane stanowisko NOP zajmuje wobec migrantów, a także osób narodowości żydowskiej³².

Członkowie Narodowego Odrodzenia Polski nie poprzestają jednak na słowach. Wręcz przeciwnie, artykułowana przez tę organizację werbalna agresja znajduje bezpośrednie przełożenia w podejmowanych w sferze publicznej działaniach. Marsze organizowane w największych miastach Polski, kiedy na sztandarach NOP wznoszone są hasła nawołujące do nienawiści i przemocy względem grup mniejszościowych, są tego najbardziej wymownym przykładem. Warto ponadto zauważyć, że tym co specyficzne i charakterystyczne dla NOP, a co zarazem w pewnym zakresie różnicuje to ugrupowanie od pozostałych wymienionych, jest niebawym prymitywizm moralny, a także nieumiejętność artykułowania myśli w sposób zawoalowany, nie zdradzający bezpośrednio złych zamiarów wobec drugiego człowieka. O ile bowiem działacze Młodzieży Wszechpolskiej, a częściowo także Obozu Narodowo-Radykalnego potrafią argumentować swoje stanowisko w sposób racjonalny, odnosić się bardzo wyraźnie do myśli politycznej ideologów narodowych, takich jak Roman Dmowski, a także unikać w swych wypowiedziach kolokwializmów, wulgaryzmów i mowy nienawiści, o tyle członkowie Narodowego Odrodzenia Polski są tej umiejętności całkowicie pozbawieni. Trudno w tym przypadku wnioskować o skuteczności tego typu „ułamnej” perswazji, z drugiej strony nie należy wykluczać, że w pewnych szczególnych okolicznościach może ona paść na bardzo podatny grunt.

3.5. Zakończenie

Radykalizmy społeczno-polityczne w III RP dojrzały w przestrzeni publicznej jako, z jednej strony, naturalny przejaw pluralizmu społeczno-politycznego, stanowiący konsekwencję demokratyzacji systemu, z drugiej zaś jako społeczna potrzeba reaktywacji nurtu niepodległościowego, nieistniejącego w zasadzie w zalegalizowany sposób w PRL. W o wiele mniejszym stopniu po transformacji systemowej społecznym zainteresowaniem i poparciem cieszyły się nurty radykalnie lewicowe. Poza zaledwie kilkoma, które w zasadzie w żaden sposób nie przyczyniają się do przewartościowań ideologicznych w świadomości społecznej, ani tym bardziej nie generują realnego zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, ugrupowania odwołujące się do spuścizny ideowej komunizmu, nie zaznaczyły swojej obecności na scenie politycznej Polski. Stąd też podjęta w niniejszych rozważaniach analiza genezy, ewolucji i „ekstremizacji” postaw

³² <https://www.nop.org.pl/2020/07/05/kampanie-nop-przeciwko-zбочeńcom/> [03.12.2021].

radykalnych odnosi się tylko do ruchów skrajnie narodowych, a wręcz nacjonalistycznych, sytuujących się zatem po prawej stronie sceny politycznej.

Wskazane ugrupowania nacjonalistyczne, wraz z nakreśleniem ich zasadniczej działalności, obrazują zagrożenia bezpieczeństwa państwa w dwóch podstawowych obszarach. Z jednej strony pragmatyka działań radykalnych grup skrajnej prawicy dostarcza aż nadto przykładów zachowań, eskalujących zagrożenia dla życia i zdrowia ludzi myślących, czujących i postrzegających otaczający świat po prostu inaczej, jak również dla porządku publicznego. Z drugiej zaś strony mamy obszar przemocy symbolicznej, który niejako poprzedza i w przekonaniu radykałów społeczno-politycznych, legitymizuje działania zmierzające do wykluczania odmiennych nurtów ideowych z przestrzeni publicznej. To bowiem w sferze symbolicznej dokonuje się racjonalizacja zachowań przemocowych, początkowo w warstwie werbalnej, następnie zaś jako czynnych zachowań agresywnych.

Tym co jest znamienne dla nurtu radykalnej, a wręcz ekstremalnej prawicy III RP to oczywista analogia do omówionego już radykalizmu psychologicznego. Przypomnijmy, że cechą konstytutywną tego rodzaju postawy były zaburzone procesy poznawcze oraz tłumione kompleksy w rozumieniu psychoanalizy freudowskiej. Radykałów psychologicznych cechuje zatem zniekształcona percepcja otaczającego świata i pluralistycznego społeczeństwa. Z kolei kompensacja zepchniętych do podświadomości kompleksów odbywa się poprzez bezrefleksyjne sięganie do rezerwuaru środków przemocowych, jak również agresji słownej i czynnej, w związku z realizowanymi celami. Co więcej cele te są całkowicie niezwiązane z reformatorskim projektem zmiany przestrzeni społeczno-politycznej (co z kolei było znamienne dla wspomnianych już radykałów społeczno-politycznych z przełomu XVIII i XIX w.). Nie znajdują one również odniesienia do wewnętrznie spójnych przekonań ideowych czy koherentnego światopoglądu. Postulaty „ideowe” ugrupowań skrajnie narodowych mają przede wszystkim doraźny i kontekstualny charakter, a jedynym ich stałym elementem jest nacechowana skrajnie negatywnymi emocjami ekskluzja wszelkich grup mniejszościowych.

Warto także nadmienić, że przeciwdziałanie zagrożeniom generowanym przez legalne istnienie w przestrzeni publicznej wspomnianych grup radykalnych jest wysoce utrudnione z kilku co najmniej powodów. Przede wszystkim wspomniane już zalegalizowanie działalności tychże organizacji niewątpliwie nie sprzyja mitygowaniu ich aktywności społeczno-politycznej. Tym większą przeszkodą dla skutecznej profilaktyki radykalizmów nacjonalistycznych jest także ich „uwikłanie” w bieżące interesy polityczne państwa, artykułowane przez obóz rządzący, co niewątpliwie rezonuje także na skuteczność działań podejmowanych przez organy, służby i instytucje powołane do walki z zachowaniami radykalnymi, które bezpośrednio zagrażają bezpieczeństwu państwa i obywateli. Nie bez znaczenia pozostaje także artykułowane mniej lub bardziej otwarcie przyzwolenie na tego rodzaju działania przynajmniej ze strony części społeczeństwa polskiego.

Rozpatrując możliwości przeciwdziałania radykalizmom społeczno-politycznym w Polsce nie sposób nie wspomnieć o szczególnej organizacji pozarządowej,

a mianowicie Ośrodka Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych³³, który poprzez nagłaśnianie przypadków dyskryminacji na tle rasistowskim i ksenofobicznym oraz zgłaszania organom ścigania przypadków łamania prawa, w miarę swych ograniczonych w gruncie rzeczy, realnych możliwości, przeciwdziała zjawisku popełniania przestępstw z nienawiści. Jak już jednak wspomniano efektywność działań podejmowanych przez OMZRiK, mimo, iż działania takie są bezwzględnie konieczne, sprowadza się tylko do nagłaśniania konkretnych zdarzeń.

Wszystko to zaś prowadzi do smutnej konstatacji, że bez konkretnych rozwiązań instytucjonalnych oraz systemowych w tym zakresie rzeczywista walka z ekstremizmem społeczno-politycznym skazana jest na niepowodzenie. Wiele do życzenia pozostawia także stan świadomości społecznej, która zdaje się być niepodatna na zmiany w kierunku poszanowania godności, praw i wolności drugiego człowieka, bez względu na to jak bardzo różni się on od nas samych. Sam fakt istnienia w przestrzeni publicznej ekstremizmów politycznych związanych ze skrajną prawicą jednoznacznie dowodzi, że w tej materii pozostaje jeszcze bardzo wiele do naprawy.

Bibliografia

- [1] Adorno T., *Nowy prawicowy radykalizm: wykład o kilku jego aspektach*, Kraków 2020.
- [2] Adorno T., *Osobowość autorytarna*, Warszawa 2010.
- [3] Bielanowska J., *Erozja przywództwa politycznego I sekretarza KC PZPR* [praca w druku].
- [4] Borucki P., *Czerwone Brygady – czarna rzeczywistość Włoch*, Warszawa 1980
- [5] Chodakiewicz M.J., Mysiakowska-Muszyńska J., Muszyński W.J., *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*, Poznań 2015.
- [6] *Cień radykalizmu: pojęcie radykalizmu w teorii ruchów społecznych*, Warszawa 2016.
- [7] *Doktryny i ruchy współczesnego ekstremizmu politycznego*, red. E. Olszewski, Lublin 2004.
- [8] Drozda Ł., *Lewactwo. Historia dyskursu o polskiej lewicy radykalnej*, Warszawa 2015.
- [9] *Ekstremizm polityczny we współczesnym świecie*, red. A. Moroska Bonkiewicz, Wrocław 2012.
- [10] Gmureczyk A., *Istota nacjonalizmu*, „Szczerbic”, 1994, nr 2.
- [11] Grabowska M., *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 r.*, Warszawa 2004.
- [12] <http://isap.sejm.gov.pl/>.
- [13] <http://komsomol.pl>.
- [14] <https://kom-pol.org/>.
- [15] <https://kom-pol.org/brzask>.
- [16] <https://mw.org.pl/idea-i-statut>.
- [17] <https://omzrik.pl/>.

³³ <https://omzrik.pl/> [02.12.2021].

- [18] <https://wiadomosci.wp.pl/mlodziez-wszechpolska-zapowiada-kolejne-wydarzenie-6703760233294752a>.
- [19] <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/manifestacja-wszechpolakow-zagluszona-przez-kontrmanifestacje-kod-i-trojmiejska-akcje-kobieca,a,208156>.
- [20] <https://www.icl-fi.org/polski/listek/odbudowana.html>.
- [21] <https://www.nop.org.pl/2020/07/05/kampanie-nop-przeciwno-zboczeniom/>.
- [22] <https://www.nop.org.pl/historia-nop/>.
- [23] <https://www.onr.com.pl/2021/11/15/artykul-smierc-wrogom-ojczyzny/>.
- [24] <https://www.onr.com.pl/deklaracja-ideowa/>.
- [25] Jakubowska U., *Ekstremizm polityczny: studium psychologiczne*, Gdańsk 2005.
- [26] *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective: Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, red. L.J. Silberstein, Nowy Jork 1993.
- [27] Krzysztof I., *Nie tylko islam. Ekstremizm i terroryzm religijny*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 7/12, 2015.
- [28] *Lewica III RP. Instytucjonalizacja i otoczenie*, red. K. Janik, Toruń 2010.
- [29] Maj Cz., E., *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce (1989-2001)*, Lublin 2007.
- [30] Maniszewska J., *Pionierzy terroryzmu europejskiego: Frakcja Czerwonej Armii*, Kraków 2014.
- [31] Marks K., *Przyczynek do krytyki heglowskiej filozofii prawa*, t. 1, Warszawa 1976.
- [32] *Modernist and fundamentalist debates in islam: an anthology of modernist and fundamentalist thought*, red. M. Moaddel, K. Talattof, Nowy Jork 2002.
- [33] Mosdorf J., *Wczoraj i jutro. Biblia narodowego radykalizmu*, Warszawa 2012.
- [34] Muszyński J., *Utopiści i desperaci – współczesna ultralewica*, Warszawa 1979.
- [35] *Nacjonalizmy różnych narodów. Perspektywa politologiczno-religioznawcza*, red. B. Grott, O. Grott, Kraków 2012.
- [36] Pace E., Stefani P., *Współczesny fundamentalizm religijny*, Kraków 2002.
- [37] Rakusa-Suszczewski M., *Trzy nurty badania radykalizmu społecznego*, „Zoon Politikon”, nr 7, 2016.
- [38] *Spoleczny wymiar radykalizacji. Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE”*.
- [39] Stępień J., *Hinduski fundamentalizm religijny. Myśl polityczna Narodowej Organizacji Ochotników (Rashtriya Swayamsevak Sangh)*, Kraków 2014.
- [40] Tokarczuk G., *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989-1997*, Wrocław 2002.
- [41] Tomaszewicz J., *Ucieczka od wolności? Prawicowy radykalizm na przykładzie Obozu Narodowo-Radykalnego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowości i Finansów w Bielsku-Białej” nr 3, 2010.
- [42] *Works of Jeremy Bentham*, red. J. Browning, t. 3, Londyn 1843.

SOCIAL AND POLITICAL RADICALISMS OF THE THIRD POLISH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY THREATS TO STATE SAFETY

The democratic political system of the state clearly favors increased civic activity. A society that enjoys the normatively guaranteed freedom and freedom of association as well as ideological and ideological expression articulates, most often in a radical and uncompromising

manner, the lack of acceptance of solutions undertaken at the level of political power and state institutions, thus expressing its disapproval of the ongoing political processes, especially those undertaken as a result of their decision. This article reviews and characterizes the most symptomatic social behaviors, bearing the hallmarks of rebellion against the existing socio-political reality and often taking the form of radicalisms that are dangerous from the point of view of the undisturbed existence of the state and peaceful social coexistence. Moreover, an attempt was made to answer the question about the genesis of radical behavior, the factors contributing to its escalation, and the possibility of eliminating them from the public space, while respecting inalienable human rights in the context of freedom of speech, thought and conscience.

Keywords: socio-political radicalism, social rebellion, the Third Polish Republic, state security, threats to state security.

Tomasz KOSTECKI¹

Informacja jest życiodajną krwią w organizmie zarządzania – jest podstawą trafnych decyzji kierowniczych. Jeżeli nie można uzyskać właściwych informacji, to decyzje muszą opierać się na przypuszczaniu, odczuciach lub zgadywaniu².

Rozdział 4.

INFORMACJA JAKO KLUCZOWY ELEMENT ZARZĄDZANIA KRYZYSOWEGO

Postępująca globalizacja, rozwój technologiczny, a także towarzyszące im zmiany gospodarcze, polityczne i społeczne generują nowe zagrożenia zarówno dla pojedynczego człowieka jak i światowej społeczności. Tym samym niezmienną pozostaje konieczność zapewnienia optymalnego bezpieczeństwa mieszkańców zarówno społeczeństwa w wymiarze lokalnym, krajowym jak i globalnym. Środowisko, w którym funkcjonujemy, niemal na bieżąco wymaga od nas podejmowania działań mających na celu reagowanie, zapobieganie i przygotowywanie się na okoliczność wystąpienia niepożądanych incydentów. Wskazane czynności bez wątpienia wpisują się w obszar zarządzania kryzysowego, którego domeną jest m.in. dezaktywacja wszelkich zjawisk wpływających negatywnie na poziom bezpieczeństwa. Całe spectrum działań jakie zostaną podjęte w procesie zarządzania kryzysowego są pochodną przekazanych informacji, zarówno o już rozpoznanych zagrożeniach jak i tych zupełnie nowych. W niniejszym artykule zostanie podjęta próba określenia roli jaką spełnia informacja w procesie zarządzania kryzysowego, począwszy od momentu jej wygenerowania, aż do włączenia w proces decyzyjny.

Słowa kluczowe: zarządzanie kryzysowe, kryzys, informacja, wymiana informacji.

4.1. Wprowadzenie

Stwierdzenie, że współczesny świat „żyje informacją”, lub „opiera się na informacji” niezwykle trafnie oddaje rolę jaką informacja odgrywa w naszym życiu. W codziennym funkcjonowaniu jesteśmy wręcz zasypywani nieustannym przekazem danych pochodzących z naszego otoczenia. W gruncie rzeczy, informacja pozwala nam na zdobywanie, gromadzenie i przetwarzanie wiedzy o otaczającym

¹ kmdr por. dr Tomasz Kostecki, adiunkt, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich, Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, ul. inż. J. Śmidowicza 69, 81-127 Gdynia, e-mail: t.kostecki@amw.gdynia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1118-0778>.

² Milward, 1967, s. 347, [za:] Mikołajczyk, 1977, s. 225.

nas świecie. Bez niej, w dzisiejszej rzeczywistości, nie byłibyśmy w stanie egzystować.

Przekładając rolę informacji na obszar zarządzania kryzysowego, możemy stwierdzić, że nie tylko odgrywa ona tam kluczową rolę, ale stanowi wręcz podstawę jego funkcjonowania.

Przywołując definicję zarządzania kryzysowego, w której określane jest ono jako działalność organów administracji publicznej będącą elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej³, należy wskazać, że cały szereg ustalonych tam działań opiera się na posiadanej wiedzy dotyczącej zagrożeń mogących wywołać zarówno sytuacje niebezpieczne, a nawet kryzysowe. Bezsprzecznym jest również fakt, że o jakości podejmowanych i prowadzonych działań w procesie zarządzania kryzysowego będzie stanowiła jakość informacji w oparciu, o którą będą podejmowane decyzje m.in. o użyciu konkretnych sił i środków w celu podjęcia reakcji na konkretne zagrożenie.

Dostrzegając potrzebę określenia istoty informacji oraz roli jaką odgrywa w zarządzaniu kryzysowym, w niniejszym opracowaniu podjęto próbę przedstawienia zależności tego obszaru jako mechanizmu, którego działanie jest uzależnione od przesyłanych do niego sygnałów. W tym celu poddano analizie nie tylko samo pojęcie informacji, które wbrew pozorom jest terminem trudno definiowalnym, ale również cechy jakimi powinna się charakteryzować, aby podejmowane na jej podstawie działania przynosiły zamierzony efekt. Zwrócono również uwagę na proces przekazywania oraz przetwarzania informacji w systemie zarządzania kryzysowego, a tym samym budowania skutecznego przekazu informacji.

Posiadanie kompletnych danych na temat zdarzenia, którego nie jesteśmy bezpośrednimi świadkami, daje nam nie tylko możliwość jego zobrazowania, zlokalizowania jak również określenia przyczyny jego powstania, przebiegu, a także ewentualnych następstw. Przyjmując, że przedmiotowe zdarzenie może stanowić dla nas zagrożenie, wartość tych danych diametralnie rośnie.

Cały katalog działań podejmowanych w ramach zarządzania kryzysowego, jest głównie ukierunkowany na możliwość wystąpienia niepożądanych zdarzeń. Tym samym waga informacji przekazywanych pomiędzy wszystkimi uczestnikami tego procesu jest niezwykle istotna. Określając istotę przekazywanych danych dotyczących niemal każdego rodzaju zagrożeń, należy zwrócić uwagę na formę w jakiej informacja jest przekazywana, sposób jej odbioru, a także dalsze jej wykorzystanie przy podejmowaniu decyzji o konkretnym działaniu.

Świat nieustannie się zmienia. Razem z nim zmienia się również sposób przekazywania oraz wykorzystywania informacji. Dziś na podstawie docierających do nas sygnałów jesteśmy w stanie o wiele szybciej niż chociażby kilkanaście czy

³ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym Dz.U. z 2020 r., poz. 1856 z późn. zm.

kilkadziesiąt lat wcześniej przewidzieć możliwość wystąpienia konkretnych zagrożeń. Ta umiejętność pozwala nam nie tylko przygotować się na niepożądane sytuacje, ale co najważniejsze daje nam dodatkowy czas na te przygotowania. Czas, którego nasi przodkowie nie mieli.

Jednak czy pomimo rozwoju technologii, zapewniającej skuteczny system przekazu informacji, możemy czuć się bardziej bezpieczni? Czy posiadanie informacji o nadchodzącym zagrożeniu, pozwoli nam go uniknąć lub zawczasu zneutralizować? Te wątpliwości przynajmniej w znacznej części powinno rozwiązać niniejsze opracowanie.

4.2. Informacja i jej rola w zarządzaniu kryzysowym

Współczesny świat, a tym samym egzystujące w nim społeczeństwo są zdominowane przez informację. Ten powszechnie znany i używany termin determinuje nasze codzienne działania, a tym samym kreuje naszą rzeczywistość. Często można usłyszeć, że informacja to klucz do sukcesu, że stanowi podstawę działania jak również to, że jest traktowana jako towar, za który jej posiadacze oczekują określonego wynagrodzenia lub rekompensaty. Informacja to pojęcie, które nieustannie nam towarzyszy. Od początku naszego życia, nasze funkcjonowanie opieramy na informacji. Nasza egzystencja jest uwarunkowana od tego jak odbieramy informację, jak ją przetwarzamy i jak ją wykorzystujemy – czyli jakie wyciągamy wnioski z otrzymanego przekazu.

Pomimo, że informacja jest terminem używanym powszechnie to należy do tzw. pojęć trudno definiowalnych. Trudność ta wynika między innymi z tego, że przedstawianie informacji odbywa się często za pomocą innych pojęć, takich jak wiedza czy dane, które są niestety używane w sposób zamienny i nieprecyzyjny⁴. Tym samym w języku potocznym niejednokrotnie możemy zaobserwować wzajemne nakładanie się pojęć jakimi są wiedza, informacja i dane. Co prawda mają one ze sobą wiele wspólnych elementów jak i relacji, które między nimi zachodzą jednak z naukowego punktu widzenia, nie można przyjąć dowolnego stosowania wskazanych pojęć do przedstawienia jednego określonego zjawiska, procesu czy też czynnika, bo z takimi określeniami informacji będziemy mieć do czynienia. Czym w takim razie jest informacja i dlaczego tak trudno jednoznacznie ją zdefiniować?

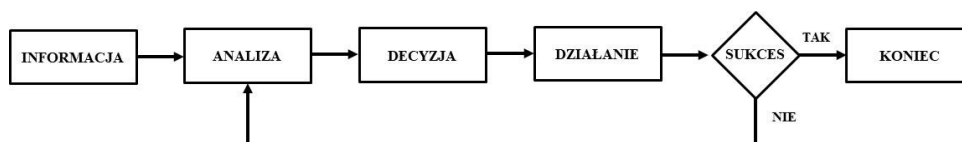
Pierwszym, który podjął próbę zbadania istoty informacji był amerykański matematyk Claude Elwood Shannon jeden z twórców teorii informacji. Już jako młody człowiek wysnuł tezę, że zarówno obraz, tekst jak i dźwięk można opisać za pomocą ciągów zer i jedynek. Co prawda wyniki jego badań są bliższe teorii komunikacji niż informacji, to wypracowana przez niego teoria, wskazuje, że zasadniczą cechą informacji jest zmniejszanie entropii, czyli stanu niepewności czy też niewiedzy. Pomimo, że prowadzone przez Shannona badania nie zostały

⁴ M. Grabowski, A. Zając, *Dane, informacja, wiedza-próba definicji*, Zeszyty Naukowe nr 798 Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2009.

ukierunkowane na opracowanie definicji informacji, a jedynie jej ujęcie ilościowe, to wskazuje on bezpośrednio, że informacja niweluje entropię. C. Clare i P. Loucopoulos w swoim opracowaniu przedstawiają informację jako niezbędny element, a wręcz wymóg do podjęcia decyzji. W ujęciu przedmiotowym traktują informację jako produkt istotnego przetwarzania danych⁵. W zależności od rodzaju informacji i sposobu jej wykorzystywania można doszukać się w literaturze naukowej wielu prób zdefiniowania tego pojęcia. Nie mniej jednak w kontekście wykorzystania „informacji” jako czynnika determinującego działania podejmowane w procesie zarządzania kryzysowego przyjmijmy tzw. potoczne rozumienie informacji, które określa ją jako dowolną wiadomość lub przekaz, na podstawie której jej adresat wykona określone czynności, które z kolei będą wynikały bezpośrednio z otrzymanej treści. Rozpatrując w ten sposób informację może ona stanowić polecenie, nakaz, prośbę, zalecenie lub opis np. osoby, przedmiotu, procesu czy też zjawiska.

Postrzegając informację w kontekście poznawczym, niejednokrotnie będzie ona stanowiła element zmniejszający tzw. poziom niewiedzy odbiorcy. Co istotne, informacja jako przekaz może nieść ze sobą zarówno treści pozytywne jak i negatywne, odpowiednio przeanalizowane i uporządkowane jak i te będące rozproszonym, a nawet chaotycznym zbiorem danych, wymagającym wnikliwej analizy. Tym samym rozpatrując rolę informacji w całym procesie zarządzania kryzysowego należy zastanowić się jakie ma ona znaczenie między innymi w procesie decyzyjnym zarówno przy planowaniu jak i podejmowaniu działań.

Każdy rodzaj działalności jest zawsze poprzedzony procesem decyzyjnym, a ten z kolei opiera się na danych wejściowych, czyli informacji, które są analizowane, przetwarzane i odpowiednio wykorzystywane. Zarządzanie kryzysowe jest szczególnym rodzajem zarządzania ukierunkowanego na reagowanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zagrożeniom jak i różnego rodzaju niepożądanym zjawiskom, dlatego też w tym obszarze informacja, stanowi kluczowy element wszelkich działań. Co więcej informacji w procesie zarządzania kryzysowego można przypisać kilka funkcji, począwszy od przekazania danych o zdarzeniu, opisie tego zdarzenia i jego lokalizacji. Następnie po analizie, a także przetworzeniu otrzymanego przekazu, będzie ona podstawą do podjęcia konkretnych działań, przekazaniu poleceń do ich wykonania. Poniższy schemat przedstawia proces obiegu informacji w przypadku otrzymania informacji o zdarzeniu (rys. 1).

Rys. 1. Schemat obiegu informacji po otrzymaniu informacji o zdarzeniu

Źródło: opracowanie własne.

⁵ C. Clare, P. Loucopoulos, *Business Information Systems, Paradigm*, London 1987.

Analizując ten prosty algorytm obiegu informacji, można zauważyć, że kluczową rolę odgrywają tu informacje wejściowe. Im będą one bardziej rzetelne i kompletne tym szybciej i sprawniej zostaną podjęte decyzje o sposobie reagowania na zaistniałą sytuację, a tym samym przełożą się na skuteczność działania unikając zastosowania sprzężenia zwrotnego, które jest przewidziane na wypadek niepowodzenia akcji i konieczność ponownego wypracowania decyzji. Niezaprzeczalnym jest, że przekazywane informacje powinny być nie tylko rzetelne, ale przede wszystkim zawierać wszystkie wymagane parametry niezbędne do zobrazowania konkretnej sytuacji. Oczywiście w zależności od rodzaju i charakteru zdarzenia przekazywane informacje będą posiadały inny charakter oraz zawierały odmienne cechy.

Zupełnie inaczej będą przekazywane informacje o wybuchu pożaru w budynku mieszkalnym niż o katastrofie komunikacyjnej. Odmienne dane będziemy również oczekiwali w przypadku wystąpienia np. powodzi na terenie jakiejś gminy czy powiatu niż w przypadku zbliżającego się huraganu. Odmienność charakteru informacji, wynika oczywiście z treści, które ona zawiera i tak jak opis, w zależności od podmiotu przekazu będzie zawierała treści dedykowane konkretnej sytuacji uwzględniając przy tym wszystkie istotne parametry i elementy. Postrzegając proces obiegu informacji w procesie zarządzania kryzysowego, należy zauważyć, że informacja stanowi tu kluczowy element nie tylko samego działania, ale przede wszystkim funkcjonowania całego systemu. To informacja rozpoczyna cały szereg działań ukierunkowanych na analizę sytuacji, podjęcie skutecznych działań i wykorzystanie dostępnych sił i środków w celu wyeliminowania zagrożenia. Co istotne, to również informacja kończy lub inicjuje dalsze działania, w przypadku, kiedy pierwotny plan działania okazał się nieskuteczny.

W procesie zarządzania kryzysowego informacja stanowi integralną część funkcjonowania wszystkich jego podmiotów. W sytuacji, kiedy mamy do czynienia z eskalacją zagrożenia, z presją czasu, a niebezpieczeństwo wydaje się być nie tylko realne, ale i nieuniknione, rola informacji, a tym samym potrzeba zarządzania otrzymywanym przekazem diametralnie wzrasta. Im bardziej złożony charakter będzie miało zagrożenie, tym więcej informacji będziemy oczekiwali. Jednym z przykładów obrazujących wagę oraz istotę informacji może być sytuacja, w której zespół ratowników medycznych przekazuje ciężko ranną ofiarę wypadku komunikacyjnego personelowi medycznemu w szpitalu. W tym przypadku nie ma czasu na wywiad z prawdopodobnie nieprzytomnym pacjentem. Personel medyczny wymienia między sobą krótkie rzeczowe informacje, często posługując się terminologią, która jest niezrozumiała dla postronnego obserwatora. Nie mniej jednak istotne jest, że zarówno przekazujący jak i odbierający informację doskonale rozumieją użyte w przekazie terminy i zwroty, na podstawie których mogą podjąć decyzję co do dalszej pomocy jakiej udzielą poszkodowanemu.

Ten prosty i chyba powszechnie znany przykład w pełni oddaje rolę i funkcję informacji w procesie zarządzania kryzysowego. Co prawda w opisanym przykładzie mieliśmy do czynienia z przekazem, w którym zarówno nadawca jak

i odbiorca informacji posługiwali się tą samą terminologią. W rzeczywistości proces pozyskiwania informacji, zwłaszcza niezbędnych do podejmowania działań w obliczu różnego rodzaju zagrożeń nie przedstawia się tak bezproblemowo. Ofiary wypadków drogowych, nie mają przypiętych identyfikatorów, na podstawie których służby ratownicze mogłyby określić ich stan zdrowia. Dodając do tego utrudnioną komunikację z poszkodowanymi, to właśnie ratownicy stają się narzędziem do pozyskania i zebrania niezbędnych (czasem podstawowych) informacji o stanie zdrowia pacjenta zanim przekażą go do wyspecjalizowanej placówki medycznej. Stąd też opisany przykład wskazuje jak istotnym elementem jest informacja, w przypadku zagrożenia tym bardziej jeżeli zagrożone jest zdrowie lub życie człowieka.

W przedstawionej sytuacji na uwagę zasługuje również fakt, że nie tylko sam proces pozyskiwania informacji jest kluczowy, ale przede wszystkim jej przekazanie do właściwego odbiorcy. Bo co by się stało z naszą ofiarą wypadku, jeżeli informacja o jej stanie zdrowia, a tym samym o funkcjach życiowych, zostałaaby przekazana osobom, które nie tylko nie posiadałyby odpowiedniej wiedzy medycznej, ale co gorsze, nie przekazałyby lub nie potrafiłyby przekazać tej informacji służbom medycznym.

Podkreślając wagę i istotę informacji w procesie zarządzania kryzysowego, warto odnieść się do stwierdzenia przywołanego na stronie internetowej Rządowego Centrum Bezpieczeństwa, że sprawny przepływ informacji między organami i strukturami odpowiedzialnymi za zarządzanie kryzysowe ma służyć przede wszystkim przeciwdziałaniu sytuacjom kryzysowym, a w przypadkach, gdy już do nich dojdzie, skutecznemu usuwaniu ich skutków. Dlatego nie bez powodu, jednym z głównych zadań RCB jest zapewnienie obiegu informacji nie tylko pomiędzy organami administracji rządowej biorącymi udział w procesie zarządzania kryzysowego, ale również między krajowymi i zagranicznymi organami i strukturami zarządzania kryzysowego.

W całym procesie zarządzania kryzysowego informacja nie stanowi wartości chwilowej, która po jej wykorzystaniu jest utylizowana. Gromadzenie danych dotyczących sytuacji kryzysowych, a także wszelkich informacji dotyczących ich przebiegu, usuwania, reagowania na nie, a także zapobiegania jest dokumentowane i gromadzone, przez co stają się one zbiorem wiedzy, która może być wykorzystana w przyszłości na wypadek zaistnienia incydentów o podobnym charakterze.

Rozpatrując tym samym informację jako element inicjujący każdy rodzaj działania w procesie zarządzania kryzysowego należy zaznaczyć, że odgrywa ona wręcz fundamentalną rolę we wszystkich etapach, tj. zapobiegania, przygotowywania, reagowania, oraz odbudowy. Bez informacji dotyczącej zagrożeń, trudno byłoby podejmować konkretne działania mające na celu przygotowanie sił i środków niezbędnych do podjęcia skutecznych działań w perspektywie mogącego wystąpić zagrożenia.

Bez odpowiedniej wiedzy na temat niepożądanych zjawisk nie potrafilibyśmy również właściwie zareagować w przypadku ich wystąpienia. Podobnie wygląda

również sytuacja w przypadku odbudowy i zapobiegania. Praktycznie na każdym etapie brak odpowiednich informacji, wiedzy może prowadzić do obniżenia skuteczności podejmowanych działań, a nawet w skrajnych przypadkach do paraliżu całego systemu zarządzania. W obliczu zagrożenia, które jest nam znane i wiemy jak na nie reagować, tym samym jak mu zapobiegać, nasze działania będą oparte na konkretnych schematach wynikających chociażby z posiadanej wiedzy i zgromadzonych wcześniej informacji. Natomiast podjęcie próby reakcji na zagrożenie, o którym nie posiadamy żadnych informacji może przypominać próbę wydostania się człowieka z zawiązanymi oczami z gęstego lasu w środku nocy. Co prawda istnieje pewne prawdopodobieństwo powodzenia, nie mniej jednak skuteczność podejmowanych działań zdaje się być w tym przypadku bardzo wątpliwa.

4.3. Formy informacji i jej wartość

Jak już zaznaczono w poprzednim podrozdziale, informacja jako sygnał (komunikat) będzie inicjowała konkretny katalog czynności, ale z drugiej strony inna informacja może te działania zmienić lub zatrzymać. Tym samym przekaz konkretnych danych może uruchamiać działania, jak również je kończyć. Przekazywanie informacji to przede wszystkim forma komunikowania się między ludźmi. W tej relacji, odbiorca będący zarazem adresatem przekazu będzie mógł na podstawie otrzymanych sygnałów wyciągnąć określone wnioski, a w konsekwencji podjąć określone działania. W codziennym funkcjonowaniu, zachowanie człowieka jest uzależnione od bodźców odbieranych z otoczenia. Tym samym bodźce te są traktowane jako pewien rodzaj przekazu, który skłania nas do określonego rodzaju zachowań czy też działań.

Kiedy odczuwamy, że jest zimno, odruchowo staramy się ubrać ciepłej, lub udać się w miejsce, gdzie odczuwalna temperatura będzie bardziej komfortowa dla naszego organizmu. Podobnie jest, kiedy docierają do nas informacje o jakichkolwiek zagrożeniach. Wówczas w zależności od sytuacji w jakiej się znajdujemy staramy się unikać niepożądanych zdarzeń lub jeżeli zachodzi taka konieczność, przeciwdziałać im. Tym samym należy zadać sobie kolejne pytanie: czy w sytuacji, kiedy wokół nas nic się nie dzieje i panuje tzw. spokój to wtedy czy do nas docierają informacje?

Otóż zdecydowanie tak. W odbieranych przez nas bodźcach, a tym samym przekazie werbalnym, czy też niewerbalnym, ukryte są informacje. Wbrew pozorom w sytuacji, w której wokół nas nie obserwujemy żadnych zjawisk ani procesów, mamy do czynienia z ciągłym postrzeganiem i odbieraniem sygnałów z otoczenia. Można pokusić się o stwierdzenie, że brak informacji również stanowi informację. Przykładem może być stan, w którym mamy zapewnione poczucie bezpieczeństwa i nie docierają do nas żadne niepokojące sygnały o zagrożeniu albo chociażby zakłóceniu stanu, w którym się znajdujemy. W takim przypadku brak oznak jakiegokolwiek zagrożenia stanowi dla nas informację na podstawie, której możemy nie podejmować żadnych innych działań i korzystać z chwili relaksu.

Jednak, aby można było opierać nasze działania na odbieranych informacjach należy przede wszystkim mieć na uwadze, że muszą być one użyteczne, a to z kolei oznacza, że muszą być dla nas również zrozumiałe. Bo co nam po informacjach, które byłyby dla nas niezwykle ważne, a tym samym wartościowe, ale zostałyby nam przekazane w niezrozumiałej dla nas formie. W tym przypadku każda informacja jaką otrzymamy będzie dla nas bezużyteczna. Ponadto nie znając jej wartości, a tym samym rangi, nie będziemy mogli nie tylko wykorzystać otrzymanego przekazu, ale również nieświadomie możemy taką informację zignorować. O ile zignorowanie będzie dotyczyło mało istotnego przekazu, może to nie generować żadnych konsekwencji, tym samym twierdząc potocznie - nic się nie stanie. Jednak w przypadku, kiedy przekazywana informacja będzie np. sygnałem o zagrożeniu, który zostanie zaadresowany np. do służb ratowniczych (nawet w pierwotnej niezrozumiałej dla pośredniego odbiorcy formie) to konsekwencje zignorowania takiego przekazu mogą nieść za sobą poważne następstwa. W takim razie, w jakiej formie należy przekazywać i dostarczać informację, aby była ona wartościowa i tym samym skuteczna?

Jak już zaznaczono w poprzednim podrozdziale, informacja jest pojęciem niejednoznacznym i trudno definiowalnym, z którym mamy do czynienia w wielu dziedzinach naukowych m.in. w statystyce, psychologii czy też w teorii komunikacji. Tym samym nie opracowano jak dotąd wspólnej – uniwersalnej definicji tego pojęcia, która odnosiłaby się do wszystkich obszarów, w których ono występuje. Bogdan Stefanowicz⁶ określa informację w ujęciu filozoficznym jako odwzorowanie rzeczywistości w sposób jak najbardziej szczegółowy, a dokładnie jej obiekty, zdarzenia, wszelkie zjawiska czy procesy. Wspólną cechą niemal wszystkich opracowanych definicji jest to, że odnoszą się one do otoczenia, w którym funkcjonuje jakiś obserwator postrzegany też jako odbiorca informacji. Przy czym przyjmuje się, że odbiorcą może być zarówno człowiek, jak również i system np. system informatyczny.

Poprzez informację jej odbiorca może nie tylko poznać i zrozumieć środowisko, w którym funkcjonuje, ale także wszystkie zachodzące w nim procesy. Oczywiście zarówno zdolność poznawania jak i pojmowania wszystkich zjawisk jakie docierają do obserwatora są zależne między innymi od jego umiejętności, a także percepcji. Informacje z jakimi mamy do czynienia występują pod różnymi formami. Mogą być one przekazywane jako:

- 1) obraz,
- 2) dźwięk,
- 3) wyrażenie znakowe,
- 4) zjawisko,
- 5) zdarzenie,
- 6) proces.

⁶ B. Stefanowicz, *Informacja. Wiedza. Mądrość*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2013, s. 8-9.

Dysponując niezbędną wiedzą w celu zidentyfikowania otrzymanej informacji potrafimy zdefiniować i rozszyfrować np. znaczenie znaków drogowych, zareagować odpowiednio na określone sygnały np. alarmowe, odczytać zapisaną wiadomość, czy też zakwalifikować obserwowane zdarzenia, procesy jako np. bezpieczne czy też wymagające interwencji czynników zewnętrznych.

W czasach mnogości przekazów informacyjnych skuteczną metodą odbioru i dobrej percepcji informacji jest jej aktywny, nieustanny odbiór. Zróżnicowane źródła informacji powodują dostarczanie natłoku i odmienności informacji, co powoduje u odbiorcy poczucie chaosu, bezradności, dezorientację. Skuteczna percepcja może wystąpić tylko u odbiorców, którzy są aktywni i aktywnie wyrażają swoje stanowiska do odbieranych, nowych treści. Przekazywana informacja ma sens tylko wtedy, gdy jest racjonalna, czyli odpowiada na wszystkie potrzeby odbiorców, w danym czasie⁷. Bez względu na formę w jakiej informacja do nas dotrze, niewątpliwie najbardziej istotne po jej otrzymaniu jest to, aby była ona dla nas zrozumiała i użyteczna. Dlatego też warto postawić kolejne pytanie w tym opracowaniu dotyczące cech jakie powinna zawierać informacja.

Poddając analizie informację w kontekście jej roli w procesie zarządzania kryzysowego będziemy ją postrzegać głównie jak wiedzę niezbędną do określenia i realizacji zadań mających na celu unikanie, zapobieganie, przeciwdziałanie, a przede wszystkim reagowanie na niepożądane zjawiska jak i sytuacje. Tym samym poszukując odpowiedzi na pojawiające się pytania i wątpliwości w trakcie rozwiązywania skomplikowanych sytuacji kryzysowych, naszym celem będzie gromadzenie wszelkich sygnałów, wiadomości jak i znaków, które umożliwią nam optymalne poznanie zjawiska, z którym staramy się zmierzyć, a także zminimalizować tym samym niepewność co do obiektu naszych zainteresowań, który staramy się zidentyfikować.

W swojej pracy M. Kłak wskazał, że informacja jako źródło danych charakteryzuje się pewnymi cechami, do których należą między innymi:

- 1) przyswajalność,
- 2) aktualność,
- 3) dokładność,
- 4) spójność,
- 5) wiarygodność,
- 6) kompletność,
- 7) precyzyjność,
- 8) przydatność,
- 9) rzetelność⁸.

Co istotne, informacja może posiadać wszystkie cechy na raz, a czasami będzie można jej przypisać jedynie niektóre z ww. atutów. Poddając rozważaniom rolę informacji w zarządzaniu kryzysowym należy wskazać, że w tym procesie

⁷ Z. Kruczek, *Promocja i informacja turystyczna*, Proksenia, Kraków 2004, s. 158.

⁸ M. Kłak, *Zarządzanie we współczesnym przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Prawa, Kielce 2010, s. 110.

mamy do czynienia nie tylko z pozyskiwaniem informacji, ale również z jej analizowaniem, przetwarzaniem i przekazywaniem. Uwzględniając cechy jakie posiada informacja, należy postawić pytanie z jaką informacją mamy do czynienia w przypadku, kiedy mierzymy się z sytuacjami, które są dla nas zaskoczeniem i stanowią lub mogą stanowić dla nas zagrożenie?

Otóż niewątpliwie można wyróżnić kilka rodzajów informacji, z którymi zetknemy się w zarządzaniu kryzysowym. Zdecydowanie należeć będą do nich informacje:

- 1) inicjujące podjęcie działania,
- 2) umożliwiające wypracowanie i podjęcie decyzji,
- 3) zapewniające relację pomiędzy uczestnikami procesu zarządzania kryzysowego,
- 4) obrazujące funkcjonowanie systemu zarządzania kryzysowego,
- 5) informujące o efektach podejmowanych działań i ich następstwach.

W zależności od postrzegania sposobu funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego, każda z wymienionych kategorii mogłaby zostać podzielona dodatkowo na kilka podkategorii. Nie mniej jednak, uwzględniając przedstawiony katalog w sytuacjach, kiedy przychodzi nam zmierzyć się z jakimkolwiek niepożądanym zdarzeniem, nasze działania zawsze poprzedzone będą otrzymaniem informacji, która będzie uruchamiała konkretny proces działań.

W zarządzaniu kryzysowym informacja stanowi również podstawę analizy możliwości naszego systemu co do realności i skuteczności podejmowanych czynności. Wymiana informacji pomiędzy ogniwami łańcucha zarządzania kryzysowego umożliwia nie tylko wypracowanie decyzji co do dalszego działania, ale powoduje tym samym, że podejmowane decyzje przy rzetelnym i wysoko jakościowym przekazie są decyzjami optymalnymi, co oczywiście nie oznacza, że zawsze skutecznymi. Tym samym można stwierdzić, że w większości przypadków, informacja wyznacza granice naszego działania.

Sam proces przepływu informacji nie kończy się na wypracowaniu decyzji, ponieważ tak naprawdę na każdym etapie zarządzania kryzysowego trafność decyzji zostanie zweryfikowana w praktyce przez skuteczność podjętych działań. To informacja o adekwatności użytych sił i środków do zwalczanego zagrożenia będzie stanowiła podstawę do zakończenia całego procesu w przypadku powodzenia, lub wymusi konieczność wypracowania nowej decyzji i zmiany sposobu działania w przypadku porażki.

4.4. Przekaz i przetwarzanie informacji

W poprzednim podrozdziale wskazano, że aby informacja mogła być użyteczna powinna cechować się m.in. aktualnością, rzetelnością, przedstawiać istotne sprawy, a nade wszystko powinna być dostępna i zrozumiała dla odbiorcy. Należy jednak pamiętać, że o ile sam przekaz niesie za sobą wiedzę lub serię danych, które są niezbędne nam jako odbiorcy do podjęcia konkretnych działań to

musi być ona nam jeszcze dostarczona, czyli przekazana, a następnie odpowiednio przetworzona, między innymi po to, aby była zrozumiała dla odbiorcy. W sytuacjach kryzysowych, kiedy mamy do czynienia z podejmowaniem decyzji w sytuacjach stresowych, w których dodatkowo towarzyszy nam deficyt czasu, pozyskiwanie informacji oraz gromadzenie danych dotyczących konkretnego zagrożenia czy też zdarzenia jest kluczowym elementem działania. Należy przy tym uwzględnić, że w całym tym procesie przeważnie nie jesteśmy sami i niejednokrotnie potrzebujemy wsparcia od innych, lub też sami stanowimy wsparcie dla uczestników konkretnego zadania. Tym samym działając zespołowo lub współpracując z innymi podmiotami zaangażowanymi w proces zarządzania kryzysowego, niezwykle istotnym jest utrzymanie ciągłości wymiany informacji jak też zapewnienia najbardziej rzetelnego, a nade wszystko aktualnego przekazu. Domeną sytuacji kryzysowych jest głównie dynamika, która obliguje wszystkich uczestników do ciągłej wymiany oraz aktualizowania informacji o następujących zdarzeniach. Jest to niezwykle istotne, ponieważ informacja inicjuje, a także ukierunkowuje nie tylko podejmowane przez nas decyzje, ale również i działania. Stąd też odpowiedni przekaz informacji staje się podstawą podejmowania niemal wszystkich czynności związanych z oceną i reakcją na konkretne zdarzenia. To między innymi od tego, kiedy oraz w jakiej formie otrzymamy przekaz o zagrożeniu, zależy jak szybko i w jaki sposób zareagujemy.

Zarządzanie kryzysowe jest szczególną formą zarządzania, dla którego z punktu widzenia obserwatora, determinantem do działania są informacje negatywne, informacje o zagrożeniach, wypadkach i ogólnie nieprzydanych sytuacjach i zdarzeniach. Pomimo, że nie są to informacje, których oczekujemy i chcielibyśmy je otrzymywać jak najrzadziej, to w przypadku tego typu informacji ich przekaz ma ogromne znaczenie, podobnie jak właściwe zaadresowanie tych informacji do odbiorców, którzy będą potrafili umiejętnie je zarówno przetworzyć jak i wykorzystać. Należy zatem postawić kolejne pytanie. Jakie cechy powinien zawierać taki przekaz, aby umożliwiał skuteczną reakcję na otrzymaną informację?

W codziennym funkcjonowaniu nieustannie docierają do nas różne sygnały i informacje. W całym tym szumie informacyjnym człowiek jako odbiorca stara się wyodrębnić głównie te treści, które go interesują i mogą być dla niego przydatne. Oczywistym jest też, że to na czym zależy nadawcy nie zawsze pokrywa się z oczekiwaniami czy też zainteresowaniami odbiorcy. Tym samym wiele impulsów informacyjnych, którymi jesteśmy na co dzień bombardowani nie jest przez nas zauważanych, chociażby z tego powodu, że są nam zupełnie obojętne i nie wywołują u nas jakiegokolwiek reakcji.

Przechodząc na płaszczyznę zarządzania kryzysowego, problem kreowania skutecznego przekazu przechodzi na nieco inny wymiar. W tym przypadku, jeżeli jesteśmy w „posiadaniu” informacji na temat jakiegoś zagrożenia i nie będziemy potrafili nic z nią zrobić, jak również nikomu jej przekazać, to nasza informacja na niewiele się komukolwiek przyda i zostanie sprowadzona do kategorii szumu informacyjnego. Dlatego też w zarządzaniu kryzysowym odpowiednio skonstruo-

wany przekaz, adresowany w odpowiednim czasie do odpowiedniego odbiorcy stanowi podstawę funkcjonowania całego systemu.

Zatem, aby przekaz informacji w zarządzaniu kryzysowym był skutecznym musi być przede wszystkim:

- 1) zwięzły – ilość wyrazów czy też słów używanych do opisu danej sytuacji powinna być minimalna i umożliwiać przekazanie maksimum informacji w minimalnej objętości przekazu. W sytuacji kryzysowej, podobnie jak w biznesie – czas to pieniąż. Użyteczność przekazywanych informacji nie będzie wzrastała wprost proporcjonalnie do liczby użytych słów,
- 2) spójny – przekazywane informacje muszą być ze sobą skorelowane i dotyczyć opisywanej sytuacji. Dodatkowe dane, powiązane pośrednio z opisywanym zjawiskiem mogą wprowadzać chaos informacyjny. W sytuacji kryzysowej raczej nie ma czasu na szczegółowe analizowanie każdego słowa. Tym samym przekaz nie może wzbudzać wątpliwości u odbiorcy. Dlatego też należy unikać w przekazie informacji, które mogą być niezrozumiałe dla odbiorcy,
- 3) sugestywny – forma przekazu powinna nakłaniać, sugerować odbiorcy podjęcie konkretnych działań. Co prawda dotyczy to większości informacji, które uprzednio są już przetworzone i trafiają do określonej zdefiniowanej grupy odbiorców,
- 4) zrozumiałe – musi zawierać treści, które zostaną właściwie odebrane przez adresata. Dotyczy to zarówno formy jak i sposobu komunikowania się. Jeżeli przekazujemy informację zaszyfrowaną, musimy mieć pewność, że odbiorca posiada odpowiednie narzędzia, aby ją odczytać i to odczytać prawidłowo. W przeciwnym przypadku przekaz będzie bezużyteczny,
- 5) wiarygodny – nadawca przekazu powinien dopełnić formalności co do autoryzacji przekazu. Zupełnie inaczej traktowana jest informacja od anonimowego nadawcy niż w przypadku, gdy mamy możliwość ponownego kontaktu z jej autorem. We wszelkich działaniach podejmowanych w ramach zarządzania kryzysowego niezwykle istotne jest zaufanie pomiędzy jego uczestnikami. Wpływa to również na podejmowanie decyzji, a także na realne działanie w obliczu zagrożenia,
- 6) klarowny – sposób przekazywania informacji musi pokrywać się z koncepcją jego nadawcy, a jednocześnie wykluczać u odbiorcy możliwość odmiennej interpretacji otrzymanego przekazu. Tym samym należy unikać subtelnych środków stylistycznych w konstrukcji przekazu, które mogą powodować nie tylko śmieszność, ale przede wszystkim jego niezrozumienie,
- 7) konkretny – budowanie przekazu w kontekście przekazywania informacji o zagrożeniach, dobrze jest również oprzeć na danych liczbowych lub krótkiej charakterystyce danego zjawiska. Informacja np. o liczbie rannych w katastrofie lub parametrach obiektu, w którym wybuchł pożar

pozwalają niejednokrotnie skrócić czas potrzebny na podjęcie odpowiedniej decyzji,

- 8) masowy – w przypadku kierowania przekazem do szerszej grupy odbiorców (np. podczas alarmowania o zagrożeniu), należy stosować terminologię powszechnie znaną i rozumianą tak, aby przekaz mógł być prawidłowo odebrany. Kiedy mamy z kolei do czynienia z ograniczoną, a czasem wręcz wyselekcjonowaną grupą odbiorców należy stosować terminologię znaną zarówno przez odbiorcę jak i nadawcę, która z kolei może być niezrozumiała dla zewnętrznego obserwatora np. przekaz informacji między pilotem samolotu a kontrolerem ruchu lotniczego, lub wymiana informacji pomiędzy personelem medycznym na sali operacyjnej,
- 9) kompletny – istotą prawidłowego przekazu jest udostępnienie odbiorcy niemal wszystkich odpowiedzi na jego dodatkowe pytania. W sytuacji, kiedy mamy do czynienia z deficytem czasu, taki przekaz wykluczy konieczność dodatkowego gromadzenia informacji tzw. dopytywania. Tym samym kompletny przekaz ograniczy lub wyeliminuje u odbiorcy tzw. „poziom niepewności”, który występuje przy podejmowaniu decyzji.

Uwzględniając poprawny przekaz, należy mieć na uwadze, że każda informacja jaka dociera do odbiorcy jest przez niego przetwarzana. Proces ten może odbywać się bezpośrednio, w przypadku, kiedy adresat na podstawie posiadanych umiejętności i zdobytej wiedzy potrafi wypracować i podjąć odpowiednią decyzję. Są jednak przypadki, kiedy informacja, pomimo że jest kompletna i sam przekaz spełnia wszystkie przedstawione w tym podrozdziale wymagania, to odbiorca nie jest w stanie samodzielnie jej rozszyfrować, a tym samym zrozumieć.

Dzieje się tak, kiedy przekazywane informacje są np. zaszyfrowane i wymagają odpowiednich narzędzi do ich odkodowania, lub gdy treść przekazu jest na tyle skomplikowana, że osoba przyjmująca wiadomość ze względu na brak fachowej wiedzy nie potrafi wykorzystać zawartych w nim treści. W takich sytuacjach istotne jest, aby rzeczowa informacja mogła zostać niezwłocznie przekazana do odpowiednich specjalistów, którzy umiejętnie ją zinterpretują. Z tego typu sytuacjami mamy przeważnie do czynienia w procesie zarządzania kryzysowego. O ile wyspecjalizowane służby dyżurne funkcjonujące w podmiotach realizujących zadania w procesie reagowania kryzysowego są odpowiednio przeszkolone i posiadają niezbędną wiedzę w zakresie reagowania na odbierane sygnały o zagrożeniach, to mimo wszystko same nie wypracowują decyzji w przypadku skomplikowanych sytuacji, a w oparciu o obowiązujące procedury przekazują otrzymane informacje do właściwych ogniw, które są właściwe do zwalczania konkretnego zagrożenia i podjęcia decyzji o trybie działania.

4.5. Informacja jako determinant działań

Codziennie każdy z nas jest wręcz zasypywany potężnymi pakietami informacji. Sygnały, dźwięki, znaki, przekazy kierują nami niemal na każdym kroku.

Często nie zdajemy sobie z tego sprawy, że to, jak się zachowujemy i co robimy, zależy od tego, co widzimy, słyszymy czy też czujemy. Ten niegasnący ciąg impulsów warunkuje nasze działanie. Bo gdy widzimy czerwone światło na drodze, zatrzymujemy się, kiedy czujemy, że coś nas parzy, odsuwamy się od tego, kiedy dociera do nas hałas, staramy się oddalić z tego miejsca, jednocześnie obserwując co się dookoła nas dzieje. Te impulsy, sygnały są jednocześnie formą informacji jaką pozyskujemy z otaczającego nas świata i na ich podstawie podejmujemy określone działania.

Analogicznie jest z rolą informacji w zarządzaniu kryzysowym. Nie będzie to nazbyt odkrywczym, w kontekście niniejszego opracowania, jeżeli stwierdzimy, że cały proces zarządzania kryzysowego opiera się na informacji. Bez informacji nie byłoby żadnego działania. Czy przygotowując się na wypadek wystąpienia jakiegokolwiek zagrożenia nie opieramy się na informacji? Czy reagując, zapobiegając jak również podejmując działania dążące do przywrócenia akceptowalnego stanu naszej egzystencji nie potrzebujemy konkretnych i sprecyzowanych informacji? Odpowiedź na te pytania wydaje się oczywista. Jednak czy tak jest w każdym przypadku?

Człowiek niemal od początku swojej egzystencji starał się unikać zagrożeń. Swoje zachowanie w tym zakresie opierał wstępnie na obserwacjach, poniesionych porażkach, a także na doświadczeniach, które pokazywały, że określony sposób działania pozwoli mu przetrwać, a także ochronić jego bliskich oraz zgromadzony dobytek. Wraz z rozwojem swoich umiejętności oraz gromadzeniem coraz większego bagażu doświadczeń, nauczyliśmy się nie tylko unikać zagrożeń, ale również je prognozować, a w razie konieczności reagować na nie. Wydawałoby się, że idąc tym tokiem rozumowania, ludzkość nabyła z czasem pełną wiedzę nie tylko o wszelkich zagrożeniach, ale również potrafi je skutecznie wyeliminować. Niestety w większości przypadków to człowiek, który z jednej strony walczy o przetrwanie, nieustannie generuje coraz to nowe zagrożenia, z którymi musi następnie się mierzyć. Ta sytuacja wymusza z kolei funkcjonowanie i nieustanne doskonalenie całego systemu reagowania kryzysowego.

Innowacje wdrażane dla poprawy jakości tych działań ukierunkowane są między innymi na usprawnienie w zakresie pozyskiwania, przekazywania i przetwarzania informacji. Bo tak naprawdę to efektywność i skuteczność podejmowanych działań w łańcuchu reagowania kryzysowego jest uzależniona od tego jak szybko dotrze do nas informacja o zagrożeniu i w którym momencie zgromadzone dane umożliwią nam podjęcie decyzji o konkretnym działaniu. Informacja w zarządzaniu kryzysowym stanowi wartość pozostającą w stałej relacji z czasem. Czas determinuje nasze działania, ale bez odpowiedniej wiedzy nie będziemy w stanie nawet wypracować decyzji. Bo w jaki sposób możemy zareagować na sytuację kryzysową, jeżeli nie wiemy, że taka wystąpiła? To sygnał o konkretnym incydencie czy też zdarzeniu jest inicjatorem wszelkich działań. Postrzegając informację jako impuls do wykonania określonych (czasem wyuczonych) czynności, należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny element, którym jest jej prawdziwość.

Poniekąd, w ostatnich czasach dosyć często spotykamy się z fałszywymi informacjami, tzw. „fake news”, które nie tylko wywołują reakcje u odbiorcy, ale też nakłaniają go do określonego działania. Taki sam efekt można zaobserwować w działaniach m.in. służb ratowniczych, które zaalarmowane nieprawdziwymi informacjami np. o podłożeniu ładunku wybuchowego lub o wybuchu pożaru, wysyłają we wskazane miejsce swoje siły, osłabiając tym samym cały system na wypadek wystąpienia faktycznego zagrożenia. Ten prosty przykład pokazuje jaką moc posiada informacja i jakie ma znaczenie zarówno w zarządzaniu kryzysowym jak i w codziennym funkcjonowaniu każdego z nas. J. Kroplewski zaznaczył, iż obecnie, w dobie Internetu istnieją największe obawy, że masowe przekazywanie ludziom nieprawdziwych lub zmanipulowanych informacji, może doprowadzić do punktu, kiedy to zmienią się ludzkie zachowania i zniknie szacunek do prawdy⁹.

Pod naporem fali zmasowanego przekazu, w którym mamy do czynienia zarówno z ważnymi, fałszywymi oraz zupełnie nam obojętnymi informacjami, podejmujemy nieustanne działania w zakresie poprawnej selekcji, tak aby odbierać te dane, które są istotne z punktu widzenia zapewnienia bezpieczeństwa kładąc jednocześnie nacisk na wiarygodność źródła, które generują przekaz.

Różnorodność informacji jakie do nas docierają wymusza na każdym odbiorcy ich selektywne traktowanie. Jako adresaci przekazu staramy się wyodrębnić jedynie te informacje, które stanowią dla nas jakąś wartość, odrzucając tym samym pozostałą treść przekazu. Niestety wielokrotnie w procesie odbioru informacji mamy do czynienia z niedostrzeganiem istotnych treści lub co gorsze, ignorowaniem otrzymywanych sygnałów. To zjawisko jest wysoce niepożądane w systemie zarządzania kryzysowego. Można sobie jedynie wyobrazić jakie byłyby konsekwencje w przypadku, kiedy w instytucjach właściwych do zarządzania kryzysowego nie podjęto by jakichkolwiek działań po otrzymaniu sygnału o zbliżającym się lub istniejącym zagrożeniu.

Dlatego też wyspecjalizowane służby dyżurne, przechodzą cykliczne szkolenia m.in. z zakresu odbierania niemal każdego rodzaju informacji na temat zagrożeń, jak również zapoznaje się je z szeregiem procedur jakie należy zrealizować w przypadku odebrania sygnału o konkretnym zdarzeniu (zagrożeniu). W sytuacjach, kiedy mamy do czynienia z zagrożeniem zdrowia lub życia ludzkiego, od momentu przyjęcia informacji o takim zdarzeniu liczą się wręcz sekundy, w trakcie których odbiorca przekazu będzie musiał podjąć działania polegające na przekazaniu tego sygnału do właściwego adresata lub bezpośrednim skierowaniu służb ratowniczych we wskazane miejsce. Ten ciąg, wydawać by się mogło logicznych czynności, jest wykonywany m.in. przez operatorów numeru alarmowego 112 niemal odruchowo i automatycznie. Świadczy to zarówno o odpowiednim wyszkoleniu personelu jak również znajomości procedur działania w przypadku przyjęcia

⁹ J. Kroplewski, *Dezinformacja – bezpieczeństwo w labiryncie krzywych luster*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa. Wieloaspektowość*, (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, s. 46, <https://oficyna.prz.edu.pl/otwarty-dostep/monografie/2021/sommer-h--zakrzewski-g-red> [14.12.2021].

informacji o zagrożeniu. Tym samym wskazuje, że każda informacja o zagrożeniu jest traktowana poważnie, a w momencie, kiedy jest wiarygodna lub też potwierdzona, generuje określone działania mające na celu podjęcie odpowiedniej reakcji. Jedną z cech informacji dotyczących wszelkiego rodzaju zagrożeń jest niemal brak możliwości ich ignorowania. Oczywiście w historii zdarzeń dyspozytorów chociażby służb ratowniczych przypadki odbierania powiadomień o fałszywych incydentach nie należą do rzadkości. Jednak nawet te niechlubne incydenty wskazują na potęgę informacji, która pomimo braku jej autoryzacji, potrafi zainicjować serię działań m.in. służb ratowniczych. Jednak czy faktycznie tak jest, że zawsze, kiedy otrzymujemy sygnał o zagrożeniu wykorzystujemy wszelkie dostępne środki do tego, aby mu zapobiegać jak również przeciwdziałać?

Sytuacja, z którą mamy do czynienia od końca 2019 roku, związana z pojawieniem się i eskalacją epidemii Covid-19, wyraźnie pokazuje, że w obliczu zagrożenia, o którym prawie nic nie wiemy, nasza racjonalność jak i skuteczność naszych działań pozostawia wiele znaków zapytania. Oczywiście, że łatwiej jest podejmować decyzje i reagować w przypadku, kiedy mamy do czynienia z zagrożeniem, które znamy i potrafimy je zneutralizować (np. pożar huragan, powódź). To oczywiście nie oznacza, że w każdej z tych trzech sytuacji jesteśmy w stanie uniknąć ofiar, czy też strat, jak również nie dopuścić do wystąpienia tego typu sytuacji. Nie mniej jednak posiadamy wiedzę, jak zwalczać i reagować w przypadku pożaru, jak chronić się oraz swoje mienie na wypadek huraganu czy też jak reagować w przypadku wystąpienia powodzi. Posiadając odpowiednie narzędzia potrafimy również prognozować możliwość wystąpienia tych zagrożeń, jak również przygotować się na wypadek ich wystąpienia.

Wykrycie w 2019 roku pierwszego przypadku zarażenia wirusem Sars-Cov-19 odbiło się szerokim echem w mediach światowych. Wstępnie lokalna eskalacja choroby wywołała w wymiarze światowym chyba większą sensację niż motywację do podjęcia działań w zakresie reagowania na to zagrożenie w innych państwach. *De facto* poza mieszkańcami Wuhan oraz Chińskiej Republiki Ludowej, żadne inne państwo nie dostrzegало skali zagrożenia. Zaledwie w ciągu kilku tygodni od momentu zdiagnozowania pierwszego pacjenta z Covid-19, wirus rozprzestrzenił się niemal po całej kuli ziemskiej. Rodzi się zatem pytanie? Czy nie było informacji o nadchodzącym niebezpieczeństwie? Czy przekazywane sygnały były niezrozumiałe czy też nieczytelne? Wszak w grę wchodziło zdrowie i życie milionów ludzi na całym świecie. Dlaczego więc sygnał o realnym zagrożeniu, potwierdzonym przez chorobę oraz zgony na początku setek, potem tysięcy, aż w końcu milionów ludzi nie przełożył się na skuteczne działania?

Oczywiście, społeczeństwo światowe podejmowało działania, które miały na początku przeciwdziałać, a w praktyce ograniczać skuteczność wirusa. Jednak te wszystkie zabiegi okazały się być zarówno nietrafione, a przede wszystkim spóźnione. Zapewne jednym z czynników decydujących o niepowodzeniach w starciu z Covid-19 był brak wiedzy (zwłaszcza w początkowym okresie rozprzestrzeniania się wirusa) o tym m.in. w jaki sposób się przenosi z człowieka na człowieka

oraz w jaki sposób możemy się przed nim chronić. Co istotne świat w 2019 roku nie znał formuły szczepionki, przeciwko temu wirusowi jak również leku, który zwalczałby wywołane przez Covid-19 objawy. Jediną choć niezwykle kontrowersyjną metodą minimalizowania liczby zachorowań, a w konsekwencji ofiar śmiertelnych, było wprowadzenie obostrzeń sanitarnych począwszy od stosowania maseczek, rękawiczek oraz odzieży ochronnej, kończąc na izolacji społecznej w ramach, której zamykano lokale użyteczności publicznej, zakłady pracy, szkoły, a nawet ograniczano możliwość opuszczania miejsc zamieszkania.

Poddając analizie okres, w którym zmagamy się z trwającą nadal światową pandemią, można zaobserwować, jak została zdewaluowana wartość informacji o zagrożeniu w kontekście czynnika ekonomicznego. Okres od momentu wybuchu pandemii do chwili obecnej pokazał, że nowy rodzaj zagrożenia zmienił nasze podejście do informacji o zagrożeniu. Często pojawiające się w mediach stwierdzenie, że świat od chwili, w której pojawił się Covid-19 już nigdy nie będzie taki sam, niezwykle trafnie oddaje zmiany jakie nastąpiły w naszym otoczeniu po 2019 r.

O ile przed wybuchem epidemii pozyskanie informacji o zagrożeniu – realnym zagrożeniu stanowiło determinant do konkretnych działań ukierunkowanych na zwalczanie niepożądanego zjawiska, to obecnie pomimo ciągłego doskonalenia systemu zarządzania kryzysowego, rola informacji stanowiąca nadal nadrzędną wartość w tym systemie, uległa zdewaluowaniu. Można odnieść wrażenie, że jesteśmy niejednokrotnie świadkami filtrowania lub rozmywania przekazu o zagrożeniach z jednoczesnym dostosowywaniem go na użytek określonych podmiotów lub interesu społecznego. Tym samym informacja, nawet ta wiarygodna, kompletna, czytelna i spójna, nie zawsze będzie stanowiła impuls do podjęcia realnych działań, ukierunkowanych na zwalczanie konkretnego typu zagrożeń z jakimi przyszło się nam mierzyć we współczesnym świecie.

4.6. Zakończenie

Przedstawione rozważania na temat informacji oraz roli jaką ona pełni w procesie zarządzania kryzysowego wskazują, że jakiegokolwiek działanie jak również podjęta decyzja oparte są na wiedzy jaką posiadamy na temat danego zdarzenia tudzież sytuacji, czyli najogólniej rzecz ujmując, na otrzymanej informacji.

Oczywiście każdy adresat, do którego dociera informacja oczekuje, że przekaz będzie zrozumiały i kompletny i przedstawi nam konkretny incydent z optymalną precyzją. Niestety pomiędzy naszymi oczekiwaniami, a rzeczywistością istnieje ogromna przepaść, która niejednokrotnie jest powiększana przez zakłócenia lub ograniczenia w przekazywaniu informacji. Podkreślając wagę informacji oraz to, że stanowi ona element napędowy całej maszyny jaką jest system zarządzania kryzysowego nie możemy pomijać faktu, że od jej jakości, a przede wszystkim rzetelności będą uzależnione nie tylko działania, ale i ich skuteczność. We współczesnym świecie trudno jest bezkrytycznie odbierać wszelkie docierające do nas

sygnały. Ludzie atakowani niemal z każdej strony przekazem w różnorodnej formie nie są w stanie przetworzyć, a co za tym idzie zrozumieć, wszystkich treści z jakimi się stykają. Na to wszystko nakłada się dodatkowo rozwój technologii informacyjnej, która w ostatnich kilkunastu latach zrewolucjonizowała sposób przekazywania wszelkich danych.

Posiadając niemal stały dostęp do Internetu, posługując się smartfonem, który nie wiadomo, kiedy stał się nieodłącznym towarzyszem naszego życia, zyskałszy zdolność prawie ciągłej wymiany informacji z całym światem. Postrzegając każdego użytkownika telefonu komórkowego, jako nadawcę informacji o potencjalnym zagrożeniu w kontekście funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego, nasuwa się wniosek, że poziom naszego bezpieczeństwa w porównaniu chociażby z okresem, kiedy telefon komórkowy był postrzegany jako synonim luksusu zdecydowanie się poprawił. Niestety, rzeczywistość rysuje nam ten obraz nie do końca w samych ciepłych. Bo czy każda informacja jest użyteczna? We współczesnym świecie niemal każdy z nas może przekazać lub też udostępnić informację o zagrożeniu, którego jest świadkiem, stając się tym samym nieformalnym uczestnikiem systemu zarządzania kryzysowego. Jak w każdym przypadku ma to swoje dobre i złe strony. O ile informacja będzie użyteczna i co najważniejsze nie będzie generowała szkodliwych działań to ta funkcjonalność systemu będzie postrzegana pozytywnie. Niestety we współczesnym świecie mamy coraz częściej do czynienia z przekazem fałszywych informacji. Przekładając to zjawisko na funkcjonujący system zarządzania kryzysowego, można definitywnie stwierdzić, że taki rodzaj informacji będzie generował nie tylko straty (jeżeli chodzi o niepotrzebne wykorzystywanie np. służb ratowniczych do tzw. fałszywych alarmów), ale przede wszystkim będzie stanowił zagrożenie dla bezpieczeństwa, ponieważ kierując służby ratownicze do fałszywego zdarzenia pozbawiamy się możliwości reagowania na realne incydenty. Pomimo podejmowanych działań, stosowania najbardziej nowoczesnych rozwiązań w zakresie zarządzania informacją w systemie zarządzania kryzysowego, nie sposób uchronić się od fałszywych sygnałów, które w sytuacjach ekstremalnych – stanowiących *de facto* ideę powołania tego systemu są traktowane poważnie, a w ślad za nimi uruchamiane są prawie wszystkie mechanizmy m.in. w systemie reagowania.

Poruszona w niniejszym opracowaniu problematyka ukazała, jak potężną moc sprawczą w systemie zarządzania kryzysowego ma informacja. Odpowiednio skonstruowany przekaz może decydować o naszym zdrowiu, życiu i bezpieczeństwie. Odnosząc się do roli informacji jaką ta odgrywa zarówno w zarządzaniu kryzysowym jak i w naszym codziennym życiu, nie sposób nie odnieść się do sytuacji z jaką mamy obecnie do czynienia za sprawą pandemii Covid-19. Podejmując nieustanne próby zwalczania wirusa, który ma na swoim koncie miliony ofiar na całym świecie, obserwujemy zmiany jakie nastąpiły w procesie postrzegania i reagowanie na informację o zagrożeniu. Dynamika naszego otoczenia, a tym samym zwiększenie obrotów na jakich funkcjonuje współczesny człowiek, zaciera w nas refleksję nad tym jak odbieramy to, co dzieje się dookoła. Informacja

o nieznannej chorobie, która może wywołać śmierć, jeszcze kilkanaście lat temu zostałyby odebrana zupełnie inaczej.

To, że świat nie będzie już taki sam jak przed wybuchem pandemii, jest raczej bezsporne. Jednak co będzie z informacją. Jak w przyszłości będziemy reagować na podobne incydenty? Czy informacja o pojawiającym się zagrożeniu pozwoli nam go uniknąć lub przynajmniej zminimalizować jego skutki? Na to pytanie znajdziemy odpowiedź w niedalekiej przyszłości.

Bibliografia

- [1] Clare C., Loucopoulos P., *Business Information Systems*, Paradigm, London 1987.
- [2] Grabowski M., Zając A., *Dane, informacja, wiedza-próba definicji*, Zeszyty Naukowe nr 798 Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2009.
- [3] Kłak M., *Zarządzanie we współczesnym przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomii i Prawa, Kielce 2010.
- [4] Kroplewski J., *Dezinformacja – bezpieczeństwo w labiryncie krzywych luster*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa wieloaspektowość* (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, <https://oficyna.prz.edu.pl/otwarto-dostep/monografie/2021/sommer-h--zakrzewski-g-red>
- [5] Kruczek Z., *Promocja i informacja turystyczna*, Proksenia, Kraków 2004.
- [6] Stefanowicz B., *Informacja. Wiedza. Mądrość*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2013.
- [7] *Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym* Dz.U. z 2020 r., poz. 1856 z późn. zm.

INFORMATION AS A KEY ELEMENT OF EMERGENCY MANAGEMENT

Increasing globalization, technological development, as well as accompanying economic, political and social changes generate new threats for both the individual and the global community. Thus, the need to ensure optimal safety of residents of both the local, national and global dimension remains unchanged. The environment in which we operate requires us to take action almost on an ongoing basis to react, prevent and prepare for the occurrence of undesirable incidents. The indicated activities undoubtedly fit into the area of crisis management, the domain of which is e.g. deactivation of all phenomena that negatively affect the level of security. The entire spectrum of actions that will be taken in the crisis management process will be a derivative of the information provided, both about already identified threats and completely new ones. This article will attempt to define the role that information plays in the crisis management process, from the moment it is generated to its inclusion in the decision-making process.

Keywords: emergency management, crisis, information, exchange of information.

Rozdział 5.

STRATEGIE DZIAŁAŃ PERSWAZYJNO-ODSTRASZAJĄCYCH W ZWALCZANIU DOPALACZY

Artykuł przedstawia problematykę działań w obszarze bezpieczeństwa społecznego. Jest próbą nakreślenia jednej z różnych form i metod minimalizowania rozprzestrzeniania się zjawiska dopalaczy we współczesnym świecie. Zaproponowany sposób wpisuje się w zakres działań profilaktycznych. Jednakże skuteczność wszelkich podejmowanych czynności zależy od założonych celów. Celem przytoczonego opracowania jest wskazanie, iż wywołanie negatywnych emocji może również przyczynić się do powstania pozytywnej refleksji. Wykorzystanie materiałów multimedialnych może okazać się jednym z efektywniejszych narzędzi wykorzystywanych w określonej strategii działań zapobiegawczych. W tym przypadku zaproponowana emisja nagranych zdarzeń w miejscach publicznych bądź z innych źródeł wpisuje się w strategię działań perswazyjno-odstraszających. W ocenie autora niniejszego artykułu sama prezentacja zawierająca przerażające sceny jest niewystarczająca. Przygotowany materiał do prezentacji musi być odpowiednio skomentowany. Ponadto prelegent powinien posiadać niezbędną wiedzę, którą umiejętnie powinien wykorzystać podczas zorganizowanego spotkania. Zasób wiadomości nie powinien ograniczać się jedynie do poinformowania o skutkach i objawach konsumpcji nowych substancji psychoaktywnych. Dobrą praktyką będzie zatem gdy prowadzący oprócz informacji statystycznych, sytuacji w Polsce i Europie przedstawi powody zażywania tych substancji posiłkując się wynikami badań. Kompleksowe przygotowanie może przyczynić się do edukowania i budowania zwiększonej społecznej świadomości o tym zjawisku. Na zmianę sytuacji nowych substancji psychoaktywnych w Polsce wpłynęły zmiany legislacyjne w 2018 roku. Zaostrzenie kar, zmiana statusu załącznika wykazu substancji psychoaktywnych oraz wprowadzenie grup substancji przyczyniły się do zminimalizowania przedmiotowego zjawiska. Działania te jednak nie wyeliminowały całkowicie nielegalnego procederu spychając handel dopalaczami do strefy pozaoficjalnej. Nie zmienia to faktu, że wszelkie przedsięwzięcia powinny stanowić ważny element podejmowanych działań z zakresu profilaktyki.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, profilaktyka, narkomania, nowe substancje psychoaktywne.

¹ dr Dariusz Hybś, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu, darekhybs@interia.pl. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5169-5071>.

5.1. Wprowadzenie

Bezpieczeństwo społeczne stanowi istotną funkcję w obszarze bezpieczeństwa narodowego. Wiąże się bowiem z ochroną egzystencjalnych podstaw życia ludzi, grup społecznych i całego państwa. Zagrożenia społeczne mają charakter socjalny i psychospołeczny. Niebezpieczeństwa te doświadczają zazwyczaj jednostki, które bez pomocy instytucji państwowych, samorządowych oraz społeczeństwa nie są w stanie im zapobiec. Zagrożenia te są przyczyną pojawiania się różnorodnych stanów psychicznych i emocjonalnych. Sklasyfikowanie zagrożeń bezpieczeństwa społecznego jest niełatwe, ponieważ wzajemnie się korelują. Analizując kryterium zasięgu ich występowania, należy zwrócić uwagę na czynniki powodujące zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne, które mają wpływ na bezpieczeństwo państwa. W dobie XXI wieku dostrzec i wyodrębnić należy narkomanię i zjawisko nowych substancji psychoaktywnych określane mianem współczesnych zagrożeń².

Problematyka *dopalaczy* w Polsce pojawiła się w roku 2008. Nowe substancje psychoaktywne zostały nazwane *dopalaczami* dziedzicząc terminologię od nazwy sieci stacjonarnych sklepów. Kolejne lata to rozkwit kilku firm oferujących szereg nowych grup substancji w oparciu o metodę *franchisingu*. Rozwój sklepików typu: *smart shop* czy *smile shop* przyczynił się do rozbudowy sieci sklepów w zawrotnym tempie. Podjęte wspólne działania przez Państwową Inspekcję Sanitarną i Policję to efekt zamknięcia ponad 1300 sklepów. Niestety po roku 2010 sprzedaż *dopalaczy* powtórnie zaczęła wzrastać. Handel substancjami przeniósł się do wirtualnej przestrzeni. W konsekwencji w roku 2013 zarejestrowano zwiększenie liczby zatruć spowodowanych konsumpcją substancji niewiadomego pochodzenia. Wprowadzając w Internecie hasło *research chemicals* można oprócz gotowych substancji zakupić różnego rodzaju związki chemiczne do badań. Oprócz funkcjonowania strefy wirtualnej w proceder handlu włączyli się również dilerzy. Nielegalni pośrednicy oferują zarówno narkotyki jak i *dopalacze*. Z badań przeprowadzonych na przełomie 2014 i 2015 roku dotyczących używania *dopalaczy* wynika, iż niewielka grupa osób badanych (2,2%) kiedykolwiek konsumowała wymienione substancje. Zaledwie (0,5%) ankietowanych przyznało się do używania *dopalaczy*. Niemalże co trzeci respondent (32%) substancje niewiadomego pochodzenia nabył za pośrednictwem Internetu, a prawie co szósty (17%) w charakterystycznych sklepach. Największa grupa konsumentów – ponad połowa (60%) zadeklarowała, że *dopalacze* kupiła lub dostała od znajomego³.

Wyniki badań przeprowadzonych w 2019 r. wskazują, iż młodzież gimnazjalna jak i szkół ponadgimnazjalnych używa *dopalaczy* w skali ponad 5%.

² A. Gdula, *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w XXI wieku*, [w:] I. Borańska-Chmielewska (red.), *Kwartalnik Bellona Pismo naukowe wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej, Rocznik XCIX (XI), Nr 3/2017 (690)*, Warszawa 2017, s. 22-24.

³ A. Malczewski, A. Misiurek, *Używanie narkotyków i dopalaczy w populacji generalnej*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania, nr 4 (72)*, Warszawa 2015, s. 35-36.

Pomimo, iż dostępność do nielegalnych substancji została znacznie utrudniona, to powszechność zażywania tych substancji jest nadal aktualna. Najczęściej konsumowaną substancją były ziołowe mieszanki przeznaczone do palenia. Najwyższym wskaźnikiem źródła zakupu nowych substancji psychoaktywnych był inny sposób. Wprowadzając zmiany nowelizacją Ustawy⁴ w 2018 r., powinniśmy mieć jednak świadomość, że ograniczenia legislacyjne przyczyniły się do sprawnego i szybkiego ograniczenia podaży i popytu nielegalnych substancji, natomiast erudycja zarówno w wymiarze społeczno-kulturowym jak i farmakologicznym jest w dalszym ciągu zdekompletowana⁵.

Do powyższych założeń odnoszą się także wyniki badań europejskich. Badanie z 2014 r. pn. *Young People and Drugs (Flash Eurobarometer, 401)*, zlecone przez Komisję Europejską zostało zrealizowane przez *TNS Political and Social*. Z analizy badań wynika, iż średnia europejska mająca kontakt z nowymi substancjami psychoaktywnymi minimalnie wzrosła. Największy wzrost odnotowano w Irlandii, Hiszpanii, Francji, Słowacji i Słowenii. W Polsce wskaźnik ten utrzymywał się na nieco mniejszym poziomie⁶.

Niezależnie od wniosków wynikających z powyższego raportu, który jednoznacznie przedstawia, iż w całej populacji europejskiej skala używania *dopalaczy* jest na niskim poziomie, należy niewątpliwie koncentrować się wokół dwóch elementów, tj. świadomości i odpowiedzialności. Świadomość to stan psychiczny, w którym osoba posiada rozeznanie z otaczających ją zjawisk wewnętrznych. W skład tych mechanizmów wchodzi własne procesy myślowe i zjawiska zachodzące w środowisku zewnętrznym, na które jednostka jest w stanie zareagować⁷. Odpowiedzialność natomiast to obowiązek moralny lub prawny odpowiadania za swoje postępowanie⁸. Do powyższych komponentów z całą pewnością można przydzielić przedsięwzięcia realizowane w kontekście strategii działań perswazyjno-odstraszających. Praktyki i procedury wykorzystywane w tym procesie stanowią jedno z ważniejszych stosowanych w profilaktyce. Treści prezentowane potencjalnym odbiorcom mają przybliżyć i pokazać negatywne zjawisko jak również posłużyć do wyboru rozsądnego postępowania.

5.2. Strategie działań perswazyjno-odstraszających

Skuteczność podejmowanych działań w zakresie zwalczania zjawisk patologii społecznej uwarunkowana jest wykorzystaniem danej strategii. Spośród wielu sposobów działania w przypadku zwalczania *dopalaczy* należy skoncentrować się na założeniach i celach programowych strategii działań perswazyjno-odstraszających. W każdej taktyce postępowania wykorzystywane są różnego rodzaju

⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

⁵ J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2019 r.*, Warszawa 2020, s. 61-66.

⁶ A. Malczewski, *Raport o stanie narkomanii w Polsce 2019*, Warszawa 2019, s. 19-20.

⁷ L. Drabik, E. Sobol, *Słownik języka polskiego 2*, Warszawa 2007, s. 628.

⁸ L. Drabik, E. Sobol, *Słownik języka polskiego 1*, Warszawa 2007, s. 324.

sposoby i techniki pracy. Efektywność podjętych czynności będzie, zatem zależeć od określonego problemu, czasu i miejsca tych przedsięwzięć oraz od ich odbiorców. W przypadku zażywania środków zastępczych w szczególności przez dzieci, nastolatków i starszą młodzież oprócz działań scentralizowanych na bezpośrednich reakcjach organów państwa i odpowiednich służb należy odpowiednio kreować społeczną świadomość. Założeniem tej strategii jest spowodowanie refleksji oraz świadome unikanie ryzyka. Wywołać taki stan można poprzez silne bodźce awersyjne. Jednym ze skutecznych środków profilaktyczno-prewencyjnych będzie wzbudzanie strachu wśród uczestników danego przedsięwzięcia. Wywołanie przerażenia, lęku, obawy oraz spowodowanie szoku łącznie ze skrajnymi negatywnymi emocjami to główny cel strategii działań perswazyjno-odstraszających. W powyższej strategii wykorzystuje się narzędzia typu: prezentacje multimedialne, które zawierają przeraźliwe materiały foto lub video, filmy przedstawiające autentyczne historie oraz wszelkiego rodzaju reklamy społeczne⁹.

W program przedstawionej strategii odpowiednio wpisują się wszelkiego rodzaju materiały o charakterze multimedialnym. W obecnych czasach w celu zaistnienia w świadomości odbiorców wystarczy przedstawić określone wydarzenia na portalach społecznościowych, aby dostrzegła to w szybkim tempie duża grupa osób. Ze względu na charakter przekazu korzystanie z nowych środków komunikacji może okazać się z jednej strony narażeniem na niebezpieczeństwa, a z drugiej pożytkiem. Pozytywna strona korzystania z technologii informatycznej zależeć będzie od celu ich wykorzystania. Korzystanie z nowoczesnych form mediów może mieć również aspekt dydaktyczny, edukacyjny jak i profilaktyczny. Rolę przewodnika, wychowawcy i mentora przejmuje inny rodzaj źródła wiedzy. Zważywszy na to, iż młode pokolenie traktuje świat mediów nie tylko jako urozmaicenie wolnego czasu, ale także miejsce zdobywania wiedzy i wszelkich informacji, należy właśnie to narzędzie odpowiednio wykorzystać. Młody człowiek korzystający ze środków masowego przekazu ma dostęp do różnego rodzaju przekazu. Oprócz wyreżyserowanych filmów, reklam i programów do odbiorców docierają treści pochodzące z rzeczywistych nagrań. Niejednokrotnie zostały zarejestrowane przypadkowo, formalnie bądź dla zabawy. Jednakże tego rodzaju źródła są niewątpliwie wartościowe jako narzędzie strategii działań perswazyjno-odstraszających, bowiem świadomość widza powinna zmienić jego postrzeganie i przyczynić się do refleksji nad własnym zachowaniem. Ten dodatkowy atut realnego zapisu niewątpliwie wzmacnia odbiór społeczny. Źródłem ważnych treści przekazu są kamery przemysłowe usytuowane w obiektach handlowych i usługowych, kamery monitoringu miejskiego, kamery w obiektach prywatnych, kamery w pojazdach oraz inne przenośne urządzenia montowane w miejscach potencjalnych zagrożeń. Do wymienionych narzędzi należy dołączyć wszelkiego rodzaju filmiki nagrywane przez posiadaczy smartfonów bądź innych elektronicznych przyrządów. Tym samym wzrasta wręcz szansa powodzenia założeń i celu wymienionej strategii.

⁹ R. Poklek, M. Chojnacka, *Profilaktyka patologii społecznych w szkole Kompendium wiedzy dla studentów i nauczycieli*, Kalisz 2013, s. 27-42.

Adresat przedstawionych materiałów w żaden sposób nie zlekceważy negatywnych emocji tłumacząc, że film został zrekonstruowany na potrzeby szkolenia, warsztatu bądź innych zajęć o charakterze edukacyjnym. Realia zaprezentowane przez prowadzącego z odpowiednio przygotowanym dialogiem mogą okazać się bardzo skutecznym środkiem zaradczym strategii działań perswazyjno-odstraszających. Zatem kluczem osiągnięcia tego zamierzenia jest dobranie odpowiedniego przekazu multimedialnego oraz stosowny komentarz o charakterze profilaktycznym. Wzmocnieniem działań opisywanej strategii będzie odpowiednie przygotowanie się prowadzącego zajęcia. Prelegent jest więc niemalże zobowiązany do posiadania niezbędnej, a przynajmniej w minimalnym stopniu podstawowej wiedzy w zakresie zjawiska zwalczania *dopalaczy*. Kompetencje wykładowcy oprócz zasobu wiadomości dotyczących historii tego zjawiska, nazw i objawów działania substancji powinny zawierać obszar w zakresie powodów konsumpcji szkodliwych substancji.

5.3. Problematyka nowych szkodliwych substancji

Narkotyki nowej generacji to inaczej *dopalacze*. Substancje te są podzielone na trzy grupy, z których jedną tworzą pochodne THC. Potocznie jest to wzmocniona syntetycznie marihuana, ale silniejsza nawet do 100 razy. Drugą grupę stanowią substancje pochodne od amfetaminy, w tym przypadku nowo powstałe mieszaniny działają również mocno w ilości od 10 do 100 razy. Ostatnią grupę tworzą wszelkiego rodzaju susze roślin, które posiadają intensywne właściwości psychoaktywne lub psychodeliczne. Należy przy tym pamiętać, że wymienione wyżej substancje wzmocnione chemicznie mogą trwale uszkadzać mózg, a w konsekwencji uniemożliwiać prawidłowe działanie układów człowieka¹⁰.

Z powyższego wynika, że substancje nazywane potocznie *dopalaczami*, to wieloskładnikowe środki posiadające właściwości psychoaktywne, zarówno pochodzenia naturalnego, syntetycznego a także ich mieszanki. Brak wątpliwości w to, że *dopalacze* są substancjami psychoaktywnymi podkreślił Brunon Hołyst¹¹. Podstawową przesłanką uzasadniającą jego ocenę było zakwalifikowanie tych środków do kategorii substancji zmieniających świadomość. Zaakcentował, iż w występujących środkach halucynogennych jedną z silniej działających substancji jest szalwia *divinorum* zwana również szalwią wieszczą. Ta substancja powoduje bardzo niebezpieczne konsekwencje zdrowotne w przypadku jej zażywania. W następstwie działania wymienionej substancji osoba doznaje zaburzeń psychoetycznych, których objawami mogą być: iluzje i omamy wzrokowe, urojenia, zaburzenia percepcji oraz stany lękowe. Zażywanie halucynogenów w efekcie może doprowadzić do poważnych chorób jak schizofrenia.

¹⁰ M. Jędrzejko, K. Dobrzaniecki, *Narkotyki i dopalacze Tylko prawda Co powinni wiedzieć nauczyciele i rodzice?* Pułtusk 2016, s. 17.

¹¹ B. Hołyst, *Zagrożenia ładu społecznego 2*, Warszawa 2014, s. 122-123.

Substancje te oddziałują przede wszystkim na sferę psychiczną ośrodkowego układu nerwowego. Po pewnym czasie powodują różnego rodzaju doznania zmysłowe, m.in. wzrokowe i słuchowe. Tego rodzaju zaburzenia psychiczne doprowadzają do zaniku zdolności realnej oceny rzeczywistości. Osobnik, który jest w stanie po zażyciu halucynogenów widzi i słyszy rzeczy oraz zjawiska, których w rzeczywistości nie ma. Osoba może odczuwać, że jest w danej chwili atakowana albo że ktoś ją goni. Tego rodzaju środki występujące w *dopalaczach* powodują wręcz totalny brak kontroli nad swoim zachowaniem, co może przyczynić się do groźnych wypadków lub irracjonalnych zachowań często niezgodnych z prawem¹².

Współmiernie niebezpieczne są *dopalacze*, które stanowią grupę, w skład której wchodzi wszelkiego rodzaju mieszanki ziołowe albo mieszanki proszku. Zazwyczaj są to materiały roślinne zespolone z syntetycznymi kannabinoidami. Jest to grupa *dopalaczy* w skład, której wchodzi wszelkiego rodzaju mieszanki ziołowe albo mieszanki proszku. Niektóre syntetyczne kannabinoidy są bardzo niebezpieczne z uwagi na ich silniejsze oddziaływanie na organizm ludzki. Konsumenci zazwyczaj zażywają je w postaci palenia w fajkach lub skrętach. Negatywnymi skutkami ich używania mogą być: zaburzenia psychiczne, stany lękowe, nerwowość, goniwa myśli, wymioty, drgawki, utrata przytomności, bóle w klatce piersiowej oraz podwyższony poziom ciśnienia krwi i tętna. Nieuchronnymi skutkami zdrowotnymi są: uszkodzenie układu nerwowego, nerek i wątroby. Mając na uwadze nieznaną ilość i zawartość substancji psychoaktywnej, każda przygotowana przez użytkownika mieszanka ma inne działanie. Nie jest, więc możliwe przewidzieć skutki działania potencjalnych porcji. Przedawkowanie nieznannej substancji może być również przyczyną zgonu¹³.

Motywy stosowania nowych substancji szkodliwych opisał Grzegorz Wodowski opierając się na wynikach badań w ramach projektu „*New Psychoactive Substances among People Who Use Drugs Heavily*”. Powody, dla których osoby sięgają po nieznane środki uwarunkowane są od wielu czynników. Jednym z nich jest obniżenie się jakości nielegalnej amfetaminy i *kompotu*. Nowe substancje stopniowo zajmują ich miejsce, pomimo iż przez konsumentów *tradycyjnych* narkotyków są jedynie określane mianem ich odpowiedników. Użytkownicy nowatorskich preparatów uważają, że narkotyki w szczególności w wersji *research chemicals* to w większości bardzo czyste substancje. Należy jednak mieć na uwadze, że zdarzają się środki zanieczyszczone. Nieczystości te spełniają swoistą rolę, bowiem zwiększają ich ilość i wagę. Stopień skażenia, jednakże nie jest znany jak i skutki uboczne ich stosowania. Drugą przyczyną wymienianą przez konsumentów jest ich różnorodność, a także atrakcyjność w stosunku do klasycznych narkotyków. Dodatkowo substancje te można mieszać i tworzyć własne nowe

¹² M. Jędrzejko, W. Janiszewski, *Charakterystyka głównych substancji psychoaktywnych*, [w:] M. Jędrzejko, W. Bożejewicz (red.), *Narkotyki i narkomania Zjawisko – charakterystyka – zagrożenia*, Warszawa 2007, s. 43.

¹³ B. Bukowska, M. Kidawa, A. Radomska, A. Poleganow, *Informator dla rodziców, nauczycieli i pedagogów Nowe narkotyki – „dopalacze”*, Warszawa 2015, s. 8.

mieszaniny. Kolejną istotną pobudką jest przynajmniej względna legalność tych substancji. Pod pojęciem tym kryją się okoliczności, z których wynika, iż dana substancja widnieje na liście kontrolowanych środków, jednakże organy ścigania nie są jeszcze w stanie jej zidentyfikować. W wyniku, czego wśród użytkowników powstaje poczucie bezpieczeństwa podczas kontroli przez funkcjonariuszy legalności substancji posiadanych przy sobie. Osoby te są wręcz przekonane, że organy ścigania nie są w stanie przeprowadzić kosztownych ekspertyz. Z tego też powodu użytkownicy przesyłają klasyczne narkotyki do różnego rodzaju opakowań po innych substancjach w celu uniknięcia konsekwencji prawnych. Następną niezwykle ważną przyczyną zażywania nieznanych chemikaliów jest pogląd, iż są silnymi afrodyzjakami. Zażycie ich według relacji respondentów powoduje wręcz silne podniecenie oraz niezwykle potęguje doznania erotyczne w trakcie uprawiania seksu. Należy jednak mieć na uwadze, iż silne pobudzenie seksualne może przyczynić się do negatywnego odbioru społecznego w szczególności, gdy jest się pod wpływem ich silnego działania w miejscu ogólnodostępnym dla społeczności. Do jednych z ostatnich powodów zaliczona została konsumpcja tychże substancji podejmowana przez pacjentów programów substytucyjnych. Głównym motywem zażywania *dopalaczy* według pacjentów programów substytucyjnych jest przeciwstawienie się zbytnej sedacji, która wywoływana jest przez leki opioidowe przede wszystkim przez metadon. Sięganie po nowe substancje wiąże się również z brakiem ryzyka wykrycia zabronionych substancji w moczu. Pozytywny wynik jest, bowiem przyczyną wydalenia pacjenta z danego programu lub wstrzymania wydawania kolejnych dawek substytutu¹⁴.

Realizując przedsięwzięcia w ramach strategii działań perswazyjno-odstraszających warto przybliżyć sytuację narkotykową w Europie. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii corocznie publikuje raport, który zawiera wszelkie informacje o substancjach psychoaktywnych. Pożądane byłoby podkreślić lata 2014-2015. Był to okres szczególnej kumulacji omawianego zjawiska. Analizując sprawozdania należy zaakcentować, że w roku 2014 w Unii Europejskiej każdego tygodnia powstawały dwie nowe substancje psychoaktywne. Do systemu wczesnego ostrzegania zgłoszono 101 najnowszych środków. Był to wzrost o 30 substancji w stosunku do roku 2013. Ogólna liczba monitorowanych substancji wzrosła do ponad 450, z czego ponad połowa zidentyfikowanych została w latach 2012-2014. Największymi grupami zgłoszonych substancji były: syntetyczne katynony i syntetyczne kannabinoidy. Pierwsza kategoria liczyła 31 środków, które działały podobnie jak amfetamina. Druga grupa obejmowała 30 substancji posiadających związki odnoszące skutek zbliżony do marihuany. Tego rodzaju substancje sprzedawane były głównie jako legalne zamienniki substancji pobudzających oraz konopi indyjskich. Były one także najczęściej konfiskowanymi środkami w Unii Europejskiej w 2013 roku. Pomimo, iż rozpowszechnienie

¹⁴ G. Wodowski, *Używanie nowych substancji psychoaktywnych przez problemowych użytkowników*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 1 (73), Warszawa 2016, s. 25-26.

tych substancji w większości krajów Wspólnoty Europejskiej wydaje się być niskie to niebezpieczeństwo konsumpcji jest szkodliwe z uwagi na ich silną toksyczność. Badania przeprowadzone przez CBOS na przełomie 2014/2015 wskazały, że w Polsce używanie *dopalaczy* utrzymywało się na niskim poziomie. Tylko 2% populacji w wieku od 15 do 64 lat sięgnęło po nowe substancje psychoaktywne. Badania młodzieży z 2013 roku pokazały 3,5% odsetek konsumentów nowych substancji psychoaktywnych. Rok 2014 to jednak okres największej liczby interwencji medycznych w stosunku do osób zatrutych nieznanymi substancjami. Odnotowano wówczas 2500 zatruć. Skład poszczególnych *dopalaczy* był wysoce zróżnicowany, który zakreślał się w granicach od 20% do 99% zawartości substancji psychoaktywnej w danej mieszance. W konsekwencji potencjalny konsument nie jest w ogóle świadomy jak silny produkt zażywa. Dodatkowo sprzedawane były środki zamiennie. Kolejnym mankamentem ówczesnego systemu w Polsce był brak wiadomości z centrów toksykologicznych na temat nazw substancji powodujących zatrucia. Brak wyników badań płynów ustrojowych utrudniał w dużej mierze określenie nowej substancji psychoaktywnej, która przyczyniła się do zatrucia lub zgonu¹⁵.

Piotr Sałustowicz prezentując wyniki międzynarodowego projektu: „I-TREND: Instrumenty dla badań nad nowymi środkami psychoaktywnymi w Europie” odniósł się do działań profilaktycznych i redukcji kosztów społecznych używania nowych substancji psychoaktywnych. Podkreślił, że blisko połowa użytkowników *dopalaczy* w Polsce nie posiadała jakiegokolwiek informacji dotyczącej, jaki środek zażyła. Ten sam odsetek badanych przyznał się, że po zażyciu nieznannej substancji odczuwał negatywne skutki uboczne. Wśród użytkowników tych substancji najczęściej pojawiały się symptomy agresji, mieli trudności z oddychaniem, duszności oraz bóle mięśni i skurcze, szczękocisk, a także przegrzanie organizmu¹⁶.

Z Europejskiego Raportu Narkotykowego Tendencje i osiągnięcia 2021¹⁷ wynika, iż wraz z narastaniem pandemii COVID-19 rozpoczął się okres jego znacznego wpływu na sposób życia, co zmusiło m.in. kraje Europy do wprowadzania nietypowych środków ochrony zdrowia publicznego. Jednakże z przeprowadzonej analizy wynika, iż pandemia w żaden sposób nie utrudniała rozpowszechniania się narkotyków w Europie. W dalszym ciągu monitorowane są zagrożenia dla zdrowia publicznego wynikające z możliwości zdobycia i stosowania szerokiej gamy substancji, niejednokrotnie posiadających wysoki stopień działania lub czystości produktu. Globalizacja, rozwój technologii informacyjnej, zmiany demograficzne, jak również zagadnienia związane ze zmianami klimatu i migracją ludności mogą

¹⁵ A. Malczewski, *Marihuana, stymulanty oraz „dopalacze” w Polsce i w Europie*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 3 (71), Warszawa 2015, s. 5-9.

¹⁶ P. Jabłoński, *Standardy jakości i „dopalacze” na międzynarodowej konferencji w Warszawie*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 3 (71), Warszawa 2015, s. 28.

¹⁷ Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (2021), *Europejski raport narkotykowy 2021: Tendencje i osiągnięcia*, Luksemburg 2021, s. 4-28.

przyczynić się w przyszłości do istotnych problemów narkotykowych. Z raportu wynika, że rynek narkotykowy i mechanizmy używania narkotyków są pełne inwencji, wielowymiarowe i globalnie powiązane. Pomimo wydarzeń w 2020 roku badania przyczyniły się do określenia przyszłych skutków pandemii w obszarze narkomanii. Wskaźniki sprawozdań podsumowujących działania ograniczające podaż narkotyków stwierdzają, że na początku 2020 r. europejski rynek narkotykowy charakteryzował się powszechną dostępnością różnorodnych substancji psychoaktywnych o coraz większej czystości i sile działania. Wzorce używania narkotyków stały się coraz bardziej złożone, a różnorodność substancji ma tendencję wzrostową. Z powodu konsumpcji coraz większej ilości nowych substancji lub ich łączenia wzrastają zagrożenia zdrowotne. Specjaliści alarmują, że wciąż pojawiają się nowe szkodliwe substancje psychoaktywne o silnym działaniu. W 2019 r. na europejskim rynku narkotykowym wykryto ponad 400 nowych silnych syntetycznych substancji psychoaktywnych. Konopie indyjskie zmodyfikowano nowymi syntetycznymi kannabinoidami, m.in. MDMB-4en-PINACA. Substancję tą szwedzka agencja zdrowia publicznego w grudniu 2019 roku zaklasyfikowała do grupy substancji niebezpiecznych¹⁸. Na rynku narkotykowym coraz częściej pojawiały się nowe formy dawkowania syntetycznych kannabinoidów, m.in. w postaci e-liquidów i impregnowanych bibulek. Z danych za rok 2020 wynika, iż pod koniec monitorowanego okresu Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii nadzorowało 830 nowych substancji psychoaktywnych, z czego 46 zostało zgłoszonych po raz pierwszy w Europie. W 2019 r. państwa członkowskie Unii Europejskiej odpowiadały za 22070 z 34800 konfiskat nowych substancji psychoaktywnych zgłoszonych w UE, Turcji i Norwegii. W tym samym roku państwa członkowskie UE zgłosiły konfiskaty wynoszące 2,0 tony nowych substancji psychoaktywnych, głównie proszków. Wliczając Turcję i Norwęgę suma ta przekroczyła zabezpieczony tonaż. Spośród zabezpieczonych substancji 60% stanowiły syntetyczne kannabinoidy i katynony a kolejne 10% stanowiły arylocykloheksyloaminy, głównie w postaci ketaminy. W 2020 roku zgłoszono 11 spośród wykrytych 209 nowych substancji syntetycznych kannabinoidów na europejskim rynku środków odurzających od 2008 roku. Kolejnych 10 wyłoniono w grupie 67 syntetycznych opioidów wykrytych w latach 2009-2020. Ze względu na niebezpieczne następstwa należy podkreślić przeprowadzone przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii trzy oceny ryzyka. Pierwsza obejmowała syntetyczny kannabinoid MDMB-4en-PINACA. Jest to substancja, która po raz pierwszy w Europie pojawiła się w 2017 roku. Jej skutki w ocenie ryzyka to zatrucia powodujące śmierć. Na Węgrzech odnotowano 9 przypadków oraz 1 w Szwecji. Druga ocena ryzyka dotyczyła również syntetycznego kannabinoidu 4F-MDMB-BICA. W tym przypadku zatrucia prowadzące do śmierci przyczyniły się do 21 zgonów zgłoszonych w okresie od maja do sierpnia 2020 r. na Węgrzech. Izotonitazen – opioid niebędący fentanylem (benzimidazol) to trzecia substancja

¹⁸ MDMB-4en-PINACA, <https://en.wikipedia.org/wiki/MDMB-4en-PINACA> [18.07.2021].

poddana ocenie ryzyka. W Europie zidentyfikowano ją w 2019 roku. Do skutków jej zażywania przyporządkowano ostrą depresję oddechową prowadzącą do zgonu. Niemcy zgłosili 1 przypadek śmiertelny natomiast od sierpnia 2019 roku państwa trzecie zgłosiły 22 zgony.

W Polsce nadzorem nad środkami zastępczymi zajmują się pracownicy Państwowej Inspekcji Sanitarnej, którzy na bieżąco monitorują przypadki wytwarzania lub wprowadzania do obrotu nowych substancji. Wszelkie informacje o nielegalnym obrocie substancjami, właściwi państwowi inspektorzy sanitarni pozyskują od służb: Policji, Służby Celnej, Straży Gminnych (Miejskich) i Urzędów Skarbowych. Główny Inspektorat Sanitarny kontroluje również źródła Internetowe. Sprawdzenia tego typu umożliwiają dokładne sprecyzowanie zasięgu zjawiska handlu substancjami psychoaktywnymi w sieci. W przełomowym okresie monitoring Internetu przyczynił się do złożenia trzech zawiadomień o przestępstwie dotyczącym handlu i reklamy w sieci środkami zastępczymi. W ciągu 2014 r. przeprowadzono łącznie 651 kontroli w wyniku, których na podstawie art. 27c ust. 1 Ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej¹⁹ wydano 352 decyzje odnoszące się do czasowego wycofania produktów z obrotu. Zabezpieczono łącznie 52714 sztuk podejrzanych produktów, a 1630 pobrano do badań laboratoryjnych. Na podmioty wprowadzające lub wytwarzające środki zastępcze nałożono kary finansowe o łącznej kwocie 14007100 złotych, z których większość skierowano do prowadzenia w trybie postępowania egzekucyjnego. Złożono 79 zawiadomień o przestępstwach w sprawach o produkcję i handel niedozwolonymi substancjami. Reasumując działania organów inspekcji sanitarnej należy zauważyć, iż w roku 2014 zintensyfikowano skuteczność podejmowanych czynności w przedmiotowym obszarze²⁰.

Zagrożenia wynikające z używania środków zastępczych i nowych substancji psychoaktywnych nadzorowane są na bieżąco przez Głównego Inspektora Sanitarnego zarówno na poziomie lokalnym, regionalnym jak i centralnym. Przedmiotowa kontrola umożliwia adekwatną reakcję w stosunku do zaistniałego zagrożenia. Ponadto Główny Inspektor Sanitarny ostrzega społeczeństwo przed niebezpiecznymi substancjami pojawiającymi się na rynku, a także rozpowszechnia publiczne ostrzeżenia zawierające informacje z występowania na rynku nowych substancji o działaniu psychoaktywnym. Z podjętych działań z zakresu wczesnego ostrzegania na podstawie art. 30a Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii²¹ tworzy się rejestr zatruc lub podejrzeń zatruc środkami zastępczymi lub nowymi substancjami psychoaktywnymi. Rejestr prowadzony jest w formie elektronicznej w postaci Systemu Monitorowania Informacji o Środkach Zastępczych i Nowych Substancjach Psychoaktywnych (SMIOD). Wynika to z § 1 pkt 10 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 17 października 2014 r.

¹⁹ Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. nr 12, poz. 49).

²⁰ T. Białas, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013-2014*, Warszawa 2015, s. 7.

²¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

w sprawie systemów wymiany informacji w zakresie dotyczącym zadań Państwowej Inspekcji Sanitarnej²². Podmioty wykonujące działalność leczniczą oraz podmioty przeprowadzające badanie pośmiertne są obowiązane zgłosić państwowemu powiatowemu inspektorowi sanitarnemu, właściwemu ze względu na siedzibę tego podmiotu, wystąpienie zatrucia środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną albo podejrzenie wystąpienia takiego zatrucia albo zgonu, którego przyczyną mogło być albo było zatrucie środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną. Dane zgromadzone w SMIOD wykorzystywane są do sporządzania raportów. Analiza Raportu Głównego Inspektora Sanitarnego dotycząca zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce odzwierciedla liczbę zatruc zgłoszonych w Polsce z podziałem na województwa, miesiące, według płci i wieku oraz w przeliczeniu na mieszkańców. Z raportu za rok 2020 wynika, iż w sprawozdawczym okresie odnotowano ponad 2,5-krotny spadek w stosunku do roku 2019 liczby zatruc środkami zastępczymi i nowymi substancjami psychoaktywnymi w Polsce. Niepodważalnym czynnikiem wpływającym na tendencję spadkową miała nowelizacja Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w 2018 r. Wówczas przepisy przyczyniły się do skuteczniejszej walki z *dopalaczami*. Substancje niewiadomego pochodzenia zaczęły być traktowane jak narkotyki. Wprowadzono, wysokie kary pozbawienia wolności za posiadanie znacznej ilości lub handel *dopalaczami*. Do nowych przepisów wprowadzono przytoczony rejestr przypadków zatrucia środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną, a także zgłoszenia zgonów. Zmiany objęły również szybsze wpisywanie *dopalaczy* do wykazu nowych substancji psychoaktywnych. W praktyce okazało się, że listy związków zakazanych stanowiły załącznik do rozporządzenia, a nie jak wcześniej załącznik do Ustawy. Aktualizacja środków ułatwiła przede wszystkim delegalizację nieznanych substancji. W 2020 roku odnotowano średnio 67 przypadków zatruc środkami zastępczymi lub nowymi substancjami psychoaktywnymi. Było to najniższe notowanie od 7 lat. Do obszarów szczególnie zagrożonych zatruciami należały województwa łódzkie i śląskie. Pozostałe obszary były znacząco zróżnicowane. Grupę wysokiego ryzyka w związku z używaniem *dopalaczy* stanowili mężczyźni w przedziale wiekowym 19–24 oraz 30–39 lat. Na podstawie przeprowadzonej analizy domniemano, iż wprowadzenie stanu epidemii koronawirusa SARS-CoV-2, mogło stanowić przyczynę przekłamanych danych przekazywanych przez podmioty lecznicze przypadków zatruc i podejrzeń zatruc *dopalaczami*, a to z kolei mogło wpłynąć na ogólną dynamikę spadkową²³.

²² Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. z 2018 r., poz. 1490).

²³ R. Wąsik, *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środkiem zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce*, Warszawa 2021, s. 3-27.

5.4. Stosowanie działań strategii perswazyjno-odstraszającej

Realizując założenia i cele strategii działań perswazyjno-odstraszających warto nadmienić, iż Polska jest jednym z krajów Europy, który posiada surowe sankcje za naruszenie przepisów karnych Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii²⁴. Obowiązujące przepisy stanowią kategoriyczny zakaz posiadania każdej ilości narkotyków. Sankcją za posiadanie środków odurzających lub substancji psychotropowych jest kara pozbawienia wolności do lat 3, a w przypadku posiadania znacznej ilości konsekwencje wzrastają do kary od roku do 10 lat pozbawienia wolności. Jeżeli chodzi o nowe substancje psychoaktywne to za ich posiadanie karą jest grzywna, a w przypadku posiadania ich większej ilości sankcją jest grzywna, kara ograniczenia wolności lub kara pozbawienia wolności do lat 3. Zarówno w przypadku posiadania nieznacznej ilości środków odurzających, substancji psychoaktywnych jak i nowych substancji psychoaktywnych przeznaczonych na własny użytek można umorzyć postępowanie karne.

Zaostrzenia karne, o których pisał Jarosław Korczak w jednym z pierwszych artykułów o *dopalaczach*. Zaakcentował, że nie jest i nie będzie właściwym środkiem zwiększenie ograniczeń prawnych dotyczących sprzedaży nowych substancji psychoaktywnych. Opierając się na praktyce utrzymywał, iż działania restrykcyjne przynoszą jedynie rezultaty o ograniczonym stopniu. Przyczyna nie wynika ze zmiany przepisów karnych, lecz ze zmiany postaw, w szczególności nastolatków. Głównym podłożem było nieustanne poszerzanie się listy wszelkich zamiennych substancji psychoaktywnych. Kombinacje nowo powstałych środków działają praktycznie podobnie do klasycznych narkotyków. Jednakże fundamentalną przyczynę przedstawiały dwa modele zachowań. Pierwszy to kultura sukcesu, drugi natomiast to kultura hedonistycznego wypoczynku. Jeden i drugi model zakłada konieczność bycia nieustannie aktywnym, czynnym i energicznym. Zagrożenia wzrastają wraz z brakiem wiedzy racjonalnej, rozsądnej czy konceptualnej przez konsumentów nowych substancji psychoaktywnych. Dla wielu bowiem użytkowników *dopalaczy* nie jest istotny skład danej mieszaniny. Pierwszoplanową wartością jest finalny skutek w postaci euforii, halucynacji czy odurzenia. Tendencje używania nieznanymi substancji są więc ogromnym wyzwaniem dla profilaktyki społecznej²⁵.

Z punktu widzenia bezpieczeństwa społecznego problematyka *dopalaczy* wpisuje się w zakres zjawiska narkomanii. Z tego względu zważając na działania przedmiotowej strategii pożądane byłoby przybliżenie danych statystycznych zaistniałych przestępstw narkotykowych. W 2015 roku stwierdzono 46431 przestępstw. W 2020 r. wskaźnik ten wynosił 59442. Tendencja na przełomie tych lat

²⁴ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

²⁵ J. Korczak, *Współczesne „dopalacze” – zjawisko i zagrożenia*, [w:] M. Jędrzejko (red.), *Narkomania spojrzenie wielowymiarowe*, Warszawa 2009, s. 323-324.

w każdym roku była wzrostowa²⁶. Należy nadmienić, iż przestępstwa z Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii²⁷ mają bardzo wysoki procent wykrycia.

Na doniosłość przekazywanych informacji podczas realizowanych spotkań zwrócił uwagę Filip Łobodziński. Zaakcentował przy tym dwie zasadnicze przeszkody. Pierwsza wiąże się z nieświadomością i niewiedzą na temat *dopalaczy* oraz ich destrukcyjnym wpływem na organizm i psychikę ludzką. Druga odnosi się do skutecznego dotarcia do grup docelowych. W pierwszym przypadku autor kładzie nacisk na formę i treści przekazywane odbiorcom. Uważa, że informacje muszą być kompleksowe, zawierać kwestie edukacyjne i uświadamiające. Przekaz w zależności od grupy wiekowej słuchaczy winien być: obrazowy, sugestywny i kompetentny. Wiedza na temat nowych substancji psychoaktywnych musi być zdekspirowana. W głównej mierze wszelkie wiadomości dotyczące *dopalaczy* są dostępne w Internecie, który jest głównym źródłem nakłaniania wręcz do konsumpcji. Dlatego komunikaty *anty-dopalaczowe* muszą być wyraziste, konkretne i pogładowe. Wiąże się to z drugim utrudnieniem, które związane jest wręcz z wrogością do informacji przekazywanych przez funkcjonariuszy i pracowników służb mundurowych, instytucji samorządowych oraz środowiska medycznego. Odbiorca, zatem musi ze szczególnym zainteresowaniem zwrócić uwagę na prezentowane treści. Wiadomości natomiast winny być wiarygodne i rozpowszechniane wszelkimi dostępnymi kanałami²⁸.

Ograniczenia wynikające zarówno z braku odpowiedniej wiedzy jak i dostępnością do odbiorcy okazują się być trudne do osiągnięcia, ale przy wykorzystaniu odpowiednich argumentów mogą okazać się wręcz skuteczne. Jest to, więc duże wyzwanie dla przedstawicieli służb mundurowych i instytucji walczących ze zjawiskiem *dopalaczy*. Policjanci nie mogą koncentrować się tylko na działaniach represyjnych, przede wszystkim musi wystąpić element edukacji. Edukacja nie jest złym sposobem działania, jednakże należy dostosować odpowiednie środki i metody. Plakaty, ulotki, fotografie, prezentacje, filmy, prelekcje, warsztaty, spotkania informacyjno-edukacyjne, konkursy, happeningi, konferencje, publikacje, działania z zakresu resocjalizacji twórczej typu: teatr, imprezy artystyczne, sportowe, muzyczne to wszelkiego rodzaju inicjatywy, które przy odpowiednim przygotowaniu mogą przyczynić się do walki przeciwko nowym substancjom psychoaktywnym.

5.5. Wybrane narzędzia edukacyjne

Interesującym przykładem czynności uprzedzających mogą być prezentacje zarejestrowanych obrazów ze zdarzeń w miejscach publicznych. Istotą tych

²⁶ <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-krynalne/ustawa-o-przeciw-dzialan/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomaii.html> [26.07.2021].

²⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).

²⁸ F. Łobodziński, *Dopalacze kradną życie – kampania edukacyjno-informacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Komendy Głównej Policji*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 3 (71), Warszawa 2015, s. 25-26.

zamierzeń jest pokazywanie groźnych zjawisk zanim rozprzestrzenia się na większą skalę. Zatem spotkania w trakcie, których prelegent posiłkuje się autentycznymi filmikami nie będą kwalifikować się do stosowanych środków zaradczych. Każde, bowiem przedsięwzięcie o charakterze profilaktycznym zapobiega rozwijaniu się zachowań antyspołecznych. Działania tego typu będą, zatem czynnościami z zakresu profilaktyki społecznej. Jednym z aktualnych jej celów jest rozpowszechnianie prawdziwych i realnych wiadomości o danym zjawisku. Realizując założenia strategii perswazyjno-odstraszającej należy więc dysponować odpowiednim zasobem wiedzy. Dodatkowo podczas emisji krótkich nagrań przy omawianiu określonych zdarzeń powinno się dysponować informacjami opisującymi skutki i objawy działania nowych substancji psychoaktywnych. Przygotowane w ten sposób zajęcia mają przyczynić się do zwiększenia szansy zakończenia ich z założonym skutkiem. Przykładowy schemat realizowanych zajęć może powstać we współpracy z pracownikami Powiatowych Stacji Sanitarno-Epidemiologicznych, bądź innych przedstawicieli zawodów medycznych. Lekarz, pielęgniarz czy psycholog dodatkowo mogą podnieść zakładany stopień skuteczności zamierzonych działań. Zarejestrowane materiały multimedialne można odpowiednio posegregować i zmontować gotowe narzędzie edukacyjne. Podczas emisji przygotowanych źródeł prowadzący musi odpowiednio objaśniać poszczególne fragmenty, obrazy czy filmiki.

Wydawałoby się rzeczą oczywistą, że każdy producent substancji psychoaktywnych ma konkretny cel. Uzasadnieniem tego poglądu są czynniki zewnętrzne, ich przebieg, ale także wewnętrzne procesy psychiczne. Poznanie specyficznego zachowania się dilerów opiera się na ogólnych zasadach. Należy bowiem wytworzyć u osób zażywających chęć użycia kolejnej dawki środków. W ten sposób u konsumentów powstaje błędne koło prowadzące do uzależnienia fizycznego i psychicznego. Podobne zachowanie powstaje wśród użytkowników *dopalaczy*. Zjawisko to jest tym bardziej niebezpieczne, ponieważ produkty niewiadomego pochodzenia posiadają wysoki wskaźnik zmienności składu, co uniemożliwia obliczenie potencjału uzależniającego. Nowe substancje psychoaktywne zawierają m.in. haszysz, amfetaminę i ich pochodne. To potwierdza zagrożenie uzależnieniem fizycznym. Nie można również ignorować uzależnienia psychicznego. *Dopalacze* wpisały się w stały element spędzania wolnego czasu. Na ten rodzaj zależności wskazywał szybki trend dystrybucji jak również słynne epizody w trakcie zamykania sklepów z *dopalaczami* na terenie Polski. Policja odnotowywała przypadki włamań do zamkniętych sklepów. Handel przybrał inną postać, mianowicie rozwinęła się sieć przeróżnych źródeł Internetowych. Ceremonialność i proceder zaimplikował *signum temporis*, czyli znak czasu i godło ówczesnego człowieka. Każdy człowiek potrzebuje zmiany nastroju, bo tak jest skonstruowany układ nerwowy. Współczesny stan kultury coraz bardziej zagraża ludziom i przyczynia się do zwiększonego zapotrzebowania na chemiczną zmianę nastroju. Przyczyna tkwi

także w kryzysie relacji interpersonalnych. Grupy znajomych, przyjaciół, kolegów i członków rodziny coraz częściej zastępuje się niestety sztuczną atmosferą²⁹.

5.6. Zakończenie

Bezpieczeństwo społeczne to zjawisko, które obustronnie uwarunkowane jest różnorodnymi czynnikami zewnętrznymi i wewnętrznymi. Dzisiejsze czasy to okres dużych zmian społecznych. Adaptacja ich wymusza wręcz nowe spojrzenie na świat wartości w kontekście zagrożeń społecznych. Obszar bezpieczeństwa społecznego powiązany jest z ochroną egzystencjalnych podstaw życia ludzkiego, zaspokajania indywidualnych potrzeb oraz ochronę zdrowia. Wskazując aspekty społeczne bezpieczeństwa w ujęciu podmiotowym i przedmiotowym należy interpretować je bazując na podejściu całościowym bezpieczeństwa narodowego. Współczesne zagrożenia państwa rozszerzyły się o zagrożenia określane jako potencjalne lub istniejące zjawiska, sytuacje i działania odbijające się niekorzystnie na wartościach narodowych stwarzających zagrożenia życia, zdrowia, warunków bytu oraz destrukcji życia społecznego. Oznacza to, że działania instytucji społecznych nie powinny ograniczać się do wskazywania zagrożeń, ale do ich przeciwdziałania. Dominującą rolę w tym zakresie odgrywają organy administracji państwowej i samorządowej, ale również podmioty prywatne, organizacje i instytucje społeczne, a także obywatele. Wszystkie instytucje bezpieczeństwa społecznego powinny kierować się określonymi celami umożliwiającymi im skuteczną realizację zadań. Instrumentami są narzędzia i środki działania, które wpływają na zachowania ludzi, wobec których wykorzystywane są określone programy. Polska od kilku lat dostosowuje politykę społeczną do ram polityki Unii Europejskiej, w której działania zawarte są w długofalowych i wieloczęściowych programach. Programy te określają politykę zdrowotną, społeczną i ekonomiczną ukierunkowaną na minimalizację zachowań ryzykownych³⁰.

W artykule dokonano ogólnej analizy zjawiska używania nowych substancji psychoaktywnych. Opisane założenia strategii w kontekście realizowanych działań nie należy sprowadzać do całej populacji. Liczba potencjalnych konsumentów nie jest znana. Niewiadomy jest również stopień zagrożenia społecznego tym zjawiskiem. Należy jednak mieć na uwadze, iż nowe niebezpieczne zachowania istnieją, chociażby z tytułu dostępu do Internetu. Analiza danych wskazuje, iż zjawisko nowych substancji psychoaktywnych maleje. Zmniejszeniu ulega liczba konsumentów. Wzrasta ilość konfiskowanych substancji, ujawnianych nielegalnych laboratoriów. Z drugiej jednak strony, pomimo dostarczenia nowych narzędzi organom ścigania na rynku pojawiają się w dalszym ciągu nowe środki. Poziom zagrożenia ze strony nowych substancji nadal istnieje. Dlatego należy

²⁹ K. Wojcieszek, *Smak życia, czyli debata o „dopalaczach” Program profilaktyki uniwersalnej*, Warszawa 2010, s. 10-12.

³⁰ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 97-273.

stosować różnorodne działania minimalizujące zagrożenia społeczne. Sposobów o charakterze profilaktycznym istnieje wiele, wydaje się jednak, iż każdy rodzaj czynności może przynieść oczekiwany skutek. Materiał poglądowy stosowany w strategii perswazyjno-odstraszającej jest niezwykle pomocny podczas spotkań ze społecznością, w szczególności z młodzieżą. Uczestnicy tego rodzaju przedsięwzięć oprócz zdobycia niezbędnych i ważnych informacji mogą zobaczyć jak sytuacja *dopalaczowa* wygląda w realnym świecie. Odpowiedni komentarz ze szczególnym zwróceniem uwagi na najważniejsze kwestie danego źródła dodatkowo zwiększają uzyskanie założonych celów. Zaproponowany sposób dotarcia do rodziców, opiekunów i młodych osób może w znacznym stopniu podnieść świadomość odbiorców. Niejednokrotnie zdarzają się trudności z zaciekawieniem publiczności określonym tematem. Jednakże w przypadku, gdy odbiorca ma świadomość, że nagrany materiał jest autentyczny, do tego został nagrany w jego miejscowości inaczej przebiega jego autorefleksja. Tego rodzaju materiały niewątpliwie spełniają funkcję silnego bodźca awersyjnego. Jest to niezwykle ważny aspekt przy założeniach i celach strategii działań perswazyjno-odstraszających. Wiedza, filmiki oraz kompetencje prowadzącego mogą wzbudzić szok i strach, a wówczas czynności w zakresie zwalczania zjawiska *dopalaczy* mogą okazać się przedsięwzięciami niezwykle skutecznymi.

Bibliografia

- [1] Białas T., *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego w sprawie środków zastępczych – razem przeciw dopalaczom 2013-2014*, Warszawa 2015.
- [2] Bukowska B., Kidawa M., Radomska A., Poleganow A., *Informator dla rodziców, nauczycieli i pedagogów Nowe narkotyki – „dopalacze”*, Warszawa 2015.
- [3] Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego 1*, Warszawa 2007.
- [4] Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego 2*, Warszawa 2007.
- [5] Gdula A., *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w XXI wieku*, [w:] I. Borańska-Chmielewska (red.), *Kwartalnik Bellona Pismo naukowe wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej, Rocznik XCIX (XI), Nr 3/2017 (690)*, Warszawa 2017.
- [6] Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.
- [7] Hołyst B., *Zagrożenia ładu społecznego 2*, Warszawa 2014.
- [8] Jabłoński P., *Standardy jakości i „dopalacze” na międzynarodowej konferencji w Warszawie*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania, nr 3 (71)*, Warszawa 2015.
- [9] Jędrzejko M., Dobrzeńcki K., *Narkotyki i dopalacze Tylko prawda Co powinni wiedzieć nauczyciele i rodzice?* Pułtusk 2016.
- [10] Jędrzejko M., Janiszewski W., *Charakterystyka głównych substancji psychoaktywnych*, [w:] M. Jędrzejko, W. Bozejewicz (red.), *Narkotyki i narkomania Zjawisko – charakterystyka – zagrożenia*, Warszawa 2007.
- [11] Korczak J., *Współczesne „dopalacze” – zjawisko i zagrożenia*, [w:] M. Jędrzejko (red.), *Narkomania spojrzenie wielowymiarowe*, Warszawa 2009.

- [12] Łobodziński F., *Dopalacze kradną życie – kampania edukacyjno-informacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Komendy Głównej Policji*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 3 (71), Warszawa 2015.
- [13] Malczewski A., *Marihuana, stymulanty oraz „dopalacze” w Polsce i w Europie*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 3 (71), Warszawa 2015.
- [14] Malczewski A., *Raport o stanie narkomanii w Polsce 2019*, Warszawa 2019.
- [15] Malczewski A., Misiurek A., *Używanie narkotyków i dopalaczy w populacji generalnej*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 4 (72), Warszawa 2015.
- [16] Poklek R., Chojnacka M., *Profilaktyka patologii społecznych w szkole Kompendium wiedzy dla studentów i nauczycieli*, Kalisz 2013.
- [17] Sierosławski J., *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2019 r.*, Warszawa 2020.
- [18] Wąsik R., *Raport Głównego Inspektora Sanitarnego dotyczący zatruc środków zastępczym lub nową substancją psychoaktywną w Polsce*, Warszawa 2021.
- [19] Wodowski G., *Używanie nowych substancji psychoaktywnych przez problemowych użytkowników*, [w:] P. Jabłoński (red.), *Serwis Informacyjny Narkomania*, nr 1 (73), Warszawa 2016.
- [20] Wojcieszek K., *Smak życia, czyli debata o „dopalaczach” Program profilaktyki uniwersalnej*, Warszawa 2010.
- [21] Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U., nr 12, poz. 49).
- [22] Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050).
- [23] Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U. z 2018 r., poz. 1490).
- [24] Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 17 października 2014 r. w sprawie systemów wymiany informacji w zakresie dotyczącym zadań Państwowej Inspekcji Sanitarnej (Dz.U z 2014 r., poz. 1474 z późn. zm.).
- [25] Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (2021), Europejski raport narkotykowy 2021: Tendencje i osiągnięcia, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2021.
- [26] MDMB-4en-PINACA, <https://en.wikipedia.org/wiki/MDMB-4en-PINACA>.
- [27] <https://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-krynalne/ustawa-o-przeciwdzialaniu/122323,Przestepstwa-z-Ustawy-o-przeciwdzialaniu-narkomaii.html>

STRATEGIES OF PERSUASIVE AND DETERRENT ACTIVITIES IN THE FIGHT AGAINST ‘BOOSTERS’

The article presents the issues of activities in the field of social security. It is an attempt to outline one of the various forms and methods to minimize the spread of the phenomenon of "legal highs" in the modern world. The proposed method is part of a range of preventive measures. However, the effectiveness of any action depends on the aims. The aim of the quoted study is an indication that the negative call emotions can also contribute to a positive reflection. The use of multimedia materials may prove to be one of the tools used in the most effective defined strategy of prevention. In this case, the proposed issuance of recorded events in public places or other sources is a part of a strategy of persuasive-repellent actions. In the opinion of the author of this article, presentation, which contains frightening scenes, is insufficient.

Prepared material for the presentation must be properly commented. In addition, speaker should have the necessary knowledge, which should be used competently and organized during the meeting. Resource messages should not be limited only to inform about the effects and symptoms of the consumption of new psychoactive substances. A good practice can be situation in Poland and Europe which will present the reasons of substance using, thanks to research results. Comprehensive preparation can help to educate and build greater public awareness about this phenomenon. The changing situation of new psychoactive substances in Poland was influenced by legislative changes in 2018. Tougher penalties, changes in the status of the Schedule of Psychoactive Substances and the introduction of groups of substances have helped to minimize this phenomenon. These actions, however, have not completely eliminated illegal activity, pushing drug trafficking to the unofficial zone. This does not change the fact that all projects should be an important part of the prevention activities undertaken.

Keywords: social security, prevention, drug addiction, new psychoactive substances.

Rozdział 6.

WYBRANE OBSZARY FUNKCJONOWANIA POLSKIEJ POLICJI – PERSPEKTYWY ZMIAN

Celem niniejszego artykułu jest analiza systemu funkcjonowania polskiej Policji, zarówno o charakterze wewnętrznym jak i zewnętrznym, a następnie wskazanie obszarów, które wymagają reformy. Wyselekcjonowano następujące kwestie oddziaływania na stan formacji: rekrutację do służby, czynniki wpływające na mniejsze zainteresowanie wstępowaniem w jej szeregi, organizację szkolnictwa, wakaty, policyjny budżet, relacje ze światem polityki, a także przyczyny niezadowolenia ze służby, wyrażane przez samych funkcjonariuszy. Z wymienionymi aspektami łączy się to, w jaki sposób odbierana jest Policja i sami funkcjonariusze oraz co wpływa na ten wizerunek (poza osobistymi doświadczeniami można wymienić stereotypy i medialną kreację).

Słowa kluczowe: Policja, służba, rekrutacja, policyjny budżet, apolityczność.

6.1. Wprowadzenie

Policja nie może trwać jedynie przy wzorcach myślenia i działania, które w przeszłości zapewniły jej sukces. Nie może też zachowywać się w sposób reaktywny, likwidując jedynie skutki działań z przeszłości. Musi stale się przekształcać, a nawet tworzyć czasami swój potencjał od nowa, dostosowując swoje nowe możliwości do zmieniającego się otoczenia, a dzięki generowaniu innowacyjnych rozwiązań i ich weryfikowaniu względem otoczenia stawać się jeszcze bardziej efektywna². Policja to druga co do wielkości formacja mundurowa w Polsce, zatrudniająca 99071 policjantów (przy stanie etatowym wynoszącym 103309)³ oraz 11700 pracowników cywilnych (stan etatowy – 12202)⁴. Według analiz Centrum Badań Opinii Społecznej ze stycznia 2021 roku 63% respondentów oceniła

¹ Dr Katarzyna Amrozy, Katedra Studiów Strategicznych, Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Batorego 39L, 87-100 Toruń, e-mail: amrozy@umk.pl, ORCID: 0000-0002-2215-011X.

² A. Letkiewicz, *Zmiany jako niezbędny warunek rozwoju polskiej Policji*, „Przegląd Policyjny”, 1/2021 (numer specjalny), s. 47.

³ Policjanci – stan etatowy i stan zatrudnienia (stan na 1.10.2021 r.), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34148/table> [05.11.2021].

⁴ Pracownicy Policji – etat i zatrudnienie (stan na 1.10.2021 r.), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34163/table> [05.11.2021].

działalność Policji w pozytywny sposób, a 23% w negatywny⁵. W porównaniu do wyników z lutego 2020 roku (czyli sprzed okresu pandemii koronawirusa) oznacza to spadek zaufania społecznego o 8 punktów procentowych⁶. Sondaże przeprowadzane w 2020 roku przez inne podmioty potwierdzały tę tendencję spadkową⁷. Na odbiór formacji, poza doświadczeniami własnymi oraz bliskich osób, poczuciem zagrożenia przestępczością, osobistymi przekonaniem i poglądami, stereotypami, wizerunkiem kreowanym w kulturze popularnej, oddziałują także przekazy medialne (w tym udostępnianie przez nie oraz przez innych użytkowników nieprawdziwych i niesprawdzonych informacji, ale i odbieranie formacji przez polityków, zarówno koalicyjnych, jak i opozycyjnych). Do najczęściej poruszanych spraw w przeciągu kilku ostatnich lat można wspomnieć między innymi: śmierć Igora Stachowiaka (sprawa ujawniona w 2017 roku), niewinnienie Tomasza Komendy (2018 rok), wystawianie mandatów oraz interwencje z powodu covidowych obostrzeń, zabezpieczanie miesięcznic smoleńskich i ochronę pomnika oraz reakcje w związku ze Strajkiem Kobiet, protestami przedsiębiorców, demonstracjami osób LGBT. Z pewnością interesujące będą wyniki badań dotyczących zaufania do Policji, które zostaną przeprowadzone w niedalekiej przyszłości – po części ze względu na kryzys na granicy polsko-białoruskiej. Zaangażowanie wszystkich służb doprowadziło do ogłoszenia akcji zatytułowanej #muremzapolskimmundurem, mającej na celu przekazywanie wyrazów wsparcia dla funkcjonariuszy. Ma to nastąpić za pomocą wysyłania kartek⁸, przygotowywania prac plastycznych⁹ czy zbiorce własnoręcznie upieczonych ciast oraz produktów żywnościowych, jaką zorganizowali strażacy z kuźnickiej OSP¹⁰.

Praktycznie od 1990 roku, czyli od momentu przekształcenia Milicji Obywatelskiej w Policję, formacja zmagają się z licznymi problemami natury systemowej. Wraz z jej rozwojem pojawiały się kolejne kwestie, wymagające unormowania lub przekształcenia. Jest to między innymi: dostosowywanie się do realiów współczesnego świata, zmiany przestępczości, rozwój nowych zagrożeń, ewolucja podejścia do pełnionych zadań, z naciskiem na służbę na rzecz państwa, a nie partii.

⁵ M. Feliksiak (opr.), Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań. Oceny działalności parlamentu, prezydenta, Trybunału Konstytucyjnego, policji i Kościoła, nr 7/2021, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_007_21.PDF [05.11.2021].

⁶ M. Omyła-Rudzka (opr.), Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań. Zaufanie społeczne, nr 43/2020, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_043_20.PDF [05.11.2021].

⁷ *Jak zmieniło się zaufanie do Policji w latach 2017–2020?* <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jak-zmienialo-sie-zaufanie-do-policji-w-latach-2017-2020/> [05.11.2021].

⁸ Kartkę mundurowym na granicy możesz przekazać już w placówkach Poczty Polskiej. Rozszerzamy zasięg akcji na cały kraj, <https://www.poczta-polska.pl/kartke-mundurowym-na-granicy-mozesz-przekazac-juz-w-placowkach-poczty-polskiej-rozszerzamy-zasieg-akcji-na-caly-kraj/#> [17.11.2021].

⁹ S. Wojtowicz, #MuremZaPolskimMundurem, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/pozostale-informacje/9548,MuremZaPolskimMundurem.html> [17.11.2021].

¹⁰ *Murem za mundurem*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2143458,1,murem-za-mundurem.read> [17.11.2021].

Przekształceń wymaga także sama organizacja Policji – jej struktura, przepisy w ramach prawa policyjnego.

W niniejszym artykule skupiono się na wybranych elementach funkcjonowania polskiej Policji. Przeanalizowano następujące zagadnienia: rekrutację do Policji (jej poziom, przyczyny mniejszego zainteresowania); policyjne wakaty (porównanie stanu ustawowego z rzeczywistym); budżet (a także protesty w związku z nakładami finansowymi dla formacji, zarówno funkcjonariuszy, jak i pracowników cywilnych); relacje z podmiotami o charakterze politycznym oraz przyczyny niezadowolenia ze służby. Z pewnością nie wyczerpuje to całości materii w ramach funkcjonowania Policji. Wymienione obszary są ze sobą powiązane i mogą wzajemnie na siebie oddziaływać.

6.2. Rekrutacja do służby

Niestety, kandydaci otrzymują mniejszą liczbę punktów niż w latach poprzednich. Podobnie wygląda to z testem sprawności fizycznej¹¹. Są stare, ułożone kilkanaście lat temu testy psychologiczne tak skonstruowane, że odrzucane są dwie skrajne grupy – najlepsi i najłabsi. Bierze się tę średnią¹². Na swojej stronie internetowej Policja zachęca do wstępowania w jej szeregi poprzez wskazanie następujących elementów: gwarancji stałej i ciekawej pracy, możliwości rozwoju zawodowego (nawet mimo braku doświadczenia, w tym zakresie), zapewnienia różnorodnego systemu szkoleń, stałego wynagrodzenia (razem z dodatkami i opcjami socjalnymi) oraz nabycia praw emerytalnych po wysłużeniu 25 lat¹³. Promowanie formacji odbywa się poprzez media społecznościowe (Facebook¹⁴, Instagram¹⁵, YouTube¹⁶). Ponadto oferty służby w Policji pojawiały się także na stronach wybranych urzędów pracy. Warto także nadmienić o nieoficjalnych profilach prowadzonych przez policjantów w social mediach¹⁷.

¹¹ Wypowiedź policyjnego rzecznika prasowego Mariusza Ciarki. Policja ma problem z kandydatami do służby, <https://zwnszp-katowice.pl/policja-problem-kandydatami-sluzby>, [4.11.2021].

¹² V. Krasnowska, E. Gruza, *Co z tą naszą policją jest nie tak*, <https://www.polityka.pl/tygodnik-polityka/spoleczenstwo/1750842,1,co-z-ta-nasza-policja-jest-nie-tak--rozmowa-z-prof-ewa-gruza-read> [8.11.2021].

¹³ Podstawowe informacje o doborze do służby w Policji, <https://praca.policja.pl/pwp/rekrutacja/38728,Podstawowe-informacje-o-doborze-do-sluzby-w-Policji.html> [8.11.2021].

¹⁴ Polska Policja, <https://www.facebook.com/PolicjaPL> [8.11.2021]. Liczba obserwujących: 394 tys. (stan na 8.11.2021 r.).

¹⁵ Komenda Główna Policji, https://instagram.com/policja_kgp?utm_medium=copy_link [8.11.2021]. Liczba obserwujących: 25,8 tys. (stan na 8.11.2021 r.).

¹⁶ Polska Policja, <https://www.youtube.com/user/PolicjaPL> [8.11.2021]. Liczba subskrybentów: 10,4 tys. (stan na 8.11.2021 r.).

¹⁷ Przykładami mogą tu być konta na serwisie Instagram: „Z Pamiętnika Policjantki”, „Internetowe Forum Policyjne”, „Niebieski Ja”, „Yankes Masta”, „PMF Official”, „Policja Fanpage”, „Sierżant Bagieta”. Takie profile są niejednoznacznie traktowane przez przełożonych – od pełnego poparcia, poprzez obojętność, do niechęci (co może wynikać z poczucia, że w jakiś sposób szkodzi to interesom formacji lub że zbyt wiele „pozakulisowych” informacji przedostanie się do świata zewnętrznego).

Rekrutacja do Policji składa się z sześciu etapów: testu wiedzy, testu sprawności fizycznej, badań psychologicznych, rozmowy kwalifikacyjnej, komisji lekarskiej oraz ankiety bezpieczeństwa osobowego¹⁸. Przykładowe pytania i ich zakres, filmiki z nagraniami ze „sprawnościówki” czy test multiselect są powszechnie dostępne. W Internecie można także znaleźć oferty publikacji oraz kursów przygotowujących do policyjnego naboru.

Problemy związane z rekrutacją do Policji są powiązane z ogólną sytuacją na rynku pracy w Polsce, a także z trendami demograficznymi. Kilkanaście lat temu służbę w formacji postrzegano jako stałą „pracę w budżetówce”, która umożliwia przejście na emeryturę po przesłużeniu 15 lat. Niekiedy wiązało się to ze słabą motywacją do podjęcia służby (wygoda, brak lepszych ofert pracy).

Na zmniejszone zainteresowanie rekrutacją do Policji wpływa kilka czynników¹⁹. Przede wszystkim – niskie zarobki, w porównaniu z innymi branżami, ale także większa odpowiedzialność, jaka wiąże się z pełnieniem służby (nie jest to praca, a co za tym idzie, należy mówić o dyspozycyjności). Zwłaszcza można to odnieść do zarobków cywilnych ekspertów do spraw cyberbezpieczeństwa – formacja nie jest w stanie zaoferować im konkurencyjnych stawek, w związku z czym najlepsze osoby z reguły trafiają do sektora prywatnego lub do innych służb. Sami funkcjonariusze nie zawsze zachęcają zainteresowanych wstąpieniem w policyjne szeregi (np. na branżowych forach lub pod artykułami o takiej tematyce) do podjęcia takiej decyzji.

Policyjni związkowcy zwracali uwagę, że kolejnym argumentem na rzecz zmniejszenia atrakcyjności służby mogły być zmiany systemu emerytalnego z 2013 roku, podnoszące minimalny wiek przechodzenia na emeryturę z 15 na 25 lat i po ukończeniu 55 roku życia²⁰. Poprzedni układ traktowano niekiedy jako „przywilej” (jak i w odniesieniu do innych grup zawodowych), choć miało to raczej służyć zrekompensowaniu trudów służby, przynajmniej wobec funkcjonariuszy z pierwszej linii. Od 2019 roku nie obowiązuje wymóg wieku, w związku z czym mundurowi nabywają uprawnienia emerytalne po odsłużeniu 25 lat²¹.

Coraz częściej porusza się także kwestię jednakowych procedur rekrutacyjnych dla wszystkich, co miałyby zniechęcać część osób do zgłaszania swoich

¹⁸ *Jak zostać policjantem*, <https://praca.policja.pl/pwp/informacje/38758,dok.html> [8.11.2021].

¹⁹ Zob. też: M. Skrabarczyk, *Motywacja kandydatów do pracy w policji na przykładzie słuchaczy Wyższej Szkoły Policji w Katowicach*, [w:] P. Polko, S. Czerwińska, *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych – dylematy działań organizacyjnych podejmowanych w sferze bezpieczeństwa*, Dąbrowa Górnicza 2016.

²⁰ Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin, ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2012 r., poz. 664.

²¹ *Emerytury mundurowe od 1 lipca 2019 r. – nowe zasady*, <https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-mundurowe/3018152,Emerytury-mundurowe-od-1-lipca-2019-r-nowe-zasady.html> [3.12.2021].

kandydatur (na przykład mniej sprawnych fizycznie). Argumentuje się, że specjaliści z zakresu cyberbezpieczeństwa nie wykonują zadań takich jak chociażby funkcjonariusze pionu prewencji – potrzebują do tego innych umiejętności, więc mogliby podlegać innym kryteriom.

Osoby zajmujące się policyjną rekrutacją zwracają uwagę na coraz niższy poziom kandydatów i na uzyskiwane przez nich coraz słabsze wyniki. Niekoniecznie musi to być związane z poziomem edukacji. Zgodnie z przepisami prawa policyjnego o przyjęcie do służby mogą ubiegać się osoby, które nie posiadają zdanej matury. Na stronie Policji brakuje konkretnych danych w tym zakresie. Znajduje się tam jedynie informacja dotycząca poziomu wykształcenia samych funkcjonariuszy. 57020 policjantów ma wykształcenie wyższe, 3291 – policealne, 38741 – średnie, a 19 – zawodowe lub podstawowe²².

W rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z kwietnia 2012 roku²³ test sprawności fizycznej albo rozmowę kwalifikacyjną można było powtórzyć po upływie minimum 6 miesięcy od dnia odstąpienia od prowadzenia. Niezaliczenie testu psychologicznego, ustalenia zdolności fizycznej i psychicznej, postępowania sprawdzającego oraz z powodu następujących przyczyn: niespełnienia ustawowych wymagań²⁴, zatajenia lub podania nieprawdziwych danych w kwestionariuszu osobowym i niepoddania się przez kandydata czynnościom lub etapom przewidzianym w postępowaniu kwalifikacyjnym, wiązało się z koniecznością odczekania minimum 12 miesięcy. W lipcu 2020 roku, w związku z sytuacją pandemiczną, zmieniono okres karencji przystępowania do wybranych części rekrutacji²⁵. W przypadku testu sprawności fizycznej ten czas skrócono do 2 miesięcy. W przypadku rozmowy kwalifikacyjnej lub ustalenia zdolności psychicznej i fizycznej jest to minimum 6 miesięcy od dnia odstąpienia od jego prowadzenia, a testu psychologicznego – minimum 10 miesięcy (przy czym sam test przeprowadza się nie wcześniej niż 12 miesięcy od dnia przystąpienia do niego). Ponadto pozytywny wynik z testu psychologicznego zachowuje ważność przez 24 miesiące

²² *Policjanci – globalny stan zatrudnienia według stażu służby, wieku i wykształcenia* (stan na 1.10.2021 r.), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34157/table> [5.11.2021].

²³ Zgodnie z treścią art. 25: Służbę w Policji może pełnić obywatel polski o nieposzlakowanej opinii, który nie był skazany prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, korzystający z pełni praw publicznych, posiadający co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do służby w formacjach uzbrojonych, podległych szczególnej dyscyplinie służbowej, której gotów jest się podporządkować, a także dający rękojmię zachowania tajemnicy stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych. Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. z 1990 r., Nr 30, poz. 179 (z późn. zm.), art. 25.

²⁴ Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 18 kwietnia 2012 r. w sprawie postępowania kwalifikacyjnego w stosunku do kandydatów ubiegających się o przyjęcie do służby w Policji, Dz.U. z 2012 r., poz. 432.

²⁵ Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z dnia 10 lipca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie postępowania kwalifikacyjnego w stosunku do kandydatów ubiegających się o przyjęcie do służby w Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 1271.

od dnia jego przeprowadzenia, a nie 12 miesięcy, jak było to ustalone wcześniej. Być może wiąże się to z faktem, że potencjalni kandydaci odpadali najczęściej właśnie na części psychologicznej, mającej ocenić predyspozycje intelektualne, zachowania społeczne kandydata, jego stabilność i postawę w pracy²⁶. Badanie odbywa się za pomocą testu komputerowego (tak zwanego Multiselecta) oraz rozmowy psychologa z kandydatem (dotyczącej jego doświadczeń, postaw oraz predyspozycji do podjęcia służby). W ramach policyjnej rekrutacji (w przeciwieństwie do Straży Granicznej oraz służb specjalnych) nie jest stosowany wariograf²⁷.

W 2017 roku opublikowano dane, w których pokazano, ile osób starało się o policyjny etat na przestrzeni 10 lat²⁸. Według tych informacji najgorsza sytuacja miała miejsce w 2008 roku – 4,12 kandydata na jedno miejsce, a najlepsza w 2010 roku – 10,14. Ogólna średnia na ten okres wynosiła 7,22. Trudno to zestawić z innymi branżami, prędy – z pozostałymi służbami mundurowymi. Arkadiusz Chechelski, na podstawie badań ankietowych (co prawda na niewielkiej grupie) wskazywał, że: *Stosunek badanych kandydatów do służby w Policji jest pozytywny i wynika przede wszystkim z fascynacji oraz prawidłowo ukierunkowanych postaw moralnych i patriotycznych*²⁹.

Problem policyjnej rekrutacji można zatem podsumować następująco: dla zachowania ciągłości służby oraz optymalnego poziomu zabezpieczenia potrzebni są właściwi kandydaci, których będzie można przeszkolić i którzy będą prawidłowo wykonywali swoje zadania. Jednocześnie kryteria przyjmowania do formacji nie mogą zostać ani za bardzo obniżone, ani podwyższone. Odpowiednio prowadzony nabór powinien selekcionować kandydatów o niewłaściwych cechach czy też predyspozycjach, by unikać problemów w przyszłości. Niewłaściwą rekrutację, a na dalszym etapie zbyt krótkie lub wyłącznie praktyczne szkolenie, można uznać za zagrożenie dla bezpieczeństwa policjantów oraz osób, wobec których będą podejmowali działania. Może to także przyczyniać się do negatywnego odbioru Policji wśród społeczeństwa i postrzegania funkcjonariuszy jako ludzi o niskich

²⁶ *Etapy postępowania kwalifikacyjnego*, <https://praca.policja.pl/pwp/rekrutacja/informator-dla-kandyda/38735,3-Etapy-postepowania-kwalifikacyjnego.html> [13.11.2021].

²⁷ W Policji badania poligraficzne mają służyć określeniu predyspozycji danego funkcjonariusza do pełnienia służby na określonych stanowiskach lub w określonych komórkach organizacyjnych, zwłaszcza ustaleniu: lojalności wobec służby, czy nie czerpie on nieuprawnionych korzyści w służbie, a także patologii i niepożądanych uzależnień w służbie. Podczas badania poligraficznego nie zadaje się pytań dotyczących wyznania oraz preferencji seksualnych i politycznych. Przebieg badania jest rejestrowany (obraz i dźwięk), a jeśli jego wynik jest niejednoznaczny, takie badanie można powtórzyć tylko jeden raz w ciągu 30 dni. M. Gołaszewski, P. Markowicz, J. Jastrzębska, *Postrzeżenie badań poligraficznych w Polsce oraz ich użyteczność w służbach i innych obszarach działalności*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 18 (10)/2018, s. 161.

²⁸ *9,6 chętnych na jedno miejsce do pracy w policji*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/9-6-chetnych-na-jedno-miejsce-do-pracy-w-policji-7539312.html> [2.12.2021].

²⁹ A. Chechelski, *Czym kierują się kandydaci ubiegający się o przyjęcie do służby w Policji*. Część II, „Policyjne Forum Szkoleniowe”, 1/2017, s. 53. Zob. także: A. Chechelski, *Czym kierują się kandydaci ubiegający się o przyjęcie do służby w Policji*. Część I, „Policyjne Forum Szkoleniowe”, 1/2016.

kompetencjach, nieprzygotowanych do pełnienia służby, o niewłaściwych cechach psychicznych, agresywnych, przejawiających poczucie bezkarności. Dodatkowo sytuacja związana ze światową pandemią Covid-19 przełożyła się na prowadzone postępowania rekrutacyjne (wstrzymanie naboru, wydłużenie procedury, problemy z dostarczaniem dokumentów, realizacja testów i komisji), co z pewnością nie poprawiło kadrowych warunków.

6.3. Policyjne wakaty

Pamiętać jednak należy, że ważniejsza od szybkiego uzupełnienia wakatów jest jakość kandydatów, która następnie będzie przekładała się na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców stolicy. Ważne pozostaje również to, by kandydaci składający dokumenty mieli świadomość, że decydują się na służbę, a nie tylko pracę³⁰. Z powyżej przedstawioną kwestią rekrutacji ściśle łączy się problem z policyjnymi wakatami. Według policyjnych danych do 1 października 2021 roku przyjęto 1024 funkcjonariuszy, zwolniono 238, a wakaty wynosiły 4259 osób³¹. Najwięcej funkcjonariuszy brakuje w garnizonie stołecznym, łódzkim oraz katowickim. Niewielka część, bo zaledwie 21 etatów spośród wszystkich, jest finansowana przez samorządy lokalne – liczba ta zmniejsza się z roku na rok.

Jakie mogą być przyczyny rezygnacji ze służby? Warto wskazać na: skonfrontowanie wyobrażeń z policyjną rzeczywistością (zwłaszcza w obliczu serialowo-filmowej wizji), wypalenie zawodowe, przeciążenie obowiązkami (wykonywanie obowiązków za brakujących funkcjonariuszy), wciąż niewystarczające zaplecze socjalno-sprzętowe, niskie zarobki w stosunku do ponoszonej odpowiedzialności. Pieniądze przeznaczane na nieobsadzone stanowiska są przenoszone na inne wydatki, a nie na dodatki dla mundurowych. Konkurencja dla Policji to nie tylko sektor prywatny, ale i inne formacje, zachęcające policjantów do przechodzenia w ich szeregi. Od kilku lat podnosi się także kwestię, raczej niewystępującą wcześniej, czyli odchodzenie osób po uczestnictwie w zaledwie kilku dniach szkoły policyjnej.

Braki kadrowe uniemożliwiają płynne zastępowanie osób przechodzących na emeryturę młodymi funkcjonariuszami, tak, by udało się ich przeszkolić przez starszych kolegów i koleżanki. Wielu policjantów pozostaje na służbie z wiedzą z kursu podstawowego, nie są kierowani na szkolenia specjalistyczne ani nie kształcą się dodatkowo we własnym zakresie. Wiąże się to także z ogólnym niewykorzystywaniem policyjnych emerytów. Rzadko kiedy proponuje się im stanowiska szkoleniowe, logistyczne, doradcze lub cywilne. W skali państwa oznacza to straty, zarówno finansowe (środki przeznaczone na przeszkolenie funkcjonariuszy), jak i organizacyjne (ich wiedza i doświadczenie nie są wykorzystywane). Po

³⁰ Wypowiedź stołecznego rzecznika prasowego Sylwestra Marcza. Wakaty w „drużynie Kulsona”, <https://www.infosecurity24.pl/wakaty-w-druzynie-kulsona> [3.12.2021].

³¹ Policjanci – stan etatowy i stan zatrudnienia, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34148/table> [05.11.2021].

części przyczynia się to do zasilania sektora prywatnego byłymi mundurowymi, którzy mają odpowiednią praktykę i wiedzę. Dodatki motywacyjne, mające skłaniać policjantów do dłuższego zostawania na służbie, nawet po uzyskaniu uprawnień emerytalnych, nie wystarczają do rozwiązania problemu. W tym kontekście nie można nie wspomnieć o kontrowersyjnej ustawie dezubekizacyjnej.

Pandemia koronawirusa przyczyniła się również do zmian w ramach przebiegu policyjnego kursu podstawowego, który został skrócony, a materiał szkoleniowo-przygotowawczy ograniczony. Przed tym okresem nauka w jednej z pięciu placówek (Szczytno, Piła, Słupsk, Katowice, Legionowo) wynosiła 140 dni, co przekładało się na około 1100 godzin lekcyjnych. W początkowej fazie zmniejszono ten wymiar do 64 dni (około 485 godzin)³², a następnie do 96 dni (około 742 godzin)³³. Obecnie powrócono do pierwotnego stanu – 144 dni (około 1123 godzin)³⁴. Zdaniem zarówno policyjnych związkowców, specjalistów, jak i obecnego Komendanta Głównego, gen. insp. dra Jarosława Szymczyka, nawet półroczne szkolenie jest niewystarczające, zwłaszcza na tle porównania z innymi państwami. Według kadry kierowniczej braki w szkoleniu powinny być nadrabiane w ramach adaptacji zawodowej, ale także podczas kursów uzupełniających. Trudno stwierdzić, czy będą to rozwiązania wystarczające i czy pozwolą one na zmniejszanie poziomu ryzyka dla funkcjonariuszy.

System policyjnego szkolenia był krytykowany w służbowym środowisku oraz wśród ekspertów już wcześniej. Jak zauważano: *To mało kosztuje, ale z perspektywy interesu społecznego można go uznać za „ewidentne nieporozumienie”*³⁵. Zbyt mało ćwiczeń i zajęć praktycznych skutkuje niedostatecznym przygotowaniem do służby. Poruszano także kwestie nieprawidłowo zakreślonych priorytetów nauczania oraz niedostatecznego dostosowania do współczesnych realiów (chociażby z zakresu cyberprzestępczości czy zadań specjalistycznych). Inna kwestia to poziom kadry w szkołach policyjnych³⁶ – nie zawsze są to praktycy czy osoby o odpowiednich kompetencjach.

³² Decyzja nr 277 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 października 2020 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego realizowanego w warunkach ogłoszonego stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii.

³³ Decyzja nr 158 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2021 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego realizowanego w warunkach ogłoszonego stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii.

³⁴ Decyzja nr 191 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 lipca 2021 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego.

³⁵ G. Zawadka, *Jak związkowcy chcą naprawić policję*, <https://www.rp.pl/inne-sluzby/art10402331-jak-zwiazkowcy-chca-naprawic-policje> [04.11.2021].

³⁶ Fragment raportu Najwyższej Izby Kontroli z 2012 roku: Zdaniem NIK wiele do życzenia pozostawia też przygotowanie zawodowe kadry zatrudnionej w szkołach i ośrodkach szkoleniowych, szczególnie w Policji i Państwowej Straży Pożarnej. Przykładowo w WSP w Szczytnie ponad 70 proc. nauczycieli akademickich posiadało jedynie tytuł magistra. Z kolei w warszawskiej Szkole Głównej Służby Pożarnej zdarzały się przypadki, że na stanowisku asystenta i adiunkta zatrudniano osoby bez wymaganych stopni naukowych. Zatrudniano tam też zbyt małą liczbę wykładowców w stosunku do realizowanych zadań. Nauczyciele musieli brać na siebie dodatkowe

6.4. Budżet Policji

*W konsekwencji stan budynków nie zapewniał właściwych warunków służby i pracy, a obywatelom – godziwych warunków obsługi*³⁷. Wydatki z budżetu państwa, przeznaczane na Policję, od lat znajdują się na podobnym poziomie i według szacunków stanowią około 0,5% polskiego PKB (dla porównania – Siły Zbrojne mają podobną liczbę funkcjonariuszy i ustawowo uchwalane nakłady z PKB w wysokości około 2%). Najwyższa Izba Kontroli w 2019 roku sugerowała wprowadzenie podobnych zapisów wobec Policji, uzależniających przekazywanie środków pieniężnych na służby z produktem krajowym brutto³⁸. Fundusze przeznaczane w ramach spraw wewnętrznych, a dokładniej działu bezpieczeństwa publicznego i ochrony przeciwpożarowej obejmują: dotacje i subwencje, świadczenia na rzecz osób fizycznych, wydatki bieżące jednostek budżetowych, wydatki majątkowe oraz współfinansowanie projektów z udziałem środków Unii Europejskiej. W przypadku Policji wyszczególnionymi jednostkami są: Centralne Biuro Śledcze Policji, Komenda Główna Policji, jednostki terenowe, komendy wojewódzkie i powiatowe. Dodatkowo, jednostką, dla której zaplanowano dotacje celowe, jest Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji. Należy także wspomnieć o środkach pochodzących z Funduszu Wsparcia Policji.

Zdaniem samych policjantów oraz części ekspertów nakłady ponoszone na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa są niewystarczające. Policyjny sprzęt, mimo prowadzonych od lat programów modernizacyjnych, wciąż przedstawiany jest jako niedostateczny, przestarzały. W 2012 roku Najwyższa Izba Kontroli informowała: *Przeprowadzone przez kontrolerów oględziny wykazały, że stan techniczny obiektów należących do jednostek jest zły, a w niektórych przypadkach katastrofalny. Kontrolerzy odnotowali m.in. nieszczelne dachy i okna, uszkodzone i zużyte wykładziny podłogowe oraz łuszczącą się farbę na ścianach i sufitach. Nieodpowiednie były także warunki sanitarno-higieniczne*³⁹.

Policyjna pensja składa się z wynagrodzenia zasadniczego, zależnego od grupy zaszerogowania, dodatku stażowego oraz dodatków służbowego/funkcyjnego i za stopień, oprócz tego wlicza się mundurówka, nagroda roczna („trzy-nastka”) i świadczenia socjalne⁴⁰. Na niezadowolenie starszych funkcjonariuszy może nakładać się, obowiązujące od 2020 roku, zwolnienie z opodatkowania

zajęcia, przez co przekraczali ustalone pensum nawet o 300 procent. NIK o szkoleniach służb mundurowych, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkoleniach-sluzb-mundurowych.html> [2.12.2021].

³⁷ *NIK o warunkach pracy Policji i Straży Granicznej*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-warunkach-pracy-policji-i-strazy-granicznej.html> [12.11.2021].

³⁸ *Marsz mundurowych ku nowoczesności*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/marsz-mundurowych-ku-nowoczesnosci.html> [01.12.2021].

³⁹ *NIK o warunkach pracy Policji i Straży Granicznej*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-warunkach-pracy-policji-i-strazy-granicznej.html> [12.11.2021].

⁴⁰ *Zarobki policjantów 2020 r.*, <https://info.policja.pl/inf/organizacja/zarobki-policjantow/196839,Zarobki-policjantow-2020-r.html> [8.11.2021].

wynagrodzeń osób przed ukończeniem 26 roku życia (PIT zerowy)⁴¹. Oznacza to, że niekiedy policjanci młodszy stażem zarabiają więcej niż bardziej doświadczeni koledzy i koleżanki. Natomiast patrząc z drugiej strony, mundurowi po ukończeniu tego wieku mogą być zniechęceni uzyskiwanym dochodem i mogą zacząć rozglądać się za lepszymi ofertami. Należy także mieć na uwadze rosnącą inflację oraz wzrost kosztów życia, zwłaszcza w większych miastach. Dodatkowo, bez zgody przełożonego, policjanci nie mają możliwości legalnego zarobkowania poza służbą. Część z nich, poza inwestowaniem w sprzęt (który powinien być zapewniony przez przełożonych), wykupuje także dodatkowe ubezpieczenie.

W październiku 2018 roku w Warszawie miała miejsce manifestacja służb mundurowych, będąca pokłosiem rozpoczętego w lipcu protestu funkcjonariuszy (zarówno Policji, jak i Straży Granicznej, Służby Więziennej, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Celno-Skarbowej). Przedstawiciele Federacji Związków Zawodowych Służb Mundurowych, Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych, Forum Związków Zawodowych, przewodniczący Europejskiej Unii Policji (EPU) oraz reprezentanci związków zawodowych z Węgier, Czech i Łotwy, razem z liniowymi mundurowymi demonstrowali początkowo pod Pałacem Prezydenckim, a następnie Kancelarią Prezesa Rady Ministrów⁴². Domagano się przyznania podwyżek w wysokości 650 zł, powrotu do systemu emerytalnego sprzed 2013 roku, odmrożenia waloryzacji pensji oraz przywrócenia godności służby. Protest, określany mianem „psiej/niebieskiej grypy”, przejawiał się udzielaniem pouczeń zamiast wystawianiem mandatów za wykroczenia (co wiązało się ze spadkami wpływów do budżetu państwa), stosowaniem strajku włoskiego – polegającego na drobniagowym wykonywaniu czynności służbowych i dokładnym przestrzeganiu przepisów oraz na masowym braniu zwolnień lekarskich (według różnych szacunków na L4 mogło znajdować się wówczas około 30 tys. funkcjonariuszy), co zdecydowanie wpływało na stan formacji i poziom wykonywanych obowiązków. Dodatkowym czynnikiem na rzecz jak najszybszego rozwiązania sytuacji były zbliżające się obchody Narodowego Święta Niepodległości, które od 2010 roku wymagały zwiększonego zaangażowania służb, zwłaszcza na obszarze Warszawy. Policjantom zabezpieczającym to wydarzenie oferowano dodatkowe premie. Policijni związkowcy oraz przedstawiciele Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji podpisali w październiku 2018 roku porozumienie. Zakładało ono przyznanie podwyżki wynagrodzeń od stycznia 2019 roku o 655 zł brutto oraz nie mniejszej niż 500 zł brutto od stycznia w następnym roku, dla każdego funkcjonariusza w równej kwocie⁴³. Nadgodziny miały być płatne w 100%.

⁴¹ PIT zerowy – ulga dla młodych do 26 roku życia, <https://www.e-pity.pl/ulga-dla-mloдых-pit-zerowy/> [8.11.2021].

⁴² „Jest nas ok. 20 000”. Protest służb mundurowych, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-10-02/w-poludnie-protest-sluzb-mundurowych-w-warszawie-walcza-o-podwyzki-i-zmiany-w-emeryturach/> [12.11.2021].

⁴³ Protest służb mundurowych dobiegł końca. Związkowcy i MSWiA podpisali porozumienie, <https://www.infosecurity24.pl/jankowski-konczymy-akcje-protestacyjna-mundurowi-dogadali-sie-z-mswia/> [12.11.2021].

Nie udało się powrócić do zasad poprzedniego systemu emerytalnego, zrezygnowano jedynie z konieczności ukończenia 55 roku życia przed przejściem na to świadczenie.

Zdaniem części policjantów ustalone wówczas postanowienia nie zostały do końca zrealizowane, zwłaszcza w zakresie podwyżek. Podnoszą także konieczność zmian w przepisach dotyczących prawnej ochrony wizerunku funkcjonariuszy w Internecie, unormowania służby w niedziele i święta oraz usprawnienia systemu motywacyjnego⁴⁴. Można zaobserwować narastający konflikt między Niezależnym Samorządnym Związkiem Zawodowym Policjantów⁴⁵ (będącym stroną porozumienia sprzed trzech lat), a uczestnikami Wielkiego Protestu Mundurowych, wyrażającymi swoje opinie na Facebooku⁴⁶. Protest dotyczący kwestii wynagrodzeń w 2021 roku objął także pracowników cywilnych służb mundurowych (pikietowali pod hasłem „Szacunek i godna płaca”).

6.5. Relacje z podmiotami o charakterze politycznym

*Jednak Policja jest papierkiem lakmusowym stanu wspólnoty i tworzącego ją państwa*⁴⁷. Zarówno media, społeczeństwo, jak i sami funkcjonariusze zwracają uwagę na relacje policjantów z podmiotami o charakterze politycznym. Najczęściej ma to miejsce w przypadkach, w których dochodziło do wyraźnego zachwiania stosunków służbowych. Takie sytuacje to chociażby „blue taxi”, wycinanie konfetti na spotkanie z ministrem, przebieranie policjantów za anioły, dostarczanie jedzenia do pociągu dla pani minister. Z pewnością nie są to jedyne takie przykłady, raczej te najbardziej nagłośnione. Odrębną grupę stanowią sytuacje i wydarzenia, które mogą, ale nie muszą być rozpatrywane poprzez kontekst polityczny: przede wszystkim podejmowanie działań wobec określonych osób, środowisk, grup czy też zjawisk (kibice, LGBT, uczestnicy protestów pod Pałacem Prezydenckim, górnicy, dopalacze, przemoc domowa, bezpieczeństwo ruchu drogowego). Do innych form należy: ustawowe zwiększanie/zmniejszanie uprawnień, przyznawanie dodatkowych funduszy lub zwiększanie środków finansowych w ramach budżetu państwa, nagradzanie, finansowanie przez samorządy lokalne i inne podmioty, mianowanie funkcjonariuszy na stanowiska, startowanie w wyborach, nadzór nad formacją.

Ustawowe zapisy regulujące te relacje odnoszą się do kilku aspektów. Komendanta Głównego powołuje i odwołuje Prezes Rady Ministrów, na wniosek

⁴⁴ Koniec „psiej grypy”? Policja i służby mundurowe porozumiały się z MSWiA, <https://www.money.pl/gospodarka/koniec-psiej-grypy-policja-i-sluzby-mundurowe-porozumialy-sie-z-mswia-6686649062836768a.html> [12.11.2021].

⁴⁵ Wielki Protest Facebookowych Mundurowych, <https://nszpz.pl/aktualnosci/wielki-protest-facebookowych-mundurowych/> [12.11.2021].

⁴⁶ R. Szmarski, Zwierzęcy folwark związkowych bossów, <https://portal-mundurowy.pl/index.php/component/k2/item/14398-zwierzeczy-folwark-zwiazkowych-bossow> [12.11.2021].

⁴⁷ B. Brzyski, *Starcie porządku z chaosem*, „Rzeczpospolita”, 17-18 października 2020 r., dodatek „Plus Minus”, s. 4.

ministra właściwego do spraw wewnętrznych. Ten sam minister nadzoruje policyjne działania oraz jest odpowiedzialny za jej finansowanie z budżetu państwa (zarówno środki przeznaczone na Policję, modernizację, rezerwy celowe, jak i ustalanie liczby etatów oraz na emerytury). Już te elementy wskazują na konieczność współpracy między podmiotami oraz na częściowo polityczne wyznaczanie zadań i kontrolowanie ich wykonania (często ogłaszane na wspólnych konferencjach prasowych). Zwraca się uwagę na „karuzelę stanowisk”, która ma miejsce po wygranych przez daną partię wyborach, ale i po ministerialnych zmianach na stanowiskach. Przytaczany niekiedy w dyskusjach art. 63 ustawy o Policji nie odnosi się do apolityczności, ale do apartyjności i z pewnością nie może służyć wyjaśnianiu wzajemnych stosunków.

Kojarzenie służby z władzą polityczną poprzez jej instrumentalizację, wykorzystywanie do bieżących walk, bez myślenia o długofalowych konsekwencjach negatywnie rezonuje na wizerunek formacji, ale i każdego funkcjonariusza. Policjanci mimowolnie stają się symbolem podziału społeczeństwa na rządzących („oni”) i rządzonych („my”)⁴⁸.

6.6. Przyczyny niezadowolenia ze służby

*Policjanci nie boją się wykonywać obowiązków służbowych, boją się absurdów, które nią zawładnęły*⁴⁹. Wymienione powyżej czynniki nakładają się na szerokie spektrum powodów niezadowolenia policjantów ze służby. Z pewnością każdy z funkcjonariuszy mógłby nakreślić inne, subiektywnie oceniane aspekty. Najczęściej na pierwszym miejscu podnosi się zbyt niskie wynagrodzenie w stosunku do stopnia podejmowanego ryzyka oraz niedostateczne środki przeznaczone na Policję.

W ostatnich latach wzrasta poziom oraz liczba agresji słownej i fizycznej wobec przedstawicieli służb mundurowych. Na stronie internetowej Policji w zakładce „Ataki na policjantów” wymieniane są konkretne wydarzenia, w trakcie których doszło do naruszenia nietykalności cielesnej, napaści lub znieważenia funkcjonariuszy. W listopadzie 2021 roku, w sądzie w Kamiennej Górze, opublikowano wyrok, zawierający następujące stwierdzenia: *Policjanci nie powinni być przewrażliwieni, bo w pracy mają do czynienia z przestępcami, którzy nie szanują ani prawa ani jego stróżów. (...) Zwroty takie jak „pały”, „psy” czy „krawężniki” nie znieważają policjantów. (...) Policjanci nie pracują w balecie*⁵⁰. Sędzia dodatkowo argumentował, że podobne określenia padały w filmie *Psy* i nikt tam nie czuł

⁴⁸ Zob.: K. Amrozy, *Bliskość ulic Puławskiej i Batorego. Apolityczność polskiej Policji w latach 2007–2015*, Toruń 2021.

⁴⁹ S. Koniuszy, S. Krupiński, *Policjanci nie boją się wykonywać obowiązków służbowych, boją się absurdów, które nią zawładnęły*, <http://archiwum.zwnszp.olsztyn.pl/aktualnosci/1025-policjanci-nie-boja-sie-wykonywania-obowiazkow-sluzbowych-policjanci-boja-sie-absurdow-ktore-zawladnely-policja> [4.12.2021].

⁵⁰ *Na policję można mówić „psy”? Zapadł kontrowersyjny wyrok*, <https://www.o2.pl/informacje/na-policje-mozna-mowic-psy-zapadl-kontrowersyjny-wyrok-6700225445608384a> [3.12.2021].

się nimi urażony. Stoi to niejako w sprzeczności do wypowiedzi obecnego Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Mariusza Kamińskiego, który postulował podwyższanie kar za hejt i stosowanie gróźb wobec policjantów oraz ich rodzin. Również Komendant Główny gen. insp. dr Jarosław Szymczyk wystosował list do funkcjonariuszy, zawierający podziękowania, słowa wsparcia i wrażliwą niezgodę na niewłaściwe traktowanie mundurowych, pracowników cywilnych i bliskich tych osób⁵¹.

Kolejną kwestią, na którą zwracają uwagę policjanci, są ich przełożeni. Dla funkcjonariuszy mniejsze znaczenie ma to, kto aktualnie pełni funkcję komendanta głównego, podczas codziennej służby najbardziej liczy się bezpośredni przełożony, bowiem od jego decyzji zależą awanse, szkolenia, sposoby realizacji zadań. Niestety: *O większości swoich przełożonych policjanci nie mają dobrego zdania. Najczęściej mówią, że szef nie jest dla nich autorytetem. Brak mu kompetencji, wiedzy i doświadczenia. Często nie panuje nad tym, co się dzieje w jednostce i nie potrafi podejmować decyzji. A przy tym czepia się i kłamie. I boi się wszystkiego. Najbardziej szefa nad sobą*⁵². Ma to związek ze sposobem powoływania szefów na poszczególnych szczeblach – brak kadencyjności czy chociażby jasnych procedur powoduje, że nigdy nie wiedzą, za co i kiedy mogą zostać odwołani. Skłania to do większej uległości, unikania brania odpowiedzialności, braku angażowania się. Do relacji z przełożonymi Andrzej Dziedzic dodaje jeszcze takie punkty jak: *niejasne zasady oceniania przez przełożonych [w tym przypisywanie sobie sukcesów podwładnych – K.A.], presja wyniku i statystyk, niesprawiedliwe traktowanie, łatwość zastosowania kary dyscyplinarnej*⁵³.

Samobójstwa, wypalenie zawodowe, narastające frustracje, problemy rodzinne – to kolejna grupa problemów dotyczących funkcjonariuszy. Składa się na nie nadmierna ilość obowiązków (ze względu na braki kadrowe i rosnące wymagania), przerost „papierologii”, mało stabilny grafik i nieustanna dyspozycyjność, brak jasnej i wielotorowej ścieżki kariery, niesprawiedliwe pomówienia. Można też zastanowić się, czy policjanci są dostatecznie przygotowani do zmierzenia się z agresją, zarówno fizyczną jak i słowną, ze strony innych osób i do konieczności stosowania środków przymusu bezpośredniego. Wciąż funkcjonują szkodliwe stereotypy⁵⁴ na przykład o: policjantach-milicjantach, łapówkarzach, alkoholikach na

⁵¹ Komendant Główny Policji do policjantów, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/188879,Komendant-Glowny-Policji-do-policjantow.html> [4.12.2021].

⁵² A. Krawczyńska, *Widziane z dołu*, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2007/numer-27-062007/28662,Pokonani.html> [04.11.2021].

⁵³ A. Dziedzic, *Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe*, https://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=300008719&html_tresc_id=300008729&html_klucz=19558&html_klucz_spis= [2.12.2021].

⁵⁴ Zob.: A. Kmon, *Wizerunek policji na podstawie wyników badań opinii publicznej*, [w:] M. Zrałek, A. Frączkiewicz-Wronka, *Policja jako instytucja bezpieczeństwa publicznego. Perspektywa osób starszych*, Sosnowiec 2016. Autorka w wymienionej publikacji zestawiała pozytywne, negatywne oraz neutralne elementy przypisywane przez osoby badane poszczególnym rodzajom policyjnej

służbie, kobietach nienadających się do zadań, twardzielach, nieudacznikach rodem z dowcipów, policjantach nieprzygotowanych fizycznie i otyłych, „darmozjadach” opłacanych z „moich” podatków.

W ostatnim fragmencie tej części należy wskazać, że w Policji, jak w każdej grupie zawodowej, były, są i będą osoby, które nigdy nie powinny się w niej znaleźć. Jednostki agresywne, skorumpowane, przekraczające swoje uprawnienia, starające się na siłę przypodobać przełożonym, stosujące nieadekwatne i przesadzone reakcje. Bez prawidłowego zarządzania, kontroli, transparentności oraz prawidłowych norm kultury organizacyjnej tacy funkcjonariusze będą szkodzili reprezentowanej formacji. Dlatego istotne wydaje się uczciwe rozpatrywanie skarg na policjantów⁵⁵, prowadzenie rzetelnej i wyważonej polityki informacyjnej (nie skupiającej się wyłącznie na przekazywaniu pozytywnych wiadomości, ale i na nieunikaniu trudnych tematów), zarówno przez policyjnych rzeczników, jak i na stronach internetowych i w mediach społecznościowych.

6.7. Zakończenie

(...) *Policja, przy całym swoim profesjonalizmie, jest uznawana za emanację państwa* (...) ⁵⁶. Przeanalizowane w artykule obszary wydają się tymi, które wymagają najpilniejszych zmian. Nie wszystkie zostały zawarte, a niektóre tylko zasygnalizowano. Nie brakuje pomysłów na ich rozwiązanie – nie ma za to, przede wszystkim, politycznej woli ku temu. Na dłuższą metę sama poprawa kwestii finansowych zapewne nie okaże się skuteczna, o ile nie pójdą za tym realne działania. By je przeprowadzić, warto wsłuchać się w głosy policjantów (nie tylko tych skupionych wokół związku zawodowego) i ekspertów.

Koncepcje systemowych rozwiązań policyjnych problemów to między innymi: kadencyjność Komendanta Głównego Policji⁵⁷, wybieranie komendanta przez Sejm, ponowne wprowadzenie procedur konkursowych na wyższe stanowiska, wprowadzenie pisemnego i zawierającego uzasadnienie sposobu odwoływania komendantów, zmianie podległości z ministra na premiera, zwiększenie decentralizacji, rozdzielenie funkcji Policji i innych służb. Rafał Batkowski proponował przykładowo takie rozwiązania: *powołanie niezależnej instytucji kontrolnej; powrót do pomysłu służby kontraktowej (quasi kandydackiej) w OPP, jako*

służby (dzielnicowi, ruch drogowy, ogniwa patrolowo-interwencyjne, dochodzeniowo-śledcze, oficerowie Centralnego Biura Śledczego Policji).

⁵⁵ Przez takie organy jak: Biuro Spraw Wewnętrznych Policji, Rzecznika Praw Obywatelskich, prokuraturę.

⁵⁶ D. Mikołajczyk, A. Bodnar, Adam Bodnar dla InfoSecurity24.pl: *policja uznawana jest za emanację państwa*, <https://infosecurity24.pl/rzecznik-praw-obywatelskich-dla-infosecurity24pl-policja-uznawana-jest-za-emanacje-panstwa> [26.11.2021].

⁵⁷ Pomysł ten, zaproponowany przez Rafała Jankowskiego z policyjnego związku zawodowego, został wstępnie odrzucony. Zob.: *Policja wolna od polityki i presji budżetowej? Posłowie ocenili pomysły na ważne zmiany w formacji*, <https://infosecurity24.pl/policja-wolna-od-polityki-i-presji-budzetowej-poslowie-ocenili-pomysly-na-wazne-zmiany-w-formacji> [4.12.2021].

równoległej ścieżki rozpoczęcia służby; określenie swoistego Pakietu dla policjanta⁵⁸.

W obliczu narastających wyzwań, takich jak możliwy wzrost zagrożenia ataków na funkcjonariuszy (między innymi ze względu na sytuację na granicy), nasilenia niepokojów społecznych czy trudnych do przewidzenia okoliczności pandemicznych, Policja oraz inne służby będą zobligowane do zachowania odpowiedniego stopnia profesjonalizmu. Tak, by hasło „Pomagamy i chronimy” nie było tylko pustym sloganem.

Bibliografia

- [1] 9,6 chętnych na jedno miejsce do pracy w policji, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/9-6-chetnych-na-jedno-miejsce-do-pracy-w-policji-7539312.html>
- [2] Amrozy K., *Bliskość ulic Puławskiej i Batorego. Apolityczność polskiej Policji w latach 2007–2015*, Toruń 2021.
- [3] Batkowski R., *Wielki jubileusz – 100 lat Policji! Jaka będzie Policja Przyszłości?* <https://instytutbirm.pl/wielki-jubileusz-100-lat-policji-jaka-bedzie-policja-przyszlosci/>
- [4] Brzyski B., *Starcie porządku z chaosem*, „Rzeczpospolita”, 17-18 października 2020 r., dodatek „Plus Minus”.
- [5] Chechelski A., *Czym kierują się kandydaci ubiegający się o przyjęcie do służby w Policji. Część I*, „Policyjne Forum Szkoleniowe”, 1/2016.
- [6] Chechelski A., *Czym kierują się kandydaci ubiegający się o przyjęcie do służby w Policji. Część II*, „Policyjne Forum Szkoleniowe”, 1/2017.
- [7] Decyzja nr 158 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2021 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego realizowanego w warunkach ogłoszonego stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii.
- [8] Decyzja nr 191 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 lipca 2021 r. zmieniająca decyzję w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego.
- [9] Decyzja nr 277 Komendanta Głównego Policji z dnia 3 października 2020 r. w sprawie programu szkolenia zawodowego podstawowego realizowanego w warunkach ogłoszonego stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii.
- [10] Dziedzic A., *Problemy funkcjonariusza Policji związane z codzienną służbą – badania ankietowe*, https://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=300008719&html_tresc_id=300008729&html_klucz=19558&html_klucz_spis=
- [11] *Emerytury mundurowe od 1 lipca 2019 r. – nowe zasady*, <https://www.infor.pl/prawo/emerytury/emerytury-mundurowe/3018152>, Emerytury-mundurowe-od-1-lipca-2019-r-nowe-zasady.html
- [12] *Etapy postępowania kwalifikacyjnego*, <https://praca.policja.pl/pwp/rekrutacja/informator-dla-kandyda/38735,3-Etapy-postepowania-kwalifikacyjnego.html>
- [13] Feliksiak M. (opr.), Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań. Oceny działalności parlamentu, prezydenta, Trybunału Konstytucyjnego, policji i Kościoła*, nr 7/2021, https://cbos.pl/spiskom.pol/2021/K_007_21.PDF

⁵⁸ R. Batkowski, *Wielki jubileusz – 100 lat Policji! Jaka będzie policja przyszłości?* <https://instytutbirm.pl/wielki-jubileusz-100-lat-policji-jaka-bedzie-policja-przyszlosci/> [11.11.2021].

- [14] Gołaszewski M., Markowicz P., Jastrzębska J., *Postrzeżanie badań poligraficznych w Polsce oraz ich użyteczność w służbach i innych obszarach działalności*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 18 (10)/2018.
- [15] *Jak zmieniało się zaufanie do Policji w latach 2017–2020?* <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/jak-zmienialo-sie-zaufanie-do-policji-w-latach-2017-2020/>
- [16] *Jak zostać policjantem*, <https://praca.policja.pl/pwp/informacje/38758,dok.html>
- [17] *Jest nas ok. 20000. Protest służb mundurowych*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-10-02/w-poludnie-protest-sluzb-mundurowych-w-warsza-wie-walcza-o-podwyzki-i-zmiany-w-emeryturach/>
- [18] *Kartkę mundurowym na granicy możesz przekazać już w placówkach Poczty Polskiej. Rozszerzamy zasięg akcji na cały kraj*, <https://www.poczta-polska.pl/kartke-mundurowym-na-granicy-mozesz-przekazac-juz-w-placowkach-poczty-polskiej-rozszerzamy-zasieg-akcji-na-caly-kraj/#>
- [19] Kmon A., *Wizerunek policji na podstawie wyników badań opinii publicznej*, [w:] M. Zrałek, A. Frączkiewicz-Wronka, *Policja jako instytucja bezpieczeństwa publicznego. Perspektywa osób starszych*, Sosnowiec 2016.
- [20] *Komenda Główna Policji*, https://instagram.com/policja_kgp?utm_medium=copy_link
- [21] *Komendant Główny Policji do policjantów*, <https://policja.pl/pol/aktualnosci/188879,Komendant-Glowny-Policji-do-policjantow.html>
- [22] *Koniec „psiej grypy”? Policja i służby mundurowe porozumiały się z MSWiA*, <https://www.money.pl/gospodarka/koniec-psiej-grypy-policja-i-sluzby-mundurowe-porozumialy-sie-z-mswia-6686649062836768a.html>
- [23] Koniuszy S., Krupiński S., *Policjanci nie boją się wykonywać obowiązków służbowych, boją się absurdów, które nią zawładnęły*, <http://archiwum.zwnszp.olsztyn.pl/aktualnosci/1025-policjanci-nie-boja-sie-wykonywania-obowiazkow-sluzbowych-policjanci-boja-sie-absurdow-ktore-zawladnely-policja>
- [24] Krasnowska V., Gruza E., *Co z tą naszą policją jest nie tak*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1750842,1,co-z-ta-nasza-policja-jest-nie-tak--rozmowa-z-prof-ewa-gruza.read>
- [25] Krawczyńska A., *Widziane z dołu*, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2007/numer-27-062007/28662,Pokonani.html>
- [26] Letkiewicz A., *Zmiany jako niezbędny warunek rozwoju polskiej Policji*, „Przegląd Policyjny”, 1/2021 (numer specjalny).
- [27] *Marsz mundurowych ku nowoczesności*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/marsz-mundurowych-ku-nowoczesnosci.html>
- [28] Mikołajczyk D., Bodnar A., *Adam Bodnar dla InfoSecurity24.pl: policja uznawana jest za emanację państwa*, <https://infosecurity24.pl/rzecznik-praw-obywatelskich-dla-infosecurity24pl-policja-uznawana-jest-za-emanacje-panstwa>
- [29] *Murem za mundurem*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2143458,1,murem-za-mundurem.read>
- [30] *Na policję można mówić „psy”? Zapadł kontrowersyjny wyrok*, <https://www.o2.pl/informacje/na-policje-mozna-mowic-psy-zapadl-kontrowersyjny-wyrok-6700225445608384a>
- [31] *NIK o szkoleniach służb mundurowych*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-szkoleniach-sluzb-mundurowych.html>
- [32] *NIK o warunkach pracy Policji i Straży Granicznej*, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-warunkach-pracy-policji-i-strazy-granicznej.html>

- [33] Omyła-Rudzka M. (opr.), Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań. Zaufanie społeczne*, nr 43/2020, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2020/K_043_20.PDF
- [34] *PIT zerowy – ulga dla młodych do 26 roku życia*, <https://www.e-pity.pl/ulga-dla-mlodych-pit-zerowy/>
- [35] *Podstawowe informacje o doborze do służby w Policji*, <https://praca.policja.pl/pwp/rekrutacja/38728,Podstawowe-informacje-o-doborze-do-sluzby-w-Policji.html>
- [36] *Policja ma problem z kandydatami do służby*, <https://zwnszzp-katowice.pl/policja-problem-kandydatami-sluzby/>
- [37] *Policja wolna od polityki i presji budżetowej? Posłowie ocenili pomysły na ważne zmiany w formacji*, <https://infosecurity24.pl/policja-wolna-od-polityki-i-presji-budzetowej-poslowie-ocenili-pomysly-na-wazne-zmiany-w-formacji>
- [38] *Policjanci – globalny stan zatrudnienia według stażu służby, wieku i wykształcenia* (stan na 1.10.2021 roku), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34157/table>
- [39] *Policjanci – stan etatowy i stan zatrudnienia* (stan na 1.10.2021 roku), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34148/table>
- [40] *Policjanci – stan etatowy i stan zatrudnienia*, <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34148/table>
- [41] *Polska Policja*, <https://www.facebook.com/PolicjaPL>
- [42] *Polska Policja*, <https://www.youtube.com/user/PolicjaPL>
- [43] *Pracownicy Policji – etat i zatrudnienie* (stan na 1.10.2021 roku), <https://dane.gov.pl/pl/dataset/540,dane-kadrowe-policji/resource/34163/table>
- [44] *Protest służb mundurowych dobiegł końca. Związkowcy i MSWiA podpisali porozumienie*, <https://www.infosecurity24.pl/jankowski-konczymy-akcje-protestacyjna-mundurowi-dogadali-sie-z-mswia>
- [45] Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z dnia 10 lipca 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie postępowania kwalifikacyjnego w stosunku do kandydatów ubiegających się o przyjęcie do służby w Policji, Dz.U. z 2020 r., poz. 1271.
- [46] Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z dnia 18 kwietnia 2012 r. w sprawie postępowania kwalifikacyjnego w stosunku do kandydatów ubiegających się o przyjęcie do służby w Policji, Dz.U. z 2012 r., poz. 432.
- [47] Skrabarczyk M., *Motywacja kandydatów do pracy w policji na przykładzie słuchaczy Wyższej Szkoły Policji w Katowicach*, [w:] P. Polko, S. Czerwińska, *Zarządzanie w sytuacjach kryzysowych – dylematy działań organizacyjnych podejmowanych w sferze bezpieczeństwa*, Dąbrowa Górnicza 2016.
- [48] Szmarowski R., *Zwierzęcy folwark związkowych bossów*, <https://portal-mundurowy.pl/index.php/component/k2/item/14398-zwierzeczy-folwark-zwiazkowych-bossow>
- [49] Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin, ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2012 r., poz. 664.
- [50] Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. z 1990 r., Nr 30, poz. 179 (z późn. zm.).
- [51] *Wakaty w „drużynie Kulsona”*, <https://www.infosecurity24.pl/wakaty-w-druzynie-kulsona>

- [52] *Wielki Protest Facebookowych Mundurowych*, <https://nszpz.pl/aktualnosci/wielki-protest-facebookowych-mundurowych/>
- [53] Wojtowicz S., *#MuremZaPolskimMundurem*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/pozostale-informacje/9548,MuremZaPolskimMundurem.html>
- [54] *Zarobki policjantów 2020 r.*, <https://info.policja.pl/inf/organizacja/zarobki-policjantow/196839,Zarobki-policjantow-2020-r.html>
- [55] Zawadka G., *Jak związkowcy chcą naprawić policję*, <https://www.rp.pl/inne-sluzby/art10402331-jak-zwiazkowcy-chca-naprawic-policje>

SELECTED AREAS OF OPERATION OF THE POLISH POLICE – PROSPECTS FOR CHANGES

The purpose of this article is to analyze the functioning system of the Polish Police, both internal and external, and then to identify areas that require reform. The following issues influencing the state of the formation were selected: recruitment to the service, factors affecting lower interest in joining the Police, organization of education, vacancies, the police budget, relations with the world of politics, as well as the reasons for dissatisfaction with the service expressed by the officers themselves. The above-mentioned aspects are related to how the Police and the functionaries themselves are perceived and what influences this image (apart from personal experiences, one can mention stereotypes and media creation).

Keywords: Police, service, recruitment, police budget, apoliticality.

CZĘŚĆ TRZECIA
TERRORYZM A BEZPIECZEŃSTWO GLOBALNE
I PRAWO HUMANITARNE

Rozdział 7.

ZAGROŻENIA GEOPOLITYCZNE I MILITARNE POLSKI W XXI WIEKU – CZĘŚĆ DRUGA

Położenie geograficzne Polski na przesmyku bałtycko – karpackim stanowiło łakomy kąsek dla wszystkich sąsiadów, mających zapędy hegemoniczne w tej części świata. Historia Polski ukazuje, jak ważne dla losów naszego kraju było jego położenie w Europie. Na przestrzeni wieków, większe lub mniejsze zagrożenia pojawiały się wielokrotnie: od pierwszego rozbioru w 1772 r., poprzez pierwszą i drugą wojnę światową, wiele konfliktów lokalnych, okres tzw. zimnej wojny i bipolarnego podziału świata, upadku muru berlińskiego i komunizmu, po czasy wylania nowych fundamentów bezpieczeństwa. Pomimo przyjęcia Polski do struktur Paktu Północnoatlantyckiego 12.03.1999 r. w Independence, w USA, zagrożenie w różnych dziedzinach bezpieczeństwa narodowego ciągle istnieje, a w niektórych nawet wzrasta.

Słowa kluczowe: strategia, geostrategia, strategia bezpieczeństwa narodowego (państwa), strategia obronności, zagrożenia geopolityczne, zagrożenia militarne.

7.1. Wprowadzenie

Badanie historii upewnia nas, że geopolityczne położenie Polski w Europie Środkowej zawsze rozdzielało Zachód od Wschodu. Ciągłe stanowiliśmy problem albo dla jednych, albo dla drugich, czasami dla jednych i drugich. Nasze granice na przestrzeni wieków zmieniały się wielokrotnie. Pomimo jasno określonych granic do 1989 r. pozostawaliśmy w tzw. strefie wpływów, o której decydujące zdanie miał Związek Radziecki. Byliśmy członkiem Układu Warszawskiego do 25.02.1991 r., który miał bronić naszych zachodnich granic, przed atakiem wrogiego Zachodu. Po przyjęciu Polski do struktur Paktu Północnoatlantyckiego 12.03.1999 r. – NATO ma bronić naszej wschodniej granicy, przed wrogim atakiem ze Wschodu. Takie położenie Polski przysparza nam sporo korzyści, ale również wielu problemów związanych z zagrożeniami dla bezpieczeństwa i obronności państwa.

¹ kmdr rez. dr inż. Henryk Mirosław Karwan, Wydział Prawa i Administracji, Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku, e-mail: hkarwan@wsb.gda.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0611-7264>.

Celem pierwszej² i drugiej części tego opracowania było i jest zidentyfikowanie zależności pomiędzy zagrożeniem wynikającym z geograficznego położenia Polski, a wzrastającymi zagrożeniami geopolitycznymi i militarnymi państwa. Problemem badawczym było i jest znalezienie odpowiedzi na pytanie – *czy i jak wzrastające zagrożenie geopolityczne wpływa na bezpieczeństwo państwa?* W procesie badawczym istotną metodą badawczą była metoda systematycznego przeglądu literatury z przejściem do techniki analizy jakościowej, ilościowej i interpretacyjnej.

Niniejszy artykuł jest kontynuacją rozważań o zagrożeniach geopolitycznych i militarnych Polski w XXI wieku – część pierwsza tych dociekań, poświęcona była strategiom bezpieczeństwa narodowego w latach 1990-2020 i została zamieszczona w poprzedniej monografii³.

7.2. Aktualne wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jest niezwykle istotne dla jednostki, grupy, społeczeństwa i całego państwa. Jak nadmienia Z. Ciekankowski i inni, *Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka. To stan, dzięki któremu mamy poczucie pewności istnienia oraz gwarancję rozwoju. Bezpieczeństwo jest główną potrzebą człowieka i grup społecznych, ale także podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych*⁴. Jakikolwiek brak poczucia bezpieczeństwa u człowieka wywołuje niepokój, popłoch, panikę oraz uczucie lęku. To zarówno człowiek, grupa społeczna, naród, państwo i organizacja międzynarodowa dążą do tego, aby w taki sposób oddziaływać na swoje otoczenie zewnętrzne i sferę wewnętrzną, by niwelować, zmniejszać, a przynajmniej starać się spowalniać powstające zagrożenia, wyzbywając się własnego lęku, obaw, niepokoju i niepewności⁵.

Mając to na uwadze możemy, idąc tokiem rozumowania R. Zięby, określić znaczenie bezpieczeństwa narodowego. Otóż uważa on, że *Bezpieczeństwo narodowe może być zdefiniowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zagrożeniami zewnętrznymi*⁶. W dalszej swojej wypowiedzi autor przytacza wartości, które mogą i powinny być chronione przez państwo. Kolejno omawiając cztery podstawowe atrybuty: przetrwanie (państwa jako niezależnej jednostki politycznej, narodu jako wyróżnionej grupy etnicznej, biologiczne przeżycie ludności), integralność terytorialną, niezależność polityczną i jakość życia. Brak niezależności politycznej dało się szczególnie odczuć przez długie lata

² H. Karwan, *Zagrożenia geopolityczne i militarne Polski w XXI wieku*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa. Wieloaspektowość*, (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021, s. 65-85.

³ Tamże.

⁴ Z. Ciekankowski, J. Nowicka, W. Wyrębek, *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Wyd. UP-H w Siedlcach, Siedlce 2016, s. 32.

⁵ Tamże.

⁶ D.B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Wyd. FSM, Warszawa 1997, s. 8.

komunizmu w Polsce, kiedy to nie mogliśmy lub mieliśmy bardzo utrudnione budowanie własnego ustroju politycznego, nie posiadaliśmy samowładności – niepodległości narodowej, a także swobody afiliacji – nawiązywania i podtrzymania autonomicznych kontaktów z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi.

Chroniąc powyższych wartości, Polska po procesie transformacji rozpoczęła budowę *Systemu Bezpieczeństwa Narodowego*, którego istotnym elementem był system obronny państwa, powołany dla przeciwstawienia się zewnętrznym zagrożeniom państwa, zbrojnej napaści na terytorium Polski, a także wywiązywania się z zobowiązań międzynarodowych do wspólnej obrony przeciwko agresji. Jego podstawowym elementem były i są Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP), nad którymi zwierzchnictwo sprawuje Prezydent, który – zgodnie z ustawą⁷ – stojąc na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa, nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium, kieruje obroną państwa do chwili mianowania Naczelnego Dowódcy SZ RP i przejścia przez niego dowodzenia.

Obrona państwa przed napaścią zbrojną, ingerencją militarną nierozzerwalnie związana jest z prowadzeniem polityki zagranicznej państwa i stosunków międzynarodowych, a zwłaszcza z pojęciem *bezpieczeństwa międzynarodowego*. *Treścią bezpieczeństwa międzynarodowego jest eliminowanie zagrożeń dla istnienia, przetrwania, tożsamości oraz dla rozwoju państw i systemów międzynarodowych, jak też kształtowanie poczucia ich pewności*⁸. Z definicji wynika, że każde państwo stara się eliminować wszelkie zagrożenia bezpieczeństwa narodowego, ale jednocześnie jest skłonne do zawierania porozumień z państwami i organizacjami międzynarodowymi, które umożliwią rozwiązywanie wszelkich konfliktów i zatargów oraz rozwijanie pokojowej współpracy międzynarodowej. Do stabilizowania bezpieczeństwa międzynarodowego najskuteczniej przyczyniają się wypracowane zobowiązania o charakterze prawnym: traktaty i umowy międzynarodowe. Polska wykorzystując swoje położenie przejawiała i przejawia szereg inicjatyw i działań politycznych na rzecz rozwoju gospodarczego i pokoju w regionie Europy Środkowej. Do najważniejszych można zaliczyć Grupę Wyszehradzką – 1991 r., Trójkąt Weimarski – 2001 r. i inicjatywę Trójmorza – 2015 r. Inicjatywa Trójmorza jest jednym z największych ostatnich projektów geopolitycznych w naszej części Europy. Powołana została jako forum współpracy 12 państw. *Priorytetowe dla Inicjatywy Trójmorza jest zbudowanie spójnej i dobrze zintegrowanej infrastruktury w Europie Środkowej, która pozwoli nadrobić zapóźnienia rozwojowe, wynikające z zaszłości historycznych*⁹. Wszystkie trzy polskie inicjatywy, to droga w poszukiwaniu sojuszników w uzyskaniu maksymalnego bezpieczeństwa oraz szybkiego rozwoju gospodarczego umożliwiającego osiągnięcie standardów życia państw Europy Zachodniej.

⁷ Ustawa z 21.11.1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP, Dz.U. z 01.03.2021 r. poz. 372.

⁸ D.B. Bobrow, E. Haliżak R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, wyd. FSM, Warszawa 1997, s. 23.

⁹ <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/trojmorze> [16.07.2021].

We wszystkich praktycznie strategiach bezpieczeństwa narodowego (SBN) oprócz zagrożeń militarnych podkreślano zagrożenia sektorowe, a zwłaszcza zagrożenia sektora energetycznego, w szczególności uzależnienie się od dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego od jednego dostawcy – Rosji. Takie uzależnienie energetyczne bardzo negatywnie wpływa na działalność państwa i jego bezpieczeństwo. Zgodnie z zapisami w SBN z 2020 r., Polska powinna zabezpieczyć rozwój naszej gospodarki poprzez rozbudowę i modernizację istniejącej sieci elektroenergetycznej, tak aby zapewnić ciągłość dostaw energii. Musi rozwijać rozproszone źródła energii elektrycznej oraz zwiększyć dywersyfikację źródeł dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego, w tym z USA. Zasadnym będzie rozbudowa istniejących zdolności importu gazu ziemnego (m.in. poprzez podniesienie zdolności odbiorczych terminala przeładunkowego i regazyfikacyjnego skroplonego gazu ziemnego (*Liquefied Natural Gas* - LNG) w Świnoujściu) i budowa nowych punktów wejścia do polskiego systemu przesyłowego: budowa gazociągu Baltic Pipe¹⁰, budowa terminala LNG w Zatoce Gdańskiej. Należy również kontynuować prace nad projektami dywersyfikującymi dostawy paliwa gazowego do państw regionu, w tym Trójmorza. Powinniśmy dalej prowadzić prace związane z rozbudową systemów przesyłowych oraz magazynowania gazu ziemnego, w tym zakończyć budowę szlaku północ-południe osiągając możliwość funkcjonowania w Polsce hubu gazowego.

Na terenie Polski mamy obecnie dwie strategiczne inwestycje, które przyjmują statki ze skroplonym gazem i ropą naftową: w Gdańsku Nafto Port i w Świnoujściu Terminal LNG. Jednak, niedawne decyzje USA akceptujące zakończenie budowy gazociągu Nord Stream 2 znacznie skomplikowały bezpieczeństwo energetyczne Polski i Ukrainy. W stosunkach międzynarodowych Rosja może użyć gazu jako broni. Co prawda prezydent Joe Biden wraz z kanclerz Niemiec Angelą Merkel stwierdzili, że w przypadku użycia przez Rosję nacisku gazowego nałożą na ten kraj stosowne sankcje, ale jak będzie to się okazać w najbliższej przyszłości.

Pozyskiwanie energii elektrycznej z węgla kamiennego i brunatnego przysparza ostatnio Polsce sporo problemów. Działalność naszej elektrowni spalającej węgiel brunatny, wydobywany w kopalni Turów ze względu na zagrożenia ekologiczne związane z poziomem wód gruntowych, jak twierdzą Czechy, doprowadziła do wydania wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE, który nakazał Polsce natychmiastowe wstrzymanie wydobycia do czasu merytorycznego rozstrzygnięcia kontrowersji Czech z Polską. Aktualnie trwają rozmowy Polsko-Czeskie o wycofanie pozwu i dobrosąsiedzkie rozwiązanie spornych kwestii. Natychmiastowe zamknięcie wydobycia węgla brunatnego, a w konsekwencji wyłączenie Elektrowni Turów z Krajowego Systemu Energetycznego spowodowałoby znaczny ubytek energii w kraju.

Z myślą o rozwoju gospodarczym terenów wschodnich państwa powstał projekt budowy kolei dużych prędkości Via Carpatia, który znalazł się wśród

¹⁰ <https://www.baltic-pipe.eu/pl/> [16.07.2021].

priorytetów grupy państw V4 (Polski, Czech, Słowacji i Węgier). W tym celu należałoby rozbudować sieć transportową zapewniającą równomierne nasycenie infrastrukturą zwłaszcza obszarów o ograniczonej dostępności transportowej do sieci bazowej i kompleksowej Transeuropejskiej Sieci Transportowej – TEN-T¹¹, co wymusiło budowę polskiego odcinka Via Carpatia oraz konieczność poprawy dostępu do przejść granicznych na wschodniej granicy UE. Szlak Via Carpatia z uwagi na swój przebieg będzie miał szczególnie istotne znaczenie dla województw Polski Wschodniej i będzie stanowić szansę na przyspieszenie rozwoju tej części kraju. Drogi ekspresowe S-8 i S-19, których przebieg pokrywa się z przebiegiem szlaku Via Carpatia, stanowią kluczowy element sprzyjający zwiększeniu dostępności transportowej wschodniej części Polski, zarówno w skali kraju jak i UE oraz sprzyjają jego ekonomicznemu wzrostowi. Inicjatywa utworzenia szlaku Via Carpatia powstała w 2006 r., a intensywność działań prowadzonych w ostatnim czasie na rzecz tej inicjatywy, zarówno na szczeblu międzyregionalnym, krajowym jak również międzynarodowym pozwala mieć nadzieję na szybkie włączenie tego szlaku w europejską sieć transportową.

Znaczne szanse w rozwoju gospodarczym Polska może upatrywać w obecnej ekspansji Chin na arenie międzynarodowej, zwłaszcza na próbie zbliżenia się do rynków Europy Zachodniej. Nowy Jedwabny Szlak tzw. inicjatywa Chińska, która ma pozwolić Chinom uniezależnić się od szlaków morskich. Transport kolejowy jest alternatywą dla serwisów morskich i lotniczych, dlatego też coraz bardziej zyskuje na popularności. Transport Nowym Jedwabnym Szlakiem pozwoli znacznie skrócić czas transportu z Chin względem transportu morskiego. Ponadto, w porównaniu z transportem lotniczym, transport kolejowy jest zdecydowanie tańszy. Ta inicjatywa Chin powinna mieć duże znaczenie dla Polski. Niestety w dokumentach strategicznych nie znajdziemy informacji o podejmowanych krokach w tym kierunku. Natomiast, jest informacja o Centralnym Porcie Komunikacyjnym (CPK), to ciekawa, jak twierdzą pomysłodawcy, inicjatywa zbudowania największego portu dla Polski i Europy Środkowo Wschodniej. Obecnie zostały podpisane umowy o współpracy z Koreą Południową. Polska i Korea zadeklarowały współpracę nie tylko w ramach transferu wiedzy podczas planowania i projektowania CPK, ale też na poziomie międzyrządowym: inwestycyjnym i gospodarczym. Mając na uwadze dynamiczny rozwój branży usług kurierskich, ekspresowych i poczkowych KEP (*Courier, Express and Postal services – CEP*), e-commerce (handlu internetowego) i szeroko pojętej branży logistycznej, Poczta Polska planuje stworzenie na terenie Portu Solidarność hubu logistycznego do obsługi towarów w ruchu krajowym i zagranicznym. Budowa takiego lotniczo-kolejowego giganta w gminie Baranów opodal Warszawy, budzi kontrowersje wielu polityków i ludzi różnych dziedzin nauki.

¹¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1315/2013 z dnia 11.12.2013 r. w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej, Dz. U. UE L 348 z 20.12.2013 r.

Od zawsze istniał problem szerokich torów po wschodniej stronie naszej granicy. Szybka wymiana towarowa, oparta na transporcie kolejowym jest utrudniona z powodu konieczności zamiany podwozia wagonów lub ich przeładunku na inne, przystosowane do jazdy po szerokich torach na Wschodzie. Linia kolejowa nr 65 PKP Linia Hutnicza Szerokotorowa Sp. z o.o. zarządza infrastrukturą kolejową i realizuje przewozy w oparciu o linię LHS, która jest najdłuższą na terenie Polski kolejową linią szerokotorową, przeznaczoną do transportu towarowego. Linia łączy polsko-ukraińskie kolejowe przejście graniczne Hrubieszów-Izow ze Śląskiem. Biegnie przez pięć województw, a jej długość wynosi prawie 400 km. PKP LHS jest pierwszą polską firmą współtworzącą Międzynarodową Transkaspjską Trasę Transportową (TMTM), która łączy Chiny z Europą¹². Dlatego warto dalej inwestować w to przedsięwzięcie i bacznie monitorować dalsze cząstkowe projekty budowy nowego Jedwabnego Szlaku z Chin.

Kolejnym wielkim wyzwaniem dla Polski pozostaje regulacja i dostosowanie śródlądowych dróg wodnych do istniejących na Zachodzie. Rada Ministrów w *Założeniach do planów rozwoju śródlądowych dróg wodnych w Polsce na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2030* uznała budowę Kanału Śląskiego za jeden z priorytetów polskiego rządu¹³. Ministerstwo Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej rozpoczęło prace nad analizami gospodarczymi, które zostaną wykorzystane w studium wykonalności dla Odrzańskiej Drogi Wodnej. Posłużą one do przygotowania niezbędnej dokumentacji do budowy brakujących śródlądowych dróg wodnych, do których należy polski odcinek połączenia Dunaj – Odra – Łaba oraz Kanał Śląski¹⁴.

Wszystkie przytoczone przykłady inwestycji strategicznych przy odpowiednim zarządzaniu mogą pozwolić Polsce na wykorzystanie potencjału położenia geograficznego i stworzenie na swoim terytorium ogromnego hubu logistycznego centralizującego szlaki towarowe między wschodem a zachodem, północą i południem. Niestety na drodze do realizacji tak ważnych inwestycji stoją nasi najbliżsi sąsiedzi. Umowy gospodarcze między Rosją a Niemcami mają na celu wyeliminowanie Polski z udziału w Jedwabnym Szlaku. Obecnie pod Mińskiem na Białorusi powstaje ogromny Park Przemysłowy *Wielki Kamień*¹⁵, który ma zostać połączony drogą lądową z portem w Kłajpedzie. Umowa między kolejami Rosji i Niemiec realizuje transporty z pominięciem Polski, wykorzystując porty w Kaliningradzie lub Petersburgu, a następnie towary są transportowane statkami, promami i barkami morskimi przez Bałtyk do Niemiec i odwrotnie do Rosji. Projekt nosi

¹² <https://lhs.com.pl/pl> [16.07.2021].

¹³ <https://www.gov.pl/web/gospodarkamorska/rzad-zaakceptowal-plan-strategii-rozwoju-srodladowych-drog-wodnych-w-polsce> [16.07.2021].

¹⁴ *Ekspertyza w zakresie rozwoju śródlądowych dróg wodnych w Polsce na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2030*, MGW i ŻS, Warszawa 2016 r.

¹⁵ J. Jakóbowski, K. Kłysiński, *Partnerstwo niestrategiczne stosunki Białorusko-Chińskie*, Prace OSW, Warszawa styczeń 2021, nr 81.

nazwę Kolejowego Nord Stream¹⁶. Wymiana promowa pomiędzy tymi miastami a dużym terminalem promowym opodal Sassnitz, jest możliwa dzięki infrastrukturze pozostałej po ewakuacji wojsk byłej armii Związku Radzieckiego stacjonującej po zakończeniu drugiej wojny światowej na terytorium dawnej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Zbudowana, wtedy naprędce przeprawa promowa dla wojska, była sukcesywnie rozbudowywana i modernizowana. Teraz, w swoim zapleczu posiada sieć dróg kołowych i kolejowych umożliwiających dalszy transport napływających towarów w obie strony, zwłaszcza tych z Chin i dalej na Zachód Europy.

Oprócz przytoczonych planów, w polityce gospodarczej ekspansji Chin rozpatruje się również budowę północnego Jedwabnego Szlaku¹⁷. Chiny razem z Rosją planują stworzenie Arktycznego Jedwabnego Szlaku, przez Morze Arktyczne kontrolowane przez Rosję. Na wskutek ocieplenia klimatu Morze Arktyczne nie zamarza już tak jak dawniej i można prowadzić całoroczną żeglugę przy pomocy niewielkiej floty lodolamaczy. Trasa północna znacznie skraca transport morski – jest o 40% krótsza od trasy południowej nawet przez Kanał Sueski, a w konsekwencji będzie bardziej ekonomiczna. Ponadto, nie jest narażona na działania piratów, czyli bardziej bezpieczna. Gdy do tego dołożymy rozbudowę infrastruktury kolejowej w Finlandii oraz pomysł budowy 102-kilometrowego tunelu Helsinki-Tallin, a także rozwój nowoczesnej kolei Via Carpatia, która ma połączyć Estonię, Łotwę i Litwę poprzez Polskę z Europą Zachodnią, otrzymamy szybką, tanią i bezpieczną drogę transportu ludzi i towarów.

Schyłek XX wieku i początek kolejnego to, jak niektórzy twierdzą trzecia wojna światowa, wojna z międzynarodowym terroryzmem. Zamachy terrorystyczne dotknęły praktycznie wszystkich, nikt na świecie nie może się czuć bezpiecznie. Zamachowcy stosują nowe techniki, nową technologię i wyrafinowaną taktykę. Przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu i ciągle odradzającego się ekstremizmu jest najważniejszym zadaniem dla utrzymania ogólnoświatowego pokoju. Globalny zasięg i skala zjawiska terroryzmu nadal stanowią poważne wyzwanie dla większości organów międzynarodowych i państwowych. Najważniejszymi zadaniami, które należy realizować, aby skutecznie przeciwstawić się rosnącej skali terroryzmu i ekstremizmu, jakie są: rozpoznawanie i monitorowanie zagrożeń terrorystycznych dla Polski i jej obywateli w kraju i za granicą oraz wykrywanie i neutralizacja zagrożeń terrorystycznych. Istotnym elementem działań jest też poprawa bazy prawnej i implementacja dokumentów międzynarodowych do prawa krajowego. Pewnym rozwiązaniem stała się ustawa z 10.06.2016 r. *o działaniach antyterrorystycznych*¹⁸. Po 11.09.2001 r. świat stanął przed kolejnym jeszcze większym i groźniejszym zagrożeniem – terroryzmem międzynarodowym.

¹⁶ <https://www.rynek-kolejowy.pl/mobile/kolejowy-nord-stream-kontra-trasa-transkaspjska--87542.html> [16.07.2021].

¹⁷ <https://www.rp.pl/Opinie/306119905-Polnocny-szlak-jedwabny.html> [16.07.2021].

¹⁸ Ustawa z 10.06.2016 r. *o działaniach antyterrorystycznych*, Dz.U. z 2019 r., poz. 796, z 2021 r. poz. 464, 815.

Fundamentalizm religijny będący kamieniem węgielnym tego terroryzmu pokazał, że jest to wróg bardzo niebezpieczny, nie mający zahamowań i dążący do celu za wszelką cenę. Konflikty w Syrii, Iraku czy w innych państwach Afryki Północnej wygenerowały problem uchodźców, którzy Europę traktują jako azyl bezpieczeństwa. Niestety wśród osób, które nękanie wojnami szukały i szukają bezpiecznej przestrzeni do życia pojawiają się przetrzucani radykalni terroryści. Jest to problem całej UE i wymaga wdrażania procedur i kontroli na granicach, w tym i na polskiej granicy, która jest również zewnętrzną granicą wschodnią UE.

Bezpieczeństwo informacyjne, w tym cyberbezpieczeństwo państwa to *trans-sektorowy obszar bezpieczeństwa, którego treść (...) odnosi się do środowiska informacyjnego, w tym cyberprzestrzeni państwa. (...) Cyberprzestrzeń jest więc polem, na którym toczy się walka informacyjna*¹⁹. W praktyce znane są przypadki przejścia kontroli nad systemem komputerowym sterującym pracą obiektu przemysłowego (np. atak na instalacje jądrowe w Iranie). Ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa²⁰ i Strategia Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017-2022²¹ są krajowymi strategiami w zakresie bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych w rozumieniu Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady UE, zwanej Dyrektywą NIS²². Cyberprzestrzeń w ostatnich czasach doskonale służy do wpływania na opinię publiczną, a nawet wyniki końcowych wyborów parlamentarnych i prezydenckich. Dlatego cyberbezpieczeństwo stało się bardzo istotne dla każdego państwa. *Wiodącą formą realizacji celów politycznych staje się wojna informacyjna rozumiana jako masowe oddziaływanie na sferę świadomości całych społeczeństw nastawione na zmianę ich poglądów w określonym obszarze życia i przyjęciu wizji świata infoagresora jako swojej*²³. O skuteczności walki informacyjnej i inżynierii społecznej można się było przekonać na początku 2014 r. podczas tzw. kryzysu krymskiego i operacji rosyjskich służb bezkrwawego zajęcia Półwyspu Krymskiego. Kluczową rolę odegrało tam przekonanie społeczne. Od wielu lat rosyjskie media prowadziły kampanię informacyjną skierowaną do mniejszości rosyjskiej na półwyspie. Sama zaś operacja zbrojna została przeprowadzona błędnie. Wielu analityków zachodnich, np. Zbigniew Brzeziński, wskazywało, że kilkuset uzbrojonych ludzi opanowało obszar, na którym stacjonowało kilkanaście tysięcy regularnego wojska ukraińskiego. Operacja krymska pokazała także z całą mocą, jak dużą rolę odgrywa współcześnie wojna informacyjna, inżynieria społeczna i socjotechnika²⁴. Podobnie było również w czasie rozpoczęcia hybrydowej

¹⁹ *Biała księga BN RP*, BBN, Warszawa 2013, s. 248, 176.

²⁰ Ustawa z 05.07.2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, Dz.U. z 2020 r. poz. 1369.

²¹ *Strategia Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017-2022*, MC, Warszawa 2017.

²² *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2016/1148 z dnia 6.07.2016 r. w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii*, Dz. U. UE L194/1 z 19.7.2016 r.

²³ L. Sykulski, *Rosyjska geopolityka a wojna informacyjna*, Wyd. PWN SA, Warszawa 2019, s. 108.

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=oyV-RrzKU8>. Wywiad z prof. Z. Brzezińskim, *Nie ma mowy o kompromisach z Rosją* (TVP Info, 08.06.2014 r. – rozmowę prowadziła B. Czajkowska), [16.07.2021].

wojny z Ukrainą w 2014 r. i prowadzenie jej do dziś we wschodniej Ukrainie tzw. wojny w Donbasie pomiędzy prorosyjskimi separatystami ze wschodu Ukrainy oraz wspierającą ich FR a siłami wiernymi legalnej władzy Ukrainy.

W polskiej polityce bezpieczeństwa Ukraina odgrywała i odgrywa bardzo ważną rolę. Od lat 90. ubiegłego wieku Ukraina stanowiła dla Polski istotne znaczenie, stąd wspieranie ukraińskich dążeń do przyjęcia jej w skład UE i NATO. W ujęciu geostrategicznym znaczenie Ukrainy dla bezpieczeństwa narodowego Polski jest priorytetowe. *Bez wątplenia w obliczu agresywnej polityki Rosji istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego Polski ma Ukraina jako przestrzeń z ograniczonymi wpływami rosyjskimi. Względnie korzystnym wariantem jest Ukraina wobec Rosji wroga – przy założeniu, że Rosja będzie kontynuować ofensywną politykę, destabilizującą regionalny system bezpieczeństwa*²⁵. Z punktu widzenia Federacji Rosyjskiej (FR) wygląda to dokładnie odwrotnie. Koncepcje polityki Rosji wobec państw Europy Wschodniej w pełni oddaje zasada oksymoronu państwa imperialnego. *Z jednej strony, obszar ten jest traktowany jako przestrzeń pomiędzy FR a UE i przedmiot wzajemnej rywalizacji. Z drugiej zaś, w interesie Rosji leży normalizowanie relacji z trzema państwami Europy Wschodniej, co oznacza także wyrzeczenie się odtworzenia Imperium w dawnej formie, przy jednoczesnych działaniach w celu zachowania wpływów na Ukrainie, w Białorusi i Mołdawii*²⁶.

Burzliwy schyłek XX wieku i początek XXI wieku to m.in. rozpad Związku Radzieckiego, wskutek czego, późniejsza Rosja jako spadkobierca musiała przebudować swój system polityczny, gospodarczy i społeczny. To również przesunięcie granic Paktu Północnoatlantyckiego bardziej na wschód, poprzez przyjęcie nowych państw oraz wielka integracja europejska, czyli rozszerzanie się UE oraz powstanie grupy nowych państw Europy Środkowej. Kraje europejskie, w tym także Rosja, określając na nowo w latach dziewięćdziesiątych i w pierwszej dekadzie XXI wieku swoją politykę wewnętrzną i zagraniczną, musiały ustosunkować się do procesów integracyjnych na zachodzie Europy, które stworzyły nową jakość międzynarodową i spowodowały, że UE stała się istotnym podmiotem – silnym mocarstwem polityki światowej²⁷. Jednakże, Rosja ciągle poszukuje możliwości, lepszych dla niej bilateralnych rozwiązań w stosunkach gospodarczych z poszczególnymi państwami UE, a nie z jej całością. Stąd te wzajemne zależności i ich charakter współpracy pomiędzy Rosją a UE odgrywają znaczącą rolę nie tylko dla tych podmiotów, ale także dla całej polityki światowej. W związku z powyższym śledzenie i rozumienie tych procesów, z punktu widzenia geopolitycznego bezpieczeństwa Polski jest tak niezwykle istotne.

²⁵ J. Bornio, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego. Wymiar polityczno-militarny*, wyd. Difin, Warszawa 2019, s. 105.

²⁶ I. Topolski, *Polityka FR wobec państw Europy Wschodniej*, Wyd. UMCS, Lublin 2013, s. 192.

²⁷ J. Potulski, *Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji*, Wyd. ECE, Toruń 2005, s. 469.

Po zajęciu Krymu przez Rosję w 2014 r. Ukraina utraciła część swojego terytorium, infrastrukturę energetyczną, wydobywczą (gazu ziemnego) i portową, co ma swoje konsekwencje geopolityczne i militarne oraz znaczenie dla relacji euroatlantyckich i bezpieczeństwa międzynarodowego. *Rosja stale destabilizuje regionalne i globalne bezpieczeństwo, dążąc do podważenia porządku ustanowionego po zakończeniu drugiej wojny światowej. Zmierza do osłabienia NATO i UE oraz dyskredytacji Stanów Zjednoczonych, wywiera wpływ na sąsiednie państwa, a poprzez ekspedycyjne działania militarne próbuje odgrywać rolę hegemonu światowego i stale poszerzać własne sfery wpływów*²⁸. W ostatnim okresie W. Putin w swoim artykule (opublikowanym 12.07.2021 r. pt. *O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców*) jasno daje do zrozumienia całemu światu, że Rosja będzie walczyła o wpływy na Ukrainie nawet kosztem jej destabilizacji²⁹. To czytelny sygnał nie tylko dla polskich analityków, że Ukraina stanowiła i stanowić będzie poważne zagrożenie geopolityczne i militarne w regionie naszego bezpośredniego sąsiedztwa. Ponieważ działania wojskowe Rosji na Ukrainie pokazały, że jej broń jest bardziej zaawansowana niż broń NATO i to w kilku kategoriach. Przykładem może być m.in. nowa generacja amunicji kasetowej wypełnionej termobarycznymi materiałami wybuchowymi, które są znacznie bardziej zabójcze niż konwencjonalne, wielostronne wykorzystanie taktycznych środków bezpilotowych do rozpoznania i prowadzenia uderzeń na obiekty naziemne oraz zdolności do prowadzenia walki w wymiarze radioelektronicznym. Rosja posiada także spore zdolności w przeciwdziałaniu dostępu do obszarów, na których może rozgrywać się przyszły konflikt militarny, które mogą być wykorzystywane do częściowego lub całkowitego pozbawienia wojsk NATO możliwości korzystania z przestrzeni lądowej, morskiej lub powietrznej³⁰. Oprócz tego Rosjanie w latach 90. XX wieku rozpoczęli modernizację wszystkich komponentów strategicznych sił jądrowych. W grudniu 2010 r. zatwierdzony został dziesięcioletni Państwowy Program Uzbrojenia na lata 2011-2020 (ros. GPW 2020), który przewidywał nabycie 400 nowych międzykontynentalnych rakiet balistycznych rozmieszczonych na lądzie i okrętach oraz 8 okrętów podwodnych o napędzie atomowym i uzbrojeniu strategicznym. Ponadto siły morskie mają otrzymać 5 nowych okrętów podwodnych klasy Boriej, zdolnych do przenoszenia pocisków balistycznych Buława o zasięgu 8 tys. km. Mają być również modernizowane odrzutowe poddźwiękowe bombowce strategiczne o zmiennej geometrii skrzydeł Tu-160 oraz rozpocznie się budowa bombowców nowej generacji PAK FA (T-50)³¹.

²⁸ M. Banasik, *Interesy i cele strategiczne FR oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] M. Banasik, *Polityka FR i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, wyd. Difin, Warszawa 2019, s. 114.

²⁹ M. Domańska, P. Żochowski, *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja> [17.07.2021].

³⁰ M. Banasik, *Zagrożenia FR i euroatlantycka perspektywa bezpieczeństwa*, wyd. Difin, Warszawa 2019, s. 62.

³¹ Tamże, s. 151-152.

Kolejnym państwem będącym pod wpływami Rosji jest Białoruś, która otrzymała niepodległość w 1991 r. po rozpadzie ZSRR. Od 1994 r. na Białorusi rządzi A. Łukaszenka. Prowadzona przez niego polityka cechuje się rozgrywaniem przeciw sobie Rosji i Zachodu, czyli tzw. strategia wielowektorowości. Mińsk czerpał dotąd korzyści minimalizując ustępstwa względem każdej ze stron³². Jednocześnie, międzynarodowe starania Łukaszenki zakończyły się podpisaniem Traktatu o przyjaźni i współpracy w 2015 r. z Chinami, a w połowie grudnia 2019 r. podpisano kolejną umowę na kredyt w wysokości 3,5 miliona juanów z przeznaczeniem na rozwój przetwarzania ropy naftowej³³. *Pekin, kredytując władze w Mińsku, kieruje się przede wszystkim nie gospodarczą pozycją Białorusi, lecz jej atrakcyjnym położeniem na styku dwóch Unii, tj. Europejskiej i Euroazjatyckiej. W tym kontekście uwypuklić należy nie tylko znaczenie szlaku drogowego czy kolejowego z Chin do Europy, lecz także magistrali łączącej porty bałtyckie na Litwie i Łotwie z wybrzeżem Morza Czarnego na Ukrainie*³⁴. Pożyczanie pieniędzy i inwestycje gospodarcze nie zagłuszy niepokojów społecznych i ewidentnego łamania praw obywatelskich na Białorusi. Po ostatnich wyborach prezydenckich w 2020 r. ludzie masowo rozpoczęli protesty na ulicach z powodu sfałszowania ich wyników. Łukaszenka chcąc pokazać całemu światu, że armia jest gotowa odeprzeć każdy atak. Poleciał uzupełnić scenariusz zaplanowanych ćwiczeń wojskowych pod kryptonimem *Słowiańskie Braterstwo* 14-25.09.2020 r. Ćwiczenia te odbywają się rotacyjnie corocznie od 2015 r. z udziałem Serbii. Podczas tych ćwiczeń, w pierwszej kolejności 1,5 tys. żołnierzy z Białorusi i Rosji skupiło się na walce z zagrożeniami terrorystycznymi na zachodzie państwa³⁵, a następnie wojska przeciwczyły obronę Państwa Związkowego przed zagrożeniami ze strony NATO. Działania prowadzone były przez mieszane kompanie, co wskazywało, że celem obu armii jest zwiększenie interoperacyjności³⁶.

Według Ministerstwa Obrony Rosji, w kolejnych tegorocznych ćwiczeniach Zapad-2021 (10-16.09.2021 r.) wzięło udział około 200 tys. żołnierzy, około 80 samolotów i śmigłowców, 760 jednostek sprzętu wojskowego, w tym 290 czołgów, a także 15 okrętów. Początkowe obawy polityków z Polski, Litwy i Łotwy o możliwości przekroczenia granic państwowych, w tym czasie, przez „zabłąkane” pododdziały „zielonych ludzików” zamieniły się w koszmar migracyjny, który

³² K. Kłysiński, *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, Nowa Europa Wschodnia, Dwumiesięcznik nr 3-4 (XI-XIII) 2010, s. 58-63.

³³ B. Góralczyk, *Co chiny robią na Białorusi*, 03.05.2020 r., <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/co-chiny-robia-na-bialorusi/> [17.07.2021 r.].

³⁴ Ł. Szarek, *Białoruś*, [w:] K. Iwanek, O. Pietrewicz, *Chiński projekt Nowego Jedwabnego Szlaku. Retoryka a rzeczywistość*, Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem ASzWoj, Warszawa 2017, s. 115-136.

³⁵ Teraz te nawyki i doświadczenia są wykorzystywane do inicjowania i podsycania zamieszek i burd na granicy białorusko-polskiej.

³⁶ A.M. Dynier, *Na poligonach Państwa Związkowego Białorusi i Rosji*, <http://m.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/32401?t=Na-poligonach-Panstwa-Zwiazkowego-Bialorusi-i-Rosji> [17.07.2021].

eskaluje i przybiera na sile z tygodnia na tydzień. Jak uważają niektórzy to wojna hybrydowa nowego typu, to szantaż polityczny, a nawet że to terroryzm państwowy – jak stwierdził Premier. Łukaszenka, wykorzystując możliwości państwa, transportuje zdezorientowanych imigrantów z terenów Afganistanu i Iraku do Mińska, a następnie dowozi do granicy z Polską, Litwą i Łotwą, by później zmuszać ich do nielegalnego przekraczania granicy w miejscach niedozwolonych. W tym konflikcie granicznym człowiek stał się bronią, służby białoruskie wypychają imigrantów na stronę terytorium UE, a m.in. polskie służby (SG, Policja i wojsko) zwracają ich z powrotem, stosując tzw. procedurę „push-back” to nic innego, jak odsyłanie imigrantów za polską granicę przez Straż Graniczną³⁷. Głównym zamysłem Mińska stała się destabilizacja ładu społecznego w społecznościach przynależnych do UE. Dlatego ten konflikt graniczny stał się antagonizmem pomiędzy UE a Białorusią niewątpliwie wspieraną przez prezydenta Putina, który w tym samym czasie koncentruje duże siły wojskowe na granicy z Ukrainą.

Budowanie braterstwa broni poprzez wspólne ćwiczenia obu armii *białorusko-rosyjskiej* powinno zmusić nas do innego spojrzenia na geopolityczne znaczenie obwodu kaliningradzkiego jako obszaru pozwalającego Rosji utrzymać obecność w basenie Morza Bałtyckiego. *Obwód Kaliningradzki FR odgrywa istotną rolę dla bezpieczeństwa Polski, Litwy oraz państw regionu Morza Bałtyckiego*³⁸. Na terytorium Obwodu zgromadzone zostały znaczne siły zbrojne, w tym siły powietrzne, marynarki wojennej i wojsk lądowych. Na uzbrojeniu tych wojsk są m.in. wyrzutnie rakiet średniego i dalekiego zasięgu, które mogą być uzbrojone w głowice atomowe. Władze w Moskwie traktują potencjał wojskowy rozmieszczony w Obwodzie jako element nacisku na opinię publiczną, tak by zniechęcić władze Polski do budowy na swoim terytorium amerykańskiej tarczy antyrakietowej³⁹.

Wydaje się, że obszar ten powinien stanowić dogodny teren do współpracy gospodarczej, społecznej i kulturalnej z sąsiednimi państwami – członkami integracji europejskiej i euroatlantyckiej, tymczasem w polityce Rosji tworzy sprzeczność interesów między Rosją a Zachodem. W wyniku przemian politycznych z przełomu lat 80. i 90. XX wieku Obwód stał się enklawą otoczoną terytorium Polski i Litwy i zarazem jednym z regionów nadgranicznych FR⁴⁰. *Rozszerzenie UE oraz NATO na wschód i wciąganie Obwodu Kaliningradzkiego FR do obszaru współpracy europejskiej stało się podstawą obaw wyrażonych przez niektóre kręgi*

³⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6.05.2021 r., w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. z 6.05.2021 r., poz. 861.

³⁸ A. Sakson, *Obwód Kaliningradzki a bezpieczeństwo Polski*, Przegląd Strategiczny, Nr 7, Wyd. WNPiD UAM 2014, s. 109-122.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ M. Chełminiak, *Obwód Kaliningradzki FR w Europie. Rosyjska enklawa w nowym międzynarodowym ładzie politycznym*, Wyd. DW DUET 2009, s. 88.

rosyjskie dotyczących rozwoju⁴¹. Wielu, szczególnie młodych mieszkańców Obwodu przyjeżdża do Polski w ramach tzw. małego ruchu granicznego, robi tutaj zakupy, podejmuje naukę na wyższych uczelniach, chcąc mieć wykształcenie zdobyte na terenie UE. Powoduje to nawiązywanie przyjaźni i dobrosąsiedzkich stosunków międzynarodowych, co może być początkiem przyszłych zmian w stosunkach sąsiedzkich w tym regionie.

7.3. NATO, UE i wojska amerykańskie jako filary bezpieczeństwa Polski

Poszukiwanie polskiego bezpieczeństwa po rozpadzie Układu Warszawskiego i opuszczeniu polskiego terytorium przez wojska Związku Radzieckiego zakończyło się w 12.03.1999 r. w Independence przyjęciem Polski do NATO. Od tego dnia Polska stała się formalnie stroną Traktatu, czyli członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego. Dzięki temu Polska weszła do rodziny państw zachodnich, które w myśl art. 5 traktatu mają obowiązek chronienia się wzajemnego (z użyciem siły zbrojnej) w razie napaści obcego państwa na jednego lub kilku z nich⁴². Po podpisaniu dokumentów traktatowych rozpoczęły się zmiany w planowaniu i organizacji bezpieczeństwa militarnego Polski. Nasi żołnierze regularnie są szkoleni w prestiżowych uczelniach i ośrodkach szkolenia w Niemczech, Francji, Anglii, USA oraz w Belgii czy w Niderlandach. Na uzbrojeniu naszego wojska pojawiły się nowe samoloty F-16, czołgi typu Leopard, systemy rakietowe do zwalczania (obezwładniania) nawodnych sił okrętowych lub lądowych sił przeciwnika oraz wiele innych rodzajów nowoczesnego wyposażenia i uzbrojenia. Żołnierz Polski stał się stałym ogniem pokojowych sił NATO, działających w misjach Sojuszu praktycznie w każdym punkcie zapalnym świata, zdobywając w ten sposób doświadczenie bojowe, którego nie sposób uzyskać na poligonie. Wiele jednostek wojskowych i okrętów, przed misjami i dużymi ćwiczeniami, były certyfikowane przez wyspecjalizowane ośrodki szkolenia w państwach Paktu. Potwierdzając w ten sposób wysoką gotowość bojową oraz niezawodność sprzętu i uzbrojenia. Stale, w różnych dowództwach NATO pełnią służbę polscy żołnierze. Na terytorium Polski powstały jednostki i dowództwa NATO. Tak więc, codzienna obecność wojsk sojuszniczych na polskiej ziemi znacznie poprawia naszą pozycję międzynarodową w ogólnie pojętym bezpieczeństwie militarnym. Po wstąpieniu Polski do NATO powstała zupełnie nowa architektura bezpieczeństwa europejskiego i światowego.

Szukając dalszych sojuszników, 16.04.2003 r. Polska podpisała traktat akcesyjny wstąpienia do struktur UE. W jego wyniku Polska, razem z pozostałymi

⁴¹ K. Żęgota, *Obwód Kaliningradzki FR a bezpieczeństwo międzynarodowe Europy Środkowo-Wschodniej. Między geopolityką a konstruktywizmem*, Wyd. FNCE, Poznań 2021, s. 368-369.

⁴² *Traktat Północnoatlantycki*, Waszyngton 4.04.1949 r.

dziewięcioma innymi krajami, wstąpiła do Unii 1.05.2004 r.⁴³. Fundamenty współczesnej UE zostały ustalone na konferencji w Maastricht w grudniu 1991 r. Zgodnie z Traktatem, system instytucjonalny w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego w *trzecim filarze* UE składał się z: instytucji ogólnych, a także instytucji wyspecjalizowanych, takich jak: Europejskie Biuro Policji - Europol, Europejskie Kolegium Policyjne – CEPOL i Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych – OLAF⁴⁴.

13.12.2007 r. w Lizbonie Premier Donald Tusk i Prezydent Lech Kaczyński podpisali Traktat Lizboński. Dokument zreformował nieco całą strukturę unijną i wprowadził jednolitą konstytucję. Zachował ważność dotychczasowych traktatów i wprowadził kilka istotnych zmian⁴⁵. Od chwili podpisania Traktatu Lizbońskiego źródło prawa pierwotnego UE tworzą cztery dokumenty, tj. *Traktat o UE* i *Traktat o Funkcjonowaniu UE* (oba mające taką samą moc prawną), *Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej* oraz *Karta Praw Podstawowych UE*. Podpisując Traktat Lizboński Polska może liczyć na pomoc UE w rozwiązywaniu problemów szeroko rozumianego bezpieczeństwa wynikającego ze stosunków bilateralnych jak i międzynarodowych.

Po przystąpieniu Polski do struktur Sojuszu i UE, nasze terytorium w dużej mierze stało się buforem pomiędzy wschodnią a zachodnią Europą. Granica styczności tych dwóch światów z okresu tzw. zimnej wojny przesunęła się na wschód. Dlatego Stany Zjednoczone były i są zainteresowane rozmieszczaniem swoich pododdziałów i uzbrojenia na ziemiach Polskich. Amerykańska marynarka wojenna 13.05.2016 r. rozpoczęła budowę elementów tzw. *tarczy antyrakietowej* w bazie wojskowej w Redzikowie koło Słupska. Według źródeł amerykańskich, elementy tarczy w Redzikowie mają być gotowe w 2022 r., które zapewnią obronę Polski i części europejskiego terytorium Sojuszu przed ograniczonym atakiem rakietami balistycznymi.

Stosownie do danych MON od 2018 r. sukcesywnie wzrasta potencjał obronny i odstraszenia Polski, wschodniej flanki NATO i całego Sojuszu. Przełomowym momentem stał się Szczyt NATO w Warszawie w 2016 r.⁴⁶. Według ostatnich danych MON w Polsce przebywają wojska sojusznicze w ramach inicjatywy NATO i strony amerykańskiej. NATO rozmieściło w okolicach Orzysza jedną z czterech grup bojowych eFP (*Enhanced Forward Presence* – wzmocniona Wysunięta Obecność). Została ona utworzona przez Stany Zjednoczone przy udziale wojsk z Rumunii, Wielkiej Brytanii oraz Chorwacji. Koordynację działań

⁴³ Rezolucja Prawodawcza Parlamentu Europejskiego w sprawie wniosku RP o uzyskanie członkostwa w UE, Dz.U. UE L236 z 23.09.2003 r.

⁴⁴ *Traktat o UE z Maastricht*, 07.02.1992 r., <https://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/traktaty/TraktatMaastrichtPL1.pdf> [17.07.2021].

⁴⁵ *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o UE i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską* podpisany w Lizbonie dnia 13.12.2007 r., Dz. U. UE C306, 17.12.2007 r.

⁴⁶ *Deklaracja końcowa Szczytu NATO w Warszawie*, wydana przez Szefów Państw i Rządów uczestniczących w posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej w Warszawie w dniach 8-9.07.2016 r., Kwartalnik BN 37-40/2016, s. 205-242.

wszystkich czterech grup bojowych eFP powierzono utworzonej w Elblągu Wielonarodowej Dywizji Północny Wschód. Krajem ramowym dywizji jest Polska⁴⁷, a w jej skład wchodzi żołnierze z: Polski, Czech, Estonii, Hiszpanii, Kanady, Litwy, Łotwy, Niemiec, Rumunii, Turcji, Stanów Zjednoczonych, Węgier, Wielkiej Brytanii oraz Słowacji⁴⁸.

Za prezydentury Donalda Trumpa w USA, m.in. Prezydent RP zabiegał o zwiększenie liczebności wojsk amerykańskich na terytorium Polski, korzystając z amerykańskiej decyzji o ich zmniejszeniu i częściowym wycofywaniu z terytorium Niemiec. W efekcie bilateralnych uzgodnień, w ramach amerykańskiej operacji Atlantic Resolve, do Polski trafiła Pancerna Brygadowa Grupa Bojowa, której wojska stacjonują w Żaganiu, Świętoszowie, Skwierzynie, Toruniu i Bolesławcu, zespół zadaniowy Brygady Lotnictwa Bojowego stacjonujący w Powidzu oraz pododdziały logistyczne. Amerykanie zdecydowali również o przeniesieniu z Niemiec do Poznania tzw. Elementu Dowodzenia Misji operacji Atlantic Resolve, który kieruje działaniami żołnierzy amerykańskich nie tylko w Polsce, ale również w pozostałych państwach regionu. Od października 2019 r. struktura ta funkcjonuje jako Wysunięte Dowództwo Dywizyjne. Koordynuje funkcjonowanie SZ USA w naszym regionie w ramach operacji Atlantic Resolve. A dodatkowo jej rolę podkreśla mianowanie na jej dowódcę amerykańskiego generała. Z kolei w listopadzie 2020 r. w Poznaniu rozpoczęło działalność wysunięte dowództwo V Korpusu Sił Lądowych USA w Polsce. To jedyna struktura tego szczebla dowodzenia rozmieszczona w Europie, a z Polski dowodzone będą te amerykańskie siły lądowe⁴⁹.

Z tego wynika, że liczebność wojsk sojusznicych na naszym terytorium stale wzrasta, budowa stałej infrastruktury do ich funkcjonowania i zabezpieczenia stanowi materialny dowód o chęci USA i innych państw NATO do niesienia pomocy i wspierania nas w zabezpieczeniu wschodniej flanki NATO i UE.

7.4. Zakończenie

Rozpad bipolarnego układu świata w latach 80. i 90. ubiegłego wieku jeszcze bardziej pogłębił i uwypuklił stres, troskę i trwogę o przeżycie w godnych warunkach i w państwie stanowiącym bezpieczny dom. Kluczowymi zagrożeniami i wyzwaniami stojącymi przed polityką bezpieczeństwa cywilizacji europejskiej stały się problemy związane z wyłanianiem się nowych państw, przesuwaniem europejskich granic oraz rozszerzaniem stref wpływów przez sąsiadów, a także poszukiwanie dróg ich własnego rozwoju. Ponadto, dużym zagrożeniem są wzrastające ruchy nacjonalistyczne i niepochamowanego ekstremizmu oraz problemy etniczne, nasilający się fundamentalizm religijny w każdej z wielkich religii,

⁴⁷ Status państwa ramowego oznacza wyznaczenie kadry kierowniczej grupy, jednostki bojowej oraz odpowiedniego zaplecza wsparcia i logistycznego.

⁴⁸ <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/sily-sojusznicze-w-polsce> [17.07.2021].

⁴⁹ Tamże.

a w szczególności ortodoksyjnego islamu nawołującego do prowadzenia świętej wojny z niewiernymi, globalizacja i liberalizacja gospodarki oraz wielka migracja z biednych i często dotkniętych wojną krajów południa na północ do bogatych krajów Europy. Oprócz tych, jakby oczywistych zagrożeń ludzkość doświadcza niespotykanych wcześniej zagrożeń ze strony natury. Zmiany klimatyczne, do których niewątpliwie przyczynił się człowiek powodują powstawanie silnych huraganów, obfitych opadów deszczu, śniegu i gradu w miejscach, w których nikt wcześniej ich nie widział. Często występuje pustynnienie i wyjałowienie gleby, susze lub podtopienia i powodzie, pozbawiające ludność plonów.

Kształtowanie się państwowości nowych państw, po rozpadzie imperium Związku Radzieckiego dotyczyło również naszych sąsiadów bezpośrednich: Niemiec, Czech, Słowacji, Ukrainy, Białorusi, Rosji, Litwy oraz bliskich: Estonii, Łotwy i Mołdawii. Staliśmy się państwem, którego granice są nie tylko naszymi granicami, ale również granicami zewnętrznymi UE. Należy podkreślić, że Polska położona jest między dwiema zróżnicowanymi cywilizacjami, między obszarem kulturowym chrześcijaństwa zachodniego z centrum w Rzymie oraz prawosławia z patriarchatem moskiewskim i całej Rusi. Jej wschodnia granica jest również granicą między cywilizacjami – łacińską i turańską⁵⁰. Nową sytuację geopolityczną określiło przyjęcie Polski do NATO i UE oraz przesunięcie ich wpływów do wschodniej granicy Polski, która stała się granicą sojuszu i Wspólnoty. Dlatego tak istotna jest wspólna obrona i zapewnienie bezpieczeństwa. Jak wynika z analizy prowadzonej przez Białoruś wojny hybrydowej na granicy polsko-białoruskiej – duży może więcej. To UE powinna zająć się powstrzymaniem transportu imigrantów do Mińska i przemycań ich dalej przez granicę. Jeśli na Białorusi nie będzie imigrantów, reżim Łukaszenki nie będzie miał kogo wypychać na terytorium Polski, Litwy czy Łotwy.

W tym konflikcie imigranci stanowią tylko część problemu, większym jest zwiększanie potencjału militarnego Białorusi i praktycznie stała obecność sił armii FR – aktualnie w przestrzeni powietrznej Białorusi pojawiają się bombowce strategiczne Tu-22M3, a Kreml podaje, że jest to jedynie testowanie wspólnego systemu obrony powietrznej. Kiedy do armii białoruskiej dodamy siły FR stacjonujące w Obwodzie Kaliningradzkim, będziemy mogli zrozumieć zagrożenie militarne ze strony Rosji i jej pobratymców. Stąd nasza aktywność w NATO i bilateralne rozmowy ze Stanami Zjednoczonymi. Rozmieszczenie sił i środków oraz całej infrastruktury wojskowej naszych sojuszników na terytorium Polski jest, jak się wydaje, skutecznym czynnikiem odstrasającym dla potencjalnych agresorów.

Dodatkowym elementem wzmacniającym potencjał militarny SZ RP powinna być ich modernizacja. Współczesna wojna – to wojna technologiczna, dlatego należy dążyć do pozyskiwania nowych technologii w budowie nowoczesnego uzbrojenia i środków walki. Dalsza skuteczność SZ RP do odstraszenia i obrony przed każdym potencjalnym przeciwnikiem oraz efektywnego reagowania na

⁵⁰ S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997, s. 239-247.

pojawiające się kryzysy będzie zależała od ich zdolności do utrzymania przewagi technologicznej. Bezpieczeństwo narodowe zapewniają nam trzy filary: przynależność do UE, NATO i stacjonowanie wojsk amerykańskich w Polsce, czyli trwały i silny sojusz ze Stanami Zjednoczonymi. Całość tych stosunków międzynarodowych wpływa na bieżącą sytuację geopolityczną Polski, którą określają czynniki zachodzące na kontynencie w szczególności rolę UE i NATO oraz relacje z naszymi sąsiadami – tymi obok i na całym świecie.

Wpływ na sytuację geopolityczną Polski mają również zjawiska globalizacji, w tym nowe technologie, szybkie możliwości przekazu informacji i łączności. Oprócz tych pozytywnych zjawisk są również negatywne złożone procesy zachodzące w skali światowej prowadzące do pogłębienia się światowych powiązań we wszystkich dziedzinach życia politycznego, społecznego, ekonomicznego i kulturowego, tj. terroryzm międzynarodowy, niedobory surowcowe, przestępczość transnarodowa oraz proliferacja broni masowego rażenia.

Na przestrzeni pierwszych dwóch dekad XXI wieku przekonaliśmy się, że potencjał militarny państwa ma duże znaczenie w kształtowaniu się stosunków międzynarodowych i społecznego poczucia bezpieczeństwa, dlatego Polska dążyła i dąży do rozbudowy i modernizacji swoich Sił Zbrojnych oraz stałego stacjonowania na naszym terytorium wojsk NATO i Stanów Zjednoczonych. Silna i nowoczesna armia, a także zawarte sojusze z jednej strony oraz dalekowzroczna i perspektywiczna polityka zagraniczna, z drugiej strony, to kluczowe atuty bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo Polski, ze względu na jej położenie jest nieodzownym elementem bezpieczeństwa w Europie. Położenie geograficzne Polski stanowi obecnie swoisty bufor pomiędzy wschodem i zachodem. Dlatego, wszelkie inicjatywy gospodarcze, kulturowe i polityczne mają w tym regionie ogromne znaczenie. Rozbudowa sieci transportowej: dróg, kolei, dróg wodnych i infrastruktury lotniczej może na trwałe związać nasz kraj w interesach gospodarczych z sąsiadami i innymi krajami. Podstawą współczesnej gospodarki, współczesnego handlu stał się transport.

Wykorzystać należy geograficzne położenie Polski do wzrostu bezpieczeństwa i zamożności jej obywateli poprzez umiejętne wykorzystanie możliwości jakie stwarza Jedwabny Szlak dla kraju tranzytowego, wykorzystującego swoje centra logistyczne do przewozu ludzi i dystrybucji, redystrybucji towarów w Europie.

Bibliografia

- [1] Banasik M., *Interesy i cele strategiczne FR oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] Banasik M., *Polityka FR i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, wyd. Difin, Warszawa 2019.
- [2] Banasik M., *Zagrożenia FR i euroatlantycka perspektywa bezpieczeństwa*, Wyd. Difin, Warszawa 2019.
- [3] *Biała księga BN RP*, BBN, Warszawa 2013.
- [4] Bobrow Davis B., Haliżak E., Zięba R., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Wyd. FSM, Warszawa 1997.

- [5] Bornio J., *Bezpieczeństwo narodowe Polski w kontekście kryzysu ukraińskiego. Wymiar polityczno-militarny*, Wyd. Difin, Warszawa 2019.
- [6] Chełminiak M., *Obwód Kaliningradzki FR w Europie. Rosyjska enklawa w nowym międzynarodowym ładzie politycznym*, Wyd. DUET 2009.
- [7] Ciekankowski Z., Nowicka J., Wyrębek W., *Bezpieczeństwo państwa w obliczu współczesnych zagrożeń*, Wyd. UP-H w Siedlcach, Siedlce 2016.
- [8] *Deklaracja końcowa Szczytu NATO w Warszawie w dniach 8-9.07.2016 r.*, *Kwartalnik BN* 37-40/2016.
- [9] Dz.U. z 2019 r., poz. 796, z 2021 r., poz. 464, 815.
- [10] Dz.U. z 2020 r., poz. 1369.
- [11] Dz.U. UE L236 z 23.09.2003 r.
- [12] Dz. U. UE C306 z 17.12.2007 r.
- [13] Dz. U. UE L348 z 20.12.2013 r.
- [14] Dz. U. UE L194/1 z 19.7.2016 r.
- [15] Dz. U. z 01.03.2021 r., poz. 372.
- [16] Dz. U. z 6.05.2021 r., poz. 861.
- [17] *Ekspertyza w zakresie rozwoju śródlądowych dróg wodnych w Polsce na lata 2016-2020 z perspektywą do roku 2030*, MGW i ŻS, Warszawa 2016 r.
- [18] <http://m.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/32401?t=Na-poligonach-Panstwa-Zwiazkowego-Bialorusi-i-Rosji>.
- [19] <https://lhs.com.pl/pl>.
- [20] <https://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/dokumenty/traktaty/TraktatZMaastrichtPL1.pdf>.
- [21] <https://www.baltic-pipe.eu/pl/>.
- [22] <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/trojmorze>.
- [23] <https://www.gov.pl/web/gospodarkamorska/rzad-zaakceptowal-plan-strategii-rozwoju-srodladowych-drog-wodnych-w-polsce>.
- [24] <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/sily-sojusznicze-w-polsce>.
- [25] <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/chiny-robia-na-bialorusi/>.
- [26] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja>.
- [27] <https://www.rp.pl/Opinie/306119905-Polnocny-szlak-jedwabny.html>.
- [28] <https://www.rynek-kolejowy.pl/mobile/kolejowy-nord-stream-kontra-trasa-transkaspijska--87542.html>.
- [29] <https://www.youtube.com/watch?v=oyV-RrzKU8>. Wywiad z prof. Z. Brzezińskim, *Nie ma mowy o kompromisach z Rosją*, TVP Info, 08.06.2014 r.
- [30] Huntington S., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 1997.
- [31] Jakóbowski J., Kłysiński K., *Partnerstwo niestrategiczne stosunki Białorusko-Chińskie*, Prace OSW, Warszawa 2021, nr 81.
- [32] H. Karwan, *Zagrożenia geopolityczne i militarne Polski w XXI wieku*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa. Wieloaspektowość*, (red.) H. Sommer, G. Zakrzewski, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2021.
- [33] Kłysiński K., *Aleksandra Łukaszenki gra w dwa ognie*, Nowa Europa Wschodnia, nr 3-4 (XI-XIII) 2010.

- [34] Potulski J., *Rola i znaczenie tradycji w funkcjonowaniu współczesnych instytucji politycznych w Rosji*, Wyd. ECE, Toruń 2005.
- [35] Sakson A., *Obwód Kaliningradzki a bezpieczeństwo Polski*, Przegląd Strategiczny, Nr 7, Wyd. WNPiD UAM 2014.
- [36] *Strategia Cyberbezpieczeństwa RP na lata 2017-2022*, MC, Warszawa 2017.
- [37] Sykulski L., *Rosyjska geopolityka a wojna informacyjna*, Wyd. PWN, Warszawa 2019.
- [38] Szarek Ł., *Białoruś*, [w:] Iwanek K., Pietrewicz O., *Chiński projekt Nowego Jedwabnego Szlaku. Retoryka a rzeczywistość*, Raport Ośrodka Badań Azji Centrum Badań nad Bezpieczeństwem ASzWoj, Warszawa 2017.
- [39] Topolski I., *Polityka FR wobec państw Europy Wschodniej*, Wyd. UMCS, Lublin 2013.
- [40] *Traktat Północnoatlantycki*, Waszyngton 4.04.1949 r.
- [41] Żęgota K., *Obwód Kaliningradzki FR a bezpieczeństwo międzynarodowe Europy Środkowo-Wschodniej. Między geopolityką a konstruktywizmem*, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2021.

GEOPOLITICAL AND MILITARY THREATS TO POLAND IN THE 21ST CENTURY

The geographical location of Poland on the Baltic-Carpathian isthmus was a tasty morsel for all neighbours, which had hegemonic aspirations in this part of the world. The history of Poland shows how important for the fate of our country was its location in Europe. Over the centuries, greater or lesser threats have appeared repeatedly: from the first partition in 1772, through the First and Second World Wars, many local conflicts, the period of the so-called the Cold War and the bipolar division of the world, the fall of the Berlin Wall and communism, to the times of the outpouring of new foundations of security. Despite the fact that Poland joined the North Atlantic Treaty Organisation on 12.03.1999 in Independence, USA, the threat in various areas of national security still exists, and in some areas it is even growing.

Keywords: strategy, geostrategy, national security strategy, national defence.

Rozdział 8.

BEZPIECZEŃSTWO OSÓB BIORĄCYCH UDZIAŁ W KONFLIKTACH ZBROJNYCH W ŚWIETLE UAKTUALNIONEGO KOMENTARZA DO III KONWENCJI GENEWSKIEJ Z 1949 ROKU

Bezpieczeństwo osób biorących udział w konfliktach zbrojnych zostało stypizowane w szeregu uregulowaniach prawnych obowiązujących w przestrzeni międzynarodowej. Większość z nich przyjęto kilkadziesiąt lat temu. Współczesne konflikty zbrojne mają inny charakter niż te, które miały miejsce jeszcze na początku XXI wieku.

W czerwcu 2020 r. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) opublikował Uaktualniony Komentarz do trzeciej Konwencji Genewskiej z 1949 r. dotyczącej traktowania jeńców wojennych (III KG). Zawiera on zasady ochrony i zapewnienia bezpieczeństwa tej grupy osobowej, uwzględniając aktualny sposób prowadzenia działań zbrojnych.

Celem niniejszego artykułu jest dokonanie przeglądu interpretacji zapisów zawartych w artykule 4 pkt A III KG, zaproponowanych przez autorów Uaktualnionego Komentarza do tej konwencji oraz innych ekspertów z zakresu prawa międzynarodowego i problematyki bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo personalne, prawo międzynarodowe, konflikty zbrojne, konwencje genewskie, jeńcy wojenni.

8.1. Wprowadzenie

Tragiczny los, jaki dotknął jeńców wojennych w czasie II wojny światowej wymógł dalszy rozwój i doskonalenie międzynarodowych unormowań prawnych dotyczących traktowania i ochrony tej kategorii osób. Dokładnie 75 lat temu, w październiku 1945 r. odbyło się w Genewie pierwsze międzynarodowe spotkanie ekspertów – lekarzy, którzy zajmowali się w czasie wojny kwalifikowaniem do natychmiastowej repatriacji poważnie chorych i rannych jeńców wojennych². Niespełna rok później, w sierpniu 1946 r. na kolejnej konferencji przedyskutowano

¹ kmdr por. rez. dr Jarosław Kroplewski, Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku/Gdyni, Aleja Grunwaldzka 238A, 80-266 Gdańsk, e-mail: jkroplewski@wsb.gda.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8991-1000>.

² M. Flemming, *Jeńcy wojenni. Studium prawnohistoryczne*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2000, s. 32.

pierwsze wersje nowych konwencji z zakresu prawa humanitarnego odnoszącego się do ofiar wojny, a w kwietniu 1947 r. 70 wysłanników z 15 państw przedstawiło swoje najważniejsze doświadczenia w postępowaniu z jeńcami wojennymi³.

Jak podaje M. Flemming opracowane na podstawie zebranych opinii i przeprowadzonych dyskusji projekty nowych umów międzynarodowych w sprawie ochrony ofiar zostały przedstawione na XVII Międzynarodowej Konferencji Czerwonego Krzyża, która obradowała w Sztokholmie w sierpniu 1948 r.⁴. Wzięli w niej udział delegaci 50 państw oraz przedstawiciele 52 krajowych stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy. Gremium to dokonało szeregu poprawek w przedstawionych przez MKCK projektach konwencji. W czasie obradującej w Genewie, w 1949 r. konferencji dyplomatycznej uchwalono i podpisano opracowane w Sztokholmie cztery konwencje, z których trzecia w kolejności (III KG) dotyczyła traktowania jeńców wojennych⁵.

Konwencja ta, w najbardziej kompleksowy sposób reguluje zagadnienia dotyczące postępowania z jeńcami wojennymi, w tym problematykę dotyczącą osób, którym przysługuje status jeńca wojennego⁶. Należy zaznaczyć, że od 1949 r. zmienił się charakter prowadzonych konfliktów zbrojnych. Zmiany te dotyczą nie tylko metod i środków prowadzenia działań zbrojnych, ale również statusu osób, które w nich uczestniczą. MKCK, realizując projekt uaktualniania komentarzy do KG, opublikował 16 czerwca 2020 r. uaktualniony komentarz do III KG⁷. Pragnąc tym samym wskazać, jak należy we współczesnych konfliktach zbrojnych interpretować przepisy, które zostały wprowadzone do międzynarodowej przestrzeni prawnej ponad siedemdziesiąt lat temu. Uaktualniony komentarz odnosi się również do zagadnienia dotyczącego przyznawania statusu jeńca wojennego. W niniejszym artykule dokonano analizy najnowszej interpretacji zapisów art. 4 pkt. A III KG.

8.2. Status jeńca wojennego w świetle art. 4 pkt A III KG

Do kategorii osób określanych jako „jeniec wojenny” zalicza się osoby, które znalazły się we władzy nieprzyjaciela i zostały zatrzymane oraz odosobnione w obozie jenieckim na czas trwania działań wojennych. Warto przy tym

³ Ibidem, s. 33.

⁴ Ibidem.

⁵ *Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. Dz.U z 1956 r., nr 38, poz. 175, załącznik.

⁶ Kwestia dotycząca przyznania statusu jeńca wojennego została dodatkowo zawarta w art. 43 i 44 *Protokołu dodatkowego z 1977 do KG z 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*. W opinii Agnieszki Szpak powodem pojawienia się tych dwóch artykułów był fakt, że większość warunków kombatanckich określonych w III KG okazała się bardzo trudna, jeśli nie niemożliwa do spełnienia przez siły nieregularne. Co zniechęcało członków sił nieregularnych do przestrzegania MPHKZ. A. Szpak, *Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay*, Wydawnictwo „Dom Organizatora, Toruń 2007, s. 56.

⁷ *Uaktualniony Komentarz do III KG*: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/GCIII-commentary> [09.10.2020 r.].

zaznaczyć, że status jeńca wojennego może otrzymać tylko taka osoba, która ma prawo brać udział w konflikcie zbrojnym i nie ponosi odpowiedzialności prawnej za sam fakt wzięcia w nim udziału. Należy również podkreślić, że z pojęciem „jeńiec wojenny” mamy do czynienia jedynie w przypadku międzynarodowych konfliktów zbrojnych⁸.

Zagadnienia dotyczące kategorii osób, którym przysługuje status jeńca wojennego zostały zawarte w art. 4 pkt A III KG. Stanowi on, że:

A. Jeńcami wojennymi w rozumieniu niniejszej Konwencji są osoby, które znalazły się we władzy nieprzyjaciela, a należą do jednej z następujących kategorii:

- 1) członkowie sił zbrojnych Strony w konflikcie, jak również członkowie milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych;*
- 2) członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze Stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach własnego terytorium, nawet jeżeli to terytorium jest okupowane, pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, odpowiadają następującym warunkom:
 - a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych;*
 - b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy;*
 - c) jawnie noszą broń;*
 - d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny;**
- 3) członkowie regularnych sił zbrojnych, którzy podają się za podlegających rządowi lub władzy nie uznanym przez Mocarstwo zatrzymujące;*
- 4) osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nie należące do nich bezpośrednio, jak na przykład cywilni członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, członkowie oddziałów pracy lub służb, powołanych do opieki nad siłami zbrojnymi, pod warunkiem, że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych, którym towarzyszą, przy czym te ostatnie obowiązane są wydać im w tym celu kartę tożsamości według załączonego wzoru;*

⁸ Zgodnie z art. 2. – wspólnym dla KG z 1949 r. z konfliktem międzynarodowym mamy do czynienia w przypadku „wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwoma lub więcej niż dwoma państwami – podmiotami prawa międzynarodowego, nawet gdyby jedna ze stron nie uznała stanu wojny. Warto zaznaczyć, że MPHKKZ w konfliktach międzynarodowych nie wymaga się uznania strony przeciwnej za państwo lub rząd. M. Marcinko, *Główne założenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych*, [w:] Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych, (red.) M. Marcinko, Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 35. Natomiast zgodnie z art. 1 pkt. 4 PD I za konflikt o charakterze międzynarodowym uważa się również konflikty zbrojne, w którym ludy walczą przeciwko panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciwko reżimom rasistowskim, wykonując swoje prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. M. Flemming, *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych. Zbiór dokumentów, uzupełnienie i redakcja* M. Gąska, E. Mikos-Skuza, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 362.

- 5) członkowie załóg statków handlowych, włączając w to kapitanów, pilotów i uczniów, oraz członkowie załóg samolotów cywilnych Stron w konflikcie, o ile nie przysługuje im prawo do korzystniejszego traktowania na mocy innych postanowień prawa międzynarodowego;
- 6) ludność terytorium nie okupowanego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela chwytła spontanicznie za broń, aby stawić opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować się w regularne siły zbrojne, jeżeli jawnie nosi broń i przestrzega praw i zwyczajów wojennych.

8.3. Analiza poszczególnych określeń zawartych w art. 4 pkt A III KG, z uwzględnieniem zapisów zawartych w uaktualnionym komentarzu

8.3.1. Członkowie sił zbrojnych strony w konflikcie, jak również członkowie milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych⁹

Celem większej przejrzystości w zrozumieniu warunków przynależności do kategorii osób wymienionych w art. 4 A (1), zostały one podzielone na dwie podkategorie: członków sił zbrojnych oraz członków milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych.

Członkowie sił zbrojnych

Kategoria osób określana jako „członkowie sił zbrojnych” jest najwyraźniej zarysowana pośród innych, którym przysługuje status kombatanta oraz jeńca wojennego. Odnosi się ona do żołnierzy zorganizowanych w oddziały wojskowe, podlegających dyscyplinie wojskowej, odpowiednio uzbrojonych i umundurowanych oraz wyraźnie odróżniających się od ludności cywilnej. Członkowie sił zbrojnych podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed stroną konfliktu.

Autorzy *Uaktualnionego Komentarza do III KG* podkreślają, że wymogi członkostwa w siłach zbrojnych nie są określone w prawie międzynarodowym. Wynikają one przede wszystkim z regulacji krajowych. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż określenie to obejmuje wszystkich członków sił zbrojnych niezależnie od pełnionych przez nich funkcji lub świadczonych przez nich usług.

⁹ Pojęcie „siły zbrojne” zostało zdefiniowane w art. 43 pkt 1 PD I, w świetle, którego: *siły zbrojne Strony konfliktu składają się ze wszystkich uzbrojonych i zorganizowanych sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą Stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzę nie uznane przez Stronę przeciwną. Takie siły zbrojne powinny podlegać systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewniał między innymi poszanowanie przepisów prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych.* Siły zbrojne są utworzone i zorganizowane zgodnie z wymogami narodowego bezpieczeństwa i obrony. Każde państwo i każda strona wojująca musi określić kategorie osób i obiektów, które należą do jego sił zbrojnych. F. de Mulinen, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo BELLONA, Warszawa 1994, s. 32. Także: D. Fleck, *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford Press 1999, pkt. 304.

Marian Flemming przypomina, iż zgodnie z art. 3 *Regulaminu haskiego* z 1907 r.¹⁰ członkowie sił zbrojnych dzielili się na walczących (*combattants*) oraz nie walczących (*non combattants*). Tą ostatnią grupę stanowili żołnierze zatrudnieni w różnych działach administracji wojskowej¹¹. Nie zyskują oni jednak ogólnej ochrony przeciwko niebezpieczeństwom wynikającym z operacji wojskowych i nie są chronieni przed atakiem, tak jak przysługuje to ludności cywilnej. Obecność niekombatantów w obiektach wojskowych nie nakłada na stronę atakującą konieczności podejmowania specjalnych środków ostrożności. Nie musi zatem ona dokonywać rozróżnienia pomiędzy kombatantami a niekombatantami członkami sił zbrojnych¹².

Nie dotyczy to członków personelu medycznego i duchownego, który stanowi odrębną grupę osobową sił zbrojnych. Jeśli zostaną zatrzymani przez stronę przeciwną nie są uważani za jeńców wojennych, natomiast przysługują im przywileje co najmniej takie jak jeńcom wojennym¹³.

Niezwykle ciekawe jest w tym przypadku określenie statusu zatrzymanych rezerwistów udających się z kartą powołania do określonego w niej miejsca stawiennictwa. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* wskazują, że to czy rezerwista jest członkiem sił zbrojnych uzależnione jest od unormowań prawnych danego kraju¹⁴. Co będzie jednak w przypadku, kiedy unormowania prawne obowiązujące w tym zakresie w państwie zatrzymującym będą różniły się od unormowań prawnych państwa rezerwisty?

Członkowie milicji i innych oddziałów ochotniczych stanowiących część sił zbrojnych

Kolejną kategorię osób wymienionych w punkcie 4A (1) stanowią członkowie milicji i innych oddziałów ochotniczych wchodzących w skład sił zbrojnych. Aby wspomniane osoby podlegały postanowieniom tego punktu, milicje i oddziały ochotnicze, których są członkami, muszą być formalnie włączone w skład sił zbrojnych, a sposób ich inkorporacji uzależniony jest od prawa danego państwa¹⁵.

¹⁰ *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej* (Regulamin haski z 1907 r.), Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 161.

¹¹ M. Flemming, op. cit., s. 42.

¹² P. Łubiński, *Status kombatanta, ochrona i uprawnienia jeńców wojennych i innych osób zatrzymanych*, [w:] *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*, (red.) M. Marcinko, Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 192.

¹³ Art. 33 III KG.

¹⁴ W Polsce, zgodnie z art. 99 pkt. 1. *Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej: Żołnierzem rezerwy jest osoba, która złożyła przysięgę wojskową i została przeniesiona do rezerwy po zwolnieniu z czynnej służby wojskowej, w tym z zawodowej służby wojskowej lub ze służby kandydackiej, jeżeli w dalszym ciągu podlega obowiązkowi służby wojskowej*. Natomiast, w świetle art. 61 pkt. 1 tej *Ustawy: Osoby powołane do czynnej służby wojskowej są zobowiązani stawić się do tej służby w określonym terminie i miejscu. Stają się oni żołnierzami w czynnej służbie wojskowej z chwilą stawienia się do tej służby w określonym miejscu* (Dz.U. z 2019 r., poz. 1541 późn. zm.)

¹⁵ W skład sił zbrojnych mogą być przykładowo włączone takie służby jak Policja czy Straż Graniczna – przypis autora.

Agnieszka Szpak podkreśla, że to państwo ma prawo do samodzielnego określania jakiego rodzaju siły stanowią jego regularną armię. W jej skład mogą wchodzić tylko milicje lub oddziały ochotnicze¹⁶.

W III KG nie określono, czy strona konfliktu musi powiadomić przeciwnika o włączeniu swoich sił ochotniczych lub policyjnych do sił zbrojnych. Taką powinność wprowadzono dopiero na mocy art. 43 pkt. 3 PD I¹⁷. Niektórzy z ekspertów uważają jednak, iż pomimo wprowadzenia takiego obowiązku, niepowiadomienie strony przeciwnej o włączeniu sił ochotniczych lub policyjnych w skład sił zbrojnych, nie pozbawia prawa do statusu kombatanta członków tych formacji, tylko dlatego, że strona przeciwna nie otrzymała stosownego zawiadomienia. Stanowi to w ich opinii sprzeczność z ogólnymi zasadami MPHKG¹⁸. Natomiast autorzy *Uaktualnionego Komentarza* uważają, iż strony konfliktu są wręcz zobowiązane do wzajemnego powiadamiania o włączeniu, np. sił policyjnych do swoich sił zbrojnych. W ich opinii powiadomienie to nie stanowi konstytucyjnego określenia statusu takich jednostek, ale służy uniknięciu nieporozumień, a tym samym wzmocnieniu poszanowania zasady rozróżnienia¹⁹.

Zasada rozróżniania stanowi jedną z podstawowych zasad MPHKG. Dlatego, aby wzmocnić ochronę ludności cywilnej, członkowie sił zbrojnych muszą odróżniać się od ludności cywilnej podczas operacji wojskowych. Zgodnie ze zwyczajowym międzynarodowym prawem humanitarnym, niezdolność poszczególnych walczących do odróżnienia ich podczas udziału w ataku lub w operacji wojskowej przygotowującej do ataku oznacza, że tracą oni prawo do statusu jeńca wojennego. Celem takiego wymogu jest maksymalne rozróżnienie między cywilami a kombatantami, a tym samym zwiększenie ochrony ludności cywilnej. Tradycyjnie wymóg ten nie stanowi problemu dla państwowych sił zbrojnych, ponieważ zwykle noszą one mundury. III KG nie ustanawia szczególnych wymagań dotyczących mundurów ani elementów, które muszą one zawierać, ani też nie przewiduje wzajemnego powiadamiania się stron konfliktu o umundurowaniu lub oznakach rozpoznawczych²⁰. Istotne jest to, że bez względu na to, jak wyglądają, mundury muszą być wystarczająco charakterystyczne, aby odróżnić członków sił zbrojnych od osób cywilnych.

¹⁶ A. Szpak, op. cit., s. 42.

¹⁷ Artykuł ten stanowi, iż: *Strona konfliktu, która wciela do swoich sił zbrojnych organizację paramilitarną lub uzbrojoną służbę porządku publicznego powinna powiadomić o tym inne strony konfliktu*. Dz.U. z 1992 r., nr 41. Poz. 175, załącznik. D. Fleck uważa, iż *efektywność uznania za kombatanta członka tych formacji jest uzależniona tylko i wyłącznie od notyfikacji*. D. Fleck, op. cit., pkt. 410.

¹⁸ M. Flemming, op. cit., s. 45.

¹⁹ *Uaktualniony komentarz*, op. cit.

²⁰ Wymóg ten dotyczy jedynie stopni wojskowych. Zgodnie z art. 43 III KG: z chwilą rozpoczęcia działań wojennych Strony w konflikcie zakomunikują sobie nawzajem tytuły i stopnie wszystkich osób wspomnianych w art. 4 niniejszej konwencji, w celu zapewnienia jednakowego traktowania jeńców tych równorzędnych stopni; jeżeli tytuły i stopnie utworzone zostaną później, zostaną one zakomunikowane w analogiczny sposób ... (...).

Autorzy przypomnieli, że niektóre państwa wyraziły pogląd, że część członków ich regularnych sił zbrojnych może nosić „niestandardowe mundury”. W ich opinii ważnym jest to, że dopóki będą oni rozpoznawalni jako członkowie sił zbrojnych, praktyka taka jest akceptowalna. Jeśli jednak niestandardowe umundurowanie w ogóle nie jest umundurowaniem, tj. z powodu braku stałego, odróżnialnego z daleka znaku rozpoznawczego, ubrani w ten sposób członkowie sił zbrojnych mogą zostać pozbawieni statusu jeńca wojennego. Jeśli członkowie regularnych sił zbrojnych nie noszą mundurów podczas udziału w operacji wojskowej, ryzykują oskarżenie o szpiegostwo lub sabotaż, i mogą zostać pozbawieni statusu jeńca wojennego. W zależności od okoliczności takie działania wojenne prowadzone w cywilnych ubraniach mogą stanowić akt wiarołomstwa²¹.

8.3.2. Członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu

Artykuł 4A (2) definiuje drugą kategorię jeńców wojennych, do których należą: *członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze Stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach własnego terytorium, nawet jeżeli to terytorium jest okupowane, pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, odpowiadają następującym warunkom:*

- a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych;
- b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy;
- c) jawnie noszą broń;
- d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych.

Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zwracają uwagę, że ta kategoria jeńców wojennych po raz pierwszy pojawiła się właśnie w III KG²². Rozszerzono tym samym status jeńca wojennego na zorganizowane grupy oporu, w tym walczące przeciwko państwu okupacyjnemu, ale tylko wówczas, gdy podlegają legalnemu rządowi lub legalnej władzy państwa i spełniają łącznie cztery wymienione powyżej warunki. Jednocześnie zaznaczają, że niespełnienie któregoś z nich nie wyklucza nadania przez państwo zatrzymujące statusu jeńca wojennego tej kategorii osób²³.

Analizując zapisy artykułu należy zwrócić uwagę na to, że w tym przypadku jednym z warunków przyznania statusu jeńca wojennego, jest przynależność do strony w konflikcie. Pozwala to odróżnić członków formacji wymienionych w tym

²¹ *Uaktualniony komentarz*, op. cit.

²² *Uaktualniony Komentarz*, op. cit. Wpływ na nadanie członkom formacji wymienionych w art. 4A (2) miała II wojna światowa, kiedy to ruch oporu przybrał ogromne rozmiary. Dotyczyło to szczególnie terenów okupowanych przez siły Niemiec hitlerowskich w Polsce, Francji oraz na Bałkanach. Po zakończeniu tego konfliktu wyciągnięto wnioski i zamieszczono zapis w III KG zrównujący ujętych partyzantów w konflikcie międzynarodowym z jeńcami wojennymi regularnych sił zbrojnych. M. Flemming, op. cit., s. 49.

²³ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

artykule od członków milicji i innych oddziałów ochotniczych wymienionych w art. 4A (1)²⁴. W tym miejscu należy przywołać konstatację M. Flemminga, iż na obszarach okupowanych walczyć mogą również formacje niezależne od legalnej władzy bądź rządu lub wręcz go zwalczające. W jego opinii członkom tych formacji również przysługuje status jeńca wojennego o ile spełniają wspomniane cztery warunki²⁵. Podobną opinię wyrażają autorzy *Uaktualnionego Komentarza*²⁶.

Zgodnie z treścią art. 4A (2) III KG, aby członkowie innych milicji i oddziałów ochotniczych oraz zorganizowanych ruchów oporu mogli korzystać ze statusu jeńca wojennego grupa, do której należą, musi łącznie spełniać cztery warunki²⁷. Agnieszka Szpak stawia, za A. Rosasem, bardzo interesujące pytanie. Jakie są konsekwencje niespełnienia tych warunków odpowiednio przez całe grupy i przez ich poszczególnych członków²⁸? Nie wydaje się, twierdzi, że *indywidualne niespełnienie warunków kombatanckich powodowało utratę statusu jeńca wojennego przez grupę. (...) Natomiast sytuacja wygląda inaczej w przypadku kolektywnego łamania warunków z pkt. 2; wszyscy członkowie grupy tracą uprawnienia do statusu jeńca wojennego. Pojedynczy członek grupy, nawet jeżeli skrupulatnie wypełnia te warunki, traci status ochronny i może być osadzony za bezprawny udział w działaniach zbrojnych*²⁹. Ponadto słusznie uważa, że nie wystarczą sporadyczne przypadki łamania tych warunków, lecz konieczna jest praktyka ich łamania na szerszą skalę i o większej intensywności³⁰.

Przy czym należy zaznaczyć, że drugi i trzeci warunek dotyczący odróżniania się od ludności cywilnej musi zostać spełniony przez każdego członka grupy indywidualnie. Finalnie osoby, które nie odróżniają się od ludności cywilnej lub nie noszą otwarcie broni tracą prawo do statusu jeńca wojennego³¹.

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. Flemming, op. cit., s. 49.

²⁶ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit. Należy jednocześnie zauważyć, iż w art. 43 PD I nie wprowadzono tak szczegółowego rozróżnienia między regularnymi a nieregularnymi siłami walczącymi po jednej ze stron konfliktu. Stanowi natomiast, że: *Sily zbrojne strony konfliktu składają się ze wszystkich uzbrojonych i zorganizowanych sił, grup i oddziałów, które podlegają dowództwu odpowiedzialnemu przed tą stroną za postępowanie jego podwładnych, choćby ta strona była reprezentowana przez rząd lub władzę nie uznane przez stronę przeciwną. Takie siły zbrojne powinny podlegać systemowi wewnętrznej dyscypliny, który by zapewniał między innymi poszanowanie przepisów prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych*. W przypadku państw będących stronami obu traktatów artykuły 43–44 PD I nie zastępują art. 4 III KG, artykuły te nadal obowiązują jednocześnie. Jeżeli osoba podlega definicji jeńca wojennego zgodnie z art. 4 III KG Konwencji, ale nie zgodnie z art. 43–44 PD I, zachowuje swój status ochronny.

²⁷ G.I.A.D. Draper, *The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare*, *British Yearbook of International Law*, vol. 45, 1971, 197.

²⁸ A. Szpak, op. cit., s. 44.

²⁹ Ibidem, s. 45.

³⁰ Ibidem.

³¹ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

Prześledźmy zatem poszczególne warunki:

Odpowiedzialne dowództwo

Pierwszy z czterech warunków jest taki, że formacjami wymienionymi w art. 4A (2) musi dowodzić osoba, która jest odpowiedzialna za działania wykonywane stosownie do wydawanych przez niego poleceń i rozkazów. Według autorów *Uaktualnionego Komentarza* warunek ten ma przede wszystkim cel ochronny, ponieważ zhierarchizowana struktura, podobna do tej jaka funkcjonuje w regularnych siłach zbrojnych, pomaga utrzymać dyscyplinę, zapewnić planowanie i koordynację działań oraz przestrzegać normy MPHKZ. Zachęca również dowódców do brania odpowiedzialności za postępowanie swoich podwładnych. Wskazano jednocześnie, że struktura dowodzenia nie musi być szczególnie skomplikowana³². Dowódcą może być zarówno osoba wojskowa jak i cywilna.

Stały i dający się z daleka zidentyfikować znak rozpoznawczy

Drugi warunek dotyczy wymogu noszenia przez członków grupy stałego i wyróżniającego się oraz widocznego z daleka, znaku rozpoznawczego. Ma to pomóc odróżnić walczących od ludności cywilnej. Noszenie takiego znaku obowiązuje w czasie przeprowadzenia ataku bądź operacji wojskowych prowadzonych bezpośrednio przed atakiem. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* podkreślają, iż obowiązek noszenia znaku rozpoznawczego nie obejmuje np. okresów, w których członkowie grupy zajmują się higieną osobistą, spaniem czy ćwiczeniami fizycznymi³³.

Dla grupy znak rozpoznawczy powinien pełnić taką rolę jak mundur dla regularnych sił zbrojnych. Znak musi być „stały”, co oznacza, że nie można go łatwo usunąć lub zniszczyć w obliczu zagrożenia. Najlepiej, gdyby była to opaska przysszyta do rękawa lub specyficzny rodzaj odzieży. Znak rozpoznawczy musi mieć charakter wyróżniający, co oznacza, że powinien umożliwiać identyfikację osoby, jako tej, która należy do grupy i musi być używany jedynie przez daną grupę.

Musi on być „widoczny z daleka”. Jednak w *Konwencji* nie podano co dokładnie oznacza to pojęcie. Warto w tym miejscu przywołać konstatację R.K. Goldmana i Tittmore'a, iż *znak wyróżniający musi być noszony w taki sposób, aby był widoczny w świetle dziennym i możliwy do zauważenia na odległość przy pomocy tzw. „gołego oka”*³⁴. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zwracają jednocześnie uwagę, że noszenie mundurów maskujących z naszywką wskazującą na przynależność państwową było od dawna uznawane za spełniające wymóg wyróżnienia się sił zbrojnych, mimo że kamuflaż z natury ma wtapiać w otaczające

³² Ibidem.

³³ Ibidem. Patrz również: Y. Dinstein, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, 3rd edition, Cambridge University Press, 2016, s. 53-54.

³⁴ R.K. Goldman, B.D. Tottemore, *Unprivileged Combatants and the Hostilities in Afghanistan. Their Status and Rights Under International Humanitarian and Human Rights Law*, ASIL 2002, s. 13. Cyt. za A Szpak, op. cit., s. 48.

środowisko. W ten sposób mogłyby być również oznaczone formacje wymienione w art. 4A (2)³⁵.

Jeśli członkowie wspomnianych formacji znajdują się w pojazdach, które wyglądają jak pojazdy cywilne, to one również muszą być wyposażone w znak rozpoznawczy.

Należy pamiętać, iż nie ma formalnego wymogu powiadamiania strony przeciwnej o posiadanym znaku. Jednak powiadomienie takie pozwoliłoby uniknąć nieporozumień i ułatwić, w razie zatrzymania, przyznanie statusu jeńca wojennego³⁶.

Jawne noszenie broni

Warunek trzeci mówi o tym, że członkowie formacji wymienionych w art. 4A (2) III KG są zobowiązani do jawnego noszenia broni. Agnieszka Szpak wskazuje tutaj dwa podejścia; *jedno z nich dotyczy sposobu, w jaki ta broń jest noszona, natomiast drugi dotyczy działań zbrojnych. Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, warunek ten nie jest spełniony, jeżeli kombatant ukrywa jedyną broń jaką posiada, np. pistolet, granat ręczny itp. Natomiast drugi zakłada konieczność jawnego noszenia broni w czasie ataku oraz operacji wojskowych prowadzonych bezpośrednio przed nim*³⁷. Nie wyklucza to przyznania członkom innych milicji i oddziałów ochotniczych statusu jeńca wojennego, jeśli nie nosili jawnie broni w momencie ich schwytania³⁸.

Przestrzeganie w działaniach praw i zwyczajów wojennych

Ostatni, czwarty warunek stanowi o konieczności przestrzegania przez grupę „praw i zwyczajów wojennych”. W opinii autorów *Uaktualnionego Komentarza* termin ten nie został precyzyjnie zdefiniowany i może być traktowany dorozumie, jako synonim obowiązującego międzynarodowego prawa humanitarnego i to zarówno traktatowego, jak i zwyczajowego³⁹. Warunek ten, podobnie jak warunek posiadania osoby odpowiedzialnej za swoich podwładnych, jest zachętą do przestrzegania MPHKZ. Ochrona, jaką MPHKZ zapewnia członkom regularnych sił zbrojnych, gdy znajdują się we władzy strony przeciwnej, obejmuje także formacje wymienione w art. 4A (2), pod warunkiem, że przestrzegają oni tych samych zasad i spełniają trzy pierwsze warunki.

Podobnie, jak warunek posiadania odpowiedzialnego dowództwa, celem czwartego warunku jest zachęcanie do przestrzegania MPHKZ. Ochrona, jaką prawo humanitarne zapewnia członkom regularnych sił zbrojnych, gdy stają się jeńcami wojennymi, obejmuje tak zwane „siły nieregularne”, pod warunkiem, że grupy te również przestrzegają tych samych zasad i spełniają trzy pozostałe warunki. Przy czym należy pamiętać, iż nieprzestrzeganie przez jednego członka

³⁵ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

³⁶ Ibidem.

³⁷ A. Szpak, op. cit., s. 48.

³⁸ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

³⁹ Ibidem.

grupy norm MPHKZ nie dyskwalifikuje pozostałych członków grupy do przyznania statusu jeńca wojennego. Ponadto osoby, które naruszają prawa i zwyczaje wojenne, w przypadku, kiedy pozostali członkowie grupy ich przestrzegają, zachowują status jeńca wojennego, chociaż mogą być ścigane za popełnione zbrodnie⁴⁰.

8.3.3. Członkowie regularnych sił zbrojnych, którzy podają się za podlegających rządowi lub władzy nie uznanym przez państwo zatrzymujące

Zgodnie z art. 4A (1) status jeńca wojennego przysługuje członkom regularnych sił zbrojnych. Zdarzało się jednak, że w czasie konfliktów zbrojnych odmawiano przyznania statusu jeńców wojennych tej grupie osobowej. Podstawą takiego postępowania było stwierdzenie, że władze lub rząd, którym członkowie regularnych sił zbrojnych złożyli przysięgę, nie był uznany przez państwo nieprzyjacielskie⁴¹. Aby uniknąć powtórzenia tej sytuacji, w czasie opracowywania KG, wypracowano i przyjęto pogląd, że wszystkim członkom regularnych sił zbrojnych przysługuje status jeńca wojennego, niezależnie od tego, czy przeciwnik lub inny właściwy organ uznał legitymację ich rządu bądź władz, którym te siły podlegają⁴².

Zapisy tego punktu obejmują również siły zbrojne, które działają pod rozkazami władz lub rządu, który był zmuszony opuścić terytorium kraju i funkcjonuje na emigracji⁴³. Dotyczy to również sytuacji, gdy siły zbrojne pozostają wierne rządowi lub władzy, która przestała istnieć oraz ma zastosowanie w przypadku, gdy rząd sprawujący władzę nie jest uznawany przez inne państwa będące stronami konfliktu⁴⁴. W opinii autorów *Uaktualnionego Komentarza*, nieuznanie przez jedno państwo-stronę konfliktu rządu lub władz innego państwa nie stanowi przeszkody w uznaniu konfliktu za międzynarodowy konflikt zbrojny, ani w uznaniu statusu jeńca wojennego dla członków sił zbrojnych, innych milicji i formacji zbrojnych pod nie podlegających.

8.3.4. Niekombatanci – członkowie sił zbrojnych

Osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nie należące do nich bezpośrednio

Artykuł 4A (4) rozszerza status jeńca wojennego na osoby, które towarzyszą siłom zbrojnym, ale do nich nie należą, podając jednocześnie przykłady takich osób. Znajdują się wśród nich: *cywilni członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, członkowie oddziałów pracy lub służb, powo-*

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Na przykład Niemcy odmawiali statusu jeńców wojennych żołnierzom gen. de Gaulle i żołnierzom włoskim w południowych Włoszech po zawieszeniu broni pomiędzy Włochami a siłami aliantów we wrześniu 1943 r. – przypis autora.

⁴² *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

⁴³ J.S. Pictet (red.), *Commentary on the Third Geneva Geneva Convention*, ICRC, 1960, s. 63.

⁴⁴ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

lanych do opiekowania się wojskowym, pod warunkiem, że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych, którym towarzyszą, przy czym te ostatnie obowiązane są wydać im w tym celu kartę tożsamości.

Garry Solis zauważa, że aktualnie, oprócz takich usług jak pranie, transport, wywóz odpadów, dostarczanie żywności, siły zbrojne korzystają z pomocy wyspecjalizowanych firm, których pracownicy odpowiadają za eksploatację i konserwację zaawansowanego technologicznie sprzętu będącego na wyposażeniu sił zbrojnych⁴⁵. Jednak eksperci dotychczas nie są zgodni, czy osoby, które są uprawnione do statusu jeńca wojennego na mocy tego artykułu, utraciliby swój status ochronny, bezpośrednio uczestnicząc w działaniach zbrojnych? Zgodnie z MPHKKZ nie mają oni prawa do takiego uczestnictwa. Dlatego w tym przypadku ostateczną decyzję o nadaniu statusu jeńca wojennego powinna podjąć strona zatrzymująca⁴⁶.

Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zwracają uwagę na konieczność różnicowania pomiędzy korespondentami wojennymi, a innymi dziennikarzami. Tym pierwszym, jako osobom upoważnionym przez siły zbrojne do towarzyszenia im, przysługuje status jeńca wojennego, natomiast inni dziennikarze są chronieni tak jak osoby cywilne i mogą być zatrzymani tylko wtedy, gdy jest to absolutnie konieczne ze względów bezpieczeństwa państwa zatrzymującego⁴⁷.

W przypadku osób towarzyszącym siłom zbrojnym, nadanie statusu jeńca wojennego jest uzależnione od posiadania stosownego upoważnienia. Wzór takiego upoważnienia został przedstawiony w załączniku IV. A do III KG⁴⁸.

Członkowie załóg statków handlowych i cywilnych statków powietrznych stron konfliktu

Punkt 4A (5) III KG stanowi, że status jeńca wojennego przysługuje: *członkom załóg statków handlowych, włączając w to kapitanów, pilotów i uczniów oraz członkom załóg samolotów cywilnych Stron w konflikcie, o ile nie przysługuje im prawo do korzystniejszego traktowania na mocy innych postanowień prawa międzynarodowego.*

Określenie „statki handlowe” odnosi się do jednostek pływających (także na akwenach śródlądowych) państwa - strony konfliktu, który wykonuje usługi na rzecz zlecających komercyjnych lub prywatnych⁴⁹. Autorzy *Uaktualnionego*

⁴⁵ G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict, International Humanitarian Law in War*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2016, s. 213.

⁴⁶ G.S. Corn, *Unarmed but How Dangerous? Civilian Augmentees, the Law of Armed Conflict, and the Search for a More Effective Test for Permissible Civilian Batterfield Functions*, *Journal of National Security Law and Policy*, vol. 2, 2008, s. 257-295.

⁴⁷ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

⁴⁸ Karta tożsamości powinna być sporządzona w dwóch lub trzech językach, z których jeden powinien być znany szerzej w skali międzynarodowej. Karta powinna zawierać imiona, nazwisko, datę urodzenia posiadacza oraz określać, w jakim charakterze towarzyszy on siłom zbrojnym. Jest ona zaopatrzona w fotografię posiadacza, podaje jego grupę krwi oraz znaki szczególne. M. Flemming, op. cit., s. 52.

⁴⁹ R. de Kerchove, *International Maritime Dictionary*, 2nd edition, New York 1961, s. 506.

Komentarza wspominają, że w czasie obydwu wojen światowych statki handlowe były uważane za niezbędny czynnik zapewniający dostawy drogą morską różnego rodzaju materiałów dla stron walczących i dlatego stanowiły cel ataku. Toteż od dawna stosowano praktykę, że zatrzymanych członków załóg statków handlowych internowano na czas trwania wojny lub traktowano jak jeńców wojennych. Biorąc powyższe pod uwagę, uznano za pożądane, aby ich status jednoznacznie usankcjonować w MPHKZ⁵⁰. W 1947 r. eksperci doszli do przekonania, że status jeńców wojennych należy również nadać załogom cywilnych statków powietrznych. W ich opinii samoloty będą wykorzystywane w coraz szerszym zakresie do dostarczania materiałów na pole walki, dlatego załogi statków powietrznych należy traktować na równi z załogami statków handlowych⁵¹. Pojęcie „załoga” odnosi się zarówno do mężczyzn jak i kobiet, które stanowią załogę jednostki pływającej⁵². W analizowanym artykule dodano jeszcze inne osoby, które nie stanowią załogi jednostki, a mianowicie kapitanów, pilotów i praktykantów. Ma to na celu uniknięcie zawężenia pojęcia „załoga” oraz przyznanie statusu jeńca wojennego wszystkim osobom zatrudnionym na statku lub wykonującym czynności na jego rzecz. Nie dotyczy to pasażerów znajdujących się na pokładach tych statków jak i samolotów⁵³. Natomiast członkowie załóg wspomnianych jednostek, którzy są obywatelami państwa neutralnego, nie są traktowani jak jeńcy wojenni. W razie ujęcia powinni zostać zwolnieni. Co istotne, art. 4A (5) ma zastosowanie tylko wtedy, gdy dana osoba nie może skorzystać z bardziej uprzywilejowanego traktowania na podstawie innych przepisów prawa międzynarodowego⁵⁴.

8.3.5. Ludność terytorium nie okupowanego (*levee en masse*)

Kolejną kategorię osób, którym przysługuje status kombatanta i jeńca wojennego stanowią osoby biorące udział w pospolitym ruszeniu (fr. *levée en masse*). Zgodnie z art. 4A (6) III KG jest to: *ludność terytorium nie okupowanego, która przy zbliżaniu się nieprzyjaciela chwytła spontanicznie za broń, aby stawić opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować się w regularne siły zbrojne, jeżeli jawnie nosi broń i przestrzega praw i zwyczajów wojennych*.

⁵⁰ *Uaktualniony Komentarz ...*, op. cit.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² R. de Kerchove, op. cit., s. 184.

⁵³ *Uaktualniony Komentarz ...*, op. cit.

⁵⁴ Zapisy art. 4A (5) nie dotyczą załóg małych statków wykorzystywanych do poszukiwań nadbrzeżnych, statków wykorzystywanych do transportów medycznych, jednostek używanych przez państwo lub uznane towarzystwa ratownicze do celów ratownictwa przybrzeżnego, statki kartelowe, przewożące dobra kultury, małe przybrzeżne statki rybackie, małe statki wykorzystywane do lokalnej żeglugi przybrzeżnej, statki specjalnie zaprojektowane lub zaadoptowane do zwalczania zanieczyszczenia środowiska morskiego, statki spełniające misje humanitarne, religijne i statki zbierające dane naukowe o ile nie są one wykorzystywane w celach wojskowych, gdyż zgodnie z prawem międzynarodowym nie stanowią one celu wojskowego. Ich status zmienia się, gdy będą działały na rzecz sił zbrojnych, prowadząc np. rozpoznanie. Wówczas status załóg tych jednostek powinien być ustalony przez odpowiednio ukonstytuowany sąd – przypis autora.

W porównaniu do kategorii wymienionych w poprzednich podpunktach, jest to grupa osób, która może podjąć walkę spontanicznie, niezależnie od decyzji ich władz państwowych⁵⁵, co oczywiście nie wyklucza podjęcia takich działań w odpowiedzi na odezwę lub rozkaz władz politycznych bądź wojskowych. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zwracają uwagę, że osoby biorące udział w *levée en masse* nie potrzebują struktury dowodzenia ani stałego znaku rozpoznawczego. Ponadto stawiają tezę, iż pomimo stosowania na współczesnym polu walki nowoczesnych technologii, wciąż możemy mieć do czynienia z tego rodzaju metodą oporu⁵⁶.

W tym przypadku niezwykle ważną rolę odgrywają ramy czasowe. Dotyczą one faktycznego okresu trwania inwazji. Jeżeli opór będzie trwał po tym okresie, to ludność taka powinna się wojskowo zorganizować, aby odpowiadać warunkom określonym w punkcie 4A (2). W innym przypadku traci status ochronny.

Levée en masse może działać w dowolnej części terytorium państwa, które jeszcze nie jest okupowane lub na obszarze, nad którym mocarstwo okupacyjne straciło kontrolę i próbuje ją odzyskać⁵⁷.

Wymóg spontaniczności nie oznacza, że inwazja była dla ludności zaskoczeniem. Omawiany artykuł ma również zastosowanie do mieszkańców, którzy zostali ostrzeżeni, pod warunkiem, że nie mieli wystarczająco dużo czasu na wcześniejsze zorganizowanie się.

Natomiast w odniesieniu do warunku konieczności jawnego noszenia broni ma zastosowanie komentarz do art. 4A (2) lit. c. Warunek ten ma szczególne znaczenie w przypadku *levée en masse* ponieważ nie ma w tym przypadku obowiązku noszenia stałego znaku rozpoznawczego. Z kolei warunek przestrzegania praw i zwyczajów wojennych jest tożsamy z wymogami określonymi w art. 4A (2) lit. d.

8.3.6. Inne kategorie osób

Pracownicy Prywatnych Firm Wojskowych i Ochroniarskich

W *Dokumencie z Montreux* Prywatne Firmy Wojskowe i Ochroniarskie (ang. PMSC) zdefiniowano jako *podmioty prywatne, które świadczą usługi wojskowe lub w zakresie bezpieczeństwa, w tym „uzbrojoną ochronę osób i mienia, ochronę konwojów, budynków i innych miejsc; konserwację i obsługę systemów uzbrojenia; nadzór nad więźniami; oraz doradztwo i szkolenie lokalnych sił zbrojnych i pracowników ochrony*⁵⁸.

W opinii autorów *Uaktualnionego Komentarza* pracownikom PMSC można przyznać status jeńca wojennego na podstawie art. 4A (1) III KG, jeżeli PMSC

⁵⁵ N. Melzer, *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*, ICRC, Geneva 2009, s. 25.

⁵⁶ *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ *The Montreux Dokument. On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military companies during armed conflict*, ICRC, Geneva 2009 par. 9.

została włączona w struktury sił zbrojnych państwa lub art. 4A (2), jeżeli PMSC realizuje zadania bojowe, należąc jednocześnie do państwa i spełniając cztery warunki wymienione w tym podpunkcie.

W praktyce większość PMSC działa niezależnie od sił zbrojnych i jest zakontraktowana do wykonywania zadań nie związanych z walką⁵⁹. W tym przypadku pracownicy PMSC mogą mieć prawo do statusu jeńca wojennego w świetle art. 4A ust. 4 jako osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nie będący ich członkami, jeżeli siły zbrojne wydadzą im stosowne upoważnienia.

Zdraycy i dezenterzy

Analizując status prawny osób określanych jako zdraycy i dezenterzy należy wskazać na istotne różnice pomiędzy nimi. A. Rosas konstatuje, że zdrajcą jest osoba, która wyrzeka się obowiązku wierności wobec swojego państwa i przechodzi na stronę nieprzyjaciela. Z kolei dezenterem jest osoba, która nie wyrzeka się wspomnianego obowiązku i zachowuje więź z własnym państwem, uchylając się jednocześnie od służby wojskowej⁶⁰. W zapisach tworzących III KG i innych aktach MPHKG nie ma zapisu dotyczącego statusu osób, którzy dezenterując w czasie konfliktu zbrojnego, zostali zatrzymani przez siły strony przeciwnej. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* wskazują, że powszechną praktyką jest karanie osób za dezercję przez strony państwa, do którego należą. Jednak zgodnie z prawem dezercja, co do zasady nie oznacza jednostronnego zakończenia członkostwa w siłach zbrojnych państwa. Osoby, które zdezenterowały pozostają członkami sił zbrojnych i dlatego mają prawo do statusu jeńca wojennego. Obowiązuje on, aż do ich ostatecznego uwolnienia i repatriacji⁶¹. Jednocześnie zwrócono uwagę, aby ze względów bezpieczeństwa, zatrzymani dezenterzy nie przebywali w tym samym obozie jenieckim, co inni członkowie tych samych sił zbrojnych⁶².

Szczególna sytuacja dotyczy żołnierzy i osób cywilnych, którzy wstąpili do sił zbrojnych strony przeciwnej, a następnie zostali wzięci do niewoli przez siły zbrojne państwa macierzystego. Powszechnie panuje pogląd, że takie osoby nie mają prawa do statusu jeńców wojennych, co więcej mogą one być osądzone i surowo ukarane za to, że wystąpiły zbrojnie przeciwko własnemu państwu, dopuszczając się zbrodni zdrady ojczyzny⁶³. W przypadku wątpliwości, czy dana

⁵⁹ *Uaktualniony komentarz*, op. cit.

⁶⁰ A. Rosas, *The Legal Status of Prisoners of War. A study in International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Helsinki 1976., s. 328. M. Flemming natomiast podaje bardziej rozbudowaną definicję dezentera. Jest nią żołnierz, który w zamiarze dłuższego lub trwałego uchylecia się od służby wojskowej opuszcza swoją jednostkę wojskową lub inne miejsce pełnienia służby. Karne ściganie takich osób jest sprawą wewnętrzną zainteresowanego państwa, także w czasie konfliktu zbrojnego. M. Flemming, op. cit., s. 58.

⁶¹ *Uaktualniony komentarz*, op. cit.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ M. Flemming, op. cit., s. 59. W Polsce zagadnienia dotyczące służby w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej zostały unormowane w art. 199 Ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie trybu udzielania obywatelom polskim zgody na służbę w obcym wojsku lub w obcej

osoba ma prawo do statusu jeńca wojennego czy też nie, stosuje się art. 5 ust. 2 III KG stanowiący, że: *Jeżeli powstanie wątpliwość co do przynależności osób, które wzięły udział w działaniach wojennych i wpadły w ręce nieprzyjaciela, do jednej z kategorii wyliczonych w artykule 4, osoby te korzystać będą z ochrony niniejszej Konwencji do chwili, gdy właściwy sąd ustali ich sytuację prawną.*

Szpiedzy i sabotażyści

Pomimo tego, że art. 4 III KG nie odnosi się do kwestii szpiegów, to od dawna obowiązuje zasada prawa zwyczajowego, zgodnie z którą członkom sił zbrojnych, którzy zostaną złapani w czasie uprawiania działalności szpiegowskiej, nie przysługuje status jeńca wojennego⁶⁴.

W art. 29 *Regulaminu haskiego* z 1907 r. podano definicję tej grupy osobowej. Zgodnie z nią: *Za szpiega może być uważana tylko taka osoba, która, działając potajemnie lub pod fałszywymi pozorami, zbiera lub stara się zbierać wiadomości w obrębie działań jednej ze stron wojujących z zamiarem zakomunikowania ich stronie przeciwnej. A więc nie są uważani za szpiegów wojskowi, którzy bez przebrania przedostali się dla zbierania wiadomości do strefy działań armii nieprzyjacielskiej. (...) Autorzy Uaktualnionego Komentarza przypominają, iż w świetle art. 30 Szpieg pojmany na gorącym uczynku nie może być ukarany bez uprzedniego sądu. Natomiast art. 31 stanowi, że szpieg, który wrócił do armii, do której należy, i wzięty następnie do niewoli przez nieprzyjaciela, jest traktowany jako jeńiec wojenny i nie ponosi odpowiedzialności za swoje poprzednie czynności szpiegowskie.* Definicja ta została powtórzona w art. 46 PD I. Zatem definicja szpiega obejmuje kombatanatów, którzy zajmują się szpiegostwem mając na sobie cywilny strój lub mundur przeciwnika, ale wyklucza kombatanatów, którzy zbierają informacje mając na sobie mundury własnych sił zbrojnych. Możemy domniemywać, że zakazane jest również używanie mundurów państw nie uczestniczących w konflikcie. Szpiegostwo w czasie konfliktu zbrojnego nie jest jednak samo w sobie niezgodne z prawem międzynarodowym.

Natomiast za sabotażystów uważane są osoby, które działają potajemnie lub pod fałszywymi pozorami na terytorium strony przeciwnej lub przez nią opanowanej, celem dokonania aktów zniszczenia lub uszkodzenia obiektów i materiałów należących do tej strony. Działalność ta może obejmować również zabijanie lub porwanie osób⁶⁵. Choć w art. 4 III KG nie odniesiono się do tej grupy osobowej, to istnieje ugruntowana praktyka, zgodnie z którą sabotażyści są traktowani w taki

organizacji wojskowej (Dz.U. z 2010 r., nr 68, poz. 438). Natomiast sankcje karne za nielegalną służbę w obcych siłach zbrojnych zostały zawarte w art. 141 & 1 *Kodeksu karnego: Kto będąc obywatelem polskim, przyjmie bez zgody właściwego organu obowiązki wojskowe w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat* (Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm).

⁶⁴ J.-M. Henckaerts, *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitar-nemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczącego konfliktu zbrojnego*, Ośrodek Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego przy Zarządzie Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa 2006, s. 40 (zasada 107).

⁶⁵ J. Pictet (red.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, ICRC 1958, s. 57.

sam sposób, jak szpieczy, jeśli chodzi o status jeńców wojennych⁶⁶. Członkom sił zbrojnych, którzy nie noszą mundurów sił własnych w czasie dokonywania sabotażu, nie przysługuje status jeńca wojennego⁶⁷. Nie mogą być jednak uznani za winnych bez wcześniejszej rozprawy i przysługuje im ochrona określona w art. 75 PD I. Zapisy tego artykułu są aktualnie uważane za część zwyczajowego prawa międzynarodowego⁶⁸.

Najemnicy

W świetle art. 47 pkt. 2 PD I 2. *Określenie „najemnik” dotyczy każdej osoby, która:*

- a) została specjalnie zwerbowana w kraju lub za granicą do walki w konflikcie zbrojnym;
- b) rzeczywiście bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych;
- c) bierze udział w działaniach zbrojnych głównie w celu uzyskania korzyści osobistej i otrzymała od strony konfliktu lub w jej imieniu obietnicę wynagrodzenia materialnego wyraźnie wyższego od tego, które jest przyrzeczone lub wypłacane kombatantom mającym podobny stopień i sprawującym podobną funkcję w siłach zbrojnych tej strony;
- d) nie jest obywatelem strony konfliktu ani stałym mieszkańcem terytorium
- e) kontrolowanego przez stronę konfliktu;
- f) nie jest członkiem sił zbrojnych strony konfliktu;
- g) nie została wysłana przez państwo inne niż strona konfliktu w misji urzędowej jako członek sił zbrojnych tego państwa.

Zgodnie z art. 47 pkt. 1: *Najemnik nie ma prawa do statusu kombatanta lub jeńca wojennego.* Również międzynarodowe prawo zwyczajowe odmawia najemnikom nadania statusów osób wymienionym w cytowanym powyżej punkcie⁶⁹.

Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zaznaczają, że to ostatecznie strona zatrzymująca decyduje o możliwości przyznania najemnikom statusu jeńca wojennego, a ponadto przysługuje im ochrona określona w art. 75 PD I i w prawie zwyczajowym, które stanowi, że nie można uznać najemnika za winnego ani skazać bez wcześniejszej rozprawy⁷⁰.

Obcy ochotnicy

Pod pojęciem „obcy ochotnicy” należy rozumieć osoby, które biorą udział w konflikcie zbrojnym, lecz nie są obywatelami państw-stron konfliktu. Z reguły są to obywatele państw trzecich lub bezpaństwowcy⁷¹. W MPHKG zagadnienia

⁶⁶ H.S. Levie, *Prisoner of War in International Armed Conflict*, International Law Studies, US Naval War College, vol 59, 1978, s. 82-83.

⁶⁷ R.R. Baxter, *So-called „Unprivileged Belligerency”: Spies, Guerrillas, and Saboteurs*, British Yearbook of International Law, vol. 28, 195, s. 338-340.

⁶⁸ *Uaktualniony komentarz*, op. cit.

⁶⁹ J-M. Henckaerts, *Studium poświęcone...*, op. cit., s. 40.(zasada 108).

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Bezpaństwowiec (inaczej apatryda) to osoba, której żadne państwo nie uznaje za swojego obywatela. Przyczyny takiej sytuacji są bardzo różne – to na przykład niedopełnienie formalności przez

dotyczące tej kategorii osób zawarte są w *V Konwencji haskiej dotyczącej praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej z 1907 r.*⁷².

Zgodnie z art. 4. *Na terytorium mocarstwa neutralnego nie mogą być formowane oddziały, przeznaczone do walki ani otwieranie biur werbunkowych na korzyść wojujących stron.*

Natomiast państwo neutralne nie ponosi odpowiedzialności za fakt, że pojedyncze osoby przekraczają granicę, by zaciągnąć się do służby jednej z wojujących stron (art. 6).

Z kolei w art. 17 stypizowano, iż: *Osoba neutralna nie może wykorzystywać swej neutralności:*

- a) *jeśli popełnia czyny wrogie przeciw jednemu z wojujących;*
- b) *jeśli popełnia czyny na korzyść jednego z wojujących, a mianowicie gdy dobrowolnie wstępuje na służbę do szeregów armii jednej ze stron.*

W tym wypadku osoba neutralna nie będzie surowiej traktowana przez stronę wojującą, przeciwko której wystąpiła z neutralności, niżeli obywatel drugiego państwa wojującego, który popełnił ten sam czyn.

Zatem, zgodnie z powyższym artykułem, pełnienie służby przez obcych ochotników po stronie jednej z walczących stron jest dopuszczalne, co więcej jeżeli osoby te zorganizowały się w odrębne pododdziały i spełniają zapisy art. 4 A(2) III KG, to tak w jednym, jak i w drugim przypadku, przysługuje im status kombatanta i jeńca wojennego⁷³.

Obcy doradcy wojskowi

Określenie „obcy doradca wojskowy” obejmuje specjalistę wojskowego czasowo oddelegowanego przez najwyższe dowództwo wojskowe do zaprzyjaźnionego lub sojuszniczego państwa na jego prośbę, celem udzielania pomocy przy opanowywaniu nowego uzbrojenia, ogólnej reorganizacji, jak również modernizacji sił zbrojnych, unowocześnianiu szkolenia wojsk oraz prowadzeniu działań bojowych. Status tych osób nie jest uregulowany w MPHKG. Marian Flemming uważa, iż opierając się na wykształconej praktyce, należy przyznać tej grupie osobowej status jeńców wojennych, o ile przed dostaniem się we władzę strony przeciwnej nie naruszyli norm MPHKG. Ponadto osoby takie muszą działać z upoważnienia lub nakazu własnego rządu lub innych uprawnieniach organów zwierzchnich o pozycji uznanej w stosunkach międzynarodowych. W tym przypadku należy przyznać im status osób towarzyszących siłom zbrojnym w myśl art. 4A (4) III KG⁷⁴. Należy w tym miejscu zgodzić się ze wspomnianym Marianem

rodziców lub konflikt praw. Czasem dochodzi do nieszczęśliwego zbiegu okoliczności. W filmie „Terminal” Stevena Spielberga turysta z Europy Wschodniej latami koczuje na nowojorskim lotnisku, ponieważ podczas podróży do USA w jego kraju doszło do zamachu stanu i pozostał z paszportem nieistniejącego państwa. <https://magazynkontakt.pl/obywatele-zadnego-panstwa/> [21.10.2021 r.].

⁷² Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 163.

⁷³ M. Flemming, op. cit., s. 55.

⁷⁴ Ibidem, s. 54.

Flemmingiem, że w artykule tym nie wymieniono doradców wojskowych, ale zamieszczone tam wyliczenie nie jest enumeratywne, a także nie wymaga się w nim, aby osoby towarzyszące siłom zbrojnym miały obywatelstwo państwa, którego siłom zbrojnym towarzyszą, ani państwa sojuszniczego⁷⁵. Oczywiście nic nie stoi na przeszkodzie, by osoby te zostały zwolnione jeszcze w czasie trwania działań wojennych jako obywatele państwa nie biorącego udziału w konflikcie⁷⁶.

Należy zatem skonstatować, iż decyzję o przyznaniu statusu obcym doradcom wojskowym pozostawia się do decyzji państwa zatrzymującego.

Personel medyczny i duchowny

Zgodnie z art. 24 I KG osobami, które należy szanować i chronić we wszelkich okolicznościach są członkowie personelu sanitarnego, przeznaczonego wyłącznie do odszukiwania, zbierania, przenoszenia i leczenia rannych i chorych albo zapobiegania chorobom. Jak również przydzieleni do sił zbrojnych osoby duchowne⁷⁷. Szanowani i chronieni będą również żołnierze, specjalnie wyszkoleni do pełnienia w razie potrzeby obowiązków pielęgniarzy lub sanitariuszy pomocniczych do wyszukiwania lub zbierania, przewozu lub leczenia rannych i chorych, jeżeli wykonują te czynności w chwili, gdy wejdą w kontakt z nieprzyjacielem albo wpadną w jego ręce (art. 25)⁷⁸. Ponadto, w świetle art. 26 I KG, z personelem wymienionym w art. 24 zrównany jest personel krajowy Czerwonego Krzyża i innych stowarzyszeń pomocy, które są uznane przez własny rząd i upoważnione do takich samych czynności jak personel wymieniony w przytoczonym artykule. Zastrzeżono jednocześnie, iż personel ten ma podlegać regulaminom wojskowym (art. 26)⁷⁹. Personel wymieniony w art. 24 i 26 określany jest jako stały personel medyczny, natomiast oznaczony w art. 25 uważany jest za personel niestały.

Przy określaniu statusu wymienionych powyżej grup osobowych niezwykle ważny jest art. 28 I KG, w którym ustalono, że jeżeli stały personel medyczny znajdzie się we władzy strony przeciwnej, to będzie mógł być on zatrzymany tylko wówczas, gdyby tego wymagał stan zdrowia, potrzeby duchowe i ilość jeńców wojennych⁸⁰. Nie uważa się ich za jeńców wojennych, natomiast korzystają oni ze wszystkich unormowań zawartych w III KG⁸¹. Autorzy *Uaktualnionego Komentarza* zwracają uwagę, że podobne zapisy dotyczące personelu medycznego

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ *Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych* (IKG), DZ.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Osoby te nie uważa się za pojmane, ale za zatrzymane. Może on dalej wykonywać swoje funkcje aż do chwili, gdy państwo zatrzymujące dostarczy stosownej opieki tym, którzy jej potrzebują. P. Łubiński, *Ochrona rannych, chorych. Personel medyczny i duchowny*, Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych (red.) M. Marcinko, Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 174-175.

⁸¹ *Konwencja o polepszeniu losu*, op. cit.

znajdują się w art. 33 III KG⁸². Z kolei status niestałego personelu medycznego zastał określony w art. 29 I KG. Zgodnie z nim osobom tym, w przypadku dostania się w ręce nieprzyjaciela, przysługuje status jeńca wojennego, przy czym powinni być w razie potrzeby wykorzystywani w obozie jenieckim do realizowania zadań sanitarnych.

Obowiązkiem stron konfliktu jest ustalenie warunków uwolnienia stałego personelu medycznego oraz duchownego (art. 28 I KG).

8.4. Wnioski

Międzynarodowym aktem prawnym, który w kompleksowy sposób reguluje zasady postępowania z zatrzymanymi kombatantami strony przeciwnej, w czasie międzynarodowych konfliktów zbrojnych, jest III KG z 1949 r. W art. 4 pkt A tej *Konwencji* wskazano warunki, jakie muszą zostać spełnione, aby dana osoba mogła uzyskać status jeńca wojennego i zostać objęta stosowną ochroną. Staraniem MKCK w czerwcu 2020 r. opublikowano, *Uaktualniony Komentarz* do III KG. Po sześćdziesięciu latach od ukazania się ostatniego *Komentarza* (miało to miejsce w 1960 r.), grupa ekspertów pochyliła się nad zagadnieniami zawartymi w *Konwencji*, dokonując ich interpretacji, mając na uwadze zmiany jakie zaszły w tym czasie na polu walki oraz w różnych gałęziach prawa międzynarodowego.

Analizą objęto również art. 4 tej *Konwencji*. Potwierdzono, że status jeńca wojennego przysługuje członkom sił zbrojnych, strony w konflikcie, jak również stanowiącym część tych sił milicjom i oddziałom ochotniczym. Ponadto członkom innych milicji i innych oddziałów ochotniczych oraz ruchowi oporu. Przy czym formacje te muszą spełniać jednocześnie cztery warunki opisane w tym punkcie. Status jeńca wojennego przysługuje również członkom regularnych sił zbrojnych podlegających rządowi lub władzy, której nie uznaje strona przeciwna, osobom towarzyszącym siłom zbrojnym, o ile otrzymali od nich stosowne upoważnienie oraz *levee en masse*.

Wśród innych kategorii osób, nie wymienionych w III KG, a którym, według autorów *Uaktualnionego Komentarza* powinien zostać przyznany status jeńca wojennego należą: obcy doradcy wojskowi, obcy ochotnicy, dezercerzy i pracownicy prywatnych firm wojskowych lub ochroniarskich. O ile ci ostatni zostaną włączeni w struktury sił zbrojnych bądź realizują zadania bojowe, należąc jednocześnie do państwa i spełniając cztery warunki wymienione w artykule 4A (2), albo zostaną zakontraktowani do wykonywania zadań nie związanych z walką.

Natomiast wśród osób, które nie mogą liczyć na uzyskanie wspomnianego statusu, wymieniono: zdrajców, szpiegów, sabotażystów i najemników. Przy czym wskazano, że ostateczną decyzję o nadaniu statusu jeńca wojennego tym osobom podejmuje państwo zatrzymujące.

⁸² *Uaktualniony Komentarz*, op. cit.

Niestety nie odpowiedziano na pytanie, jaki status przysługuje rezerwistom zatrzymanym przez siły przeciwnika w trakcie podróży do jednostki lub instytucji wojskowej wskazanej na karcie powołania?

Podsumowując, należy stwierdzić, iż *Uaktualniony Komentarz*, przynajmniej w odniesieniu do art. 4 III KG, w zadowalający sposób interpretuje zapisy zawarte w tym punkcie i może być przydatny przy rozwiązywaniu spornych kwestii.

MPHKZ, będąc jedną z najstarszych gałęzi prawa międzynarodowego, zapewnia bezpieczeństwo i ochronę osób, które biorą udział w konfliktach zbrojnych. Jednak to, czy zapisy będą przestrzegane zależy tylko i wyłącznie od uczestników zbrojnych zmagania.

Bibliografia

Akty prawne

- [1] *Kodeks karny*, Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.
- [2] *Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych*, Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.
- [3] *Konwencja o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu*, Dz.U. z 1956 r., nr 56, poz. 175, załącznik.
- [4] *Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych*, Genewa, 12 sierpnia 1949 r. Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 175, załącznik.
- [5] *Konwencja o ochronie osób cywilnych podczas wojny*, Dz.U. z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.
- [6] *Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, Dz.U. z 1992 r., nr 41, poz. 175, załącznik.
- [7] *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Dz.U. z 1927 r., nr 21, poz. 161.
- [8] *Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie trybu udzielania obywatelom polskim zgody na służbę w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej*. Dz.U. z 2010 r., nr 68, poz. 438.
- [9] *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. z 2019 r., poz. 1541 późn. zm.

Wydawnictwa zwarte

- [10] Baxter R.R., *So-called „Unprivileged Belligerency”: Spies, Guerrillas, and Saboteurs*, *British Yearbook of International Law*, vol. 28.
- [11] Corn G.S., *Unarmed but How Dangerous? Civilian Augmentees, the Law of Armed Conflict, and the Search for a More Effective Test for Permissible Civilian Battlefield Functions*, *Journal of National Security Law and Policy*, vol. 2, 2008.
- [12] Dinstein Y, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, 3rd edition, Cambridge University Press, 2016.
- [13] Draper G.I.A.D, *The Status of Combatants and the Question of Guerilla Warfare*, *British Yearbook of International Law*, vol. 45, 1971.
- [14] Fleck D, *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Oxford Press 1999.
- [15] Flemming M., *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Dom Wydawniczy BELLONA, Warszawa 2000.

- [16] Flemming M., *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych. Zbiór dokumentów*, uzupełnienie i redakcja M. Gąska, E. Mikos-Skuza, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2003.
- [17] Goldman R.K., Tottemore B.D., *Unprivileged Combatants and the Hostilities in Afghanistan. Their Status and Rights Under International Humanitarian and Human Rights Law*, ASIL 2002.
- [18] Henckaerts J-M., *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczącego konfliktu zbrojnego*, Ośrodek Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego przy Zarządzie Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża, Warszawa 2006.
- [19] Kerchove de R., *International Maritime Dictionary*, 2 nd edition, New York 1961.
- [20] Levie H.S., *Prisoner of War in Intrnational Armed Conflict*, International Law Studies, US Naval War College, vol 59, 1978.
- [21] Łubiński P., *Ochrona rannych, chorych. Personel medyczny i duchowny*, Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych (red.) M. Marcinko, Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.
- [22] Łubiński P., *Status kombatanta, ochrona i uprawnienia jeńców wojennych i innych osób zatrzymanych*, [w:] Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych, (red.) M. Marcinko, Z. Falkowski, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.
- [23] Marcinko M., *Główne założenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych*, [w:] Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych, M. Marcinko, Z. Falkowski (red.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014.
- [24] Melzer N., *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*, ICRC, Geneva 2009.
- [25] Mulinen de F., *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Wydawnictwo BELLONA, Warszawa 1994.
- [26] Pictet J. (red.), *Commentary on the Fourth Geneva Convention*, ICRC 1958.
- [27] Pictet J.S. (red.), *Commentary on the Third Geneva Geneva Convention*, ICRC, 1960.
- [28] Rosas A., *The Legal Status of Prisoners of War. A study in International Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts*, Helsinki 1976.
- [29] Solis G.D., *The Law of Armed Conflict, International Humanitarian Law in War*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2016.
- [30] Szpak A., *Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay*, Wydawnictwo „Dom Organizatora, Toruń 2007.
- [31] *The Montreux Dokument. On pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military companies during armed conflict*, ICRC, Geneva 2009.

Strony internetowe

- [32] <https://magazynkontakt.pl/obywatele-zadnego-panstwa/>.

**THE SAFETY OF PEOPLE INVOLVED IN ARMED CONFLICTS
IN THE LIGHT OF THE UPDATED COMMENTARY TO THE THIRD
GENEVA CONVENTION OF 1949**

The *Updated Commentary on the III GC* was published in June of 2020. It contains rules for the protection of prisoners of war who fall into enemy hands during an international armed conflict.

Article 4 defines who is a ‘prisoner of war’ and identifies the persons entitled to the protection of the Third Convention. Article 4A lists the categories of persons who, if they fall into the power of the enemy, are prisoners of war. It includes members of the armed forces, members of ‘irregular’ armed forces that belong to a Party to the conflict, and persons who take up arms spontaneously in response to an invading army (*levée en masse*). It also includes certain categories of civilians authorized to accompany the armed forces during conflict, such as supply contractors, as well as members of the merchant marine and the crews of civilian aircraft. All such persons are protected by the Third Convention from the moment they fall into the power of the enemy until their final release and repatriation. The purpose of this article is to present and analyze the updated Commentary to III GC, in relation to article 4.

Keywords: International law, armed conflicts, Geneva Conventions, prisoners of war.

CZĘŚĆ CZWARTA
BEZPIECZEŃSTWO W SYSTEMACH
LOGISTYCZNYCH

Rozdział 9.

WIEŻE KONTROLI W ZAPEWNIANIU BEZPIECZEŃSTWA ŁAŃCUCHÓW DOSTAW

Jednym z największych problemów przedsiębiorstw działających w sektorze TSL jest zapewnienie bezpieczeństwa łańcuchów dostaw. Wynika to głównie z faktu, że łańcuch dostaw nawet bardzo małej firmy o zasięgu lokalnym, jest obecnie identyfikowany w skali globalnej. Natomiast firmy o zasięgu globalnym, których łańcuchy dostaw szczególnie oplatają rynki całego świata, coraz bardziej intensywnie poszukują rozwiązań pozwalających na uzyskanie akceptowalnego poziomu ryzyka w ich funkcjonowaniu, a także rozwiązań dających możliwość coraz dokładniejszego monitorowania w sposób ciągły wszystkich ich elementów składowych. Artykuł porusza problematykę zyskującego na popularności rozwiązania jakim są wieże kontroli łańcuchów dostaw i ich roli w zapewnieniu bezpieczeństwa funkcjonowania łańcuchów dostaw.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo łańcuchów dostaw, bezpieczeństwo transportu, wieże kontroli łańcuchów dostaw.

9.1. Wprowadzenie

Międzynarodowe przepływy towarów, finansów i informacji związane z funkcjonowaniem łańcuchów dostaw od zawsze były narażone na różnego rodzaju niebezpieczeństwa wynikające zarówno z zagrożeń naturalnych, jak i tych powodowanych działalnością człowieka. W obecnej dobie dużo bardziej istotnego znaczenia nabierają zagrożenia wywoływane czynnikiem ludzkim, co jest m.in. wynikiem intensyfikacji działalności terrorystycznej na całym świecie. Zbiór zagrożeń związanych z funkcjonowaniem łańcuchów dostaw nie jest zbiorem zamkniętym. Rokrocznie definiowane są nowe zagrożenia i jednocześnie poszukiwane nowe rozwiązania pozwalające na ich minimalizację lub neutralizację. Przy czym pojawianie się nowych zagrożeń nie jest zawsze determinowane przez

¹ dr inż. Wojciech Sokołowski, Akademia Marynarki Wojennej, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich, 81-127 Gdynia, ul. Śmidowicza 69, tel. 261262754, w.sokolowski@amw.gdynia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5377-4961>.

² dr inż. Marcin Zięcina, Akademia Marynarki Wojennej, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich, 81-127 Gdynia, ul. Śmidowicza 69, m.ziecina@amw.gdynia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0669-7051>.

czynniki zewnętrzne. To w wielu przypadkach ewolucja samego łańcucha dostaw powoduje powstanie „nowych możliwości” wykorzystania ich do zaburzenia stanu bezpieczeństwa.

Wysiłki związane z zapewnieniem akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa w funkcjonowaniu łańcuchów dostaw podejmowane obecnie przez największe firmy o zasięgu globalnym, zmierzają w głównej mierze do osiągnięcia przejrzystości łańcucha dostaw (*ang. supply chain visibility*). W literaturze przejrzystość łańcucha dostaw definiowana jest jako posiadanie wiedzy (świadomość) oraz sprawowanie kontroli nad istotnymi informacjami związanymi z fizycznymi przepływami produktów w łańcuchu dostaw, włączając w to transport oraz pozostałą działalność logistyczną, jak również posiadanie aktualnej wiedzy w zakresie wyspecyfikowanych zdarzeń zachodzących w łańcuchu dostaw istotnych dla jego prawidłowego funkcjonowania³.

9.2. Zagrożenia zewnętrzne łańcucha dostaw

Pojęcie bezpieczeństwa jest kategorią abstrakcyjną i funkcjonuje jedynie w teorii⁴. W praktycznej działalności podmiotów gospodarczych identyfikuje się go zawsze z przymiotnikiem określającym osobę, obszar lub formę działalności, których dotyczy.

Skalę trudności związaną z określeniem bezpieczeństwa w łańcuchu dostaw potęguje fakt, że w dynamicznie zmieniającej się gospodarce obejmuje ono coraz to nowe obszary – nie tylko obszary życia społecznego, gospodarczego, ale także nowe obszary geograficzne.

Jako przykład odniesienia do nowych obszarów gospodarczych może posłużyć opuszczony od 2000 r. port Nanisivik. Jest to port położony na południowym brzegu Cieśniny Lancastera, na Ziemi Baffina w terytorium Nunavut w Kanadzie. Na obszarze tym panuje klimat polarny, a w miesiącach od września do czerwca port całkowicie zamarza. Pierwotnie port Nanisivik powstał w celu zaopatrywania kopalni cynku i ołowiu, jednak niesprzyjająca koniunktura na rynku i spadek cen tych kruszców spowodowały, że kopalnia została zamknięta w 2002 r.

Rząd kanadyjski podjął jednak w 2011 r. decyzję o budowie tam bazy morskiej dla swojej Marynarki Wojennej. Powodem tej decyzji było bliskie położenie portu względem wschodniego wejścia do Przejścia Północno-Zachodniego będącego częścią drogi morskiej z Europy do Wschodniej Azji przebiegającej wewnątrz Archipelagu Arktycznego. Obecnie w porcie zakończono budowę infrastruktury paliwowej. Zakończenie prac planowane było na 2018 r. Powodem było prognozowane ocieplanie się klimatu i zwiększony ruch statków transportujących towary w tym rejonie, co było i jest obserwowane. Rząd Kanadyjski kierując się

³ B. Heaney, B. Ball: *Supply chain visibility and segmentation: Control tower approach*, www.aberdeen.com [14.12.2016].

⁴ K. Malak, *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, *Piotrkowskie Zeszyty Międzynarodowe* 2007, nr 2, s. 91-95.

bezpieczeństwem nowych dróg morskich w globalnych łańcuchach dostaw planuje dalszą rozbudowę infrastruktury portu Nanisivik na potrzeby Marynarki Wojennej.

Rys. 1. Kanadyjski port Nanisivik oraz Przejście Północno-Zachodnie – Northwest Passage

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Kennedy, Nanisivik Naval Facility Materiały Konferencji Logistyki Morskiej NATO (ang. NATO Maritime Logistic Conference), Haga, 25-26 kwiecień 2017 r.

Pojęcie bezpieczeństwa może być rozpatrywane w kategoriach jakościowych jako zdeterminowany, ale niewymierny stan oraz w kategoriach ilościowych jako pewien proces z natury stochastyczny, cechujący się dużą zmiennością w czasie⁵.

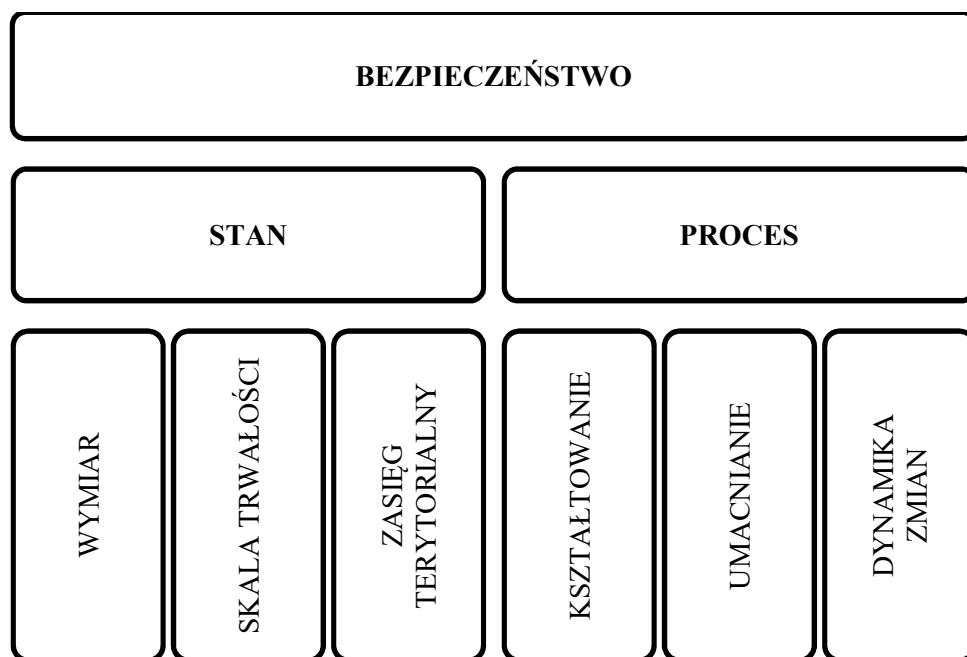
Bezpieczeństwo można więc postrzegać jednocześnie jako i stan i proces. Opisuując bezpieczeństwo jako stan najczęściej posługuje się takimi kategoriami jak: wymiar, skala trwałości oraz zasięg terytorialny. Natomiast proces to nieustanne kształtowanie i umacnianie bezpieczeństwa uwzględniające także jego dynamikę, posiadającą obecnie bardzo często charakter gwałtownych zmian w zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowaniach funkcjonowania przedsiębiorstw⁶.

Analiza czynników mających wpływ na bezpieczeństwo łańcucha dostaw pozwala stwierdzić, że są wśród nich zarówno czynniki wymierne, takie jak infrastruktura, środki transportu, poziom zapasów oraz czynniki niematerialne takie jak

⁵ Ibidem, *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania> [10.12.2016].

⁶ W. Szymański, *Niestabilność gospodarcza a szanse przedsiębiorstw*, [w:] *Strategiczne zmiany modelu biznesu w warunkach niestabilnego otoczenia*, [w:] *Przedsiębiorstwo a narastająca niestabilność otoczenia*, R. Sobiecki, J.W. Pietrewicz (red.), OW SGH, Warszawa 2012, s. 22.

relacje biznesowe pozwalające na budowanie strategii łańcucha dostaw, czynniki typowo ekonomiczne takie jak poziom konkurencji oraz czynniki społeczne takie jak zachowania klientów. Zapewnienie bezpieczeństwa przy tak wielu czynnikach jest niezwykle trudne, a wręcz czasem niemożliwe. Niejednokrotnie zagwarantowanie bezpieczeństwa dla jednego z przedmiotowych czynników będzie oznaczało obniżenie bezpieczeństwa dla kolejnego. Zapewnienie bezpieczeństwa dla tych wszystkich elementów wymaga umiejętnego i precyzyjnego zidentyfikowania zagrożeń zwłaszcza tych o decydującym znaczeniu dla funkcjonowania łańcucha dostaw. Dodatkowymi czynnikami także istotnymi dla zapewnienia bezpieczeństwa łańcucha dostaw są naturalne zdarzenia ekstremalne, takie jak katastrofy naturalne, kataklizmy i klęski żywiołowe.

Rys. 2. Kategoryzacja postrzegania bezpieczeństwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: K. Malak, Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania> [14.12.2016].

Wszelkie działania realizowane w łańcuchu dostaw obarczone są pewnym poziomem niepewności wywołanej różnego rodzaju zagrożeniami i zakłóceniami⁷. Zagrożenia dla bezpieczeństwa w łańcuchu dostaw mogą być skierowane na zewnątrz i do wewnątrz. Do zagrożeń bezpieczeństwa w tym zakresie zaliczyć

⁷ M. Huczek, *Bezpieczeństwo ...*, s. 120.

należy przede wszystkim wszelkie działania (zjawiska, zdarzenia) zakłócające realizację procesów logistycznych, do których zaliczane są: przepływy dóbr rzeczowych, utrzymanie zapasów, infrastrukturę strumienia logistycznego, koszty logistyczne oraz przepływ informacji⁸.

Rys. 3. Czynniki wpływające na bezpieczeństwo łańcucha dostaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Huczek, *Bezpieczeństwo łańcucha dostaw*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie, Sosnowiec 2015, s. 122.

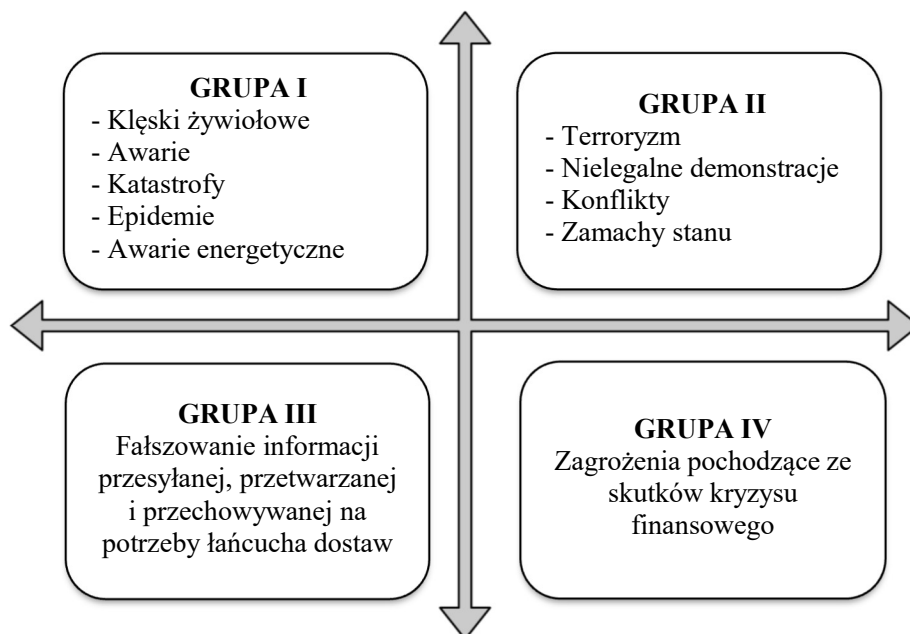
Zagrożenia zewnętrzne dla funkcjonowania łańcuchów dostaw dzielone są na następujące grupy⁹:

- grupa pierwsza: klęski żywiołowe i zdarzenia wywołane przyczynami cywilizacyjnymi, takie jak awarie, katastrofy, inne zdarzenia spowodowane zaniedbaniem pracowników, powodzie, silne wiatry i huragany, pożary, epidemia chorób ludzi, roślin i zwierząt, katastrofy górnicze, skażenie chemiczne oraz promieniotwórcze, katastrofy budowlane i komunikacyjne, awarie sieci energetycznych,

⁸ A. Szymonik, M. Bielecki, *Bezpieczeństwo systemu logistycznego w nowoczesnym zarządzaniu*, Difin, Warszawa 2015, s. 40.

⁹ M. Huczek, *Bezpieczeństwo ...*, s. 123.

- grupa druga: zdarzenia, takie jak terroryzm, nielegalne demonstracje, konflikty na tle etnicznym i religijnym oraz pozostałe zdarzenia godzące w porządek konstytucyjny państwa,
- grupa trzecia: zdarzenia zawierające mechanizmy, które mają na celu destrukcję bądź fałszowanie informacji przesyłanej, przetwarzanej i przechowywanej dla potrzeb łańcucha dostaw,
- grupa czwarta: zagrożenia pochodzące ze skutków kryzysu finansowego.

Rys. 4. Zagrożenia zewnętrzne łańcucha dostaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Huczek, *Bezpieczeństwo łańcucha dostaw*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie, Sosnowiec 2015, s. 123.

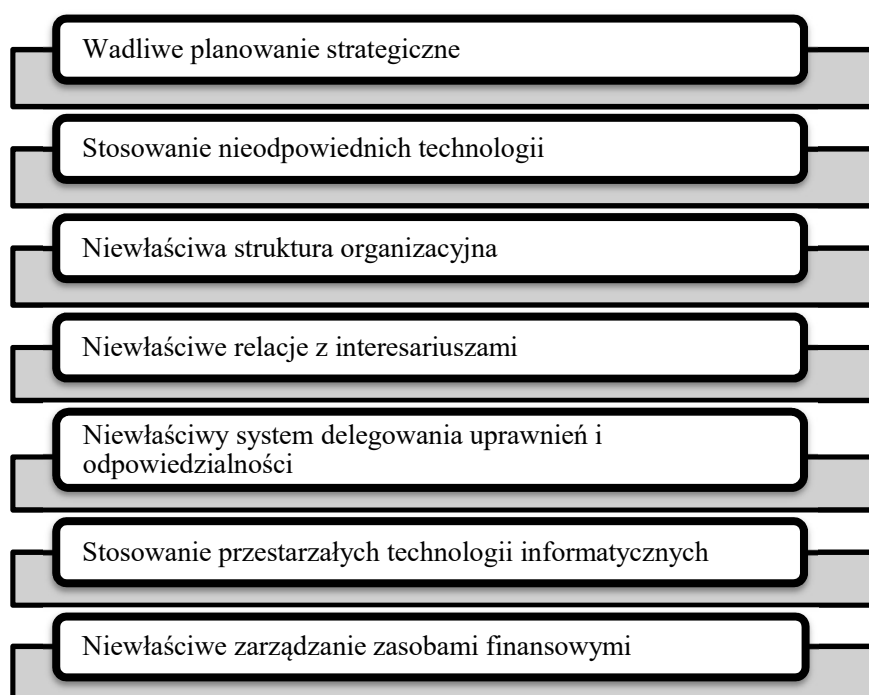
9.3. Zagrożenia wewnętrzne łańcucha dostaw

Z punktu widzenia funkcji i poziomów zarządzania zakłócenia wewnętrzne mogą wynikać m.in. z¹⁰:

- wadliwego planowania strategicznego: niepełnego uwzględniania w planowaniu takich sytuacji jak np. zaopatrzenie, transport, marketing, outsourcing i rozwój biznesu,
- stosowania nieodpowiednich technologii produkcji, magazynowania i dystrybucji, i niewłaściwie funkcjonujących procesów z tym związanych,

¹⁰ Ibidem, s. 59-60.

- niewłaściwych relacji z interesariuszami,
- wynikających z niewłaściwej struktury organizacyjnej systemu, delegowanie uprawnień i odpowiedzialności oraz niewłaściwych zasad postępowania pracowników i kierownictwa, niezgodności z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, regulacji wewnętrznych, bezpieczeństwa fizycznego aktywów i osób,
- niewłaściwego zarządzania zasobami teleinformatycznymi, stosowanie przestarzałej technologii teleinformatycznej,
- niewłaściwie realizowanych transakcji finansowych i wymagań w zakresie rachunkowości oraz ewidencji kosztów logistycznych, nadmiernej rozbudowy infrastruktury logistycznej,
- funkcjonowania środowiska naturalnego (np. poważne zniszczenie środowiska, utrata użyteczności komercyjnej, rekreacyjnej czy konserwatorskiej, skutkujące dużymi konsekwencjami finansowymi uczestników łańcucha dostaw).

Rys. 5. Zagrożenia wewnętrzne łańcucha dostaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Huczek, Bezpieczeństwo łańcucha dostaw, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie, Sosnowiec 2015, s. 124.

Bezpieczeństwo łańcucha dostaw (*ang. supply chain security*), może więc być rozumiane zarówno, jako stan wolny od zagrożenia, ale jednocześnie także jako wszelkiego rodzaju działania, procedury, środki ochrony podejmowane w celu ochrony jego struktury, a także w celu ochrony jego otoczenia. Podejmowanie takiej działalności oraz stosowanie właściwych środków ochrony jest w przeważającej większości przypadków ukierunkowane na neutralizowanie negatywnej działalności człowieka. Obejmuje to sytuacje, w których aktywność człowieka może doprowadzić do zniszczenia lub zaginięcia ładunku, zniszczenia lub zaginięcia środka transportu, a także zniszczenia elementów infrastruktury logistycznej. Może także obejmować sytuacje, które nie są związane z intencjonalną działalnością, ale także wynikające z zaniechania pewnych czynności prowadzących do okoliczności, w których sam ładunek lub nieodpowiednio użyty środek transportu może się stać niebezpiecznym narzędziem

Do najczęściej popełnianych przestępstw związanych z łańcuchem dostaw można zaliczyć w głównej mierze¹¹:

- kradzież ładunku / przesyłki z samochodu,
- kradzież ładunku razem z pojazdem,
- wyłudzenie ładunku przez fałszywego przewoźnika / spedytora,
- rozbój na drodze, parkingu lub innym miejscu,
- kradzież z magazynu, hubu, składu itp.,
- inne, takie jak kradzież towaru z wagonu, barki, paliwa z baku, porwanie kierowcy.

Procesy globalizacji doprowadziły do sytuacji, w której funkcjonowanie przedsiębiorstw silnie zależy od łańcuchów dostaw, których poszczególne elementy rozmieszczone są w różnych częściach świata. Przerwanie ciągłości tych łańcuchów oznacza także w wielu przypadkach zagrożenie dla ciągłości funkcjonowania przedsiębiorstw. Straty ponoszone w łańcuchu dostaw oceniane są na dziesiątki miliardów dolarów. Bezpieczeństwo łańcucha dostaw okazuje się więc nie tylko istotne dla minimalizowania kosztów, ale także dla zapewnienia wiarygodności firmy.

Wobec wszystkich zagrożeń jakie zostały powyżej wymienione, oczywista jest więc konieczność zwiększenia bezpieczeństwa w łańcuchach dostaw. Jednak niezbędne są do tego odpowiednie narzędzia. Jednym z narzędzi, które może zostać wykorzystane do tego celu jest wieża kontroli łańcuchów dostaw (*ang. supply chain control tower*).

9.4. Wieże kontroli łańcuchów dostaw

Realizacja założeń strategii dla współczesnych łańcuchów dostaw wymaga posiadania metod i narzędzi do gromadzenia informacji w coraz bardziej dynamicznie zmieniającym się zarówno otoczeniu, jak i wnętrzu samego łańcucha

¹¹ Ankieta bezpieczeństwa łańcuchów dostaw, <http://pisil.pl/bezpieczenstwo-lancuchow-dostaw/raportybadania-pisil/> [14.05.2016].

dostaw. Skuteczność realizacji zależy więc w coraz większym stopniu od pozyskiwania, analizy danych, właściwej interpretacji i ich kategoryzacji wykonywanej w czasie maksymalnie zbliżonym do rzeczywistego. Zarządzanie parametrami łańcucha dostaw, takimi jak: koszty, wielkość zapasów, dystrybucja, zaopatrzenie itp., wymaga wglądu do ich parametrów kluczowych, czyli uzyskania przejrzystości łańcucha dostaw. Dopiero osiągnięcie przejrzystości w łańcuchu dostaw może zagwarantować efektywne zastosowanie narzędzi do gromadzenia, kategoryzowania i ostatecznego wykorzystania informacji.

Bardzo często osiągnięcie przejrzystości w łańcuchu dostaw polega na tworzeniu i wykorzystywaniu bezpośredniego kontaktu z konsumentem, dostawcą, dystrybutorem, jednym słowem każdym ogniwem zaangażowanym w łańcuch dostaw. Obecny rozwój technologii informatycznych pozwala na tworzenie takich połączeń. Wykorzystywane są do tego różnego rodzaju elektroniczne kanały, w tym takie jak: media społecznościowe (zbieranie informacji o preferencjach klientów oraz ich opinii o produktach – Twitter, Facebook, Instagram, LinkedIn), a także systemy wspomagające zarządzanie przedsiębiorstwem (TS – Transaction Systems, WMS – Warehouse Management Systems, ERP – Enterprise Resource Planning, DRP – Distribution Resources Planning, MIS – Management Information Systems, DSS – Decision Support Systems, KMS – Knowledge Management Systems).

Wieża kontroli jest rodzajem centralnego hubu, którego działanie opiera się na wykorzystaniu odpowiedniej technologii, organizacji i procesów do pozyskiwania i gromadzenia danych z łańcucha dostaw w celu zapewnienia jak najwyższej przejrzystości dla podejmowania krótko- i długookresowych decyzji zgodnych z celami strategicznymi przedsiębiorstwa¹². Zasadniczym celem tworzenia tego rodzaju hubów jest właśnie możliwość podejmowania decyzji w czasie rzeczywistym. Wymaga to jednak przedstawienia gromadzonych danych we właściwej formie. Do niedawna podejmowanie decyzji przez menedżerów zarządzających łańcuchem dostaw wymagało czasochłonnego analizowania danych, przedstawionych najczęściej w postaci długich ciągów liczb lub nawet w postaci opinii konsumentów nagranych na taśmy magnetyczne, wymagających wielogodzinnego ich przesłuchiwania i wyciągania właściwych wniosków¹³. Wiązało się to często z odwlekaniem decyzji menedżerskich o kolejne dni lub nawet tygodnie, do czasu wypracowania ostatecznej decyzji. Narzędzia informatyczne rozwijane obecnie w ramach wież kontroli pozwalają na podejmowanie decyzji w czasie rzeczywistym, co związane jest m.in. także z formą prezentacji wyników wykonywanych analiz. Dodatkowo narzędzia te rozszerzane są o możliwości przygotowywania symulacji i prognoz o dużym stopniu prawdopodobieństwa. Pozwala to na generowanie sygnałów wskazujących źródło i rodzaj zmian, analizę ryzyka, rozwój

¹² Capgemini Consulting, *Global Supply Chain Control Tower*, <http://www.capgemini.com/resources/global-supplychain-control-towers> [02.12.2016].

¹³ M. Chui, T. Fleming, *Inside P&G's digital revolution*, <http://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/inside-p-and-ampls-digital-revolution> [02.12.2016].

scenariuszy działań, a w efekcie dostarczanie krytycznych danych dla realizacji strategii zarządzania łańcuchem dostaw, podejmowania decyzji i dostosowywania kluczowych wskaźników sukcesu.

Szacuje się, że przynajmniej 10 spośród 25 globalnych, wiodących przedsiębiorstw zarządzających najbardziej konkurencyjnymi łańcuchami dostaw na świecie według rankingu Gartner Supply Chain Top 25 posiada wieżę kontroli. Są wśród nich: Unilever, Procter & Gamble, Samsung Electronics, Cisco, Colgate-Palmolive, Coca-Cola, Walmart, Lenovo Group, Kimberly-Clark i Caterpillar. Natomiast wśród wiodących dostawców tego rodzaju oprogramowania na świecie w 2016 r. zgodnie z danymi Nucleus Research były: E2open, One Network, Kinaxis, Elementum, Pearl Chain, JDA Software, and LLamasoft¹⁴.

Rys. 6. Wiodący dostawcy i odbiorcy wież kontroli łańcuchów dostaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Brzeziński, B. Ocicka, *Rola wież kontroli w zarządzaniu globalnym łańcuchem dostaw*, (red.) K. Witkowski, S. Saniuk, *Systemy Logistyczne w gospodarowaniu, Przedsiębiorczość i zarządzanie*, tom XVII, zeszyt 12, część II, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź, Warszawa 2016 oraz S. Lippincott, *Control tower value matrix 2016*, <https://nucleusresearch.com> [30.11.2016].

¹⁴ S. Lippincott, *Control tower value matrix 2016*, <https://nucleusresearch.com> [30.11.2016].

Wieże kontroli łańcuchów dostaw wykorzystują stosunkowo nową koncepcję jaką jest Big Data. Koncepcja ta w coraz większym stopniu wpływa na funkcjonowanie łańcuchów dostaw.

Rys. 7. Koncepcja Big Data w praktyce

Źródło: B. Heaney, B. Ball: *Supply chain visibility and segmentation: Control tower approach*, www.aberdeen.com [14.12.2016].

Idea zbioru danych charakteryzowana jest za pomocą trzech atrybutów – 3V takich jak¹⁵:

- wysoka dynamika przyrostu (*ang. volume*),
- szybki strumieniowy napływ (*ang. velocity*),
- duża różnorodność (*ang. variety*).

Atrybuty te podlegają obecnie wielu przemianom definicyjnym, a efekt uzależniony jest przede wszystkim od kontekstu, w jakim Big Data rozwija się w danej organizacji.

Istotą Big Data jako potencjalnego źródła przewagi konkurencyjnej nowoczesnych przedsiębiorstw i łańcuchów dostaw jest odpowiednie wykorzystanie gromadzonych danych. Możliwość ich rejestrowania, przechowywania, agregowania i analizowania w celu pozyskania potrzebnej wiedzy staje się obecnie ogromnym wyzwaniem dla przedsiębiorstw. Podkreślenie praktycznej roli Big Data

¹⁵ R. Jr. Richey, T. Morgan, K. Lindsey-Hall, F. Adams, *A global exploration of Big Data in the supply chain*, *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, Vol. 46, Issue 8.

w łańcuchach dostaw wymaga koncentracji nie tylko na samej bazie danych, lecz także na sposobie pozyskiwania z niej pożądaných informacji. W tym celu stosowane są zaawansowane narzędzia analityczne określane mianem Big Data Analytics (BDA). Proces ich wykorzystywania do badania potencjału Big Data ma na celu identyfikację informacji (np. ukrytych wzorców, nieznaných dotychczas korelacji, itp.) pomocnych w podejmowaniu trafnych dla łańcucha dostaw decyzji.

Idea funkcjonowania wieży kontroli polega na centralizacji zarządzania informacjami pochodzącymi z systemów informatycznych partnerów współpracujących w łańcuchu dostaw w jednym miejscu. Do integracji różnych systemów jest wykorzystywane odpowiednie oprogramowanie – *ang. middleware software*.

Oprócz technologii wieży kontroli integrują także procesy, które zapewniają przepływ produktów z miejsc ich pochodzenia do ostatecznych konsumentów, niezależnie od złożoności globalnej sieci dostaw. Zyskują one szczególny wymiar w gospodarce cyfrowej, którą charakteryzuje dostęp do coraz większej ilości danych oraz rozwijające się możliwości ich wymiany na platformach online, np. w chmurze obliczeniowej. Należy jednak pamiętać, że cyberatak i utrata danych w wyniku celowego zainfekowania urządzeń są przez większość przedsiębiorstw postrzegane jako największe rodzaje ryzyka dla zarządzania łańcuchami dostaw i jednymi z najtrudniej wykrywalnych.

Przykładowa struktura wieży kontroli łańcucha dostaw została przedstawiona na Rys. 8 i składa się z pięciu warstw, do których należą¹⁶:

1. Warstwa biznesowa łańcucha dostaw – jest to podstawowa warstwa leżąca u podstaw każdej wieży kontroli łańcucha dostaw. Warstwę tę stanowią wszyscy uczestnicy łańcucha dostaw (dostawcy, producenci, dystrybutorzy, dostawcy usług logistycznych, detaliści, hurtownicy, konsumenci) oraz zasadnicze aspekty i reguły jego funkcjonowania. Procesy charakterystyczne dla tej warstwy, to: zakupy materiałowe, transport, magazynowanie, przeładunek, procesy dystrybucji i pakowania oraz przepływ informacji.
2. Warstwa gromadzenia informacji – jest „nerwem percepcyjnym” całego systemu i stanowi jednocześnie o jakości całego łańcucha dostaw. W tej warstwie wykorzystywane są technologie charakterystyczne dla Internetu. Rzeczy służące gromadzeniu danych, takie jak: systemy automatycznej identyfikacji danych (RFID, kody kreskowe, techniki biometryczne, rozpoznawanie obrazu, ścieżki magnetyczne, GPS, itp.). Na tym etapie funkcjonowania wieży kontroli łańcucha dostaw tworzone są bazy danych stanowiące podstawę do wypracowania decyzji w kolejnych poziomach.
3. Warstwa kontroli informacji – składa się z dwóch części. Pierwsza część określana jest jako magazyn informacji, natomiast druga część określana jest jako panel kontrolny informacji. Zadaniem pierwszej z części jest dostarczanie kompletu informacji wymaganych przez część stanowiącą

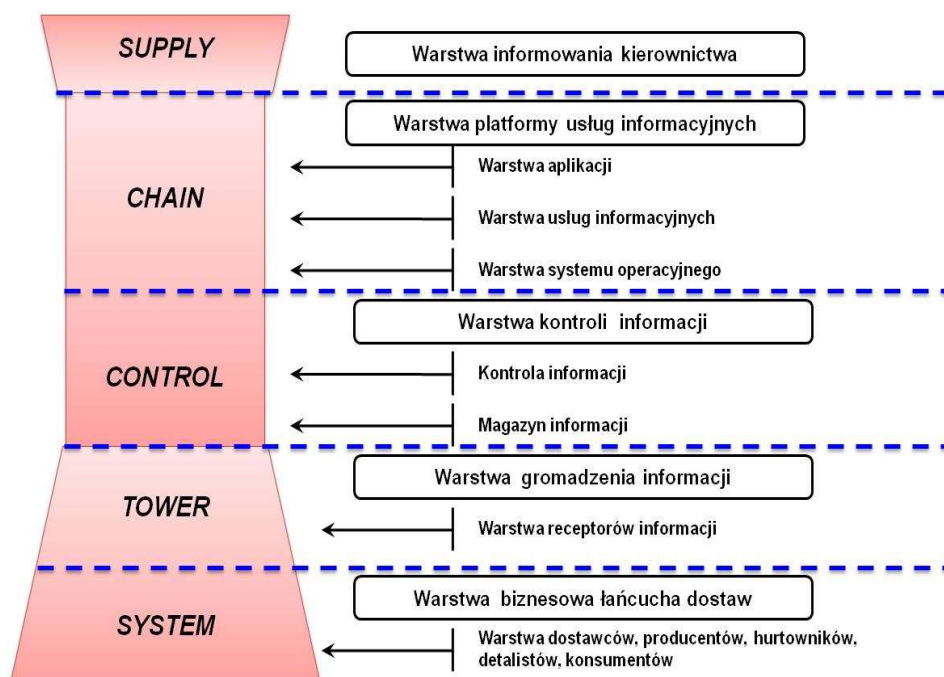
¹⁶ J. Shou-Wen, T. Ying, G. Yang-Hua, *Study on Supply Chain Information Control Tower System*, Information Technology Journal 12 (24), <http://ansinet.com/itj> [26.11.2016].

panel kontrolny. Panel kontrolny powinien posiadać natomiast możliwość rewersyjnego przesyłania informacji do części magazynowej warstwy. Warunkiem koniecznym prawidłowego działania jest oczywiście gromadzenie danych w czasie rzeczywistym. Panel kontrolny informacji podzielony jest na dwa poziomy. Pierwszy z poziomów zawiera algorytmy oraz model logiczny procesów biznesowych łańcucha dostaw w celu dostarczenia informacji o ich jakości. Drugi z poziomów kontroluje wewnętrzną jakość opracowanego algorytmu i pozwala na jego bieżące modyfikowanie. Dane pochodzące z tych dwóch poziomów dają pełną informację zwrotną. Z tego powodu warstwa ta nazywana jest „sercem systemu”.

4. Warstwa platformy usług informacyjnych – jest to warstwa zawierająca system operacyjny integrujący wszystkie informacje pochodzące z łańcucha dostaw. Funkcjonujące w tej warstwie aplikacje zdolne są do przetwarzania danych otrzymanych z różnych systemów w czasie rzeczywistym i zapewniają ich przejrzystość, a następnie umożliwiają wizualizację w formie czytelnej dla potencjalnych odbiorców. Kolejną funkcją przedmiotowej warstwy jest bieżące monitorowanie informacji pochodzących z łańcucha dostaw. Zastosowane aplikacje pozwalają także na porównywanie wartości danych bieżącej sytuacji z dowolnie wybranym okresem należącym do przeszłości.
5. Warstwa informowania kierownictwa – jest ostatnią z warstw w wieży kontroli. Warstwa ta stanowi centrum podejmowania decyzji oraz kontroli menedżerskiej łańcucha dostaw. Jest to centrum monitoringu wszystkich procesów zachodzących w łańcuchu dostaw. Stanowi także ośrodek wczesnego ostrzegania oraz pozwala na podejmowanie decyzji strategicznych w czasie rzeczywistym. Oprogramowanie funkcjonujące w ramach tej warstwy posiada także moduły pozwalające na pracę w trybie szkolenia, co umożliwia personelowi na wcześniejsze wykrywanie zagrożeń i dostrzeżenie potencjalnych szans.

Oprogramowanie stosowane w poszczególnych warstwach wieży kontroli projektowane jest w taki sposób, aby wykorzystywać wszystkie dostępne źródła informacji istotnych dla funkcjonowania łańcucha, włączając w to m.in. aplikacje zbierające automatycznie dane pochodzące z korespondencji mailowej czy też sms-owej.

Wieże kontroli to rozwiązania niezwykle pomocne w zarządzaniu łańcuchem dostaw. Pozwalają na gromadzenie i przetwarzanie informacji w czasie rzeczywistym, dekodowanie sygnałów wskazujących źródła i kategorie zmian, analizowanie ryzyka, prognozowanie i przeprowadzanie symulacji, generowanie scenariuszy ewentualnych działań, a w efekcie dostarczanie krytycznych informacji dla realizacji strategii zarządzania, podejmowania decyzji i doskonalenia kluczowych czynników sukcesu.

Rys. 8. Struktura wieży kontroli łańcucha dostaw

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Shou-Wen, T. Ying, G. Yang-Hua, *Study on Supply Chain Information Control Tower System*, Information Technology Journal 12 (24), <http://ansinet.com/itj> [26.11.2016].

9.5. Zakończenie

Zwiększające się dynamicznie wymagania stawiane przed globalnymi łańcuchami dostaw powodują, że prezentowane w wieżach kontroli rozwiązania w zakresie integracji technologicznej, kontroli przepływu informacji, kreowania przejrzystości procesów, wydają się mieć fundamentalne znaczenie dla sprawnego ich funkcjonowania. Pozwalają na pomiar i prezentowanie w czasie rzeczywistym wartości istotnych wskaźników funkcjonowania systemu, czego efektem jest bardziej kompleksowe podejście kadry menedżerskiej w zarządzaniu nimi. Umożliwiają elastyczne zarządzanie łańcuchem dostaw i znacząco zmniejszają „bezwładność” organizacji w zakresie podejmowania decyzji.

Szczególnie podkreślanym osiągnięciem wież kontroli jest możliwość zarządzania ryzykiem w globalnym łańcuchu dostaw. Zintegrowanie informacji w scentralizowanym hubie umożliwia koordynację reakcji współpracujących przedsiębiorstw wobec negatywnych zdarzeń jakie mogą mieć miejsce. Co więcej reakcja ta następuje dużo szybciej. Pozwala to na redukcję niepożądanych skutków powstałych zagrożeń. Dodatkowym atutem jest także możliwość budowania modeli

oraz tworzenia symulacji, co pozwala na przewidywanie potencjalnych niebezpieczeństw.

Oczywiście rozwiązanie to posiada także ograniczenia, do których zaliczyć można m.in. nieodzowność przeprowadzenia znacznych inwestycji w zakresie IT, problemy z integracją różnych systemów wykorzystywanych w łańcuchach dostaw, konieczność budowania złożonych narzędzi analitycznych, czy też ryzyko związane z udostępnianiem informacji innym uczestnikom łańcuchów dostaw.

Autorzy zdają sobie sprawę z ograniczeń wykonanej kwerendy i analizy problematyki wież kontroli łańcucha dostaw. Literatura w tym zakresie jest jeszcze mało dostępna. Przedsiębiorstwa rozwijające tego rodzaju rozwiązania w ramach własnych łańcuchów bardzo oszczędnie dzielą się obserwacjami z ich wdrażania. Z pewnością jest to jednak interesujący kierunek badań i potencjalny obszar badawczy z zakresu wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych.

Bibliografia

- [1] Brzeziński J., B. Ocicka, *Rola wież kontroli w zarządzaniu globalnym łańcuchem dostaw*, (red.) K. Witkowski, S. Saniuk, *Systemy Logistyczne w gospodarowaniu*, Przedsiębiorczość i zarządzanie, tom XVII, zeszyt 12, część II, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź, Warszawa 2016.
- [2] Capgemini Consulting, *Global Supply Chain Control Tower*, <http://www.capgemini.com/resources/global-supplychain-control-towers>
- [3] Chui M., Fleming T., *Inside P&G's digital revolution*, <http://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/inside-p-and-ampgs-digital-revolution>
- [4] Heaney B., Ball B., *Supply chain visibility and segmentation: Control tower approach*, www.aberdeen.com
- [5] Huczek M., *Bezpieczeństwo łańcucha dostaw*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie, Sosnowiec 2015.
- [6] Lippincott S., *Control tower value matrix 2016*, <https://nucleusresearch.com>
- [7] Malak K., *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, Piotrkowskie Zeszyty Międzynarodowe 2007.
- [8] Malak K., *Typologia bezpieczeństwa. Nowe wyzwania*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/bezpieczenstwo/954-typologia-bezpieczenstwa-nowe-wyzwania>
- [9] Richey R. Jr., Morgan T., Lindsey-Hall K., Adams F., *A global exploration of Big Data in the supply chain*, International Journal of Physical Distribution & Logistics Management.
- [10] Shou-Wen J., Ying T., Yang-Hua G., *Study on Supply Chain Information Control Tower System*, Information Technology Journal 12 (24), <http://ansinet.com/itj>
- [11] *Supply chain management in the cloud. How can cloud-based computing make supply chains more competitive?* https://www.accenture.com/t20150523T022449_w_us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Dualpub_1/Accenture-Supply-Chain-Management-in-the-Cloud.pdf
- [12] Szymański W., *Niestabilność gospodarcza a szanse przedsiębiorstw*, w: *Strategiczne zmiany modelu biznesu w warunkach niestabilnego otoczenia*, [w:] *Przedsiębiorstwo a narastająca niestabilność otoczenia*, Sobiecki R., Pietrewicz J.W. (red.), OW SGH, Warszawa 2012.

- [13] Szymonik A., Bielecki M., *Bezpieczeństwo systemu logistycznego w nowoczesnym zarządzaniu*, Difin, Warszawa 2015.

CONTROL TOWERS APPROACH IN SUPPLY CHAIN SECURITY

One of the biggest problems of companies operating in the TSL sector is ensuring supply chain security. This is mainly due to the fact that the supply chain of even a very small local company is currently identified globally. Global companies, whose supply chains are tightly capped by markets around the world, are increasingly searching for solutions that allow them to achieve acceptable levels of risk in their operations, as well as solutions that provide an ever more accurate monitoring of all their components. The article addresses the issues that are gaining popularity of the control towers and their role in ensuring the security of the supply chain.

Keywords: supply chain security, transport security, supply chain control towers.

Wojciech SOKOŁOWSKI¹
Marcin ZIĘCINA²

Rozdział 10.

ZASADY STANDARYZACJI, ZNAKOWANIA I AUTOMATYCZNEJ IDENTYFIKACJI KONTENERÓW PODSTAWĄ BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO OBROTU TOWAROWEGO

W dobie obecnej można chyba zaryzykować twierdzenie, że kontenery obok komputerów w XX wieku stały się głównym stymulatorem kolejnej rewolucji technologicznej w gospodarce światowej i wালnie przyczyniły się do rozwoju globalizacji w jej wymiarze gospodarczo-ekonomicznym. Z jednej strony, zdynamizowały międzynarodową wymianę towarową, przynajmniej w zakresie ładunków drobnicowych, z drugiej w połączeniu z paletyzacją znakomicie usprawniły procesy transportowo-magazynowe. Podążające za tym trendem sukcesywnie wdrażane systemy standaryzacyjne, klasyfikacyjne i identyfikacyjne oparte na technologii komputerowej znakomicie usprawniły transport kontenerowy w skali całego świata.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo transportu, bezpieczeństwo kontenerów, standaryzacja kontenerów.

10.1. Wprowadzenie

Według definicji podanej przez Międzynarodową Organizację Normalizacyjną (ISO) kontener³ jest to znormalizowane urządzenie techniczne przeznaczone do wielokrotnego przewozu towarów, bez potrzeby ich przeładowywania przy zmianie środka transportu, wyposażone w rozwiązania konstrukcyjne umożliwiające łatwy transport i przeładunek, gwarantującym wysokie bezpieczeństwo i dużą odporność na warunki przewozu. Termin kontener nie oznacza ani środka transportu

¹ dr inż. Wojciech Sokołowski, Akademia Marynarki Wojennej, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich, 81-127 Gdynia, ul. Śmidowicza 69, tel. 261262754, w.sokolowski@amw.gdynia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5377-4961>.

² dr inż. Marcin Zięcina, Akademia Marynarki Wojennej, Wydział Dowodzenia i Operacji Morskich, 81-127 Gdynia, ul. Śmidowicza 69, m.ziecina@amw.gdynia.pl, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0669-7051>.

³ Illustrated Glossary for Transport Statistics 4th edition, Eurostat Methodologies and Working papers, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-RA-10-028>, dostępny 12.10.2016 r.

czy pojazdu, ani konwencjonalnego opakowania. Kontener jest to uniwersalne, znormalizowane urządzenie transportowe, które cechuje się następującymi właściwościami:

- jest technicznym urządzeniem o charakterze trwałym, mającym odpowiednią wytrzymałość mechaniczną, techniczną oraz eksploatacyjną, zapewniającą możliwość wielokrotnego jego użytkowania do różnych celów transportowo-magazynowych,
- został specjalnie zaprojektowany dla uproszczenia transportu towarów jednym lub wieloma środkami transportowymi, bez konieczności przeładowywania samego towaru,
- został wyposażony w dodatkowe urządzenia oraz zastosowano w nim rozwiązania konstrukcyjne ułatwiające operacje manipulacyjne, szczególnie podczas przeładunku kontenera z jednego środka transportu na kolejny,
- rozwiązanie konstrukcyjne kontenera pozwala na jego proste i łatwe napełnianie towarami, z różnych kierunków.

Definicja kontenera przyjęta przez Polski Rejestr Statków jest zbliżona do definicji podanej przez IMO i brzmi: „Kontener jest to urządzenie transportowe trwałe, dające możliwość wielokrotnego użycia, o specjalnej konstrukcji ułatwiającej przewóz ładunków jednym lub kilkoma rodzajami środków transportowych, bez konieczności przeładunku, wyposażone w naroża zaczepne umożliwiające szybkie jego zamocowanie i zwolnienie, tak aby łatwo mógł być załadowany lub rozładowany, a powierzchnia jego dolnej podłogi wynosiła co najmniej 7 m² lub 14 m²”.

Początki masowego wykorzystania kontenerów w transporcie morskim datują się od przełomu lat 60/70. Był to okres oznaczający pierwszy etap rozwoju konteneryzacji, który następnie zrewolucjonizował przewóz towarów drobnicowych. Przełom XX i XXI wieku spowodował upowszechnienie się standardowych kontenerów 20 lub 40-stopowych o podstawowej wysokości 8,6 stóp, zarówno w transporcie morskim jak też lądowym, głównie samochodowym i kolejowym, co spowodowało intensywny rozwój różnych form transportu modalnego (kombinowanego, multimodalnego, intermodalnego), który zdecydowanie usprawnił procesy spedycyjne w łańcuchach dostaw.

Niemalże 100% kontenerów używanych w globalnych procesach transportowych zbudowanych jest zgodnie ze standardami konstrukcyjno-użytkowymi ISO, a większość to kontenery typoszeregu TEU (*ang. Twenty Equivalent Unit*)⁴ lub

⁴ TEU – *Twenty-feet Equivalent Unit* oznacza jednostkę ładunkową odpowiadającą pojemności standardowego kontenera 20-stopowego i służy przede wszystkim do określania pojemności ładunkowej portów i terminali oraz statków kontenerowych bez względu na ich konstrukcję i typ przewożonych kontenerów. Nazwa jednostki miary pochodzi od standardowego kontenera ISO o wymiarach 20 × 8 × 8,5 stopy, czyli 6,10 × 2,44 × 2,59 metra, co odpowiada pojemności kubicznej ok. 39 m³. Kontenery takie były w powszechnym użyciu od lat 60. XX wieku. Obecnie standardem są kontenery dwukrotnie dłuższe, dlatego czasem za jednostkę przeliczeniową przyjmuje się tzw. FEU, czyli Forty feet Equivalent Unit, równoważną 2 x TEU.

2 x TEU wyposażone w kieszenie do przeładunku za pomocą wózków widłowych o dużym udźwigu (*ang. heavy truck*). W transporcie morskim dominują ciężkie kontenery stalowe o dużej wytrzymałości konstrukcyjnej. Jedynie w transporcie lotniczym używane są lekkie kontenery aluminiowe lub wykonane z tworzyw sztucznych. Konstrukcja kontenerów TEU oraz materiał, z którego są wykonane, pozwalają podczas składowania i transportu na ich układanie w sztaple liczące nawet do 9 warstw, co oznacza konieczność przenoszenia obciążeń rzędu 86 ton na każdy narożnik kontenera, który leży w najniższej warstwie.

Rozwój konteneryzacji przyczynił się do szeregu rewolucyjnych zmian w transporcie, takich jak:

- zredukowanie do minimum operacji przeładunkowych,
- skrócenie postojów statku przy nabrzeżu portowym,
- skrócenie globalnego czasu dostawy,
- efektywne wykorzystanie powierzchni ładunkowej środków transportowych i placów składowych,
- zminimalizowanie zagrożenia uszkodzenia towarów,
- ograniczenie kosztów składowania w magazynach portowych,
- ograniczenie kosztów operacji przeładunkowych,
- ułatwienie odprawy celnej i ograniczenie niezbędnych kontroli celnych,
- informatyzacja i automatyzacja procesów przeładunkowych i magazynowych,
- zmniejszenie kosztów siły roboczej zatrudnionej przy przeładunku kontenerów.

Dzięki zredukowaniu liczby operacji przeładunkowych towar znajdujący się w kontenerze pokonuje nakazaną trasę w czasie szybszym, zależnym tak naprawdę od szybkości głównego środka transportowego – statku, samochodu, kolei czy samolotu. Podstawą przydatności, sprawności i skuteczności eksploatacyjnej kontenerów jest normalizacja ich zasadniczych wymiarów i standaryzacja urządzeń pomocniczych.

Niestety transport kontenerowy ma również swoje wady. Do zasadniczych należy brak w niektórych portach / terminalach specjalistycznych urządzeń do przeładunku kontenerów, co jednocześnie ogranicza liczbę dostępnych tras przewozowych. Kolejne możliwe trudności to problemy ze znalezieniem towaru / ładunku do napełnienia kontenera w jego drodze powrotnej⁵. Dodatkowo przewoźnicy często w miejscach nadania i przeznaczenia przesyłki, nie zawsze mogą wykorzystać możliwości załadunku i wyładunku kontenera, co zmniejsza sprawność wykorzystywanego przez nich środka transportu.

⁵ Coraz bardziej popularnym rozwiązaniem eliminującym puste przebiegi kontenerów, także w skali światowej są specjalistyczne firmy depozytowe, zajmujące się dzierżawą, leasingiem, a także składowaniem i konserwacją pustych kontenerów zaliczane do kategorii tzw. depot kontenerowych. Oprócz składowania organizują one za pomocą technologii internetowych sprawny obieg kontenerów należących do różnych właścicieli i ściśle współpracują, zwłaszcza z przedsiębiorstwami spe-
dycyjnymi.

Wprowadzenie konteneryzacji spowodowało przeniesienie części operacji przeładunkowych i manipulacyjnych poza terminale. Najczęściej bezpośrednio na producenta czy załadowcę. Odpowiedzialność za jakość załadunku i stan towaru w kontenerze spadły na producenta lub załadowcę, Również przewoźnicy (armatorzy) oraz załogi statków przewożących kontenery w ograniczonym zakresie odpowiadają za bezpieczeństwo i jakość towaru znajdującego się wewnątrz kontenera, do którego najczęściej nie mają dostępu.

10.2. Geneza przewozów kontenerowych⁶

Początki konteneryzacji miały miejsce w USA i przypadły na lata, kiedy wąskim gardłem przewozów międzynarodowych były punkty przeładunkowe. W latach sześćdziesiątych, na skutek wysokiej koniunktury gospodarczej, rosła nieustannie masa towarów będących przedmiotem handlu zagranicznego. Punkty przeładunkowe, a zwłaszcza porty morskie, zaczęły odczuwać poważne trudności w zakresie szybkiego i sprawnego przeładunku towarów drobnicowych. Bardzo kosztowny czas pobytu statków w portach, limitowany głównie technologią przeładunkową ulegał coraz większemu wydłużeniu. Także ładunki oczekiwały w punktach przeładunkowych – w portach morskich, lądowych i lotniczych coraz dłużej na dalszy transport, aby dotrzeć do końcowego klienta.

Jednocześnie nieprzerwanie rosła masa przeładowywanych drobnych partii ładunkowych wymagających kosztochłonnych i czasochłonnych manipulacji transportowo-przeładunkowo-składowych. Aby zredukować te problemy, wymyślono koncepcję tworzenia dużych jednostek ładunkowych, pozwalających na przyspieszenie i uproszczenie tych operacji. Ucieleśnieniem tych koncepcji stały się kontenery, początkowo eksploatowane w relacjach „port-port”, a później coraz powszechniej, także w relacjach „dom-dom”. Podążając za przewozami morskimi konteneryzacja rozpoczęła również rozwijać się w transporcie lądowym.

W Europie kontenery pojawiły się w latach sześćdziesiątych – w kwietniu 1966 r. przyплыł z USA do Europy s/s „Fairland”, przywożąc na pokładzie 226 kontenerów. Armatorem statku był amerykański przewoźnik Sea-Land, pionier zastosowania kontenerów w międzynarodowym transporcie morskim, który do dnia dzisiejszego jest jednym z największych armatorów uprawiających żeglugę kontenerową. Jednym z największych walorów użytkowych kontenerów, pełniących dziś funkcję transportową, opakowaniową i magazynową, obok uniwersalnego środka transportowo-opakowaniowego okazała się standaryzacja i unifikacja jego parametrów konstrukcyjno-eksploatacyjnych tj. parametrów geometrycznych, kubaturowych i ładunkowych. Parametry konstrukcyjno-eksploatacyjne kontenerów są dziś automatycznie identyfikowane na wszystkich ogniwach logistycznych łańcuchów dostaw, co poważnie usprawnia procesy transportowo-magazynowe na szczeblu makro i mikroekonomicznym.

⁶ Materiały informacyjne SPEDCONT – Spedycja Polska Spedcont Sp. z o.o. 121 91-334 Łódź, ul. Limanowskiego Polska.

10.3. Definicja i parametry kontenerów

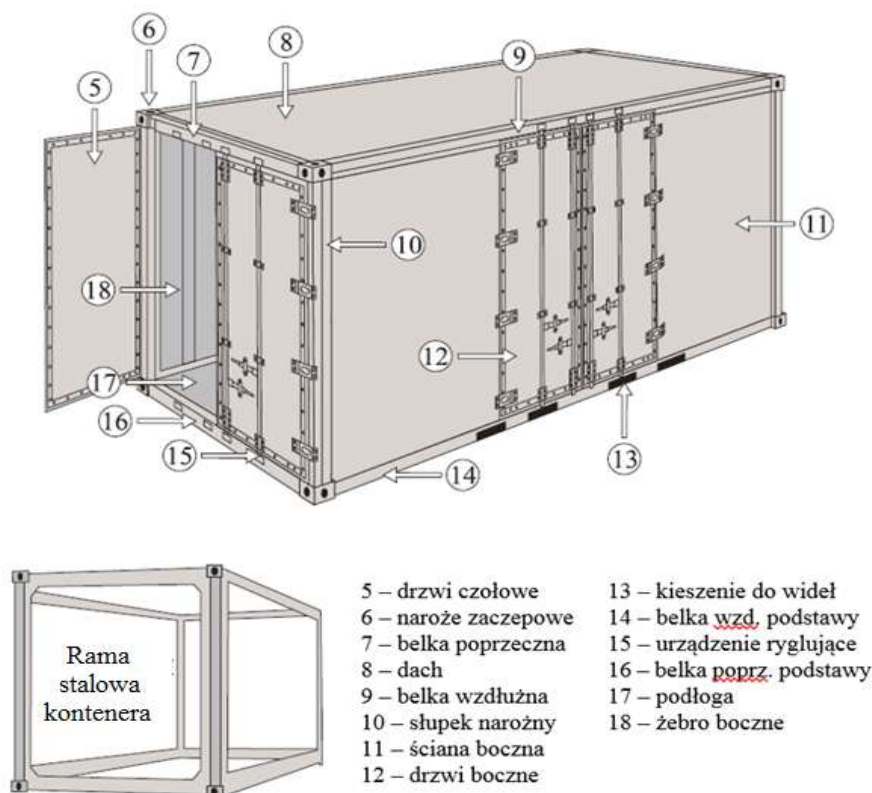
Ogromna ranga, jaką pełnią kontenery we współczesnej gospodarce światowej sprawiła, że ich pojęcie i podstawowe parametry konstrukcyjno-eksploatacyjne stały się przedmiotem prac Międzynarodowej Organizacji Standaryzacyjnej (*ang. ISO – International Standardization Organization*), której Komitet Techniczny w roku 1968 opracował definicję kontenera w brzmieniu: kontener jest to urządzenie transportowe o:

- trwałym charakterze, wystarczająco wytrzymałe, aby nadawało się do wielokrotnego użycia,
- specjalnej konstrukcji, ułatwiającej przewóz towarów jednym lub wieloma środkami transportu, bez przeładowywania towaru,
- wyposażone w urządzenia, które zapewniają łatwość mocowania oraz manipulacji – zwłaszcza podczas przeładunku z jednego środka transportu na drugi,
- skonstruowane w sposób pozwalający na łatwy załadunek i rozładunek towarów.

W tym samym roku znormalizowano parametry techniczne kontenerów w skali światowej, kładąc główny nacisk na: normalizację ich wymiarów, określenie maksymalnej masy brutto, sprecyzowanie parametrów konstrukcyjnych kontenerów oraz ich wytrzymałości⁷, a także oznakowania. Konstrukcja kontenera opiera się na stalowej ramie, która jest elementem nośnym dla podłogi, ścian, drzwi i dachu (rys. 1).

W powszechnym użyciu termin „kontener” oznacza duży pojemnik wielokrotnego użycia, który służy jako opakowanie zbiorcze do przewozu mniejszych opakowań lub innych ładunków drobnicowych, półmasowych i masowych. Użycie kontenera pozwala na efektywniejszy technologicznie i ekonomicznie transport ładunków w porównaniu z przewozem drobnicy niezjednostkowanej. Zaletą jest możliwość mechanizacji i automatyzacji operacji ładunkowych w ramach kontenerowego systemu transportowego (KST). Najważniejszym elementem tego systemu jest kontener zaliczany do klasy tzw. multimodalnych jednostek ładunkowych (*ang. ITU – Intermodal Transport Unit*). W praktyce logistycznej obok kontenera do klasy ITU należą także nadwozia wymienne, samochody ciężarowe, wagony kolejowe lub inne tego typu urządzenia transportowe. Multimodalne jednostki ładunkowe są przystosowane do przewozu lądowymi, śródlądowymi i morskimi środkami transportu.

⁷ Standardy bezpieczeństwa w odniesieniu do kontenerowej jednostki ładunkowej wyznacza Międzynarodowa Konwencja o Bezpiecznych Kontenerach (CSC - International Convention for Safe Containers) z 1972 r. Przepisy określają wymagania wytrzymałościowe, jakie musi spełniać jednostka, a także określają sposób jej testowania i zatwierdzania przed rozpoczęciem eksploatacji oraz nadzoru i konserwacji w jej trakcie. Konwencja ma zastosowanie do wszystkich kontenerów znajdujących się w międzynarodowym obrocie z wyjątkiem kontenerów lotniczych.

Rys. 1. Podstawowe elementy konstrukcyjne kontenerów

Źródło: B. Wiśnicki, *Vademecum konteneryzacji*, Link, Szczecin 2006 r., s. 56.

Ze względu na podstawowy parametr użytkowy, którym jest wielkość konteneru możemy podzielić na: duże, średnie oraz małe. Mniej popularne kontenery małe i średnie są wykorzystywane w transporcie drogowym i kolejowym w dość ograniczonym zakresie. Dominujące w transporcie światowym kontenery wielkie spełniające standardy ISO, dzielą się na kontenery o długości 10-stóp, (10 ft), 20-stóp (20 ft), 30-stóp (30 ft) i 40-stóp (40 ft). Z uwagi na masowe wykorzystanie ich w transporcie morskim określone są jako kontenery morskie lub transkontenery. Zgodnie z normą ISO podstawą wymiarowania typoszeregu kontenerów morskich jest moduł o długości 40 ft (12.192 mm). Moduł ten dzieli się na mniejsze w ten sposób, aby przestrzenie pomiędzy modułami składowymi miały długość równą 3 cale (76 mm) (rys. 2).

Standardowe kontenery ISO mają wysokość 8 ft i mają oznaczenie 1A, 1B, 1C, 1D, w zależności od swojej długości (Tabela. 1). W przypadku kontenerów o wysokości 8'6 ft literowe oznaczenie podwaja się: 1AA, 1BB, 1CC, 1DD. Kontenery 8'6" skutecznie wypierają z rynku kontenery 8' i stanowią obecnie podstawę wymiarowania w transporcie. W obrocie występują także kontenery

o jeszcze większej wysokości, tj. 9'6 ft, mające oznaczenie 1AAA, 1BBB. Te ostatnie kontenery noszą nazwę kontenerów wysokich (*ang. High-Cube Container*).

Tabela 1. Wymiary kontenerów według standardów ISO

Oznaczenie kontenera	Długość		Wysokość		Szerokość		Maksymalna masa brutto	
	[mm]	[ft in]	[mm]	[ft in]	[mm]	[ft in]	[kg]	[lb]
2AA	14953	49'	2591	8'6"	2595	8'6 ⁵ / ₃₂ "	30480	67200
2AAA	14953	49'	2896	9'6"	2595	8'6"	30480	67200
1A	12192	40'	2438	8	2438	8'	30480	67200
1AA	12192	40'	2591	8'6"	2438	8'	30480	67200
1AAA	12192	40'	2896	9'6"	2438	8'	30480	67200
1AX	12192	40'	< 2438	8	2438	8'	30480	67200
1B	9125	29'11 1/4"	2438	8	2438	8'	25400	56000
1BB	9125	29'11 1/4"	2591	8'6"	2438	8'	25400	56000
1BBB	9125	29'11 1/4"	2896	9'6"	2438	8'	25400	56000
1BX	9125	29'11 1/4"	< 2438	8	2438	8'	25400	56000
1C	6058	19'10 1/2"	2438	8	2438	8'	24000	44800
1CC	6058	19'10 1/2"	2591	8'6"	2438	8'	24000	44800
1CX	6058	19'10 1/2"	< 2438	8	2438	8'	24000	44800
1D	2991	9'9 3/4"	2438	8'	2438	8'	10160	22400
1DX	2991	9'9 3/4"	< 2438	8'	2438	8'	10160	22400

Źródło: http://www.containerhandbuch.de/chb_e/stra/index.html?chb_e/stra/stra_03_02_00.html [12.02.2019].

Podstawowym parametrem użytkowym jest minimalna powierzchnia i pojemność ładunkowa kontenerów, mająca decydujące znaczenie przy doborze kontenera do przewozu określonej partii ładunkowej. Przestrzeń ładunkowa standardowego kontenera 20 ft wynosi ok. 32 m³, a kontenera 40 ft – ok. 66 m³. Największą przestrzeń ładunkową ok. 76 m³ oferują kontenery wysokie 1 AAA. Wymiary wewnętrzne kontenerów mogą się znacznie różnić między sobą, co jest związane z różnymi typami kontenerów i materiałem użytym do ich budowy. Norma ISO 668:1995 zakłada odstępstwa od zewnętrznych wymiarów standardowych rzędu ± 10 mm i podaje minimalną wartość wymiarów wewnętrznych.

W światowych systemach transportowych dominują kontenery standardowe 40 ft i 20 ft o wysokości 8,6 ft. Szacuje się, że w Europie kontenery te stanowią 96% wszystkich jednostek eksploatowanych w systemach transportowych –

morskich i lądowych⁸. Wśród kontenerów niestandardowych stale zwiększa się udział kontenerów o szerokości 2500 mm. Jednostki tej wielkości noszą potoczną nazwę kontenery paletowe (*ang. Pallet Compatible Container*), ponieważ umożliwiają załadunek większej liczby standardowych palet.

10.4. Systemy klasyfikacyjne kontenerów

W specjalistycznej literaturze i codziennej praktyce istnieje wiele rozmaitych systemów klasyfikacyjnych kontenerów, sporządzanych ze względu na różne parametry i kryteria. Powszechnie używanych jest wiele typów kontenerów, służących do przewozu praktycznie każdego rodzaju ładunku. Jednym z najbardziej popularnym jest podział ze względu na przeznaczenie i stosowane rozwiązania konstrukcyjne, który dzieli kontenery na następujące rodzaje⁹ (rys. 2):

- kontener uniwersalny ogólnego przeznaczenia (*ang. General Purpose Container*),
- kontener z otwartym dachem (*ang. Open Top / Hard Top Container*),
- kontener o bokach otwartych (*ang. Open Sided Container*),
- kontener z otwartym dachem i bokiem (*ang. Flat Rack Container*),
- kontener platforma (*ang. Platform Container*),
- kontener cysterna (*ang. Tank Container*),
- kontener do ładunków masowych (*ang. Bulk Container*),
- kontener do ładunków stałych luzem (*ang. Dry Bulk Container*),
- kontener z wentylacją (*ang. Ventilated Container*),
- kontener chłodniczy (*ang. Refrigerated Container*),
- kontener izotermiczny (*ang. Insulated Container*),
- kontener ogrzewany (*ang. Heated Container*),
- kontener termiczny (*ang. Thermal Container*),
- kontener termiczny mechanicznie chłodzony (*ang. Mechanically Refrigerated Container*).

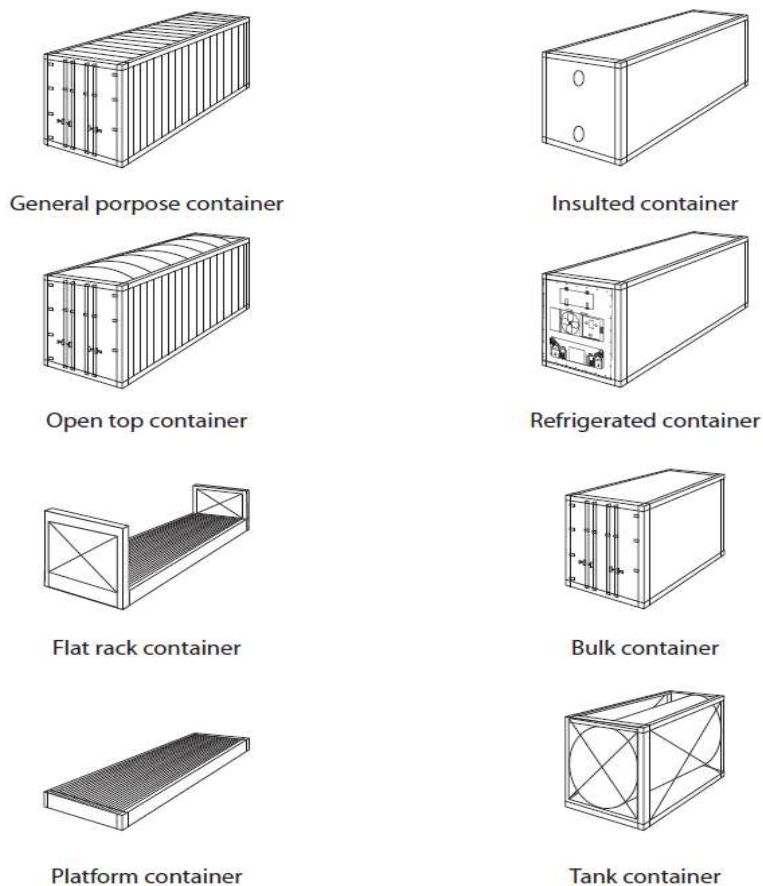
Istnieje jeszcze szeroka grupa kontenerów specjalistycznych (*ang. Named Cargo Container*), a zupełnie inną odmiennością konstrukcyjno-eksploatacyjną odznaczają się kontenery lotnicze (*ang. Air Container*).

Najbardziej popularne i masowo stosowane kontenery uniwersalne ogólnego przeznaczenia (*ang. General Purpose Container*) posiadają stalową konstrukcję podstawy i solidne krawędzie narożne, które są szkieletem konstrukcyjnym. Ramę buduje się wzdłuż belek nośnych, belek i dźwigarów poprzecznych. Podłoga kontenera przejmująca masę ładunku musi ponadto wytrzymać manewrującą po niej układową (wózki widłowe) z towarem. Dodatkowo na podłodze i ścianach

⁸ W USA są powszechnie używane kontenery odbiegające swoimi parametrami od standardu ISO, mające długość: 43 ft, 48 ft, a nawet 53 ft. Najbardziej rozpowszechnione na kontynencie amerykańskim są kontenery o długości 45' i wysokości 9,6 ft.

⁹ Norma ISO 1496.

wewnętrznych kontenera znajdują się uchwyty do mocowania ładunku. Najmocniejszą częścią kontenera są słupki narożne z dolnymi i górnymi narożami zaczepowymi, które służą jednocześnie do mocowania, podnoszenia i stawiania kontenera, także załadowanego. Podwójne drzwi montowane są na zawiasach przyspawanych do narożnych słupków. Drzwi są wodoszczelne, zamykane na 2-4 zamki z otworami do klódek i plomb. Dach jest najsłabszą częścią kontenera i nie wolno nań nic ładować. Poszczególne warstwy piętrzonych kontenerów opierają się na stalowych konstrukcjach słupków narożnych.

Rys. 2. Podstawowe rodzaje kontenerów ISO

Źródło: <https://easleytrans.com>, [15.03.2019].

Kontenery uniwersalne przeznaczone są do przewozu wszystkich ładunków drobnicowych, najczęściej paletowanych, pakietowanych lub w postaci wiązek. Po dokonaniu czasowych lub prowizorycznych „modyfikacji” mogą być również wykorzystywane do transportu ładunków luzem, zarówno sypkich, jak i ciekłych.

Ładunki sypkie przewozi się w jednym tzw. Big Begu ładowanym pneumatycznie i wypełniającym wnętrze kontenera. Do wyładunku potrzebne jest urządzenie pneumatyczne lub naczepa kontenerowa wywrotka. Neutralne ciecze przewozi się przy użyciu tzw. flexitanków, co niejednokrotnie jest tańsze od transportu w kontenerach cysternach.

Tara 20-stopowego kontenera uniwersalnego waha się od 1,8 do 2,5 t. Średnia ładowność wynosi 21,8 t. Buduje się również kontenery o podwyższonej ładowności, np. 27 t. W przypadku kontenerów 40-stopowych (40 ft) tara jest silnie zróżnicowana w zależności od serii kontenera. Średnio można przyjąć ok. 3,9 ton, a ładowność wynosi średnio ok. 26 t. Często spotykanym błędem wśród mało doświadczonych załadowców jest mechaniczne przyjmowanie podwojonej ładowności w ślad za podwojoną kubaturą kontenera 40 ft w stosunku do 20 ft, co może skutkować kosztownymi następstwami w różnych kalkulacjach i rozliczeniach finansowych.

Występują także kontenery 40-stopowe (40 ft) tzw. High Cube, o podwyższonej wysokości, która wynosi 9 ft 6 in (2895 mm). W rezultacie uzyskano dodatkowo ok. 10 m³ kubatury ładownej. Kontener ten przeznaczony jest specjalnie do przewozu ładunków lekkich, przestrzennych, o podwyższonej wysokości, uniemożliwiającej załadunek do standardowego kontenera. Tara i dopuszczalna ładowność kontenerów 40 ft HC nie odbiega istotnie od typowych kontenerów uniwersalnych 40 ft. W praktyce załadowczej wagę towaru, którą można załadować do kontenera, ogranicza nie tylko jego ładowność, ale również przepisy drogowe i kolejowe oraz rodzaj używanego taboru. Przyjmując określony tonaż do załadunku należy pamiętać zarówno o limitach w krajach wysyłki i przeznaczenia, jak też w krajach tranzytowych.

Kontenery z otwartym dachem (*ang. Open Top*) przeznaczone są głównie do przewozu ładunków: przekraczających wysokość kontenera standardowego, ładowanych od góry (np. dźwigiem) lub których nie można załadować do standardowego kontenera przez drzwi ze względów manipulacyjnych. Konstrukcja kontenera daje możliwość załadunku z wykorzystaniem całego światła otworu dachu i drzwi. Podłoga i ściany kontenera posiadają uchwyty mocujące. Dopuszczalne obciążenie podłogi kontenera przy użyciu wózków widłowych niejednokrotnie przekracza o 33% wymagania ISO. Kontenery Open Top coraz częściej wykorzystywane są do transportu towarów sypkich. Ładunek zasypuje się z góry, a do grawitacyjnego wyładunku używa się naczep kontenerowych wywrotek. Dach kontenera Open Top okrywany jest wodoszczelną plandeką wyposażoną w linkę z zamknięciem celnym. W przypadku kontenerów Hard Top dach jest stalowy (ok. 450 kg), a otwór drzwiowy ma demontowaną górną belkę. Na czas transportu ładunków przewyższających wysokość kontenera, można go umieścić pionowo we wnętrzu kontenera (powoduje to jednak zmniejszenie szerokości ładownej). Zarówno kontenery Open Top jak i Hard Top należą do sprzętu specjalistycznego. Należy je zazwyczaj specjalnie zamawiać i liczyć się ze znacznie droższym frachtem od kontenera standardowego.

Kontenery z otwartym dachem i bokiem (*ang. Flat Rack Container*) przystosowane są do przewozu ładunków, których wymiary uniemożliwiają wykorzystanie kontenerów uniwersalnych i open topów. Silna konstrukcja podłogi oraz sztywno osadzone ściany czołowe umożliwiają mocowanie, zabezpieczanie i piętrzenie towaru. Podłoga kontenera i belki wzdłużne mają liczne uchwyty mocujące. Dodatkowo kontenery te na zamówienie mogą być wyposażone w kłonicę, które z jednej strony limitują szerokość ładunku do wymiaru kontenera, z drugiej ułatwiają mocowanie. Kontenery z otwartym dachem i bokiem mają stosunkowo grubą i mocną podłogę. Jej wysokość w przypadku kontenera 20 ft wynosi ok. 30 cm, a dla 40 ft - ok. 60 cm. Grubość podłogi w transporcie drogowym należy do parametrów szczególnie ograniczających przewóz gabarytowych elementów. Z tego powodu niejednokrotnie taniej i łatwiej jest dostarczyć taki ładunek do portu transportem konwencjonalnym i tam dopiero przeprowadzić konteneryzację.

Kontenery zbiornikowe (cysterny) (*ang. Tank Container*) przeznaczone są do transportu płynnych chemikaliów lub rozmaitych cieczy, także pitnych. Zbiornik z całym oprzyrządowaniem umieszczony jest w ramie uniwersalnego kontenera 20 ft. Jego konstrukcja odpowiada wymogom IMDG. Do transportu artykułów spożywczych używa się jedynie specjalnych kontenerów oznakowanych „*Potable Liquids Only*”. Kontenery napełnia się zazwyczaj w min 80%, by zapobiec niebezpiecznym, gwałtownym falowaniom cieczy podczas transportu. Ze względu na rozszerzalność cieplną maksymalne napełnianie kontenera może sięgać 95% pojemności, której standardowa wielkość wynosi ok. 20000 litrów. Każdorazowo ilość ładowanego do cysterny towaru zależy od jego ciężaru właściwego, rezerwy ekspansyjnej zbiornika, tary kontenera i przepisów drogowych.

Kontenery chłodnicze służą do transportu ładunków wymagających stałej temperatury. Ze względu na przeznaczenie dzielą się na: kontenery chłodnicze (*ang. Refrigerated Container*), kontenery izotermiczne (*ang. Insulated Container*) i kontenery ogrzewane (*ang. Heated Container*). Ściany mają konstrukcję przekładową izolacyjną, wypełnioną pianką poliuretanową. Podłoga wykonana jest z aluminiowych T-gratingów spełniających funkcję kanałów powietrznych. Jednostka chłodząca podtrzymuje automatycznie stałą temperaturę w przedziale ok. +25°C do -25°C, tak długo, jak różnica pomiędzy temperaturą zewnętrzną i zadaną nie przewyższy dla grzania 42°C, chłodzenia 65°C. Układając towar w kontenerze należy pamiętać o pozostawieniu na górze ok. 75 mm szczeliny powietrznej, gwarantującej swobodny przepływ powietrza.

Kontenery platformy (*ang. Platform Container*) przeznaczone są do przewozu ładunków ciężkich i gabarytowych. Ładowność kontenerów platform 40 ft wynosi nawet 40 ton i znacznie przewyższa inne rodzaje kontenerów. Wytrzymała, stalowa podłoga umożliwia transport ładunków o dużych naciskach punktowych. Kontenery platformy wyposażone są w uchwyty mocujące o podwyższonej wytrzymałości, znajdujące się na podłodze i belkach bocznych. Kontenery te używane są głównie w relacjach port-port. Podobnie jak kontenery flaty, w kombinacji kilku mogą tworzyć na pokładzie lub w ładowni statku tzw. Tween Deck do transportu ładunków niekontenerowych.

10.5. Systemy identyfikacji kontenerów

Masowe zastosowania kontenerów w gospodarce światowej oparte jest m.in. na jednoznacznych i unikatowych systemach identyfikacji, bazujących na międzynarodowych normach i standardach. System identyfikacji kontenerów podlegający kontroli międzynarodowej organizacji BIC (*fr. Bureau International des Containers et du Transport Intermodal*) został zdefiniowany w normie PN-EN ISO 6346:1995 i obejmuje cztery grupy znaków: kod właściciela (3 litery), identyfikator kategorii wyposażenia (1 litera), numer seryjny kontenera (6 cyfr), cyfrę kontrolną (1 cyfra).

W skład oznakowania identyfikacyjnego kontenera wchodzi trzy grupy kodowe i cyfra kontrolna, służąca do automatycznego badania poprawności danego symbolu oznakowania. Grupy kodowe obejmują:

- kod właściciela (3 duże litery),
- kod kategorii wyposażenia (litera U lub J, lub Z),
- numer seryjny (6 cyfr).

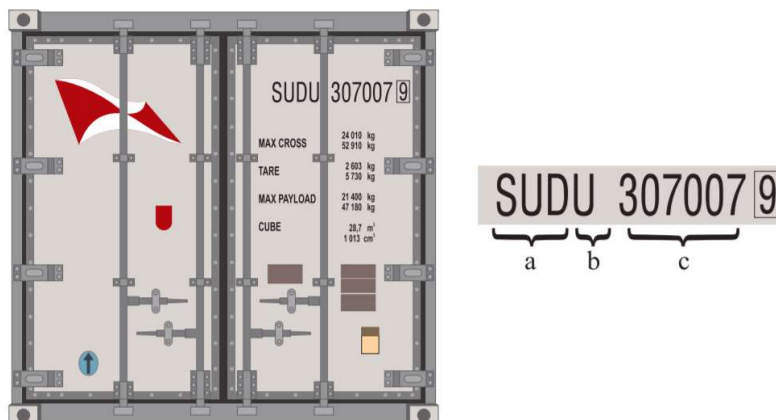
Przykładem takiego identyfikatora jest następujące oznaczenie (rys. 3).

SUD U 307007 9

Kod kategorii wyposażenia stanowi jedną z następujących liter:

- U dla kontenerów,
- J dla dodatkowego wyposażenia kontenerów, np. demontowanych urządzeń chłodniczych,
- Z dla naczep i innych podporowych konstrukcji kontenera.

Numer seryjny zawsze składa się z 6 cyfr. Jeśli oznakowanie cyfrowe kontenera jest krótsze, uzupełnia się je zerami z przodu.

Rys. 3. Oznakowanie identyfikacyjne ISO kontenera na drzwiach

Źródło: B. Wiśnicki, *Vademecum...*, s. 90.

Cyfra kontrolna umożliwia automatyczne sprawdzenie czy grupy kodowe zostały dobrze odczytane. System informatyczny w trakcie automatycznej identyfikacji nie zaakceptuje oznakowania (symbolu), gdy stwierdzi niezgodność grup kodowych z cyfrą kontrolną.

Poniżej zostanie omówiony odmienny wariant standardowego oznakowania kontenerów.

Przykład nr 1 - < VOR U 432289 3 >

- oznaczenie < VOR > wskazuje na właściciela danego kontenera, czyli firmę Volvo Ocean Race przy czym kod właściciela musi być zarejestrowany i zatwierdzony w międzynarodowej organizacji BIC (*fr. Bureau International des Containers et du Transport Intermodal*);
- identyfikator kategorii wyposażenia < U > jest zarezerwowany dla grupy kontenerów ładunkowych;
- numer seryjny kontenera < 432289 > jest zbiorem sześciu cyfr arabskich unikalnych dla danego kontenera; pierwsze dwa znaki stanowią wyróżnik właściciela kontenera, cztery kolejne stricte numer identyfikacyjny jednostki;
- cyfra kontrolna < 3 > - jest to niepowtarzalna liczba, obliczana przy pomocy specjalnego algorytmu, ponieważ sposób jej wyznaczenia zależy ściśle od kombinacji poprzednich trzech grup identyfikacyjnych¹⁰.

Ten sam kontener może być opisany także poprzez określenie wielkości i typu. Oznaczenie obejmuje kod wielkości kontenera (2 znaki) oraz kod typu kontenera (2 znaki). Przykładowo, oznaczenie < 2 0 GP > należy rozumieć następująco:

- pierwszy znak kodu wielkości kontenera < 2 > oznacza długość kontenera określoną na poziomie 6058 mm,
- drugi znak kodu wielkości kontenera < 0 > oznacza wysokość i szerokość kontenera określoną na poziomie 2438 mm.

Na podstawie symbolu < 2 0 > wiemy, że jest to klasyczny kontener serii I ISO, typu 1C, co jednoznacznie identyfikuje jego parametry użytkowe (Tabela 2).

Z kolei pierwszy i drugi znak w kodzie typu kontenera < GP > oznaczają, że mamy do czynienia z kontenerem ogólnego przeznaczenia, bez wentylacji. Całość oznaczenia określa jednocześnie maksymalną wagę brutto kontenera oraz masę własną opakowania – tarę podawaną w kilogramach, również w funtach. Kontener jest oznaczony również przez tzw. *Country Code*, czyli kod kraju, w którym go zarejestrowano. Kod stanowią dwie duże litery. Dla przykładu: FR – Francja, US – Stany Zjednoczone.

Oprócz prawidłowego oznakowania identyfikacyjnego, kontener musi zawierać tabliczkę znamionową (na materiale zabezpieczonym przed korozją oraz

¹⁰ Algorytm wyliczania cyfry kontrolnej dostępny jest bezpośrednio na stronie BIC – po wpisaniu kodu właściciela, identyfikatora kategorii wyposażenia oraz numeru seryjnego kontenera jest automatycznie wyliczana wartość cyfry kontrolnej.

odporną na działania ognia) stwierdzającą jego prawidłowy stan techniczny, dzięki czemu może zostać dopuszczony do obrotu towarowego. Stan ten jest oznaczony na metalowej tabliczce przytwierdzonej do zewnętrznej części kontenera. Miejsce nadania i odbioru kontenera musi się znajdować w dwóch różnych krajach, przy czym przynajmniej jeden z nich powinien stosować przepisy zawarte w Konwencji. Zleceniodawca usługi transportu morskiego powierza realizację zlecenia wyspecjalizowanym firmom. Ważne jest, aby w relacji klient – podwykonawca, czyli obie strony transakcji operowały tym samym lub zbliżonym, fachowym językiem.

10.6. Algorytm wyznaczania cyfry kontrolnej

Procedura sprawdzająca poprawność oznakowania identyfikacyjnego kontenera polega na automatycznym sprawdzeniu zgodności tzw. cyfry kontrolnej, która jest obliczana programowo wg modulo 11. Obejmuje ona następujące etapy realizowane sekwencyjnie:

1. Poszczególnym literom i cyfrom numeru seryjnego kontenera przyporządkowuje się odpowiednie wartości liczbowe (Tabela 2).
2. Dla poszczególnych pozycji symbolu identyfikacyjnego wyznacza się liczbowe współczynniki wagowe (Tabela 3).
3. Każda z przyporządkowanych wartości liczbowych jest mnożona przez odpowiedni współczynnik wagowy (Tabela 4).
4. Obliczone iloczyny są sumowane (Tabela 5).
5. Otrzymana suma jest dzielona przez $U=11$ (Tabela 5).
6. Wynik dzielenia zostaje przedstawiony w postaci liczby całkowitej i ułamka o mianowniku równym 11 (Tabela 6).
7. Licznik części ułamkowej odpowiada cyfrze kontrolnej.

Działanie powyższego algorytmu zostanie zilustrowane następującym przykładem. Dla przykładowego oznakowania identyfikacyjnego

< S U D U 3 0 7 0 0 7 >

pokazanego na rys. 1 obliczenia wyglądają następująco:

Tabela 2. Transformacja symboli literowych na wartości liczbowe

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
10	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	23	24
N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
25	26	27	28	29	30	31	32	34	35	36	37	38

Źródło: Norma PN-EN ISO 6346:1999/A3:2013-06,
Kontenery ładunkowe -- Kodowanie, identyfikacja i znakowanie

Tabela 3. Wyznaczanie współczynników wagowych

Nr szeregu N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Współcz. 2^{N-1}	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512

Źródło: Norma PN-EN ISO 6346:1999/A3:2013-06,
Kontenery ładunkowe -- Kodowanie, identyfikacja i znakowanie

Tabela 4. Obliczanie iloczynów pozycyjnych

Symbol	S	U	D	U	3	0	7	0	0	7
Liczba	30	32	14	32	3	0	7	0	0	7
Współcz.	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512
Iloczyn	30	64	56	256	48	0	448	0	0	3584

Źródło: Norma PN-EN ISO 6346:1999/A3:2013-06,
Kontenery ładunkowe -- Kodowanie, identyfikacja i znakowanie

Tabela 5. Sumowanie iloczynów pozycyjnych

Symbol	S	U	D	U	3	0	7	0	0	7
Liczba	30	32	14	32	3	0	7	0	0	7
Współcz.	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512
Iloczyn	30	64	56	256	48	0	448	0	0	3584
Suma:	4486									

Źródło: Norma PN-EN ISO 6346:1999/A3:2013-06,
Kontenery ładunkowe -- Kodowanie, identyfikacja i znakowanie

Tabela 6. Obliczanie cyfry kontrolnej wg modulo 11

Cyfra kontrolna	$\frac{4486}{11} = 407 \frac{9}{11} \Rightarrow 9$
-----------------	--

Źródło: Norma PN-EN ISO 6346:1999/A3:2013-06,
Kontenery ładunkowe -- Kodowanie, identyfikacja i znakowanie

Dla przykładowego oznakowania identyfikacyjnego pokazanego na rys. 3 obliczenia przedstawiają się następująco: $4486/11 = 407,9/11$. Stąd cyfra kontrolna dla badanego kodu identyfikacyjnego wynosi 9.

Każdy kontener musi dodatkowo posiadać obowiązkowe oznakowanie eksploatacyjne informujące lub ostrzegające o ważnych cechach użytkowych kontenera. Celem tego oznakowania jest ułatwienie wszelkich manipulacji jednostką ładunkową. Obowiązkowym oznaczeniem eksploatacyjnym kontenera w międzynarodowym obrocie towarowym jest oznaczenie masy brutto i tary jednostki. Musi

ono być zgodne z informacjami podanymi na tabliczce znamionowej kontenera za bezpieczny CSC.

Aktualnie obowiązują dwa sposoby oznakowania kontenerów. Pierwszy – zgodny z normą EN 6346 z 1985 r. i drugi – z nową normą EN 6346 z 1995 r. Wiele kontenerów znajdujących się obecnie w obrocie jest oznakowanych na starych zasadach, natomiast nowo budowane kontenery podlegają oznakowaniu według nowej normy (rys. 4)¹¹.

Rys. 4. Sposób oznaczania kontenerów wg normy EN 6346 z 1995 r.

Źródło: Źródło: B. Wiśnicki, Vademecum ... , s. 98.

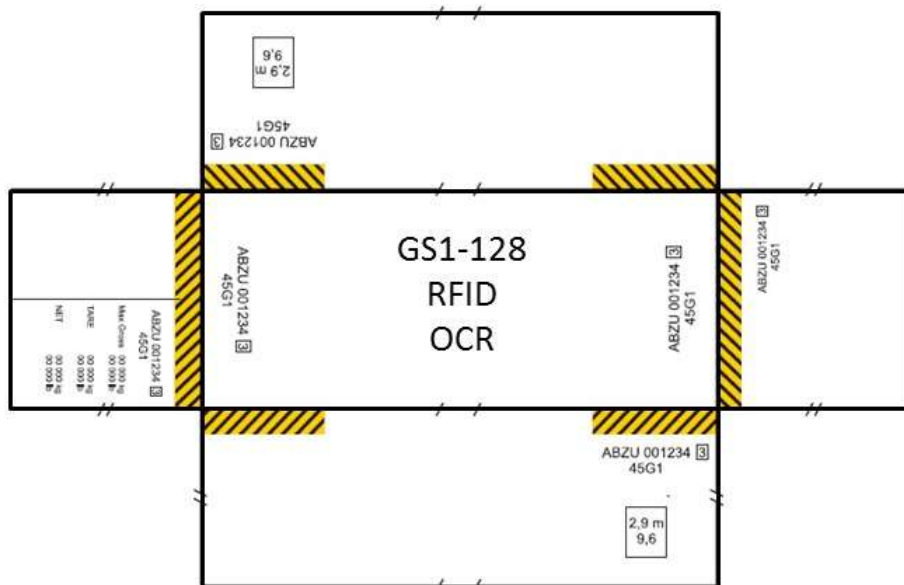
Kod wielkości kontenera stanowią dwa pierwsze znaki. Pierwszy z nich informuje o długości kontenera, a drugi o jego szerokości i wysokości. Kod typu kontenera stanowią trzeci i czwarty znak, określając jego typ i wyposażenie. Oprócz opisanych wyżej oznaczeń stosuje się jeszcze wiele innych symboli, które informują o cechach użytkowych i parametrach eksploatacyjnych. Na szczególną uwagę zasługują kontenery przewożące materiały niebezpieczne, które posiadają odpowiednie oznakowanie ostrzegawcze.

10.7. Systemy automatycznej identyfikacji kontenerów

Przedstawione powyżej standardy oznakowania kontenerów są bardzo istotne ze względu na wymogi związane ze sprawnym zarządzaniem ich ruchem na wszelkich terminalach kontenerowych. Oznakowanie to stanowi niepowtarzalny symbol odczytywany automatycznie przez różne czytniki i sensory elektroniczne i optyczne. Zgodnie z normami ISO każdy kontener ma 6 miejsc, w których jest

¹¹ Źródło: S. Kwaśniewski, M. Zając, *Zarządzanie globalnym łańcuchem dostaw ładunków skonteneryzowanych*, <http://www.logistics-and-transport.eu/index.php/main/article/viewFile/105/101> [15.05.2019].

umiejscowiony unikalny numer identyfikacyjny, co symbolicznie zostało przedstawione na rys. 5. Zakreskowane na rys. 5 obszary stanowią miejsce, na które zorientowane są czytniki kodów kreskowych oraz czytniki optyczne OCR. Tagi RFID też powinny być lokalizowane w tych obszarach, choć ich aktywność radiowa nie stawia aż tak ostrych wymagań lokalizacyjnych.

Rys. 5. Standardowe rozmieszczenie oznakowania na ścianach kontenera

Źródło: B. Wiśnicki, *Vademecum...*, s. 104.

Identyfikacja może się opierać na: tradycyjnym systemie kodów kreskowych GS1-128, na kodach radiowych RFID (*ang. Radio Frequency Identification*) oraz na programowanych czytnikach optycznych OCR (*ang. Optical Character Recognition*). Te dwie ostatnie techniki RFID oraz OCR mają największe perspektywy rozwojowe i powoli wypierają klasyczne kody kreskowe. Systemy RFID oraz OCR są szeroko wykorzystywane przy usprawnianiu procesów zarządzania kontenerami na terminalach kontenerowych.

Technologia RFID jest metodą identyfikacji unikalnych elementów przy użyciu fal radiowych, emitowanych przez aktywne tagi RFID. Wykorzystując fale radiowe, można zdalnie odczytywać unikalny numer generowanego tagu RFID. Główny system RFID składa się z trzech elementów:

- tagu RFID mocowanego do obiektu, chroniącego unikalny numer,
- czytnika RFID odczytującego ten numer,
- programu komputerowego przetwarzającego informacje.

RFID jest techniką, która wykorzystuje fale radiowe do zdalnego przesyłania danych zawartych w tzw. etykiecie RFID. Aktywny tag RFID emituje w sposób ciągły sygnał identyfikacyjny w postaci etykiety RFID oraz zasilania elektronicznego układu (etykieta RFID) stanowiącego etykietę obiektu przez czytnik, w celu identyfikacji obiektu. Umożliwia odczyt, a czasami także zapis układu RFID. W zależności od konstrukcji zapewnia odczyt etykiet z odległości do kilkudziesięciu centymetrów lub kilku metrów od anteny czytnika. System pozwala na identyfikację wielu etykiet znajdujących się jednocześnie w polu odczytu. Jednocześnie tag RFID przytwierdzony do przedmiotu może być jedną z form zabezpieczenia przedmiotów przed ich fałszowaniem lub zawłaszczeniem.

Systemy RFID są efektywnie wykorzystywane na całym świecie i przystosowywane do różnych procesów. Technologia ta rozwiązuje kwestie automatyzacji produkcji, kontroli przejść, logistyki towarów, inwentaryzacji zasobów IT oraz inne problemy związane z optymalizacją procesów biznesowych. Identyfikacja tagu, nawet bez fizycznego kontaktu z czytnikiem (odległość do 10 metrów i więcej), daje szerokie możliwości przystosowania technologii RFID w firmach zajmujących się produkcją, handlem, logistyką itp. W ostatnich czasach technologia RFID stała się podstawą rewolucyjnego rozwoju tzw. Internetu rzeczy (*ang. IoT – Internet of Things*) umożliwiającego światową komunikację wszystkich rzeczy zaopatrzonych w aktywny tag typu RFID¹².

W procesie automatycznej identyfikacji kontenerów bardzo popularne stało się zastosowanie zaawansowanej technologii OCR¹³. W tym przypadku identyfikacja kontenera polega na wykonaniu zdjęcia bocznej ściany kontenera, a następnie rozpoznaniu pisma na podstawie otrzymanego obrazu uzyskanego za pomocą odpowiedniego programu komputerowego. W dalszej kolejności obraz ten podlega przekształceniu na ciąg odpowiadających znaków zawierających np. numer identyfikacyjny. Wymaga to specjalnej lokalizacji czytników obrazu OCR na bramach wjazdowych do terminalu. Nowoczesne systemy OCR są dzisiaj już na tyle doskonałe, że poprawnie odczytują numer rejestracyjny samochodu osobowego w ruchu nawet z winietki na szybie pojazdu. Szybkość, z jaką to realizują, jest taka, że pozwala wyświetlić przed pojazdem komunikat z prędkością ruchu oraz numerem rejestracyjnym pojazdu.

System OCR, podobnie jak każdy inny system, powinien być zintegrowany z oprogramowaniem zarządzającym ruchem kontenerów na polach odkładczych terminali. Każda operacja przestawienia kontenera na składowisku lub na pojazd odwozący powinna być automatycznie odnotowana w pamięci serwera i zobra-

¹² IoT (*Internet of Things*) – koncepcja, wedle której jednoznacznie identyfikowalne przedmioty mogą pośrednio albo bezpośrednio gromadzić, przetwarzać lub wymieniać dane za pośrednictwem sieci komputerowej Internet.

¹³ OCR (*Optical Character Recognition*) – zestaw technik lub oprogramowanie służące do rozpoznawania znaków i całych tekstów w pliku graficznym o postaci rastrowej. Zadaniem OCR jest zwykle rozpoznanie tekstu w zeskanowanym obrazie. Do tego celu wykorzystuje się m.in. metody sztucznej inteligencji, głównie aplikacje bazujące na sztucznych sieciach neuronowych.

zowana w trójwymiarowej macierzy $[X \times Y \times Z]$ opisującej pozycje kontenera na terminalu. W ten sposób operator terminala ma w każdej chwili, w czasie rzeczywistym pełny obraz rozmieszczenia kontenerów na placu składowym lub ich ruchu na środkach transportu. Informacje te są podstawą do dynamicznej optymalizacji wszelkich przemieszczeń kontenerów pod kątem minimalizacji prac przeładunkowych i minimalizacji zajmowanej powierzchni na polach odkładczych.

10.8. Zakończenie

Transport kontenerów wymaga zachowania szczególnych zasad bezpieczeństwa, dotyczących środków transportowych, obsługi oraz samych kontenerów i przewożonych w nich towarów. Bardzo często transport odbywa się w skrajnych warunkach meteorologicznych, w przypadku transportu morskiego przy dużej dynamice przechyłów i dużym zawilgoceniu czy zalewaniu wodą morską kontenerów znajdujących się na pokładzie. Serwisy morskie są niekiedy bardzo długotrwałe i odbywają się w różnych strefach klimatycznych. Ładunki przewożone w kontenerach mogą posiadać różny poziom wrażliwości, bezpieczeństwa i podatności transportowej, oraz różne pozycje cenności i status ubezpieczenia.

W przypadku transportu morskiego podstawowym warunkiem zapewnienia bezpieczeństwa ładunkowego kontenerów jest zachowanie wymaganej przepisami stateczności statku i odpowiedniego położenia jego metacentrum. Oznacza to konieczność odpowiedniego rozmieszczenia i układania poszczególnych stosów kontenerowych, składających się niekiedy nawet z 10 warstw. Kontenery nie powinny przeciążać pokładu ani konstrukcji jednostki pływającej, nie mogą wystawać także poza burty statku ani poza zrębnicę luku.

Każda gałąź transportu posiada swoją własną specyfikę przewozu kontenerów, zwłaszcza w zakresie zarówno zapewnienia bezpieczeństwa samych procesów transportowych, ale również zapewnienia bezpieczeństwa przepływów materiałowych, a tym samym całych łańcuchów dostaw. Zunifikowane jednostki ładunkowe jakimi są kontenery od wielu lat wprowadzają daleko idące zmiany w procesach transportowych. Równoległe rozwijały się i wciąż rozwijają inne obszary towarzyszące lub związane z transportem kontenerowym, jak np. nieinwazyjne metody przeprowadzania inspekcji kontenerów.

Jednym z głównych czynników zapewniających bezpieczeństwo łańcuchów dostaw jest transparentność (*ang. visibility*) wszystkich procesów realizowanych w całej jego rozciągłości. Tą transparentność zapewniają systemy informatyczne i techniki komputerowe wspomagające transport kontenerowy. Coraz większe znaczenie zyskują „inteligentne” kontenery i elektroniczne plomby kontenerowe. Nie bez znaczenia pozostaje również towarzyszący tym wszystkim procesom przepływ informacji. W tym zakresie niestety system transportu kontenerowego wykazuje słabości, a jedną z największych jest brak kompatybilności systemów informacyjnych na poziomie międzynarodowym oraz krajowym. Operatorzy intermodalni, przewoźnicy drogowi, przewoźnicy kolejowi, operatorzy terminali kontene-

rowych nie są połączeni „elektronicznie” z armatorami i przewoźnikami morskimi, a takie współdzielenie danych pozwoliłoby na szybszą identyfikację wąskich gardeł w kontenerowych procesach transportowych oraz zwyczajnie na szybkie wykrywanie podmiotów, osób oraz procesów odpowiedzialnych za powstawanie problemów w łańcuchu dostaw. Idealną sytuacją byłaby możliwość bieżącego nadzorowania przez właściciela kontenera, czy też właściciela towaru znajdującego się w kontenerze, istotnych dla niego parametrów takich jak: ciśnienie, temperatura, wilgotność, warunki transportowe (przechyły), niekontrolowane naruszenie drzwi kontenera, niepożądane przechyły, lokalizację, każdorazowe otwieranie drzwi kontenera, itd.

Wysiłki w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa transportu kontenerowego rokrocznie są zwiększane. Realizowane są one na poziomie zarówno organizacji rządowych, międzynarodowych jak i na poziomie biznesowym. Skutkuje to m.in. powstawaniem różnych inicjatyw takich jak Inicjatywa Bezpieczeństwa Kontenerowego stworzona przez władze celne USA.

Bibliografia

- [1] Giermański J., *Topping the Potential of Smart Containers*, Supply Chain Management Review, January/ February 2008, www.scm.com.
- [2] Grzybowski L. i inni; *Kontenery w transporcie morskim*, Trademar Gdynia 1997.
- [3] Illustrated Glossary for Transport Statistics 4th edition, Eurostat Methodologies and Working papers, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-RA-10-028>
- [4] Krystek R. (red.); *Zintegrowany system bezpieczeństwa transportu*, WKiŁ Warszawa, PG Gdańsk 2009.
- [5] Kwaśniowski S., Zając M., *Zarządzanie globalnym łańcuchem dostaw ładunków skonteneryzowanych*, <http://www.logistics-and-transport.eu/index.php/main/article/viewFile/105/101>
- [6] Łaczyński B., *Przewozy morskie*, Wyd. AM Gdynia 2007.
- [7] Marciniak-Neider D., Neider J. (red.); *Podręcznik spedytora*, PISiL Gdynia 2020.
- [8] Miotke-Dzięgiel J., *Morskie przewozy kontenerowe*, WUG Gdańsk 1996.
- [9] Neider J., *Transport międzynarodowy*, PWE Warszawa 2008.
- [10] Wiśnicki B., *Vademecum konteneryzacji*, Link Szczecin 2006.
- [11] Zielaskiewicz H., Antonowicz M., *Konteneryzacja w Logistyce Materiałów Niebezpiecznych*, Radom 2019.

PRINCIPLES OF STANDARDIZATION, MARKING AND AUTOMATIC IDENTIFICATION OF CONTAINERS AS THE BASIS FOR THE SECURITY OF INTERNATIONAL TRADE IN GOODS

Nowadays, we can probably risk the statement that in the 20th century containers, along with computers, became the main stimulator of the next technological revolution in the world economy and contributed significantly to the development of globalization in its economic and economic dimension. On the one hand, they have stimulated international trade in goods, at

least in the area of general cargo, on the other hand, in combination with palletization, they have greatly improved transport and warehouse processes. Following this trend, the successively implemented standardization, classification and identification systems based on computer technology have greatly improved container transport around the world.

Keywords: transport safety, container safety, container standardization.

ZAKOŃCZENIE

W grudniu 2020 roku zawiązał się współczesny triumwirat współredaktorów naukowych cyklu monografii (H. Sommer, G. Zakrzewski, H. Karwan) w celu propagowania myśli i nauk o bezpieczeństwie. Jako, że trzymacie Państwo w ręku trzecią monografię, która jest tematycznie ciągłością dwóch poprzednich można powiedzieć, że udało się nam stworzyć trylogię. Nie przyszło nam działać w łatwych czasach. Pierwsza powstała w czasie pandemii i stronę tytułową zilustrowano popularno-naukowym wizerunkiem wirusa. Była też odpowiedzią autorów rozdziałów, że nie można poddać się współczesnym zagrożeniom jakie generują siły przyrody i niestety człowiek. Kolejna zilustrowana kulą ziemską przedstawiała wybrane globalne zagrożenia jakiemu sprostać musi współczesny świat i zamieszkujący go ludzie.

Redaktorzy naukowcy przy tworzeniu ostatniej monografii kierowali się prawami zawartymi w cyklu Deminga, jako podstawowymi umożliwiającymi pracę nad doskonaleniem i u efektywnianiem jakości. Autorzy rozdziałów piszący we wszystkich trzech monografiach z powodzeniem stosowali metodę kaizen.

W wyniku tak skoordynowanych działań powstało opus magnum, do którego studiowania serdecznie zachęcamy.

W kręgach militarnych dobrze znane jest pojęcie triady i jej czynniki rażenia. Natomiast współczesne społeczeństwo wygenerowało zupełnie nowe bronie, których użycie leży w rękach polityków. Działalność polityczna, społeczna, gospodarcza i kulturowa praktycznie każdego państwa ukierunkowana jest na zapewnienie egzystencji i bezpiecznego życia swoim obywatelom. Państwu od chwili powstania towarzyszy ustawa konstytucyjna zasada o kształtowaniu się różnych form zapewnienia obrony, bezpieczeństwa i ochrony przed zagrożeniami naturalnymi. Do przeciwdziałania potencjalnym czynnikom rażenia państwo ma armię i wiele wyspecjalizowanych służb, inspekcji i straży. Rekapitulując dobrostan obywateli zależy od sprawności struktur organizacyjnych państwa.

Nauka i edukacja o bezpieczeństwie zajmują obecnie w naszym państwie istotne miejsce w procesie wielostronnej edukacji społeczeństwa i narodu. Autorzy rozdziałów przedstawili swoje wnioski szczegółowe na końcu artykułów. Redaktorzy naukowcy monografii przedkładają problematykę badawczą w monografii.

Poddano badaniom wybrane elementy trwających przemian społeczno-kulturowych, dowodząc w badaniach empirycznych, że znaczenie kulturowego wymiaru bezpieczeństwa będzie stale rosnąć. Kultura stanowi integralną część każdego społeczeństwa i współczesnej cywilizacji. Jej różnorodność pozwala na przyporządkowanie kultury do wielu sfer życia, w tym także do bezpieczeństwa.

Dowiedziano, że każdy obywatel pragnie czuć się bezpiecznie i mieć zapewnioną wolność oraz wszelkie wartości dodane, które kryją się pod pojęciami: przestrzegania porządku konstytucyjnego, bezpieczeństwa publicznego i ładu powszechnego. Każda jednostka, pragnie chronić swoje życie i dorobek. Państwo powinno być gwarantem życia i wolności obywateli.

Wykazano, że fundamentalizm religijny stanowi najczęściej podwaliny pod działania separatystyczne. Przedkładanie interesu własnego narodu wobec interesu jednostki, społeczności zdobywa coraz więcej zwolenników. Efektem takich działań są: terroryzm, konflikty zbrojne, zabory lub okupacje obcego terytorium. Wskazano zasadność stosowania międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

Opisano nowe, kształtujące się wybrane działy logistyki, które zapewniają bezpieczeństwo prowadzonych działań. Stwierdzono, że efektywne systemy zarządzania łańcuchem dostaw przynoszą wymierne korzyści. Platformy sztucznej inteligencji, stały się nowoczesnymi „wieżami kontroli” łańcucha dostaw poprzez optymalne zestawianie, koordynowanie i podejmowanie decyzji.

Analizę szeroko rozumianego bezpieczeństwa i jego zagrożeń autorzy dokonali w oparciu o pogłębioną analizę: aktów prawnych, literatury zwartej przedmiotu, specjalistycznej prasy i źródeł internetowych. Analizowane treści w monografii skupiły się w zwierciadle bezpieczeństwa co wymownie sugeruje tytuł i przewodni motyw graficzny okładki. Cel monografii został osiągnięty.

Hanna Sommer
Grzegorz Zakrzewski
Henryk Karwan

NOTY O AUTORACH

Katarzyna Amrozy – absolwentka studiów magisterskich na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne oraz studiów doktoranckich na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obecnie zatrudniona jako pracownik naukowo-dydaktyczny w Katedrze Studiów Strategicznych na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie UMK. Zainteresowania naukowe skupia na polskich służbach mundurowych (zwłaszcza Policji i służbach specjalnych, a także kulturze organizacyjnej formacji) oraz współczesnym terroryzmie (w tym na edukacji antyterrorystycznej).

Judyta Bielanowska – doktor nauk społecznych z zakresu nauk o polityce. Absolwentka politologii oraz bezpieczeństwa wewnętrznego Wydziału Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Autorka kilkudziesięciu artykułów naukowych, rozdziałów w monografiach oraz recenzji. Współorganizatorka, uczestniczka i prelegentka podczas licznych konferencji ogólnopolskich oraz międzynarodowych kongresów i sympozjów naukowych. Pracownik naukowo-badawczy w Europejskim Centrum Solidarności w Gdańsku. Nauczyciel w Wyższej Szkole Bezpieczeństwa w Poznaniu. W kręgu zainteresowań naukowo-badawczych znajdują się przede wszystkim mechanizmy władzy w systemach totalitarnych i autorytarnych, przywództwo polityczne w reżimach niedemokratycznych oraz działalność organów bezpieczeństwa PRL.

Dariusz Hybś – doktor nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Stopień naukowy doktora uzyskał na Akademii Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Jest absolwentem Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, gdzie uzyskał tytuł magistra psychopedagogiki. Ukończył również podyplomowe studium doktoranckie w Pedagogium Wyższej Szkoły Nauk Społecznych w Warszawie w zakresie doskonalenia kompetencji naukowo-badawczych w pedagogice. Wykształcenie wzbogacił kończąc studia podyplomowe w Wyższej Szkole Nauk Pedagogicznych w Warszawie na kierunku Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe. Absolwent Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Członek Komisji Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Związku Miast Polskich. Autor kilkunastu artykułów naukowych. Organizator i uczestnik konferencji naukowych i szkoleniowych. W kręgu jego zainteresowań naukowo-badawczych znajduje się tematyka z zakresu bezpieczeństwa publicznego, profilaktyki uzależnień, resocjalizacji, psychologii i pedagogiki. Współpracuje z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Wydziałem Pedagogiczno-Artystycznym w Kaliszu.

Henryk Mirosław Karwan – kmdr rez. dr inż. jest absolwentem Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej, którą ukończył w 1981 r. jako magister inżynier nawigacji oraz Akademii Marynarki Wojennej w Sankt Petersburgu, gdzie ukończył w 1990 r. magisterskie studia techniczne. Stopień naukowy doktora uzyskany w 2002 r. w Instytucie Dowódczo – Sztabowym Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni, w specjalności taktycznego użycia morskiej techniki wojskowej. Jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym w Katedrze Nauk o Bezpieczeństwie w Wyższej Szkole Bankowej w Gdańsku. Główny obszar zainteresowań naukowych to nauki o bezpieczeństwie, geopolityka, geografia bezpieczeństwa, terroryzm, stosunki międzynarodowe i socjologia grup dyspozycyjnych.

Tomasz Kostecki – kmdr por. dr – adiunkt na Wydziale Dowodzenia i Operacji Morskich, Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni. Absolwent Wojskowej Akademii Technicznej. Ukończył również studia podyplomowe na Politechnice Gdańskiej na kierunku prawno-menadżerskim oraz na Akademii Obrony Narodowej z zakresu bezpieczeństwa państwa. Stopień naukowy doktora uzyskał na Wydziale Dowodzenia i Operacji Morskich, Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni. Główny obszar zainteresowań to nauki o bezpieczeństwie, zarządzanie kryzysowe oraz gromadzenie i szkolenie rezerw osobowych na potrzeby Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Jarosław Kroplewski – dr n. hum. w zakresie historii (historia powszechna XX wieku). Stopień naukowy doktora uzyskał na Wydziale Historyczno-Filologicznym Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Jest absolwentem Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni oraz Uniwersytetu Gdańskiego, gdzie uzyskał tytuł magistra politologii. Ukończył również studia podyplomowe w zakresie Zarządzania Instytucjami Kultury w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Swoje wykształcenie wzbogacał kończąc liczne kursy krajowe i zagraniczne.

W kręgu jego zainteresowań naukowo-badawczych znajduje się problematyka z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych i jego przestrzegania we współczesnych wojnach, bezpieczeństwa międzynarodowego wewnętrznego oraz geopolityki.

Współpracuje z Akademią Marynarki Wojennej, Wyższą Szkołą Bankową oraz Akademią Sztuki Wojennej.

Wojciech Sokolowski – doktor nauk społecznych z zakresu nauk o bezpieczeństwie. Absolwent Wydziału Mechanicznego Wojskowej Akademii Technicznej i Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Marynarki Wojennej. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych, rozdziałów w monografiach wieloautorских oraz opracowań w ramach projektów i grantów badawczych. Współorganizator, uczestnik i prelegent podczas licznych konferencji ogólnopolskich oraz międzynarodowych kongresów i sympozjów naukowych. Obecnie prodziekan ds. kształcenia, studenckich i doktorantów Wydziału Dowodzenia i Operacji Morskich

Akademii Marynarki Wojennej. W kręgu zainteresowań naukowo-badawczych znajduje się problematyka z obszaru nauk o bezpieczeństwie, szczególnie cyberbezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe oraz nauk o zarządzaniu i jakości, tj. szeroko rozumiana logistyka rynkowa i wojskowa.

Hanna Sommer – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii (socjologia organizacji i zarządzania), profesor Politechniki Rzeszowskiej. Stopień naukowy doktora uzyskany na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Ukończone studia podyplomowe w zakresie *Public relations w badaniach naukowych*.

Autorka około 70 artykułów naukowych, rozdziałów w monografiach oraz monografii opublikowanych w kraju i za granicą. Uczestniczka i prelegentka licznych konferencji ogólnopolskich, międzynarodowych, zagranicznych oraz kongresów i sympozjów naukowych. Pracownik naukowo-dydaktyczny na Wydziale Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej. Specjalizuje się w socjologii organizacji i zarządzania, komunikacji społecznej, technikach negocjacyjnych, Public Relations oraz szeroko rozumianym bezpieczeństwie.

Grzegorz Zakrzewski – dr inż. n. rolniczych w dyscyplinie kształtowanie środowiska. Stopień naukowy doktora uzyskany na Wydziale Melioracji i Inżynierii Środowiska Akademii Rolniczej we Wrocławiu.

Jest absolwentem Wyższej Szkoły Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, gdzie uzyskał tytuł magistra inżyniera nawigacji w 1980 roku. Wykształcenie wzbogacił, kończąc 1991 r. Akademię Rolniczo-Techniczną w Olsztynie na Wydziale Geodezji i Urządzeń Rolnych uzyskując tytuł magistra inżyniera geodezji i urządzeń rolnych. Studia podyplomowe ukończył w 1993 r. w Akademii Techniczno-Rolniczej im. J.J. Śniadeckich w Bydgoszczy na Wydziale Budownictwa.

Jest autorem i współautorem ponad 40 artykułów naukowych z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa, członek komitetów naukowych i organizacyjnych kongresów, międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji naukowych.

W kręgu jego zainteresowań naukowo-badawczych znajdują się; nadzorowanie i koordynowanie wykonawstwa, badań i prac związanych z oddziaływaniem czynnika ludzkiego na środowisko pracy człowieka, monitorowanie i analizowanie potrzeb możliwości i rozwoju zaplecza technicznego-logistycznego, w aspekcie planowej działalności gospodarczej i nieplanowanych działań destrukcyjnych, jakie mogą wywołać siły natury i człowiek.

Marcin Zięcina – doktor nauk społecznych z zakresu nauk o bezpieczeństwie. Absolwent Wydziału Mechanicznego Wojskowej Akademii Technicznej i Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Marynarki Wojennej. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i rozdziałów w monografiach wieloautorskich. Współorganizator, uczestnik i prelegent podczas licznych konferencji ogólnopolskich oraz międzynarodowych kongresów i sympozjów naukowych. Obecnie starszy wykładowca na Wydziale Dowodzenia i Operacji Morskich Akademii

Marynarki Wojennej. Od wielu lat związany z logistyką i bezpieczeństwem, zarówno w pracy zawodowej, jak też poprzez prowadzone zajęcia dydaktyczne oraz zainteresowania naukowe.

KONSULTANCI

dr hab. Jacek Fabisiak, prof. AMW

dr hab. Krzysztof Ligęza, prof. AMW

dr hab. Jarosław Michalak, prof. AMW

dr Hanna Sommer, prof. PRz,

dr Małgorzata Gąsior

dr inż. Henryk Karwan

dr Jarosław Kroplewski

dr inż. Grzegorz Zakrzewski

W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI BEZPIECZEŃSTWA

SEARCHING THE ESSENCE
OF SECURITY

Redakcja naukowa
Hanna Sommer

<https://oficyna.prz.edu.pl/otwarty-dostep/monografie/2021/sommer-hanna-red>

ZAGADNIENIA BEZPIECZEŃSTWA – WIELOASPEKTOWOŚĆ

**SAFETY ISSUES
– MULTIFACTORNESS**

Redakcja naukowa
**Hanna Sommer
Grzegorz Zakrzewski**

<https://oficyna.prz.edu.pl/otwarty-dostep/monografie/2021/sommer-h--zakrzewski-g-red>

DOCUMENT
CREATED
WITH

PDF
COMBINER

PDF Combiner is a free application that you can use to combine multiple PDF documents into one.

Three simple steps are needed to merge several PDF documents. First, we must add files to the program. This can be done using the Add files button or by dragging files to the list via the Drag and Drop mechanism. Then you need to adjust the order of files if list order is not suitable. The last step is joining files. To do this, click button Combine PDFs.

Main features:

secure PDF merging - everything is done on your computer and documents are not sent anywhere

simplicity - you need to follow three steps to merge documents

possibility to rearrange document - change the order of merged documents and page selection

reliability - application is not modifying a content of merged documents.

Visit the homepage to download the application:

www.jankowskimichal.pl/pdf-combiner

To remove this page from your document, please donate a project.